

ЧОРНОМОРСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ПЕТРА
МОГИЛИ
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

Мазур Юлія Вадимівна

УДК (342.2+008):342.2

ДИСЕРТАЦІЯ

«Етно-цивілізаційні чинники формування політичних інститутів в країнах
Східної Азії»

Спеціальність 23.00.02 – політичні інститути та процеси (052 – політичні
науки)

Подається на здобуття наукового ступеня
кандидата політичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

(підпис, ініціали та прізвище здобувача)

Науковий керівник (консультант)

Іванов Микола Семенович, д.політ.н., професор

Миколаїв – 2017

АНОТАЦІЯ

Мазур Ю. В. Етно-цивілізаційні чинники формування політичних інститутів в країнах Східної Азії. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси (052 – політичні науки). Чорноморський національний університет імені Петра Могили, Миколаїв, 2017.

Особливості дослідження політичних процесів та інститутів в країнах Східної Азії обумовлені швидким розвитком та унікальністю окремих держав цього регіону. У другій половині ХХ ст. більшість країн Східної Азії продемонстрували можливість економічного, соціального, політичного успіху. Специфіка регіону Східної Азії, а саме Китаю, Японії, Республіки Корея та КНДР, Китайської Республіки на Тайвані, Монголії, полягає в особливості впливу етнічного, культурного і цивілізаційного факторів на політичний розвиток цих держав.

В сучасному науковому полі виявлення сутності етносу та цивілізації як умови формування держави, політичних інститутів є достатньо складною і багатогранною проблемою. Співвідношення понять етносу, культури, цивілізації, держави, політичних інститутів охоплює багато гуманітарних напрямків і, таким чином, дає змогу побудувати універсальні знання щодо розуміння природи політичних інститутів. Оскільки проблема дослідження полягає у виявленні причин і особливостей формування та розвитку політичних інститутів на прикладі країн Східної Азії, розуміння етно-цивілізаційного аспекту сприяє виявленню умов і факторів інституційних змін.

Проблема дисертаційної роботи недостатньо досліджена в українській політичній науці. Наукова новизна дисертації полягає у спробі дослідити питання формування політичних інститутів на прикладі країн Східної Азії у контексті етно-цивілізаційних чинників. Вперше здійснено спробу типології етно-цивілізаційних чинників формування політичних інститутів. З метою поглиблення розуміння природи і особливостей політичних інститутів удосконалено низку концептуальних положень щодо чинників їх формування.

В дисертації розглянуто положення наукових праць європейських, американських, українських, російських та східноазійських науковців, у яких розкриваються особливості класичного та сучасного підходів до розуміння чинників формування політичних інститутів у етно-цивілізаційному аспекті. Досліджуючи стан наукової розробки питання етно-цивілізаційних чинників формування політичних інститутів в Східній Азії, варто зауважити, що воно є доволі умовним, оскільки ця проблема у науковому полі розроблялася недостатньо, тобто до сьогодні не були опубліковані роботи з такою інтерпретацією проблеми. Основний масив досліджень етно-цивілізаційних чинників формування політичних інститутів в Східній Азії складають розробки окремих науковців і науково-дослідних установ, іноземні тематичні та аналітичні дослідження, які, відповідно, розподілені за науковими школами (американською, українською, європейською, російською, східноазійською), напрямками і підходами (цивілізаційним, етнологічним, етно-культурним і культурологічним, етно-цивілізаційним, теорією модернізації, філософським та інституційним підходами). Це дозволяє розглянути комплексний спектр питань щодо досліджуваної проблеми.

Методологія дисертації складається зі спеціально-теоретичних та загальнонаукових методів дослідження. Насамперед використовувались порівняльний, системний, структурно-функціональний методи до аналізу політичних інститутів та особливостей країн Східної Азії, використовувались структурно-філософський, філософський, нормативно-ціннісний і

інституційний підходи, а також методи політологічного та історичного аналізу, теорії політичного розвитку, теорії модернізації тощо.

Оскільки процес суспільного розвитку та підйому країн Східної Азії відзначається помітним впливом культурної традиції на модернізацію цих держав, етно-цивілізаційний підхід надає тлумачення співвідношенню понять етнос, культура і цивілізація та їх впливу на процес формування та розвитку політичних інститутів. Виявлено, що політичні інститути вибудовуються в політичній системі з урахуванням етнічних, національних і культурних, економічних та інших факторів, тобто зберігають характерні культурні ознаки. Однак, для виявлення умов та чинників формування політичних інститутів на прикладі країн Східної Азії необхідне визначення їхніх ознак та критеріїв чинників формування політичних інститутів. До критеріїв варто віднести наявність зовнішніх або внутрішніх викликів системі, характер взаємодії із зовнішнім середовищем, узгодженість з культурою суспільства, суспільними цінностями, структурну диференціацію та взаємозалежність політичних інститутів, схильність політичної системи до інновацій. Також важливу роль у формуванні політичного інституту та успішному здійсненні ним своїх функцій відіграє притаманна конкретному культурному середовищу система цінностей та правил. Вона визначає особливості та характер не лише суспільства та держави, але й кожного окремого політичного інституту.

З метою виявлення, систематизації та розуміння чинників формування політичних інститутів було використано етно-цивілізаційний підхід, який полягає у тезі, що в процесі розвитку суспільства етнос є рушійною силою, держава - механізмом, а цивілізація - результатом діяльності розвитку етносу та держави. Визначено причинні засади формування політичних інститутів: суспільна потреба, історична необхідність, інтереси певних соціальних груп. Виявлено, що чинники формування політичних інститутів можуть різнитися за сферами впливу, напрямом впливу, масштабом тощо. Так, ключовими етно-цивілізаційними чинниками у формуванні політичних інститутів можна

назвати культуру, культурні ознаки, зовнішні впливи та виклики, географічний фактор, психологічні особливості, систему цінностей, релігію, освіту та науку, новаторство, етичні норми та ін.

Особливості країн Східної Азії полягають у гнучкості щодо модернізації і впровадження інновацій в поєднанні з культурним традиціоналізмом суспільства, що не лише гармонійно співіснують, але й сприяють прогресивному розвитку.

Унікальною державою для дослідження є Китай, в якому, перш за все, варті уваги потужне державне керівництво і стрімкий економічний розвиток. Великий вплив на особливості політичної системи та політичних інститутів Китаю справляє конфуціанство, принципи якого створюють платформу для відносин в усьому суспільстві і політичній сфері зокрема. Політична система КНР ґрунтується на принципах патерналізму та активній ролі держави у економіці та ринкових відносинах. Розвиток економіки, технологій, освіти створює умови для успішної демократизації країни та її політичної модернізації. Проте, навіть за умов економічного зростання існує ряд негативних факторів, що потребують часу та ефективного політичного регулювання: високий рівень корупції, сепараційні проблеми, авторитарність у політиці тощо.

В дисертаційній роботі проаналізовано досвід формування політичної системи та інститутів Японії. Для розвитку політичних інститутів Японії мали значення багато факторів, зокрема історичний, зовнішній, економічний, культурний. Так, наприклад, вплив США відіграв значну роль у розвитку Японії.

Схожість з Японією демонструє Республіка Корея. Це стосується не лише розвиненості цієї держави, але й значного впливу зовнішніх факторів на розвиток цієї держави. Республіка Корея є демократичною, політично та економічно розвинутою країною на противагу КНДР – з пережитками соціалістичної системи, тоталітарним устроєм та культом особи вождя. Така

політична ситуація в КНДР спричинена історичними умовами і руйнівним зовнішнім впливом.

В дослідженні здійснено аналіз досвіду формування політичних інститутів Монголії. Держава належить до регіону Східної Азії, проте дещо відрізняється від згаданих вище країн, насамперед культурою, історичним розвитком та геополітичним положенням. Тривалий час Монголія зазнавала впливу Радянського Союзу, що позначилось на особливостях політичної системи та інститутів. На сьогодні монгольська політична система є синтезом елементів відродження традиційної та запозичення західної культури і має перехідний характер.

В дисертаційному дослідженні визначено, що унікальний досвід найрозвиненіших держав Східної Азії (Японії та Республіки Корея) демонструє вплив різних сфер суспільного життя (законодавчої бази, науки, освіти, економіки, інноваційних технологій та ін.) на формування та модернізацію політичних інститутів. Спрямовуючи потенціал на добробут та процвітання держави, ці країни досягли великого успіху. Сьогодні Україна перебуває на етапі становлення власної унікальної національної політичної системи, проте, суттєвими є наслідки впливу радянської системи не лише політичного, але й культурно-ціннісного характеру. Жорсткі зовнішні виклики спричиняють трансформацію наявної суспільно-політичної системи, результат якої визначається рівнем консолідації етно-національного та культурного потенціалу в державі. Незважаючи на різні історичні умови, зовнішні впливи, геополітичне становище, розвиненим країнам Східної Азії вдалось побудувати власні самобутні політичні системи та інститути, хоча й дещо схожі на діючі в США та Західній Європі. Так, досвід держав Східної Азії у формуванні політичних систем та інститутів може слугувати прикладом у пошуках Україною власного шляху політичного розвитку.

Ключові слова: етно-цивілізаційні чинники, політичні системи, політичні інститути, формування політичних інститутів, країни Східної Азії.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ

Бібліографічний опис публікацій і списку використаних джерел у дисертації оформлено стилем IEEE (Institute of Electrical and Electronics Engineers) style згідно вимог Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 (№40).

1. Ю. В. Мазур, «Вплив культури на формування політичної системи та інститутів на прикладі країн Східної Азії», Наукові праці: науково-методичний журнал. Політологія. Миколаїв, Україна: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, т. 273, вип. 261, с. 61-64, 2016.

2. Ю. В. Мазур, «Етнонаціональні та етнополітичні процеси в країнах Східної Азії», Дослідження світової політики: Зб. наук. праць. Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, вип. 4(65), с. 160-169, 2013.

3. Ю. В. Мазур, «Інтерпретативно-гносеологічний потенціал цивілізаційної теорії щодо пояснення сучасних політичних реалій», Досягнення та перспективи сучасної науки. Матеріали XVI Міжнародної науково-практичної конференції. Київ, Україна: Науково-видавничий центр «Лабораторія думки», т. 4, №4, с. 27, груд. 27-28, 2014.

4. Ю. В. Мазур, «Консолідуєчий потенціал етнічного чинника в сучасних державах Східної Азії», Сучасні міждисциплінарні дослідження: історія, сьогодення, майбутнє. Матеріали ІХ заочної міжнародної конференції: збірник наукових праць. Київ, Україна: Видавництво «Аграр Медіа Груп», с. 45-49, груд. 31, 2014.

5. Ю. В. Мазур, «Модернізація політичних інститутів країн Східної Азії в контексті культурно-цивілізаційного чинника», Політологічний вісник: Зб. наук. праць, №69, с. 503-513, 2013.

6. Ю. В. Мазур, «Опыт формирования политических институтов в государствах Восточной Азии: значение для политической модернизации Украины», *ModernScience (Modernívěda)*, №2, с. 123-130, 2014.

7. Ю. В. Мазур, «Політична мораль у контексті культурних традицій країн Східної Азії», *Цивілізаційні чинники світобудови: джерела походження, потенціал взаємодії та виміри конструктивізму (країни Азії та Африки): Збірник наукових праць. НАН України, ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України»*, с. 34-41, 2015.

8. Ю. В. Мазур, «Співробітництво країн Східної Азії із суб'єктами міжнародних відносин у контексті трансформації світової валютно-фінансової системи: політологічний аналіз», *Шляхи трансформації міжнародної валютно-фінансової системи: матер. між. наук.-теорет. міжвід. конф. Київ, Україна: Інститут світової економіки та міжнародних відносин НАН України*, с. 89-90, 2013.

9. Ю. В. Мазур, «Характеристика політичних інститутів Китаю у контексті етно-цивілізаційного чинника», *Сучасні міждисциплінарні дослідження: історія, сьогодення, майбутнє. Матеріали VI заочної міжнародної конференції: збірник наукових праць. Київ, Україна: Видавництво «Аграр Медіа Груп»*, с. 28-32, трав. 23, 2014.

10. Ю. В. Мазур, «Цивілізаційне підґрунтя формування політичних інститутів в країнах Східної Азії», *Проблеми міжнародних відносин: Зб. наук. праць, №7*, с. 108-121, 2013.

11. Ю. В. Мазур, «Чинники трансформації політичних інститутів країн Східної Азії в умовах глобалізації», *Таврійський економічний журнал: Збірник наукових статей, №5*, с. 76-78, 2013.

SUMMARY

Mazur Y. V. Ethno-civilizational factors of political institutions formation in East Asia. – Manuscript.

Dissertation on gaining scientific degree of Candidate of Political Sciences (Doctor of Philosophy) on a speciality 23.00.02 – political institutes and processes (052 – political sciences). Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, 2017.

The peculiarities of the research study of political processes and institutions in East Asian countries are conditioned by the rapid development and originality of the region states. East Asian region consists of the People's Republic of China (PRC), Japan, the Republic of Korea (ROK), the Democratic People's Republic of Korea (DPRK), the Republic of China (ROC) in Taiwan and Mongolia. In the second half of the twentieth century the better part of East Asian countries have demonstrated ability of economic, social and political success. East Asian region specifics consist in the influence of ethnic, cultural and civilizational factors over the political development of these states.

Exploration of the purport of ethnos and civilization concepts as a condition of the state and political institutions formation is rather complex and multifaceted problem in modern scientific field. Interrelation of the concepts ethnos, culture, civilization, state and political institution covers a lot of schools pertaining to the humanities and, thus, it makes possible to acquire profound learning of political institutions understanding. The research problem refers to identify causes and peculiarities of political institutions formation and development by the example of East Asian countries. So understanding of ethno-civilizational aspect facilitates determination of conditions and factors of institutional change.

The research problem of the dissertation thesis is not sufficiently researched in Ukrainian political school. The dissertation innovative aspect consists in an attempt to investigate a matter of ethno-civilization factors of political institutions

formation in East Asian countries. For the first time in recent years an attempt to set up a typology of ethno-civilization factors of political institutions formation was made. Investigation aimed at finding thorough grasp of political institutions origin and essential features. Also a number of conceptual categories in relation to factors of political institutions formation has been improved.

The dissertation represents a complex analysis of scientific works of European, American, Ukrainian, Russian and East Asian scholars that reveal main features of classical and modern approaches in understanding of ethno-civilization aspect of political institutions formation. The state of the research investigation of ethno-civilizational factors of political institutions formation in East Asia is rather suspended. This problem was not explored sufficiently in the scientific field and until now there have not been any publications with such problem interpretation. The main number of scientific investigations of ethno-civilizational factors of political institutions formation in East Asia consists in the individual scholars' elaborations and research institutions investigations, foreign issue and analytical studies. These scientific manuscripts are arranged according to scientific schools (American, Ukrainian, European, Russian, East Asian), field of research and approaches (civilizational, ethnological, ethno-cultural and cultural, ethno-civilizational, philosophical and institutional approaches, modernization theory). Such assignment allows considering a comprehensive range of issues related to the problem.

The dissertation methodology consists of special-theoretical and general scientific methods of inquiry. Primarily, to analyse essential features of political institutions in East Asia were used such scientific methods as comparative and system methods, structure-function analysis method, structurally philosophical, philosophical, normative-value and institutional approaches, methods of political and historical analysis, political development theory, modernization theory, etc.

The process of social development and growth in East Asia is visibly influenced by cultural tradition, as well as the political modernization of these states. To explain these active conditions ethno-civilizational approach provides

interpretation and correlation of the concepts ethnos, culture, civilization, and analyses their influence on the process of political institutions formation and development. The research revealed that political institutions are formed in the political system in compliance with ethnic, national, cultural, economic and other factors. It means that political institutions retain distinctive cultural features.

However, so as to evince conditions and factors of political institutions formation in East Asian countries, do this requires to highlight their attributes and criteria. The criteria include prevalence of external or internal challenges that affect political system, format of interaction with the environment, conformance to the culture of society and social values, structural differentiation and political institutions interdependence, disposition to innovate political system. Also, a system of values and rules inherent in a particular cultural environment holds much significance in political institution formation and successful implementation of its functions. Such system of values and rules defines specific features and attributes of society and state and, accordingly, every particular political institution.

Ethno-civilizational approach was used in order to evince, systematize and understand factors political institutions formation. The approach relies on assertion that in the process of social development ethnos reveals as a driving force, state as a mechanism and civilization as a result of ethnic group and state development efforts. In dissertation thesis were determined reasons of political institutions formation, such as social necessity, historical determination, and interests of favoured social groups. The scientific investigation educe that factors of political institutions formation can be delimited according to range of influence, directed influence set, scope, etc. Thus, culture, cultural features, external influences and challenges, geographic factor, psychological constitution, system of values, religion, education and science, innovation, ethical norms, etc. are defined as key ethno-civilizational factors of political institutions formation.

The characteristics of East Asian countries involve modernization flexibility and development of innovations in conjunction with cultural traditionalism of

society. These characteristics not only coexist harmoniously but also facilitate progressive development.

As observed in the dissertation, China is a unique country. The foremost and worthwhile features are powerful government leadership and rapid economic growth. Confucianism is a system of social and ethical philosophy that affects China's political system and political institutions deeply. The principles of Confucianism provide sinew for relations in Chinese society and political front in particular. Chinese political system is based on the principles of paternalism and strong government influence in the economy and market relations inside and outside the state. Economic development, onrush of technology and education provide conditions for successful democratization of the country and its political modernization. However, in the presence of economic growth, there have been a number of negative factors (high government corruption, separation problems, political authoritarianism, etc.) that require time and effective political regulation.

The dissertation analyses Japanese experience of political system and institutions formation. A lot of factors affected development of political institutions in Japan; in particular, the most important were historical, external, economic, and cultural. For example, the United States influence made a significant impact on Japanese state and economic development.

Remarkable Japanese success can be compared with the progress of the Republic of Korea. This progress pertains equally to the state development and also includes significant influence of external factors that affected state upbuilding. The Republic of Korea is a democratic country, developed politically and economically. The Democratic People's Republic of Korea, in contradistinction to the Republic of Korea, keeps remnants of socialist system, totalitarian system and personality cult. This political situation in the DPRK is caused by historical factors and destructive external influence.

The dissertation represents a complex analysis of Mongolia experience of political institutions formation. The state belongs to the East Asian region, but it differs from other East Asian countries. Foremost differences consist in culture,

history and geopolitical situation. For a long time, Mongolia was influenced by the Soviet Union and it was detrimental to the political system and institutions. Today Mongolian political system is a synthesis of revival traditional elements and adopted elements of Western culture so it is in transition.

It is determined in the dissertation research that unique experience of the most developed countries of East Asia (Japan and the Republic of Korea) relies on the influence of various social areas and its factors (legal basis, science, education, economics, innovations and technologies, etc.). These factors also affect political institutions formation and modernization. East Asian countries have achieved great success aiming their efforts and potential at prosperity and general welfare.

Today, Ukraine is in transition and promotes its own unique national political system. Nevertheless the consequences of Soviet system influence, not only political, but also cultural and value, are detrimental. Tough external challenges lead to the transformation of the extant socio-political system. Effects of such challenges can be determined by the level of consolidation of ethno-national and cultural capacity in the state. Despite different historical circumstances, external influences, geopolitical situation, East Asian countries managed to build specific political systems and institutions, albeit slightly similar to those in the USA and Western Europe. So, experience of East Asian states in formation of political systems and institutions can give a good example for Ukraine on the path of independent development.

Keywords: ethno-civilizational factors, political systems, political institutions, political institutions formation, East Asian countries.

PUBLICATIONS

1. Y. V. Mazur, «Vplyv kultury na formuvannia politychnoi systemy ta instytutiv na prykladi krain Skhidnoi Azii», [Culture impact on political system and institutions formation considering East Asian countries example], Naukovi pratsi: naukovo-metodychnyi zhurnal. Politolohiia. Mykolaiv, Ukraina: Vyd-vo ChDU im. Petra Mohyly, t. 273, vyp. 261, s. 61-64, 2016. [In Ukrainian].

2. Y. V. Mazur, «Etnonatsionalni ta etnopolitychni protsesy v krainakh Skhidnoi Azii», [Ethnonational and ethnopolitical processes in East Asian countries], Doslidzhennia svitovoi polityky: Zb. nauk. prats. Instytut svitovoi ekonomiky i mizhnarodnykh vidnosyn NAN Ukrainy, vyp. 4.65, s. 160-169, 2013. [In Ukrainian].

3. Y. V. Mazur, «Interpretatyvno-hnoseolohichnyi potentsial tsyvilizatsiinoi teorii shchodo poiasnennia suchasnykh politychnykh realii» [Interpretative-epistemological capacity of civilization theory explaining modern political realities], Dosiahnennia ta perspektyvy suchasnoi nauky. Materily KhVI Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii. Kyiv, Ukraina: Naukovo-vydavnychiy tsentr «Laboratoriia dumky», t. 4, №4, s. 27, hrud. 27-28, 2014. [In Ukrainian].

4. Y. V. Mazur, «Konsoliduiuchy potentsial etnichnoho chynnyka v suchasnykh derzhavakh Skhidnoi Azii», [Consolidating potential of ethnic factor in East Asian countries], Suchasni mizhdystsyplinarni doslidzhennia: istoriia, sohodennia, maibutnie. Materily IKh zaochnoi mizhnarodnoi konferentsii: zbirnyk naukovykh prats. Kyiv, Ukraina: Vydavnytstvo «Ahrar Media Hrupp», s. 45-49, hrud. 31, 2014. [In Ukrainian].

5. Y. V. Mazur, «Modernizatsiia politychnykh instytutiv krain Skhidnoi Azii v konteksti kulturno-tsyvilizatsiinoho chynnyka», [Political institutions modernization of East Asian countries in the context of cultural and civilizational factor], Politolohichnyi visnyk: Zb. nauk. prats, №69, s. 503-513, 2013. [In Ukrainian].

6. Y. V. Mazur, «Opyt formirovaniia politicheskikh institutov v gosudarstvakh Vostochnoi Azii: znachenie dlia politicheskoi modernizatsii Ukrainy», [Experience of political institutions formation in East Asian countries is of consequence to political modernization in Ukraine], ModernScience (Modernivěda), №2, s. 123-130, 2014. [In Russian].

7. Y. V. Mazur, «Politychna moral u konteksti kulturnykh tradytsii krain Skhidnoi Azii», [Political morality in the context of East Asian cultural traditions], Tsyvilizatsiini chynnyky svitobudovy: dzherela pokhodzhennia, potentsial vzaiemodii ta vymiry konstruktyvizmu (krainy Azii ta Afryky): Zbirnyk naukovykh prats. NAN Ukrainy, DU «Instytut vsesvitnoi istorii NAN Ukrainy», s. 34-41, 2015. [In Ukrainian].

8. Y. V. Mazur, «Spivrobitnytstvo krain Skhidnoi Azii iz subiektamy mizhnarodnykh vidnosyn u konteksti transformatsii svitovoi valiutno-finansovoi systemy: politolohichni analiz», [East Asian cooperation with international entity in the context of world monetary and financial system transformation: political analysis], Shliakhy transformatsii mizhnarodnoi valiutno-finansovoi systemy: mater. mizh. nauk.-teoret. mizhvid. konf. Kyiv, Ukraina: Instytut svitovoi ekonomiky ta mizhnarodnykh vidnosyn NAN Ukrainy, s. 89-90, 2013. [In Ukrainian].

9. Y. V. Mazur, «Kharakterystyka politychnykh instytutiv Kytaiu u konteksti etno-tsyvilizatsiinoho chynnyka», [Characteristics of Chinese political institutions in the context of ethno-civilizational factor], Suchasni mizhdystsyplinarni doslidzhennia: istoriia, sohodennia, maibutnie. Materily VI zaochnoi mizhnarodnoi konferentsii: zbirnyk naukovykh prats. Kyiv, Ukraina: Vydavnytstvo «Ahrar Media Hrapp», s. 28-32, trav. 23, 2014. [In Ukrainian].

10. Y. V. Mazur, «Tsyvilizatsiine pidgruntia formuvannia politychnykh instytutiv v krainakh Skhidnoi Azii», [Civilizational basis for political institutions formation in East Asian countries], Problemy mizhnarodnykh vidnosyn: Zb. nauk. prats, №7, s. 108-121, 2013. [In Ukrainian].

11. Y. V. Mazur, «Chynnyky transformatsii politychnykh instytutiv krain Skhidnoi Azii v umovakh hlobalizatsii», [Factors of political institutions transformation in East Asian countries in globalization contexts], Tavriyskyi ekonomichnyi zhurnal: Zbirnyk naukovykh statei, №5, s. 76-78, 2013. [In Ukrainian].

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	19
ВСТУП.....	20
РОЗДІЛ 1. Теоретико-методологічні засади і джерельна база дослідження	31
1.1. Стан наукової розробки проблеми	31
1.2. Аналіз теоретичної та джерельної бази дослідження	46
1.3. Концептуально-методологічні основи аналізу етно-цивілізаційних чинників формування політичних інститутів в країнах Східної Азії.....	57
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1	86
ПОСИЛАННЯ ДО ПЕРШОГО РОЗДІЛУ	89
РОЗДІЛ 2. Ознаки та характеристики чинників формування політичних інститутів в Східній Азії: етно-цивілізаційний аспект	127
2.1. Критерії та ознаки чинників формування та трансформації політичних інститутів в регіоні Східної Азії	127
2.2. Поняття етносу та цивілізації у дослідженні чинників формування політичних інститутів (на прикладі Східної Азії)	144
2.3. Типологія етно-цивілізаційних чинників формування політичних інститутів в Східній Азії	162
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2	181
ПОСИЛАННЯ ДО ДРУГОГО РОЗДІЛУ	186
РОЗДІЛ 3. Формування та трансформація політичних інститутів в країнах Східної Азії в контексті етно-цивілізаційних чинників	199
3.1. Формування сучасних політичних інститутів Китаю та Японії: етно-цивілізаційний вимір.....	199

3.2. Етно-цивілізаційні чинники у формуванні політичних інститутів Республіки Корея, КНДР і Монголії	223
3.3. Етно-цивілізаційний аспект дослідження політичних інститутів: країни Східної Азії та Україна	236
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3	245
ПОСИЛАННЯ ДО ТРЕТЬОГО РОЗДІЛУ	249
ВИСНОВКИ	258
ДОДАТКИ	265

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВВП – Валовий внутрішній продукт

ВГХ – Великий державний хурал (Монглія)

ВЗНП – Всекитайські збори народних представників

ВЕФ – Всесвітній економічний форум (World Economic Forum)

ВНС – Верховне народне зібрання (КНДР)

КНДР – Корейська Народно-демократична Республіка

КПК – Комуністична партія Китаю

ЛДП – Ліберально-демократична партія Японії

НАНУ – Національна академія наук України

ОАР – особливі адміністративні райони

ПРООН – Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй

РК – Республіка Корея

СОЦ – Світовий огляд цінностей (World Values Survey)

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Унікальність та стрімкий розвиток окремих держав Східної Азії обумовлюють науковий інтерес до дослідження трансформаційних та модернізаційних процесів в країнах регіону. У другій половині ХХ ст. більшість країн Східної Азії в ході власного історичного розвитку доволі стрімко перетворилися на сучасні індустріальні держави та продемонстрували можливість економічного, політичного, соціального успіху на основі гармонійного поєднання цілеспрямованої державної політики, сприятливого ринкового середовища, етно-культурних умов та ефективних інституційних структур.

Дослідження співвідношення категорій «етнос» та «цивілізація» надає можливість виявити в соціальній реальності специфічні соціокультурні одиниці і закономірності. З цими категоріями пов'язані фундаментальні положення гуманітарної науки, а також з їхньою допомогою можливе пояснення сучасних світових процесів та явищ. Виявлення етно-цивілізаційного аспекту в дослідженні політичних інститутів потребує залучення не лише широкого теоретичного, але й емпіричного базису. Етнічні, культурні, цивілізаційні чинники є визначальною умовою для реалізації потенціалу особистості і суспільства та можуть виступати критерієм їх розвитку, формою утвердження самобутності народу. Феномен «нових індустріальних країн» вказує на те, що на сьогодні для швидкого розвитку політичної системи цивілізаційні, культурні, ціннісні фактори мають набагато більше значення, ніж такі традиційні фактори розвитку, як природні або людські ресурси. Крім того, зростаючий інтерес до понять цивілізаційної та етнічної культури, до їх існування і взаємодії, ставить непрості завдання осмислення реалій сьогодення та необхідності формування відповідного понятійного апарату.

Сьогодні у сучасному науковому полі спостерігається посилення інтересу до проблеми впливу етнічного, культурного, цивілізаційного

факторів на політичний розвиток сучасних країн світу, а особливо регіону Східної Азії – Китаю, Японії, Республіки Корея та КНДР, Китайської Республіки на Тайвані, Монголії. Унікальний феномен економічного піднесення Східної Азії породжує численні і часто суперечливі трактування і висновки. Головне питання полягає в причинних факторах нового ефективного типу політико-економічного устрою та управління, що притаманний цьому регіону і який відрізняється від західної ринкової демократії. Етнічна самобутність, специфіка, культурна особливість, цивілізованість та стрімкий розвиток окремих країн Східної Азії дозволяють розглянути широке коло міждисциплінарних питань. Витоки політичного розвитку та модернізації слід шукати в історичному минулому країни, пов'язаному з проявом модернізаційних тенденцій, спричинених, в основному, зовнішнім впливом. В таких умовах суспільно-політичні трансформації в Східній Азії прийняли характер колоніального синтезу, який проявився в економічному розвитку та, пізніше, модернізації соціального і політичного сегментів суспільства. Проте основні події, що безпосередньо пов'язані із політичною модернізацією країн Східної Азії, відносяться до післявоєнного етапу історії регіону. Впровадження інституційних основ демократії, порушених наростанням авторитарних тенденцій, були відновлені наприкінці ХХ ст. та форсовані світовим процесом глобалізації. Саме причинам та особливостям розвитку політичних інститутів, підкріпленим наочними прикладами досвіду держав Східної Азії, приділено увагу у дослідженні.

Актуальність дисертаційної теми обумовлена сукупністю причин, основними з яких визначено наступні:

По-перше, чинники та особливості інституціональних змін у політичній науці ще недостатньо вивчені, як і природа політичних інститутів в цілому. Роль етно-цивілізаційного чинника в формуванні політичних інститутів в більшості досліджень розглядається доволі поверхово та фрагментарно.

По-друге, оскільки в сучасній науці існує прагнення побудови універсальних знань, можна констатувати, що тема дисертаційного дослідження визначається дотичністю до багатьох наукових напрямків та гуманітарних дисциплін.

По-третє, сутність етносу та цивілізації є дискусійним питанням в науковому середовищі. Так, дослідження зв'язку між етносом, цивілізацією та політичними інститутами дозволяє зробити крок вперед на шляху виокремлення і систематизації чинників формування політичних систем та інститутів, сприяє більш глибокому розумінню різних аспектів інституційних змін.

По-четверте, оскільки світ стає поліцентричним, в ході його розвитку змінюється коло «гравців», передусім, зростає роль нетрадиційних акторів міжнародних відносин, а в умовах посилення інтеграційних процесів і глобалізації світу відбувається значне збільшення ролі окремих регіонів. Так, країни Східної Азії становлять прикладну значимість для політичної науки.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконується у рамках планової державної тематики кафедри політичних наук Чорноморського національного університету імені Петра Могили «Методологічні основи і практичні аспекти трансформації політичних систем в умовах глобальних і регіональних змін» (державний реєстраційний номер – 0116U000002).

Метою дисертаційного дослідження є виявлення етно-цивілізаційної специфіки основних чинників формування політичних інститутів на прикладі країн Східної Азії.

Для досягнення поставленої мети були визначені основні **завдання** дисертаційного дослідження:

- з'ясувати стан наукової розробки проблеми та визначити теоретичну і джерельну базу дисертаційного дослідження;

- встановити базові теоретико-методологічні засади у дослідженні етно-цивілізаційних аспектів формування політичних інститутів;
- визначити ознаки та критерії визначення чинників політичного розвитку, формування і трансформації політичних інститутів (спираючись на приклади країн Східної Азії);
- розкрити сутність концептів етносу та цивілізації у дослідженні чинників формування політичних інститутів та охарактеризувати етно-цивілізаційний аспект в синтезі цих понять;
- запропонувати типологізацію етно-цивілізаційних чинників і факторів формування політичних систем та інститутів на прикладі держав Східної Азії;
- виявити специфіку політичних інститутів Китаю, Китайської Республіки на Тайвані та Японії в контексті етно-цивілізаційних чинників;
- встановити умови формування політичних інститутів в Республіці Корея і КНДР, Монголії та виділити притаманні їм особливості;
- визначити етно-цивілізаційні особливості формування політичних інститутів України та визначити роль досвіду країн Східної Азії для України.

Об'єктом дослідження є етно-цивілізаційні умови формування політичної системи суспільства.

Предметом дослідження виступають етно-цивілізаційні чинники формування політичних інститутів в країнах Східної Азії.

Аналіз специфіки чинників формування політичних інститутів дозволяє визначити трансформацію політичних систем країн Східноазійського регіону та виділити особливості їхніх політичних інститутів. Етно-цивілізаційний вимір дозволяє прослідкувати впливи специфічних зовнішніх та внутрішніх факторів на процеси формування політичної системи та політичних інститутів у взаємодії.

Територіальні рамки роботи обмежені територією Східної Азії, яка включає Японію, Китай, Китайську Республіку на Тайвані (не визнається Китаєм та більшістю країн світу як незалежна держава), КНДР, Республіку Корея та Монголію. Інші регіони та держави зазначені передусім з метою порівняння.

Хронологічні межі дослідження обумовлені темою дисертації і науковою специфікою та охоплюють період ХХ століття – початок ХХІ століття, тобто період утворення сучасних держав в Східній Азії як сучасних політичних інститутів. Зокрема, точками відліку утворення сучасних держав Східної Азії можна вважати такі визначні дати: проголошення утворення КНР у 1949 р., проголошення нової конституції Японії у 1947 р., розкол країни на Корейському півострові та утворення Республіки Корея та КНДР у 1948 р., прийняття нової конституції та утворення Монголії у 1991 р. В контексті обґрунтування значимості етно-цивілізаційних чинників, які вплинули на формування політичних інститутів в країнах Східної Азії, аналізуються події соціально-політичного характеру за останнє півсторіччя, тобто період хвилі виникнення нових індустриальних країн та період сучасних соціально-політичних перетворень в країнах Східної Азії. Оскільки дисертаційне дослідження носить в основному теоретичний характер, хронологічні межі мають уточнюючий характер та співвідносяться з історичними подіями та політичними перетвореннями.

Наукова новизна дисертаційної роботи полягає у тому, що в ній здійснено одну з перших в українській політологічній науці спроб дослідити проблематику етно-цивілізаційних чинників формування політичних інститутів крізь призму суспільно-політичного досвіду держав Східної Азії.

Наукова новизна конкретизується в таких науково-теоретичних положеннях, висновках та пропозиціях, які виносяться на захист:

вперше:

- здійснено спробу дослідити етно-цивілізаційні чинники формування політичних інститутів на прикладі суспільно-політичного досвіду держав Східної Азії;
- на основі аналізу ряду етнополітичних та суспільно-політичних теорій (А. А. Піскоппеля, Л. Харрісона, Р. Інглхарта, В. Н. Дьоміна) розроблено типологію етно-цивілізаційних чинників формування політичних інститутів, у тому числі на основі етнічної матриці, що дозволяє більш широко розглядати фактори інституційних змін;
- здійснено комплексний аналіз наукових підходів зарубіжних та українських науковців з метою виявлення причин та передумов формування сучасних політичних систем та інститутів Східної Азії у взаємозв'язку та відповідно до суспільно-політичних реалій;

удосконалено:

- розуміння низки концептуальних положень щодо чинників та особливостей формування політичних інститутів, що дає можливість більш широкого розуміння їх природи, особливостей формування і перетворення;

дістали подальший розвиток:

- інтерпретація чинників формування політичних інститутів з урахуванням особливостей кожної окремої держави Східної Азії;
- аналіз етно-культурних та ціннісних особливостей країн Східної Азії як аспектів впливу на формування політичних інститутів, які можуть бути використані в якості аналітичної та емпіричної бази для міждисциплінарних досліджень чинників формування політичних інститутів України.

Методологія і методи дослідження. Методи дослідження складають поєднання загальнонаукових, філософських, політологічних та спеціальних методів, підходів, принципів.

В якості теоретичної та методологічної основи дослідження використано цивілізаційний, етнологічний, етно-цивілізаційний підходи. Зазначені підходи дозволяють окреслити етно-цивілізаційні фактори в політичній науці та визначити особливості чинників формування політичних інститутів у етно-цивілізаційному аспекті. З метою розуміння чинників формування політичних інститутів та їх особливостей доцільним є використання теорії модернізації, теорії політичного розвитку, інституційного підходу. Також для окреслення меж щодо розуміння політичних інститутів, етносу та цивілізації доцільним є застосування філософського і структурно-філософського підходів.

Для вирішення поставлених завдань та досягнення поставленої мети використано різні теоретичні, філософські, загально-логічні та емпіричні методи дослідження. Теоретичною та методологічною основою слугують принципи системного і структурно-функціонального підходів, причинно-наслідкових зв'язків, діалектичні принципи об'єктивності. Застосовано також метод гіпотези як наукового припущення щодо моделі етно-цивілізаційного чинника формування політичних інститутів в сучасних умовах політичного розвитку. Так, системний підхід дозволив виявити взаємозв'язок елементів політичної системи, а також дослідити політичні системи, інститути та їх елементи як цілісність. Структурно-функціональний підхід дозволив дослідити структуру політичної системи та інститутів з позиції функціонального призначення кожного їхнього елементу. У дослідженні застосовано порівняльний метод, який дозволив зіставити не лише окремі структурні елементи політичних систем та інститутів, але й політичні системи у різних країнах. В дисертаційній роботі застосовано інституційний (в центрі дослідження знаходяться політичні структури) і нормативно-ціннісний (дозволяє оцінити об'єкт дослідження з оптимальної точки зору, виявити оптимальну модель розвитку) методи.

Для досягнення поставленої мети дослідження були використані й загально-логічні методи: методи аналізу і синтезу, діалектичний метод,

узагальнення та інтерпретації зібраного матеріалу. Мають місце у дисертаційній роботі й емпіричні методи дослідження, передусім, статистичний метод та спостереження, що дозволили не лише безпосередньо відстежити політичні факти, але й систематично узагальнити різні статистичні матеріали (наприклад, індекси та показники розвитку) для більш детального вивчення об'єкта дослідження.

Практичне значення дисертаційного дослідження визначається його актуальністю, новизною, результатами та втілюється у двох аспектах: по-перше, навчальному – у процесі підготовки та викладання у вищих навчальних закладах курсів та спецкурсів з проблем міжнародних відносин та політології, регіонознавства і країнознавства; результати дослідження й концептуальні матеріали дисертації можуть бути використані, зокрема, при підготовці курсів лекцій, навчальних посібників і підручників з дисциплін «Міжнародні відносини та зовнішня політика», «Політологія», «Етнополітика», «Країнознавство», «Політика країн Східної Азії» тощо. По-друге, прикладному – результати і висновки дисертації можуть бути використані у діяльності внутрішньо- та зовнішньополітичних державних інституцій України під час вирішення практичних питань модернізації, двостороннього співробітництва, а також в контексті реалізації завдань щодо інтеграції нашої держави до світових та регіональних структур.

Тематика роботи є актуальною і перспективною для обговорення на круглих столах, семінарах і конференціях всеукраїнського та міжнародного рівнів.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійно виконаним дослідженням, в якому викладено авторський погляд на етноцивілізаційний аспект щодо чинників формування політичних інститутів. Наукові результати роботи належать особисто авторці та є теоретичним і практичним внеском у розвиток політичної думки.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні положення і результати дисертаційного дослідження знайшли відображення в

опублікованих автором працях за темою дисертації, з яких 4 статті у наукових фахових виданнях, затверджених згідно з вимогами Міністерства освіти і науки України, 1 – в іноземному науковому виданні, 1 – в українському науковому виданні, що не є фаховим, а також у 5 тезах доповідей на наукових конференціях.

Окремі положення та висновки дисертаційного дослідження знайшли відображення у наступних **публікаціях**:

Наукові статті видані у фахових виданнях України:

1. Ю. В. Мазур, «Вплив культури на формування політичної системи та інститутів на прикладі країн Східної Азії», Наукові праці: науково-методичний журнал. Політологія. Миколаїв, Україна: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, т. 273, вип. 261, с. 61-64, 2016.

2. Ю. В. Мазур, «Етнонаціональні та етнополітичні процеси в країнах Східної Азії», Дослідження світової політики: Зб. наук. праць. Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, вип. 4(65), с. 160-169, 2013.

3. Ю. В. Мазур, «Модернізація політичних інститутів країн Східної Азії в контексті культурно-цивілізаційного чинника», Політологічний вісник: Зб. наук. праць, №69, с. 503-513, 2013.

4. Ю. В. Мазур, «Цивілізаційне підґрунтя формування політичних інститутів в країнах Східної Азії», Проблеми міжнародних відносин: Зб. наук. праць, №7, с. 108-121, 2013.

Наукові публікації за кордоном:

5. Ю. В. Мазур, «Опыт формирования политических институтов в государствах Восточной Азии: значение для политической модернизации Украины», ModernScience (Modernívěda), №2, с. 123-130, 2014.

Наукові публікації в інших виданнях:

6. Ю. В. Мазур, «Політична мораль у контексті культурних традицій країн Східної Азії», Цивілізаційні чинники світобудови: джерела походження, потенціал взаємодії та виміри конструктивізму (країни Азії та

Африки): Збірник наукових праць. НАН України, ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», с. 34-41, 2015.

Частина матеріалів дослідження знайшла своє відображення у виступах на науково-практичних міжвідомчих та міжнародних конференціях:

1. Участь у Міжнародній науково-практичній конференції «Суспільні трансформації в сучасному світі» 5-9 листопада 2013 року, м. Сімферополь тема доповіді «Чинники трансформації політичних інститутів країн Східної Азії в умовах глобалізації»;

2. Участь у Міжнародній науково-практичній міжвідомчій конференції «Шляхи трансформації міжнародної валютно-фінансової системи» 14 листопада 2013 р., м. Київ; тема доповіді «Співробітництво країн Східної Азії із суб'єктами міжнародних відносин у контексті трансформації світової валютно-фінансової системи: політологічний аналіз»;

3. Участь у VI Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні міждисциплінарні дослідження: історія, сьогодні, майбутнє» 22-23 травня 2014 р., м. Київ; тема доповіді «Характеристика політичних інститутів Китаю у контексті етно-цивілізаційного чинника»;

4. Участь у XVI Міжнародній науково-практичній конференції «Досягнення та перспективи сучасної науки» 27-28 грудня 2014 р., м. Чернівці; тема доповіді «Інтерпретативно-гносеологічний потенціал цивілізаційної теорії щодо пояснення сучасних політичних реалій»;

5. Участь у IX Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні міждисциплінарні дослідження: історія, сьогодні, майбутнє» 31 грудня 2014 р., м. Київ; тема доповіді «Консолідуючий потенціал етнічного чинника в сучасних державах Східної Азії»;

6. Участь у Міжнародній науковій конференції «Стратегії партнерства і співробітництва в контексті актуальних проблем всесвітньої історії та міжнародних відносин» 31 березня 2015 р. м. Київ; тема доповіді «Ціннісно-політична ідентифікація як чинник формування стратегічного партнерства в країнах Східної Азії»;

7. Участь у Міжнародній науковій конференції «Цивілізаційні чинники світобудови: джерела походження, потенціал взаємодії та виміри конструктивізму (Афро-Азійський регіон)» 11 червня 2015 р. м. Київ; тема доповіді «Трактування політичної моралі в контексті різних систем цінностей на прикладі культурних традицій Східної Азії».

Структура та обсяг дисертації визначаються метою та завданнями наукового дослідження. Зміст роботи складають перелік умовних скорочень, вступ, три розділи, що містять дев'ять підрозділів, висновки, список використаних джерел та 23 додатки. Загальний обсяг дисертації становить 292 сторінки, з них основного тексту – 185 сторінок. Список використаних джерел складає близько 300 найменувань українською, російською, англійською та німецькою мовами.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ І ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Стан наукової розробки проблеми

Постановка проблеми. Опис впливу етно-цивілізаційного чинника як підстави політичного розвитку та формування політичних інститутів є важливим елементом вивчення і комплексного аналізу особливостей регіону Східної Азії та політичного розвитку кожної окремої держави регіону. Вибір дисертаційної теми в рамках етно-цивілізаційного аспекту дослідження чинників формування політичних інститутів пов'язана із можливим поєднанням теоретичної інтерпретації політичної реальності та епістемологічних досліджень сучасності. Наявність різноманітних підходів, що торкаються тематики дослідження, підкреслюють складність феномену етносу, цивілізації, а також політичних інститутів та чинників їх формування. Важливою частиною у дослідженні поставленої проблеми є джерельний базис, який дозволяє визначити стан наукової розробки проблеми та сформувати методологічну і теоретичну основу роботи. Таким чином, варто виділити основні джерела, найбільш релевантні у рамках теми дисертаційного дослідження.

Дослідження стану наукової розробки щодо проблеми етно-цивілізаційних чинників формування політичних інститутів в країнах Східної Азії полягає в аналізі наукових робіт, предмет яких дотичний до теми дисертаційного дослідження, порівнянні поглядів науковців щодо питання чинників формування політичних інститутів в Східній Азії, а також визначенні ступеня висвітленості досліджуваної проблеми в різних наукових доробках. Вживаючи термінологічне сполучення «стан наукової розробки» щодо питання етно-цивілізаційних чинників формування політичних інститутів в Східній Азії, варто зауважити, що воно є доволі умовним, оскільки ця проблема у науковому полі розроблялася недостатньо, тобто до

сьогодні не публікувались доробки з такою інтерпретацією проблеми. Слід також зазначити, що велика кількість суспільно-політичних, культурних, історичних, ідейно-теоретичних чинників, пов'язаних із формуванням політичних систем та інститутів, зумовлює різноманітність підходів до розуміння проблеми та фрагментарність у висвітленні питання чинників формування політичних інститутів в країнах Східної Азії.

Позитивним моментом є наявність в політичній науці значної кількості досліджень, дотичних до теми дисертаційного дослідження. Доробки досліджуваної проблеми можна умовно поділити на три пласти: 1) дослідження політичних систем та інститутів на теоретичному рівні та із залученням досвіду країн Східної Азії, в тому числі й східноазійських авторів; 2) роботи та дослідження етнічних, цивілізаційних, культурних факторів у політичній науці; 3) статистичні матеріали та дослідження політичного розвитку країн Східної Азії. Водночас, основний масив досліджень етно-цивілізаційних чинників формування політичних інститутів у Східній Азії має вигляд іноземних тематичних та аналітичних досліджень, розроблених окремими дослідниками або науково-дослідними установами.

Під час аналізу наукового пласту дослідження чинників формування політичних інститутів в Східній Азії вбачаються ознаки наукового підходу до проблеми, передусім, за наявності в працях науковців наступних аспектів: по-перше, виявлення етнічного, цивілізаційного, культурного впливів на формування політичних інститутів; по-друге, аналіз чинників і причин формування, трансформації та модернізації політичних інститутів в теоретичній доробці на конкретних прикладах; по-третє, характеристика і аналіз особливостей політичних систем та політичних інститутів в Східноазійському регіоні та окремих країнах Східної Азії зокрема.

З метою визначення стану наукової розробки досліджуваної проблеми доцільним є поділ ключових робіт за школами політичних досліджень.

Американська школа. Американську політичну школу можна назвати лідером серед політологічних шкіл Заходу. Американські науковці

досліджують великий комплекс політичних питань на різних рівнях, в тому числі є й ґрунтовні наукові роботи, що присвячені розвитку політичних систем та інститутів. Роботи американських авторів охоплюють широке коло теоретичних та емпіричних проблем в політичному полі, а фундаментальні праці провідних американських науковців містять обґрунтування ключових політичних процесів і явищ. Передусім, варто відзначити роботи, що становитимуть концептуальний базис дисертаційного дослідження.

Фундаментальною основою у розумінні цивілізацій та цивілізаційних чинників є роботи американського політолога С. Хантінгтона [1, 2]. В роботах цього дослідника простежується комплексний аналіз культурних факторів та їх вплив на формування світових сил і на відображення розподілу влади. С. Хантінгтон пов'язує ці фактори з процесами модернізації та вестернізації. В наукових роботах С. Хантінгтона надається концептуальне обґрунтування чинників формування політичних систем та інститутів на цивілізаційній та культурній основі [3]. У поєднанні з теоретичними працями британського дослідника А. Тойнбі, роботи С. Хантінгтона становлять основу для визначення цивілізаційних причин розвитку політичних систем та інститутів.

Оригінальне бачення питання формування суспільно-політичних інститутів у контексті суспільних взаємовідносин належить аргентинському соціологу М. Грондона [4, 5]. У своєму фундаментальному дослідженні вчений розробив типологію, виявлену на основі вивчення різних суспільств Латинської Америки, яка визначає основоположні культурні, психологічні, ідеологічні фактори. Ці фактори визначають ділові та етичні принципи відносин між людьми і впливають на формування та особливості суспільно-політичного устрою того чи іншого суспільства. Хоча типологія М. Грондони є суто соціологічним дослідженням, в той же час вона претендує на універсальність у застосуванні. Підхід аргентинського дослідника становить інтерес для багатьох наукових шкіл та сучасних дослідників, а також важливий для розвитку політичної науки. Ідеї М. Грондони є базовими для

виокремлення етно-цивілізаційних чинників формування політичних інститутів та дозволяють надати логічне та обґрунтоване пояснення суспільно-політичним явищам.

Одним із послідовників ідей М. Грондони можна вважати американського дослідника Лоуренса Харрісона, професора Інституту культурних перетворень Школи права та дипломатії при Університеті Тафтса [6, 7]. Л. Харрісон знайшов застосування типології М. Грондони у дослідженні економічного розвитку та відсталості, вбачаючи їх причини у культурних розбіжностях суспільств [8, 9]. Дослідник виділяє культурні особливості в якості чинників, що сприяють економічній модернізації країни, або ж, навпаки, гальмують її економічний розвиток. Знайшло місце в роботах автора і дослідження впливу культурних особливостей на модернізацію і розвиток політичної системи та інститутів, яке становить вагомий концептуальний базис для дисертаційного дослідження.

Варто приділити увагу дослідженням американського соціолога і політолога, професора Мічиганського університету Рональда Інглхарта [10-12]. Його роботи присвячені питанню суспільної модернізації в ракурсі впливу на них відповідних культурних зон із власними ціннісними системами, що в тій чий іншій мірі сприяють або гальмують зазначений процес модернізації. Принципи розвитку ціннісних систем та їхній вплив на формування суспільно-політичної системи суспільства в процесі модернізації були покладені в основу дисертаційного дослідження.

Процесам розвитку та модернізації політичних систем та інститутів присвячені роботи американських дослідників Г. Алмонда [13] та Дж. Пауелла [14]. Зокрема, американський політолог Г. Алмонд має відомі роботи з теорії політичних систем та політичної культури. Науковець дослідив і показав зв'язок між громадянським суспільством, політичними орієнтаціями громадян та особливостями функціонування політичної системи; визначив взаємозв'язок політичної культури з розвитком політичної системи та інститутів. У спільних дослідженнях американські політологи

Г. Алмонд та Дж. Б. Пауелл [15] розробили критерії розвитку політичних систем, а також здійснили спробу визначити причини і особливості формування політичних систем та інститутів, результати якої мають важливе теоретичне значення для розкриття теми дисертаційного дослідження. Визначена авторами систематизація та наукове порівняння різних типів політичних систем світу дозволяють детальніше розглянути особливості їхнього формування та розвитку. Крім того, Г. Алмонд в спільній роботі з американським політологом С. Вербою [16] розробив теорію політичної культури та запропонував її типологію, розкривши значення сучасної демократії і визначивши причини розвитку політичних систем та політичного життя суспільства. Таким чином, аналіз зазначених робіт становить важливий теоретичний базис для дослідження чинників формування політичних інститутів та систем.

Теоретичному обґрунтуванню розвитку політичних систем та інститутів присвячені роботи американського політолога і соціолога С. Ліпсета [17, 18]. Автор працював над теорією політичної модернізації, а також досліджував розвиток держави та суспільства на шляху до демократії. Особливе значення для розуміння теми дисертаційного дослідження становить наявність в роботах науковця умов і причин розвитку політичних систем, громадянського суспільства та демократії.

Авторству американського дослідника Л. Пая, експерта в галузі порівняльної політології, належить розробка теорії політичного розвитку та модернізації політичних систем в кранах світу [19]. Л. Пай визначив критерії формування політичних систем, застосовував концепти політичної культури і політичної психології для визначення причин формування та модернізації політичних систем. Автор досліджував політичні системи та держави третього світу, в тому числі країни Східної Азії, проте теоретичне осмислення автором критеріїв і причин формування політичних систем та інститутів може слугувати основою для виявлення чинників формування політичних інститутів.

Цінність у дослідженні чинників формування та розвитку політичних інститутів становлять роботи американського антрополога А. Кробера [20, 21]. Автор розробив ряд концепцій культурної теорії та культурної конфігурації, досліджував етнічні особливості соціуму та їх вплив на розвиток суспільства. Однак, варто виділити спробу автора поєднати концепти етносу і цивілізації як мікро- та макропоказників у розвитку суспільства і суспільної системи, а також культури як їх змісту. Роботи автора дозволяють ґрунтовніше зрозуміти концепти етносу і культури, їх взаємозв'язок і особливості впливу на формування політичних систем та інститутів.

Українська школа. Сучасна українська політична наука, як і сучасна українська держава, є достатньо молодою. Сучасні українські науковці здійснюють фундаментальний вклад в розвиток політичної науки. Особлива увага сьогодні приділяється проблемам, що набули особливого значення з проголошенням незалежності України та за роки існування української держави. До них можна віднести і дослідження політичних інститутів та чинників їх формування, аналіз етнічних та цивілізаційних аспектів політики, дослідження країн Східної Азії. Оскільки дослідження питання етноцивілізаційних чинників формування політичних інститутів Східної Азії є достатньо новим в українському науковому полі, квінтесенція вищезазначених напрямків та досліджень дозволяє вибудувати цілісну картину досліджуваної проблеми. Деяким з них варто приділити особливу увагу.

Великий обсяг роботи у зазначеному напрямку здійснює Інститут політичних та етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України [22]. Інститут має серйозні здобутки у теоретико-методологічному обґрунтуванні нового напрямку соціогуманітарних наук – етнополітології, розробці об'єктно-предметної області політології та етнополітології, удосконаленні понятійно-категоріального апарату цих наук, дослідженні етнічних і регіональних чинників впливу. Важливим напрямком досліджень

Інституту політичних та етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса є також сучасна динаміка політичних інститутів і процесів. Крім того, наявність досліджень проблеми співвідношення політики і етнонаціональних відносин складає вагомий джерельний базис у дослідженні питання чинників формування політичних інститутів в країнах Східної Азії. Тобто, окремі дослідження питань етнонаціональної специфіки, характеру та особливостей політичних процесів і політичної культури в минулому і сьогоденні дозволяють сформувати чітку картину утворення, функціонування і трансформації політичних інститутів в досліджуваному регіоні.

Передусім, серед науковців Інституту політичних та етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України варто виділити роботи українського політолога І. Ф. Кураса [23], а також роботи наукового колективу інституту [24, 25], які присвячені теоретичному обґрунтуванню етнополітології і висвітлюють питання етнополітичної ситуації у світі, що має важливе значення в контексті досліджуваної проблеми. Окремо варто відзначити наукові праці української дослідниці Л. П. Нагорної [26-28], що стосуються питань культурної ідентичності в сучасних країнах світу і в Україні зокрема. Передусім авторка аналізує концепти культури, етнічності, цінностей під впливом сучасних суспільних та політичних процесів. Розробці концепцій етнополітичних досліджень присвячені роботи провідних вчених інституту М. Молчанова [29], О. М. Майбороди [30, 31]. Наукові доробки Інституту та його представників дають концептуально-методологічне обґрунтування явища етнічності в політиці та особливості прояву етнічності в політичній системі.

Детальному аналізу історичних закономірностей, сучасної політичної ситуації в світі, глобальних проблем, особливостей діяльності народів світу присвячена робота аналітичного центру «Поступ», створеному на основі Центру з інформаційних проблем територій НАН України та Факультету міжнародних відносин Львівського національного університету ім. І. Франка [32]. Передусім колективом центру розроблено етнополітичну карту світу

XXI століття [33], в якій проаналізовано особливості етнічного складу, суспільно-політичної ситуації окремих регіонів світу, в тому числі й Східної Азії, що становить важливий інформаційний базис у дослідженні країн Східної Азії.

Висвітленню проблеми становлення моделей цивілізаційного розвитку в сучасному глобалізованому світі присвячені роботи дослідників Інституту світової економіки та міжнародних відносин НАН України [34]. Під керівництвом українських дослідників Ю. М. Пахомова та Ю. В. Павленка випущено низку праць, в яких проаналізовано особливості східних та західних цивілізацій [35-37]. В роботах цих авторів аналізуються особливості соціокультурних підвалин формування цивілізацій Сходу та Заходу, характеризуються етнотериторіальні структури традиційних цивілізацій світу, а також викладені фундаментальні основи розвитку сучасної світової цивілізації. Особливу увагу варто приділити окремим роботам українського академіка Ю. В. Павленка, присвяченим теорії етносу, етнонаціональному розвитку людства, світовому цивілізаційному процесу та теорії становлення цивілізації [38, 39]. В українській політичній науці Ю. В. Павленку належать розробка принципів стадійності та розвиток теорії етносу, дослідження дискретності та багатоваріантності цивілізаційного процесу, ряд робіт, присвячених цивілізаційній структурі людства. Дослідження науковця становлять цінний джерельний базис теоретичного обґрунтування сутності цивілізаційних утворень і етнічних спільнот.

Дослідження та аналіз розвитку країн Східної Азії проводить Інститут всесвітньої історії НАН України [40]. Зокрема, в рамках наукових напрямів дослідження країн Східної Азії варто відзначити роботи української дослідниці Н. Д. Городньої, які присвячені питанню чинників розвитку країн Східної Азії та сучасним суспільно-політичним процесам в регіоні [41, 42]. Розробка питань теоретичного осмислення типології та періодизації культурно-цивілізаційного процесу, а також дослідження етнокультур Сходу і етнонаціології представлена в роботах українського науковця

О. О. Шморгуна [43, 44]. В роботах українських авторів висвітлюється ряд етнічних, цивілізаційних, культурних питань сучасної політичної науки на прикладі Східноазійського регіону.

Європейська школа. Європейським науковцям належить велика кількість робіт, присвячених політичним питанням. Однак, досліджуване питання знайшло відображення в роботах лише декількох європейських авторів. Теоретичне обґрунтування цивілізаціям та цивілізаційним процесам надав британський історик та культуролог А. Тойнбі [45]. Ряд робіт автора присвячений сутності цивілізацій, фазам їхнього розвитку, систематизації та типології, критеріям визначення цивілізацій, причинам їхнього виникнення і розвитку. Автор надає також характеристику регіону Східної Азії (в межах включення його в Далекосхідний цивілізаційний блок країн) [46], що у поєднанні із його теоретичним обґрунтуванням складає вагомий базис для розуміння і систематизації чинників формування політичних систем та інститутів.

Наукову значимість для досліджуваної проблеми становлять роботи німецького політолога К. Вельцеля [47]. Наукові доробки науковця присвячені вивченню ціннісних впливів на політичну культуру у сучасних суспільствах в глобальній порівняльній перспективі. К. Вельцель також досліджує процеси політичної модернізації і соціальних змін та розвиток людського потенціалу. Роботи науковця особливо вагомі, оскільки торкаються питань розвитку суспільно-політичних систем, а також трансформації політичної культури та політичних інститутів, що дозволяє наочно прослідкувати та застосувати прийоми дослідження формування та розвитку політичних інститутів.

Російська школа. Вагому наукову цінність становлять напрацювання російської політологічної школи, оскільки в ній наявні доробки та дослідження етно-цивілізаційних аспектів. Зокрема, до них відносяться роботи учених істориків, етнологів, соціологів, сходознавців, які після розпаду Радянського Союзу почали звертатись до політологічних питань. У

взаємодоповненні з концептами інших шкіл дослідження політичних процесів та інститутів Східної Азії, роботи російських науковців становлять вагомий концептуальний базис для досліджуваної проблеми.

Ґрунтовний вклад в дослідження країн Східної Азії належить радянському та російському історичному, соціологічному, сходознавцю Л. С. Васильєву [48, 49]. Л. С. Васильєв є автором великої кількості робіт, присвячених історії та культурі країн Сходу та Східній Азії зокрема. Розвиваючи теорію історичного процесу, автор запропонував власне бачення історичного розвитку та становлення сучасних країн Східної Азії, охарактеризував процес і причини еволюції суспільства та суспільних систем [50]. По суті, доробки Л. С. Васильєва наочно демонструють розвиток країн Східної Азії та можуть бути використані у пошуку причин формування політичних інститутів в досліджуваних державах.

Застосування етнологічного підходу для пояснення історії та історичних процесів відноситься до робіт російського історика, етнолога, сходознавця Л. М. Гумільова [51, 52]. Науковець є також автором теорії етногенезу та пасіонарності. У своїх роботах науковець намагався дати відповідь на фундаментальні питання щодо появи та розвитку етносу, його місця в історичному процесі та особливостей взаємодії між етносами. Відповідаючи на зазначені питання, Л. М. Гумільов намагався знайти причини формування нації, держави, цивілізації, в основі розвитку яких лежить етнос та його культура. Етнокультурний підхід Гумільова став основою етно-цивілізаційного підходу, який пізніше розвивали послідовники його ідей. До їх числа можна віднести російських істориків В. М. Дьоміна [53] та В. І. Козлова [54]. Зокрема, В. М. Дьомін, намагаючись розширити предметну область історичних фактів та розробити нові підходи до вирішення проблем історії, розробив етно-цивілізаційний метод інтерпретації історії на базі етнокультурного методу Л. М. Гумільова та ідеї локальних цивілізацій [55]. Інтерпретація В. М. Дьоміна полягає у визнанні головної ролі етносів в історії та відведенні кожному окремому етносу власного місця

в ній. Автор визначав, що етноси не рівні між собою за значенням, тривалістю існування і роллю, яку той чи інший етнос відіграє в історичному процесі та у процесі розвитку цивілізації. Таким чином, застосування етно-цивілізаційного підходу у дослідженні чинників формування політичних інститутів дозволяє розглянути розвиток політичних систем та інститутів у матриці суспільно-історичного розвитку.

Власне бачення співвідношення етносу та цивілізації пропонує російський методолог та філософ А. А. Піскопель [56, 57]. Автор продовжує ідеї етно-цивілізаційного бачення історії та розвитку суспільства і приділяє особливу увагу культурі у процесі розвитку етносу і утворенні нації, оформленні в державу і далі до цивілізації. По суті, етно-цивілізаційна концепція зазнає розвитку за хронотипами, тобто логічно-причинними зв'язками між зазначеними концептами в історичному процесі. В роботах автора можна знайти причинні основи формування нації, держави, цивілізації, що є важливим моментом у дослідженні поставленої проблеми.

Східноазійська школа. Особливий внесок в дослідженні розвитку та модернізації суспільно-політичних систем країн Східної Азії зробив вчений Інституту актуальних гуманітарних досліджень Пекінського університету, професор-дослідник Азійського центру при Гарвардському університеті Ту Веймін (Tu Weiming) [58-60]. Автор належить до представників сучасного конфуціанства, особливо популярного напрямку у розвинених країнах Східної та Південно-Східної Азії. У своїх роботах Ту Веймін демонструє оригінальне бачення розвитку та модернізації країн Східної Азії з точки зору представника цього регіону. Науковець пояснює, що саме в конфуціанському способі суспільного мислення, філософії і культурі Сходу полягають особливості розвитку східноазійських країн. Ту Веймін також аналізує причини розвитку та модернізації країн Східної Азії. Для розуміння особливостей політичних систем та інститутів, культури країн Східної Азії позиції представників цих країн є надзвичайно вагомим інформативним джерелом.

Крім того, важливим джерелом інформації можна назвати окремі статті та доробки представників Східної Азії (політолога Нху-Нгок Т. Онга [61], японського політолога Кінхіде Мушакоджі [62, 63], китайського політолога Тянджян Ші [64, 65], К. Ямамото [66] та ін.). Роботи зазначених авторів дозволяють прослідкувати східноазійський спосіб мислення та розуміння політичних систем та інститутів, а також динаміку розвитку політичних інститутів з точки зору представників кожної окремої досліджуваної країни.

Матеріали науково-дослідних проектів. Джерелом емпіричних та статистичних даних у дослідженні являються матеріали науково-дослідних проектів та дослідження міжнародних організацій і форумів. У дослідженні сучасних політичних систем та інститутів регіону Східної Азії, а також кожної окремої держави регіону, варто виділити наступні науково-дослідні проекти:

Важливим джерелом емпіричних даних є форум Світового огляду цінностей (World Values Survey) [67] – некомерційна організація, яка є глобальною мережею вчених по всьому світу, що вивчають зміни культурно-ціннісних значень та їхній вплив на соціально-політичне життя. На чолі проекту є міжнародна команда вчених, що підтримується Науково-консультативним комітетом і має власний Секретаріат та архів. Штаб-квартира Світового огляду цінностей (СОЦ) знаходиться у Стокгольмі (Швеція). Проекти СОЦ спрямовані на допомогу вченим і політикам та полягають в аналізі переконань, цінностей і мотивацій людей у всьому світі. Тисячі політологів, соціологів, соціальних психологів, антропологів і економістів використовують матеріали форуму для аналізу таких тем як економічний розвиток, проблеми демократизації, релігії, гендерної рівності, соціального капіталу і суб'єктивного благополуччя. Інтернет-ресурс СОЦ дає змогу дослідити карту світу та оцінити показники різних країн за розвитком культури, цінностей, демократії, гендерних відносин, релігії, добробуту у їх взаємовідношенні [68, 69]. Крім того, на сайті СОЦ можна ознайомитись з роботами вчених з асоціації Світового огляду цінностей, наприклад,

дослідженнями американських науковців Р. Інглхарта, П. Норріса, Х. Клінгемана, європейських політологів К. Вельцеля, К. Хельпфера та інших [70, 71]. За даними СОЦ, погляди на життя та цінності в суспільстві будь-якої країни відіграють ключову роль в формуванні та функціонуванні демократичних інститутів, рівності, свободи і ефективності управління.

Дослідженням та аналізом функціонування політичних систем, політичних прав та громадянських прав займається міжнародна неурядова організація Фрідом Хаус (Freedom House) [72]. Науково-дослідні матеріали організації містять аналітичні, статистичні доповіді, рейтинги та індекси політичного розвитку країн світу, в тому числі й країн Східної Азії (Додаток 11). Передусім, сайт Фрідом Хаус містить аналітичні статті по кожній окремій країні світу та окремих регіонах. Крім того, на інтернет-ресурсах організації містяться щорічні доповіді щодо розвитку в країнах світу політичних прав, громадянських свобод, демократії, добробуту, свободи слова тощо; на сьогодні є доповідь за 2016 рік [73].

Дослідження Всесвітнього економічного форуму (World Economic Forum) [74], інша назва – Давоський Форум. Всесвітній економічний форум (ВЕФ) є швейцарською неурядовою організацією, яка проводить неформальні зустрічі на найвищому рівні, що присвячені ключовим проблемам сучасності. Крім того, ВЕФ є також ініціатором економічних та політичних досліджень. Спеціалісти ВЕФ щорічно складають доповіді, формують індекси за різними показниками економічного та політичного розвитку. Зокрема, на інтернет-ресурсі за 2015-2016 рік є доповіді щодо глобальної конкурентоспроможності [75], глобальної гендерної нерівності [76], дослідження людського економічного потенціалу [77] та ін. Так, надається можливість прослідкувати стан політичного та економічного розвитку кожної окремої держави Східної Азії. Наявність подібного аналітичного базису дозволяє чітко визначити стан розвитку кожної окремої досліджуваної держави, а також її політичної системи та інститутів.

Вагомим інформаційним джерелом розвитку досліджуваних держав є матеріали Світового банку [78]. Міжнародна фінансова організація Світового банку здійснює не лише фінансову підтримку країнам-членам – її діяльність направлена також на здійснення аналітичної та консультаційної діяльності, передусім щодо країн, що розвиваються. Аналітики організації займаються фундаментальною аналітичною роботою з широкого кола питань, таких як торгівля і глобалізація, дослідження бідності та умов життя, освіти, економіки, галузеві дослідження у конкретних секторах та країнах, в тому числі й державах Східної Азії. На сайті Світового банку можна знайти доповіді, індекси і показники економічного розвитку різних країн світу та Східної Азії зокрема (наприклад, показники валових національних заощаджень, інвестиційної привабливості, показники бідності або освіченості населення [79]).

Важливо згадати Програму розвитку Організації Об'єднаних Націй (United Nations Development Programme (UNDP)) [80]. Програма розвитку (ПРООН) є організацією при Організації Об'єднаних Націй по наданню допомоги країнам-учасникам щодо розвитку в різних галузях. Передусім, ПРООН здійснює допомогу керівництву країн-учасниць у проведенні досліджень природних ресурсів, розвитку енергетичних ресурсів, створенні освітніх закладів; надає експертні та консультаційні послуги тощо. Інформаційний фонд організації містить вагомий дослідницький базис по кожній окремій державі світу, в тому числі і державах Східної Азії. Крім того, з 1990 року ПРООН щорічно публікує доповіді щодо людського розвитку, авторами яких є група незалежних міжнародних експертів. ПРООН також аналізує матеріали різних міжнародних організацій і міжнародних агентств, створюючи ґрунтовний інформаційний базис щодо різних країн світу. Важливим джерелом статистичних матеріалів щодо країн Східної Азії можна вважати щорічну доповідь людського розвитку Програми розвитку ООН. Так, на сайті ПРООН можна знайти доповідь за 2015 рік [81], в якій досліджені різні аспекти розвитку країн світу: рівень освіти, гендерної

рівності, демографічні тенденції, рівень бідності та безробіття, рівень глобалізації і безпеки населення тощо.

Таким чином, постановка досліджуваного питання передусім пов'язана з можливостями теоретичної інтерпретації політичної реальності і епістемологічних парадигм дослідження сучасності. Досліджуваний предмет на стику конкретної суспільно-політичної проблематики та теорії міжнародних відносин створює для дослідника істотні труднощі через відсутність теоретичних інтерпретацій зазначеного контексту. Етно-цивілізаційний аспект формування політичних інститутів в сучасній теоретичній літературі відзначається узагальненими міркуваннями та викликає потребу у побудові власних нових ідей і наданні точних визначень. Зокрема, за відсутності достатньої кількості міждисциплінарних досліджень, інтерпретація проблеми полягає у виділенні власних конкретних спостережень на основі аналізу широкого ряду робіт. Передусім, основний масив досліджень етно-цивілізаційних чинників формування політичних інститутів в Східній Азії має вигляд іноземних тематичних та аналітичних досліджень, розроблених окремими дослідниками або науково-дослідними установами.

Розподіл джерельної бази дослідження за науковими школами дозволяє розглянути комплексний спектр питань у відповідності до теми. Потужний науковий базис у дослідженні політичних питань, та проблеми дисертації зокрема, виявлено у американській науковій школі. В роботах українських авторів аналізуються політичні інститути та політичні системи з характерними традиційними рисами як принципово важливими детермінантами суспільних та політично-економічних перетворень в країнах Східної Азії. Важливо відмітити наукові надбання європейських та російських авторів, а також матеріали міжнародних науково-дослідних проектів. Роботи дослідників Східної Азії носять міждисциплінарний характер та відображають оригінальне бачення представників Східної Азії проблеми формування політичних інститутів. Перш за все, це стосується

суспільного підйому та розвиненості країн Східної Азії з характерним проявом економічних та політичних факторів, що відзначаються помітним впливом культурної традиції на процес модернізації. Дослідження регіону визначаються в контексті оригінальності східноазійської моделі розвитку, а також у співвідношенні із західним варіантом розвитку, та полягає у можливості повною мірою відповідати потребам глобальної спільноти у XXI столітті.

1.2. Аналіз теоретичної та джерельної бази дослідження

Системне дослідження чинників, які існують на рівні суспільно-політичного буття певного етнічного або національного утворення та є формуючими умовами для державного та інституційного будівництва, полягає у розумінні етнічного, національного та цивілізаційного елементів у державотворчих процесах. Тлумачення співвідношення етнічного, культурного та цивілізаційного можна простежити в ряді концептуальних підходів, зокрема культурологічному, етно-цивілізаційному, структурно-функціональному та ін. Велика кількість літератури, що стосується різних аспектів досліджуваного питання, вимагає комплексного аналізу різноманітних підходів і вибору оптимальних наукових стратегій та практик. Крім того, постановка досліджуваного питання є достатньо багатогранною та пов'язана з широкими можливостями теоретичної інтерпретації політичної реальності та різноманітним епістемологічним парадигмам дослідження проблем сучасності. Розуміння проблеми дисертаційної роботи полягає у ґрунтовному аналізі та дослідженні наукових праць і різноманітних джерел. Таким чином, варто виділити основні джерельні ресурси, релевантні у світлі проблеми, поставленої в дисертаційному дослідженні.

Публікації, що стосуються теми дисертаційного дослідження, варто розподілити на три пласти: 1) теоретичні роботи структурно-системного спрямування; 2) загальні дослідження історико-політичного профілю; 3) праці з регіонознавства та культурознавства. Робота на стику конкретної

історико-політичної проблематики та теорії міжнародних відносин створює для дослідника істотні труднощі. З одного боку, пласт західної теоретичної літератури майже неосяжний, з іншого боку, багато політичних досліджень відзначаються прагненням авторів до загальних міркувань і коментування робіт колег і, таким чином, ухиляються від побудови власних нових ідей і точних визначень. В цьому полягає перша складність. Друга полягає в тому, що і у західній, і в східній літературі зберігається значний розрив між теоретичними роботами аналітиків-глобалістів та працями істориків-країнознавців і регіонознавців, які не прагнуть до аналізу конкретних спостережень, характеризуються загальною констатацією фактів і ототожненням висновків із загальними гіпотезами і концепціями колег-теоретиків, що свідчить про практичну відсутність кросдисциплінарних досліджень. По-третє, слабка забезпеченість оригінальними джерелами з міжнародних відносин авторів зі Східної Азії за рахунок недостатньої доступності наукових робіт Китаю, Японії, Кореї. Наукова розробка досліджуваної проблеми є недостатньою – у поданій інтерпретації наукових досліджень дуже мало, хоча деякі аспекти досліджуваного питання висвітлено в ряді публікацій на рівні академічних монографій. Водночас, основний масив досліджень етно-цивілізаційних чинників формування політичних інститутів в Східній Азії має вигляд іноземних тематичних та аналітичних досліджень, розроблених окремими дослідниками або науково-дослідними установами.

Сучасні підходи щодо тлумачення етно-цивілізаційних аспектів та їх впливу на розвиток країн Східної Азії можна умовно поділити за підходами розуміння проблеми: цивілізаційним, етнологічним, етно-культурним та культурологічним, етно-цивілізаційним, теорією модернізації, інституційним і філософським підходами. Так, варто детальніше розглянути теоретичний базис за кожним окремим підходом.

Цивілізаційна теорія є одним з авторитетних наукових підходів у тлумаченні не лише історичного процесу і суспільного розвитку, але й

політичної реальності. Цивілізаційний підхід дозволяє інтерпретувати соціально-політичний процес крізь призму стійких характеристик та ознак. Еволюцію цивілізаційного підходу можна простежити в роботах Л. Февра [82], Ф. Бенетона [83], Ф. Броделя [84], О. Шпенглера [85], М. Мосса [86], Ш. Айзенштата [87, 88], П. О. Сорокіна [89] та ін. Цивілізаційний підхід знайшов відображення у роботах відомих науковців А. Тойнбі [90, 91] та С. Хантінгтона [92, 93], доробки яких мають особливе теоретичне значення у дослідженні поставленої проблеми.

Важливе значення у дослідженні цивілізацій мають роботи українських дослідників у рамках багаторічного наукового проекту Інституту світової економіки та міжнародних відносин НАН України, який був втілений колективом науково-дослідного інституту під керівництвом Ю. М. Пахомова та Ю. В. Павленка «Цивілізаційні структури сучасного світу» [94], і, зокрема, варті уваги авторські роботи Ю. В. Павленка [95, 96].

Серед українських вчених, що приділяють увагу дослідженню проблеми цивілізаційної ідентифікації та аналізу проблеми внутрішньої динаміки розвитку цивілізацій, слід зазначити таких українських вчених: А. С. Гальчинського [97], О. А. Коппель [98], Р. В. Войтович [99], В. М. Шейко [100], Л. Н. Нагорну [101] та інших. Особливу увагу слід приділити підходу Ю. В. Павленка [102, 103], суть якого полягає у розвитку і ґрунтовному аналізі концепції «світ-системи» І. Валлерстайна та розробці динамічної системи окремих взаємодіючих цивілізаційних світів.

У рамках **етнологічного підходу** широкий теоретичний базис складають дослідження етнічного елементу в різних його проявах: політичному, психологічному, соціальному тощо. Дослідження етнополітичних аспектів, явищ та процесів є відносно новим науковим напрямком та характеризується великою кількістю літературних розробок та публікацій. Розвитку дуалістична теорія етносу набула завдяки науковим роботам Ю. В. Бромля [104, 105], В. А. Тішкова [106, 107], В. Р. Філіппова [108] та ін. Серед наявних досліджень етнічності варто відмітити роботи

радянських, російських, українських авторів: Л. М. Гумільова [109-111], М. Х. Герандокова [112], В. І. Козлова [113], М. А. Цигараєва [114], С. М. Широкогорова [115], С. А. Аратюнова [116, 117], Л. М. Дробижевої [118], Є. А. Донченко [119], В. О. Ананьїна [120], З. В. Сікевича [121], М. А. Молчанова [122], В. В. Коротєєвої [123], В. Наумкіна [124], А. Н. Асаула [125], а також ряд доробків зарубіжних авторів: Дж. Де Воса [126, 127], Ф. Барта [128], Е. Хобсбаума [129], Р. Осборна [130], А. Сміта [131], Е. Бенфілда [132] та інших.

Одним з актуальних напрямів дослідження співвідношення етнічного та політичного є етнополітологія, яка на сьогодні знаходиться в стадії формування свого предметного поля, уточнення понятійного апарату, розробки концептів. Одними з перших авторів в цій галузі знань стали американські політичні соціологи П. Ван ден Берг [133], С. Е. Блек [134], М. Паренті [135], Т. Парсонс [136], Дж. Ротшильд [137] та ін., зусиллями яких в 60-ті роки ХХ ст. відбулось відокремлення етнополітичної проблематики, а для її дослідження стали використовуватися методи соціологічної та психологічної наук. Тоді ж здійснюються перші спроби визначення специфіки предметного поля та формування наукової дисципліни. Зокрема, М. Паренті визначав предмет етнополітології через «вивчення впливу етнічного чинника на політичну поведінку людей і сферу політики в цілому» [138, с. 82]. Інший відомий американський дослідник П. Ван ден Берг виділяв в межах предметної області етнополітології взаємовідносини держави з етнічними спільнотами і різними етнополітичними інститутами: партіями, рухами, громадськими організаціями тощо [139]. Тобто, дослідження етнополітичних явищ торкається предметних полів багатьох соціальних і політичних дисциплін, набуваючи таким чином багатогранного та міждисциплінарного характеру.

Роботи представників **етно-культурного та культурологічного** підходів присвячені аналізу прояву культури в ході суспільного розвитку. Теоретичні та методологічні розробки в рамках етно-культурного підходу,

дослідження етнічних та культурних проявів в рамках суспільних та політичних процесів пропонуються такими дослідниками як А. Кробер [140], С. В. Лурье [141, 142], З. В. Сікевич [143], Л. М. Гумільова [144, 145], І. Ф. Кураса [146], М. А. Молчанова [147], в рамках історичного процесу роботи Л. С. Васильєва [148, 149] та ін.

Варто також виділити присутність в сучасному науковому полі міждисциплінарних робіт, присвячених концептуальним особливостям і евристичним можливостям понять культури та етнічності. Так, українською політичною школою досліджуються культурологічні особливості розвитку українського суспільства, аналізуються особливості політичного розвитку у зв'язку з викликами сучасних міжнародних процесів. Таким питанням присвячена робота Інституту політичних та етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України [150]. Проекти цієї науково-дослідної установи присвячені всебічній та поглибленій розробці проблем, що стосуються сучасної динаміки політичних інститутів та процесів, співвідношенню політики і етнонаціональних відносин, розробляються нові парадигми щодо питань етнонаціонального розвитку, досліджуються технології управління сферами політичних та міжетнічних відносин, створюються програми розвитку в різних сферах суспільного життя, про що свідчить ряд наукових розробок співробітників інституту: І. Ф. Кураса [151], М. Молчанова і С. Суглобіна [152], О. Майбороди [153], М. С. Карамзіної [154], Л. Н. Нагорної [155, 156], М. І. Михальченко [157, 158] та ін.

Серед українських робіт, присвячених різним аспектам прояву культури в політиці, слід виділити дослідження С. С. Марасюка [159, 160], В. М. Шейко [161, 162], М. Н. Губогло [163], В. О. Ананьїна [164], О. М. Куця [165], Н. Д. Городньої [166-168], Л. Лещенко [169], М. Ф. Головатого [170], О. Картунова [171], О. В. Антонюка [172], І. О. Авдєєва [173], О. В. Кравченка [174, 175], О. О. Царенко [176], О. М. Кіндратця [177] та ін. Варто також виділити колективні праці та дослідницькі проекти Центру з інформаційних проблем територій НАН

України, присвячені цій проблематиці [178, 179]. Для дисертаційного дослідження особливе значення має розгляд етно-культурного підходу як одного з базових інструментів аналізу соціально-політичних процесів в їх сполученні з урахуванням соціокультурних та релігійних відмінностей в сучасній політиці та у кожній конкретній досліджуваній країні.

Оскільки в основу дисертаційного дослідження покладено етно-цивілізаційний аспект політичних інститутів, слід звернутись до праць Гумільова [180, 181], який розробляв саме таку інтерпретацію проблеми. **Етно-цивілізаційний підхід** можна назвати новим та недостатньо розробленим науково, однак він відображає нову віху розвитку сучасної політичної, соціальної, економічної науки та є новим оригінальним баченням проблем сучасності. Особливе значення щодо розробки етно-цивілізаційного підходу та методу мають роботи російських вчених В. М. Дьоміна [182, 183] та А. А. Піскоппеля [184-186]. Саме в роботах зазначених дослідників описано базові ідеї етно-цивілізаційного підходу до тлумачення історії та до процесу формування суспільно-політичної системи.

Інтерпретація західних фахівців щодо інтегрування соціально-політичного і, зокрема, економічного розвитку представлена **теорією модернізації**, яка розглянута через зміни в сфері культури та демократизації в рамках єдиного процесу людського розвитку. Ряд зарубіжних авторів (М. Грандона [187, 188], Л. Харрісон [189-192], Д. Ландес [193], Р. Інглхарт [194-196], К. Вельцель [197], С. Хантінгтон [198, 199] та інші) розглядають соціально-економічний розвиток та прогрес у взаємозалежності від змін в культурній, соціальній та політичних сферах, підтверджуючи тезу Макса Вебера, що домінуючі в суспільстві переконання та мотивації визначаються його культурною спадщиною [200, с. 54]. Західні дослідження демонструють, що основоположні цінності та переконання, характерні для передових суспільств, радикальним чином відрізняються від цінностей та переконань жителів менш розвинених країн, і, як висновок, цінності в процесі соціально-економічного розвитку еволюціонують в передбачуваному

напрямку. Зміни цінностей, в свою чергу, призводять до важливих суспільно-політичних наслідків, сприяючи становленню демократичних свобод, гендерної рівності, удосконаленню державного управління.

Праці в рамках модернізаційного підходу, які склали ядро основного змісту дослідження та які можна назвати важливим інтелектуальним фундаментом досліджень етно-культурних чинників в політичній науці, присвячені, передусім, розумінню цінностей, культурним установкам щодо позитивного розвитку та суспільно-політичних трансформацій. Систематизації суспільних цінностей та їх впливу на суспільно-політичні та економічні перетворення присвячено ряд досліджень Лоуренса Харрісона, професора Інституту культурних перетворень Школи права та дипломатії при Університеті Тафтса [201-204]. Аналіз особистісних особливостей та їх продуктивних або контрпродуктивних суспільних проявів можна простежити в роботах М. Грандона [205, 206]. Так, за принципами М. Грандона була здійснена систематизація ціннісних установок Л. Харрісона.

Варто приділити увагу дослідженням американського соціолога і політолога, професора Мічиганського університету Рональда Інглхарта [207-209]. Його роботи присвячені питанню суспільної модернізації в ракурсі впливу на них відповідних культурних зон із власними ціннісними системами, що в тій чий іншій мірі сприяють або гальмують зазначений процес модернізації. Принципи розвитку ціннісних систем та їхній вплив на формування суспільно-політичної системи суспільства в процесі модернізації були покладені в основу дисертаційного дослідження. Аналіз проявів етноцивілізаційних чинників і ціннісних факторів в політичних системах Сходу міститься в працях Л. І. Василенка [210], А. А. Аузана [211], Дж. Коумана [212], С. А. Арутюнова [213], А. В. Костіна [214], Дж. Суровіцкі [215] та ін.

Фундаментальні дослідження політичних систем та інститутів, політичних процесів та явищ у теорії модернізації вийшли з-під пера зарубіжних дослідників С. Хантінгтона [216, 217], Т. Парсонса [218], Г. Алмонда [219], Дж. Пауэлла [220], Л. Пая [221], С. Ліпсета [222, 223],

С. Верби [224] та ін. У концентрованому вигляді основні принципи та ідеї цього підходу були розроблені завдяки виходу глибоких філософсько-політологічних праць Л. Харрісона [225, 226], Д. Хелда [227], Е. Б. Тайлора [228, 229], Е. Тоффлера [230, 231] і висвітлені у книгах західних структуралістів-культурологів, насамперед Клода Леві-Стросса [232]. Ці роботи, разом з низкою інших, є основою для сучасної української політичної парадигми та поволі витісняють і доповнюють знання, сформовані за радянських часів.

Висвітленню загальнотеоретичних політичних питань у ракурсі сьогодення та у відповідності світовим викликам та процесам присвячено ряд іноземних наукових праць. Зокрема, варто виділити роботи Ф. Фукуями [233, 234], Дж. Хоманса [235], Р. К. Мертонна [236, 237], Ж. де Ляпужа [238], П. ван ден Берга [239], Е. Сміта [240], Д. Вілкінсона [241-243] та ін.

Серед міждисциплінарних розробок слід виділити ряд досліджень, присвячених технологіям міждержавної та міжкультурної взаємодії і їхньому впливу на політику. Співвідношення культурних та цивілізаційних умов у аналізі реальних політичних процесів знайшло відображення в роботах російських науковців Б. Г. Капустіна [244], П. А. Сорокіна [245], А. І. Соловійова [246], М. М. Лебедевої [247], А. Д. Воскресенського [248], К. С. Гаджиєва [249], Н. Н. Бектімірової та В. А. Дольнікової [250] та ін.

Інтерпретація включення в поле політичного аналізу дослідження соціокультурних змінних представлена в роботах Н. С. Трубецького [251], П. Н. Савицького [252], Є. П. Борзової [253], К. Гірца [254], Р. Бенедикт [255, 256], В. А. Шкуратова [257], М. Коула [258], Л. Леві-Брюля [259], Н. Н. Чебоксарова [260], М. В. Стрижневої [261] та ін. Аналіз нових політичних імплікацій перетину соціокультурного і політичного чинника в сучасному суспільстві представлений в роботах С. Ліндсей [262], Д. Белла [263], В. Л. Іноземцева [264], А. І. Ракітова [265], А. Я. Гуревича [266], А. А. Аузана [267], А. Іванова [268], С. Н. Гаврова [269] та ін.

У сучасній політичній науці значний пласт питань пов'язаний із інституціоналізацією, політичними відносинами, розвитком та змінами політичних інститутів досліджується в рамках **інституційної теорії**. Серед сучасних розробок інституційної парадигми варто виокремити наступні блоки наукових робіт: по-перше, міждисциплінарні, присвячені розгляду процесів суспільних трансформацій та соціальної інтеграції, впливу інституційних змін на регулюючі функції держави, її економічний розвиток (представники: В. Зінченко [270], В. Павлов [271], А. Чухно, В. Борейко [272] та ін.); по-друге, термінологічні, в яких конкретизується зміст, значення та синонімія понять, якими оперує інституційний підхід (представники: О. Іншаков [273], Ю. В. Ірхін [274], М. Кармазіна та О. Шурована [275]); по-третє, галузеві, які стосуються дослідження інституційного підходу в соціології, політології, державному управлінні, економічній теорії тощо; по-четверте, теоретико-методологічні роботи, в яких здійснюється аналіз витоків та генезис інституційного підходу, формальних та неформальних практик, інституційного розвитку та змін (представники: Т. Алексєєва [276], Л. Лясота [277], С. Патрушев [278], Є. Пономарьова [279], О. Рибій [280], Ю. Ущатовський [281]); по-п'яте, метатеоретичні, тобто розробки теоретичних концепцій, зокрема структурно-діяльнісна концепція соціетальних трансформацій (О. В. Сушій [282]), теорія інституційних матриць (С. Кірдіна [283]), інтегрально-інституційна парадигма цивілізаційного розвитку (О. Бессонова [284]), теорія соціологічних алгоритмів (А. Давидов [285]) та ін.

Філософський підхід ґрунтується на побудові сучасних наукових уявлень щодо концептуальних засад формування та дослідження сучасної політики: теорії, методології, інструментарію тощо. Серед визначних робіт загальнофілософського профілю в дисертаційному дослідженні мали місце надбання таких відомих авторів як М. Вебер [286, 287], А. С. Панарін [288], І. А. Василенко [289], Е. Фромм [290], К. Маркс [291], Г. Гегель [292], Й. Шумпетер [293], І. Г. Гердер [294], В. Кімлік [295], Конфуцій [296].

Фундаментальні роботи зазначених авторів становлять основний базис для дослідницького інструментарію, категоріального розуміння та наукового оформлення філософських аспектів досліджуваної проблеми.

Варто також приділити окрему увагу роботам східноазійських науковців і публіцистів. Широко представлені роботи професора політичної філософії та керівника Інституту актуальних гуманітарних досліджень Пекінського університету, професора-дослідника Азійського центру при Гарвардському університеті Ту Вейміна (Tu Wei-Ming) [297-299]. Роботи Ту Вейміна носять міждисциплінарний характер та відображають оригінальний погляд представника Східної Азії на об'єкт дослідження. Хоча доступ до оригінальних східноазійських джерел доволі обмежений в силу мовного бар'єру, в дослідженні максимально залучались роботи східноазійських авторів, зокрема Нху-Нгок Т. Онга [300], Кінхіде Мушакоджі [301, 302], Тянджян Ші [303, 304], К. Ямамото [305], Ванг Дзянга [306], Чандрен Наіра [307], Кім Дае-Джунга [308], Лі Куан Ю [309] та інших.

Широкий спектр робіт, присвячений Східній Азії та окремим державам цього регіону, присутній як серед зарубіжних, так і українських авторів. Серед них варто виділити роботи Б. С. Єрасова [310], А. Д. Воскресенського [311, 312], Л. Б. Алаєва [313], А. Н. Ланькова [314, 315], О. В. Шевчука [316], С. О. Шергіна [317], С. В. Проня [318], А. Б. Зубова [219], Н. Д. Городньої [320-322], М. А. Мореходова [323, 324], Є. Довчина [325], Г. Б. Буличева [326], К. В. Асмолова [327], А. З. Жебіна [328], Л. Петрова [329], А. Т. Іргебаєва [330], К. О. Саркісова [331], В. М. Алпатова та О. Д. Денісова [332], В. Н. Єрьоміна [333], Д. І. Стрельцова [334], Е. В. Молодякової [335], А. В. Віноградова [336-338], О. Н. Бороха [339], І. О. Авдєєва [340], В. Г. Бурова [341] та інших.

Важливим джерелом емпіричних матеріалів є Світовий огляд цінностей (World Values Survey) [342] – організація, яка є глобальною мережею вчених по всьому світу, що вивчають зміни культурно-ціннісних значень та їхній

вплив на соціально-політичне життя. В рамках проекту СОЦ тисячі вчених використовують матеріали організації для аналізу різних суспільних тем (гендерної рівності, економічного розвитку, релігії, проблеми демократизації, соціального капіталу, ціннісних установок, суб'єктивного благополуччя тощо). Ключовою тезою в роботі СОЦ є те, що в будь-якій державі та її розвитку саме погляди на життя і цінності суспільства відіграють ключову роль у формуванні та функціонуванні демократичних інститутів, рівності, добробуту, ефективності управління [343, 344]. Аналізу різних аспектів політичної дійсності, актуалізації проблем соціально-політичної реальності, політичної теорії, а також генезису соціально-політичного знання і розробці нових актуальних парадигм присвячені роботи наступних представників СОЦ: Й. Есмер та Х. Клінгеман [345], К. Вельцер [346], М. Абдолахан та Т. Коан [347] та ін.

Суттєвими визначено статистичні дослідження Всесвітнього економічного форуму (World Economic Forum) [348], Світового банку [349], в рамках яких аналізуються і визначаються показники суспільно-економічного розвитку та фактори їх взаємозв'язку. Статистичні матеріали щодо суспільно-політичного розвитку виробляються також Програмою розвитку Організації Об'єднаних Націй (United Nations Development Programme (UNDP)) [350].

Тобто, джерельний базис дослідження питань формування та розвитку політичних інститутів є різноманітним та охоплює різні аспекти проблеми дисертації. Умовно роботи та дослідження етно-цивілізаційних чинників формування політичних інститутів в країнах Східної Азії можна поділити на загальні дослідження історико-політичного профілю, теоретичні роботи структурно-системного спрямування, праці з регіонознавства і культурознавства, а також матеріали науково-дослідних проектів та статистичні матеріали. Аналіз літературного пласту за підходами та концепціями – цивілізаційним, етнологічним, етно-культурним та культурологічним, етно-цивілізаційним, теорією модернізації, філософським

та інституційним підходами – демонструє широке дослідницьке надбання та дозволяє виокремити необхідний для досліджуваної проблеми теоретично-концептуальний базис.

Особливо актуальними є дослідження представників країн Східної Азії щодо їх унікального досвіду розвитку. Перш за все, це стосується Китаю, Японії, Південної Кореї. Регіон Східної Азії викликає значний дослідницький інтерес та залишається одним з регіонів, що динамічно розвиваються, і розглядається багатьма науковими школами. Таким чином, аналіз наукових джерел та теоретичних підходів формує цілісне бачення досліджуваної проблеми і дозволяє охопити досить широкий спектр сучасних тенденцій і підходів до інтерпретації чинників формування політичних інститутів.

1.3. Концептуально-методологічні основи аналізу етно-цивілізаційних чинників формування політичних інститутів в країнах Східної Азії

Сучасний стан політичних систем та інститутів визначається прискоренням історичної та соціокультурної динаміки, появою нових форм та способів буття людини в суспільному просторі. Соціально-політичні трансформації пов'язані передусім з процесами інтеграції та глобалізації, інформатизацією сучасного світу, інтенсифікацією процесів соціальної, географічної і, певною мірою, культурної мобільності людини. Не дивлячись на спостережувані тенденції щодо уніфікації культури в ході глобальної інтеграції, все більше в процесі інтенсивної міжкультурної взаємодії зберігається розмаїття культурного оформлення світу. В той же час, процеси модернізації здійснюють радикальний вплив на національну соціокультурну традицію, викликаючи адаптаційні трансформації в культурі, соціумі, політиці.

Переосмислення ролі етносу та цивілізації в сучасному світі і виокремлення етно-цивілізаційних чинників в сучасних дослідженнях світового суспільного розвитку пов'язано як із зазначеними змінами у

соціальної площині, так і з видозміною етно-культурного чинника як такого. Багато в чому це пов'язано як з процесами модернізації, що відбуваються в деяких структурних компонентах світу, і, відповідно, з новаціями в людській свідомості, так і з ростом консервативних і фундаменталістських настроїв, що визначають політичну поведінку і політичні процеси. З метою осмислення концептуально-теоретичного базису необхідним постає синтез соціокультурного, геополітичного, цивілізаційного розуміння суспільства, а також загальнофілософських концепцій, які відображають різні виміри єдиного світового історичного процесу. Дослідження специфіки регіону Східної Азії полягає в розумінні політичного простору та його структурного різноманіття. Наявність різних аспектів у поставленому перед дисертантом питанні, що входять у сферу розуміння різних спеціалізованих наукових напрямків, визначає міждисциплінарний характер дослідження. Згідно аналізу теоретичних основ та роз'яснення категоріального апарату, в дослідженні розглядаються етнічні, культурні, цивілізаційні особливості в якості чинників впливу на політичні структури регіону Східної Азії.

З метою глибшого розуміння суті етно-цивілізаційного аспекту в дослідженні варто звернути увагу на цивілізаційні концепції.

Цивілізаційний підхід. На початку XIX століття у науковому середовищі сформувались три погляди на феномен цивілізації: унітарний, стадіальний і локально-історичний. Як зазначає російський дослідник Б. С. Єрасов, унітарний підхід заснований на твердженні про єдину загальнолюдську культуру та на уявленні про цивілізацію як ідеал прогресивного розвитку, тобто розквіт матеріальної і духовної культури. Стадіальний підхід передбачає розгляд етапів цивілізації як прогресивного розвитку єдиного людства. Локально-історичний тлумачить існування безлічі різноманітних локальних етнічних цивілізацій, або цивілізацій як частин всесвітньої історії [351, с. 32]. Згідно етимології, поняття «цивілізація» набуло теоретичного змісту у XVIII столітті із розвитком теорії історичного прогресу людського розуму та втілювало погляди на історію та суспільне

життя просвітительської свідомості, хоча, по суті, сам термін виник значно раніше і означав цивілізовану людину як виховану особу. Перші тлумачення репрезентували цивілізацію як суспільний ідеал, ідеальне суспільство, основане на свободі, розумі та справедливості, як бажаний та необхідний стан історичного розвитку людства. Прогрес цивілізації в роботах багатьох просвітителів був тотожним до прогресу розуму. Передумовою для ідеї прогресу стало уявлення про об'єктивний характер історичних закономірностей і єдності процесів та законів світової історії. В процесі конкретно історичної інтерпретації значення цивілізації набуло розуміння емпірично наявного ступеня суспільного розвитку, якого досягли передові та найбільш освічені нації і, тим самим, наявні риси суспільного розвитку починають трактуватись в якості ознак цивілізації.

З точки зору цивілізаційного підходу, основною структурною одиницею процесу розвитку суспільства є цивілізація. За цивілізаційним підходом, та далі в дисертаційному дослідженні, концепт «цивілізація» розуміється як суспільна система, основана на загальних культурних цінностях (ґрунтуються на моралі, релігії, особливостях культури та світогляду тощо), що втілюються у політичній, економічній та соціальній організації та інших сферах суспільства і, які взаємопов'язані та узгоджені між собою. Кожний елемент цивілізації як системи уособлює її своєрідність та унікальність. Представники цивілізаційного підходу також широко використовують поняття культурно-історичних типів, під якими розуміються історично усталені суспільства, що розташувались на певній території та мають власні особливості соціального та культурного розвитку, які характерні тільки для них [352]. У застосуванні цивілізаційного підходу для розуміння поставленої проблеми можна виділити ряд сильних та слабких сторін. По-перше, цей підхід орієнтований на пізнання історії суспільства з урахуванням специфіки країн і регіонів, а відтак принципи цивілізаційного підходу, застосовні до історії будь-якої досліджуваної країни або групи країн, є безперечним плюсом, передусім для дисертаційного дослідження. Однак,

слабкою стороною такої універсальності стає втрата критеріїв того, які саме риси цієї специфіки більш значимі, а які менш. По-друге, цивілізаційний підхід відводить пріоритетну роль в історичному процесі людському духовно-моральному та інтелектуальному факторам. Проте, виділяючи важливе значення релігії, культури, менталітету для характеристики і оцінки цивілізації, доволі часто відбувається абстрагування від матеріального виробництва як чогось другорядного. По-третє, підкреслення цивілізаційної специфіки передусім передбачає уявлення про історію як багатолінійний та багатоваріантний процес. Однак, усвідомлення цієї багатоваріантності може ускладнювати розуміння того, які з варіантів розвитку кращі, а які гірші, оскільки цивілізації, по суті, вважаються рівноцінними [353, с. 27]. Цивілізаційний підхід дозволяє розглянути процес формування політичних інститутів в Східній Азії з точки зору поліваріантності і комплексності, а у взаємодоповненні із іншими науковими підходами дає змогу окреслити цілісну картину досліджуваного питання.

У повній відповідності з основними канонами історичного плюралізму британський історик та культуролог А. Тойнбі вважав, що всі цивілізації не тільки існують цілком самостійно, але і абсолютно самостійно проходять одні й ті ж стадії: виникнення, зростання, надлому і розпаду. Однак, між цивілізаціями існують зв'язки і взаємні впливи, причому не тільки в просторі. Одні цивілізації можуть виступати в ролі «батьківських», інші – бути «похідними». Але тим самим А. Тойнбі суперечить своїй тезі про еквівалентність всіх цивілізацій [354]. Адже «похідні» цивілізації неминуче повинні засвоїти здобутки передуючих їм «батьківських» цивілізацій. У визначеній дослідником Далекосхідній цивілізації, саме Китайська держава визначається як «батьківська», як осередок культурної і традиційної спадщини, і, відповідно, Японія та Корея як «похідні», що мають власний шлях розвитку, але в той же час приналежні до витоків «батьківської» цивілізації.

Хоча А. Дж. Тойнбі виділяє основні стадії існування цивілізацій, проте ключове положення полягає в «похідних» цивілізаціях – таким чином він об'єднує їх в єдиному історичному процесі. Відповідно до точки зору А. Тойнбі, всесвітня історія складається з відносно замкнених цивілізацій, кожна з яких – це стабільна спільність людей, об'єднаних, головним чином, духовними традиціями і територіальними межами. Всім цивілізаціям притаманна своя історія розвитку, розквіту і загибелі, проте, кожна з них підпорядковується певним «емпіричним законам», в силу чого можливе передбачення майбутніх подій. Універсальна держава і вселенська церква, за А. Тойнбі, є характерними рисами цивілізації [355]. Основоположна роль у динаміці цивілізації належить «творчій меншості», яка володіє «життєвим поривом»; вона також несе відповідальність за кризу, надлом і занепад цивілізації. Тобто, за умов інтегрування та глобалізації світової економіки і світової політики, культури залишаються самотніми і не підлягають жодним штучним розмежуванням.

У концепціях визнаного авторитета, відомого американського соціолога і політолога С. Хантінгтона, поняття «цивілізація» еволюціонувало від протиставлення концепту «варварства» «цивілізованому суспільству» в працях французьких філософів XVIII століття до концепції множинних цивілізацій, кожна з яких є або була унікальною. Одне з основних тверджень автора полягає в тому, що держави визначають свої інтереси не тільки з точки зору економічної потужності, але і системи цінностей, культури та законів [356, с. 58]. Людська ідентифікація здійснюється за культурними групами: племенами, етнічними групами, релігійними громадами, націями і – на найвищому рівні – цивілізаціями. Відповідно до такої ідентифікації можливе використання політики з метою переслідування власних інтересів. По суті, поліцивілізаційна парадигма С. Хантінгтона є схемою для розуміння того, що відбувається в світі на початку XXI століття і трактує світ в рамках семи або восьми цивілізацій. Модель автора є достатньою мірою теоретизованою та не відірваною від реальних явищ і процесів. Доцільним є

зазначення позиції С. Хантінгтона щодо приналежності регіону Східної Азії відповідному цивілізаційному блоку. Він пропонує класифікацію країн світу за критерієм цивілізаційної приналежності та виділяє Далекосхідний цивілізаційний блок, розділений на китайське та японське цивілізаційні утворення [357, с. 167]. Така класифікація полягає у приналежності цих країн до ядрової зони світової чи регіональної цивілізації.

Таким чином, в основних положеннях робіт А. Тойнбі та С. Хантінгтона вбачаються основи для сучасних досліджень цивілізаційних систем і тенденцій до їх трансформацій. Оскільки загальні погляди на життя, основоположні цінності, звичаї та соціальні відносини значно відрізняються в різних цивілізаціях, зміни і посилення значення релігії та культури, що відбуваються сьогодні в більшій частині світу, підсилюють ці культурні відмінності. Згідно цивілізаційного підходу, основні відмінності політичного і економічного розвитку різних цивілізацій мають коріння в розходженні культур. Так, нинішній економічний успіх в країнах Східної Азії обумовлений особливостями східноазійської культури, а культурні ознаки можна визначити причинними факторами у формуванні їхніх політичних систем та інститутів.

Етнологічний підхід. Етнологічний (інколи зустрічається як соціально-антропологічний) підхід дозволяє продемонструвати зв'язок всіх елементів життя суспільства та його культури. Показники етнокультурного розвитку визначають важливість створення стійких умов для існування, підвищення рівня та якості життя окремих етнічних спільнот, етнічних груп, народів. Важливу роль у становленні та розвитку суспільства за етнологічним підходом відіграє соціальна ідентифікація, соціальна організація, самоорганізація людей.

Сучасні концепції та теорії етносу визначаються культурно-психологічним тлумаченням історичного розвитку етнічних спільнот (Ю. В. Бромлей [358], В. А. Тішков [359] та ін.). Зокрема, радянський історик та етнограф Ю. В. Бромлей вважав, що людство, незважаючи на те, що в

біологічному відношенні є єдиним цілим, все ж розвивається відповідно загальним соціальним законам і розпадається на велику кількість історично сформованих спільнот, серед яких особливе місце займає етнос, що є особливим різновидом людської інтеграції [360, с. 52]. Відмінною особливістю етносу, яка відрізняє його від інших людських спільнот, є надзвичайно міцні зв'язки і відносини, що зберігаються в різноманітних формах організації суспільства.

Особливої уваги заслуговує запропонована українським дослідником Ю. В. Павленком розробка загальної теорії етносу, ієрархії та історичної типології етнічних спільнот, співвідношення цивілізаційних і етнонаціональних структур [361]. Таким чином автор, перші роботи з теорії етносу якого з'явилися ще на початку 80-х рр., продовжує традицію таких відомих вчених-етнологів, як Ю. В. Бромлей [362, 363] і радянський історик В. Ф. Генінг [364] з одного боку, і Л. М. Гумільова [365] з іншого, синтезуючи їх продуктивні концепції та ідеї і визначаючи етнос формуючою основою у розвитку цивілізації.

Важливу основу дослідження складає **культурологічний та етнокультурний підходи**. Передусім, доцільним вважається застосування культурних моделей американського культуролога А. Кробера, які розглядаються як певні абстракції, що дозволяють дослідникам бачити всі елементи культури у єдності: політичний устрій, одяг, їжу, витвори мистецтва, технологію будівництва тощо. Вчений відзначав: «В якості відмітних особливостей тієї чи іншої культури слід розуміти те, що називають моделями культури, або ж її конфігураціями, або її образами» [366]. Зокрема, варто погодитись з твердженням американського антрополога Рут Бенедикт щодо визначення культурної цілісності через поняття «моделі культури» та можливість її визначення за допомогою психологічних термінів, що описують звички, темперамент (або, що теж саме, за допомогою поняття «етос») [367, с. 85]. Термін етос у сучасній літературі тлумачиться як узагальнена характеристика культури певної соціальної спільноти, яка

виражена в системі її панівних цінностей і норм поведінки, і був введений в соціальну науку М. Вебером як певний спосіб життя конкретних соціальних груп [368, с. 139].

З певними застереженнями можна стверджувати, що американський антрополог А. Кробер ототожнював моделі культури з поняттям культурних цінностей. Причому, відповідно до теорії А. Кробера, культурні моделі (і відповідні їм культурні цінності) мають властивість саморозвитку. Саморозвиток А. Кробер вважає суттєвою характеристикою культури. Моделі культури служать певним чином як скелети, як архетипова основа «кристалізації» культурних рис уздовж певних «осей». При цьому одна і та ж модель може наповнюватися різним змістом [369, с. 187]. За Кробером суспільство розглядається як величезний суперорганізм, що підкоряє собі окремих індивідів, які стають ніби інструментами культури. «І соціальне, й культурне за цим підходом розглядається як надіндивідуальне. Цивілізація, таким чином, починається тоді, коли закінчується індивідуальність» [370, с. 361]. На думку російського історика та культуролога С. В. Лур'є індивідуальність є проявом етнічності [371, с. 183]. Тобто, спостерігаємо макро- та мікрорівні дослідження розвитку суспільства. Відповідно, розглядаючи ті чи інші культурні моделі в історичній ретроспективі, можна простежити виникнення соціальних, інституційних форм та структур (і політичних в тому числі).

Етно-цивілізаційний підхід. Наявність різноманіття інтерпретацій минулого та існуючої реальності, надмірна кількість суб'єктивного, теоретизування області фактичних матеріалів та дисциплінарна розмежованість досліджень створили перешкоди в побудові цілісної картини розуміння людського розвитку. Так, зростання протиріч між етнологічними і цивілізаційними дослідженнями і їхніми теоретико-методологічними засадами породили два взаємопов'язаних погляди на процес розвитку етнічних, національних суспільств та цивілізацій: ідеї локальних цивілізацій, присутні в роботах російського філософа та соціолога М. Я. Данилевського

[372], німецького історика та філософа О. Шпенглера [373], британського історика А. Тойнбі [374], та етно-культурний метод російського історика і етнографа Л. М. Гумільова [375, 376]. Суть ідеї локальних цивілізацій полягає в тому, що минуле людства розглядається як простір, заповнений самобутніми регіонально-культурними утвореннями або локальними цивілізаціями. Кожна з них у своєму розвитку підпорядковується органічним правилам, проходячи стадії народження, становлення, розквіту, занепаду і загибелі. Сильною стороною цього підходу є його відповідність правилам розвитку природи з її боротьбою за існування і вдосконалення видів, а також заборонаю на міжвидові «схрещування». Агресивні контакти між локальними цивілізаціями народжують непримиренні конфлікти, які можуть прискорити загибель однієї з них. Недоліком цього підходу є те, що він не пояснює рушійних сил народження, розвитку і загибелі локальних цивілізацій. Певною мірою цей недолік доповнює етно-культурний метод Л. М. Гумільова, який, спираючись на установки теорії локальних цивілізацій (насамперед, на роботи М. Я. Данилевського та істориків «євразійського» напрямку), розглядає в якості базової структури розвитку людства етнічну спільність людей, що населяють певну територію і об'єднані дією пасіонарного духу (біопсихічної енергії, виробленої поєднанням власне етнічних, географічних і кліматичних умов життя цієї спільноти).

За Л. М. Гумільовим, під впливом пасіонарного духу етнос виходить зі стану рівноваги з навколишньою природою і соціальним середовищем, знаходить динаміку розвитку. Він веде завойовницькі війни і на основі культури створює власну державу. У міру згасання пасіонарної енергії етнос знову розчиняється в природному і соціальному середовищі, стає здобиччю інших етносів, що розвиваються, поглинається ними, і досить часто безслідно зникає, входячи до складу нового етносу (суперетносу) [377, с. 87]. Сильною стороною етно-культурного методу Л. М. Гумільова є його відповідність правилам розвитку природи. Слабкість виявляється у невизначеності культурних чинників та характеристиці етносів, до яких він відносить,

наприклад, християнство. Оскільки на ідеї Л. М. Гумільова в цьому випадку вплинуло те, що він жив за радянських часів, коли суб'єктивістські погляди формувалися на основі поняття спільності «радянського народу». Проте, по суті, у Л. М. Гумільова за термінами та змістом розвитку етноси зливаються з локальними цивілізаціями А. Тойнбі, оживляючи їх і надаючи їм органічну функціональність, тим самим визнаючи цінність етно-культурного чинника.

В цілому, наукове значення ідеї локальних цивілізацій і етно-культурного методу Л. Гумільова полягає в тому, що вони розкривають обмеженість прагматичних концепцій освітлення минулого і дають поштовх для подальшого розвитку науки про розвиток суспільства та здобуття нею теоретичної самостійності, а також сприяють розвитку досліджень минулого народів Азії, Америки, Африки, Австралії, Полінезії тощо. Подібні міждисциплінарні погляди створюють передумови для неупередженого, об'єктивного вивчення минулого та сьогодення різних народів. Тим самим, істотно розширюється предметна область фактів, на основі яких виникають нові підходи до вирішення проблеми розвитку людства. Так, на базі ідеї локальних цивілізацій і етнокультурного методу Л. Гумільова складається етно-цивілізаційний метод інтерпретації минулого [378, с. 112]. Така інтерпретація, визнаючи чільну роль етносів у розвитку людства, кожному відводить своє місце в ньому, в створенні і розвитку тієї чи іншої цивілізації. Визначено, що етноси не рівні між собою за значенням, і їх роль в процесі розвитку людства є різною; відрізняється і тривалість їхньої життєдіяльності. Одні етноси, переступивши родову або общинно-племенну організацію, перетворюються в народи, що створюють самобутню культуру і традиції, але не здатні, в силу ряду обставин, створити державу. Інші етноси створюють своєрідну і самобутню культуру, державу, перетворюються на нації і навіть локальну цивілізацію. Треті етноси створюють своєрідну культуру, державу і слугують основою для утворення регіональних цивілізацій і, таким чином, стають великими цивілізаціями.

Розвитку концепції етно-цивілізаційного тлумачення історичного процесу та етно-цивілізаційного методу присвячені роботи російських дослідників А. А. Піскоппеля [379] і В. М. Дьоміна [380]. По суті, ідея цього підходу є ключовою в розумінні чинників формування політичних інститутів на прикладі країн Східної Азії, оскільки має історичну направленість та взаємозв'язок із суспільно-політичними явищами та особливостями. Етно-цивілізаційний підхід полягає в тому, що в ході суспільного розвитку етнос є рушійною силою, держава – механізмом, а цивілізація – кінцевим результатом діяльності розвитку етносу та його держави. Російський науковець А. А. Піскоппель, відповідно до етно-цивілізаційного підходу, тлумачить взаємовідношення концептів етносу та цивілізації у співвідношенні етносу з культурою, а нації з цивілізацією за хронотипами [381, с. 103]. Це означає, що за хронологічною відповідністю ці поняття співвідносяться лише в одному порядку, коли етнос формує явище нації та національності, та хронотип культури формує явище цивілізації. Хоча зазначені концепти взаємовпливаючі та досить часто ототожнюються, таке тлумачення відповідає на питання співвідношення цих концептів та логічно впорядковує їх.

Відповідно, у дисертаційній роботі використовувались принципи етно-цивілізаційного методу, сформованого на основі етно-культурного підходу Л. М. Гумільова та виокремленого в роботах російських дослідників В. М. Дьоміна та А. А. Піскоппеля. Етно-цивілізаційний метод дозволяє більш точно визначити періодизацію людської цивілізації та її складових частин, а також визначити локальні і регіональні цивілізації. Основна ідея цього підходу полягає в тому, що етнос є рушійною силою, держава – механізмом, а цивілізація – кінцевим результатом діяльності етносу, який розвивається, та держави.

Пояснити процес розвитку та модернізації в суспільствах намагається **теорія модернізації**. Теорія модернізації розглядає чинники розвитку країн світу та робить спробу визначити соціальні змінні, які сприяють соціальному

прогресу і розвитку суспільства, а також надає пояснення процесам соціальної, економічної, політичної еволюції. У теорії модернізації та політичного розвитку існують різні школи, що акцентують увагу на тих чи інших факторах чи критеріях політичного розвитку.

Підхід, який розглядає історію в процесі удосконалення, поліпшення та оновлення, іменується модернізаційним підходом. Головна мета модернізаційного підходу полягає у вивченні суспільних змін і поясненні нових шляхів розвитку. У плані історичного значення модернізаційний підхід розглядає історію як процес переходу від традиційного суспільства до модернізованого, від аграрного суспільства до індустріального. Цей підхід, заснований в межах американської соціологічної школи, набув популярності завдяки американським ученим С. Хантінгтону [382] та Т. Парсонсу [383]. Проте, модернізаційний підхід має як сильні, так і слабкі сторони. Хоча, безсумнівно, не можна заперечувати сам процес модернізації суспільства (перехід від традиційного до індустріального суспільства), сама теорія зазнала значної критики як з боку марксистів, так і представників ідеї вільного ринку, прихильників теорії залежності, з тієї причини, що представляє спрощене уявлення щодо історичного процесу. Однак, у поєднанні з іншими теоретичними ідеями та принципами теорія модернізації є важливим базисом у дослідженні причин, умов та чинників розвитку і формування політичних інститутів.

В теорії політичної модернізації особливе значення мають роботи американських політологів Г. Алмонда [384] і Дж. Пауелла [385]. Автори запропонували власну концепцію політичного розвитку – концепцію еволюції політичних систем, що характеризується не однолінійним, а багатолінійним характером. Основу їх ідеї складає структурний функціоналізм, згідно якого диференціація і підвищення адаптивності розуміються як рушійні сили і основні прояви суспільного розвитку. Американські дослідники побудували матрицю, засновану на трьох показниках: збільшення структурної диференціації, зростання субсистемної

автономії, збільшення культурної секуляризації – і розташували в цій системі координат існуючі та історичні політичні системи (а точніше, моделі систем або ідеальні типи) [386, с. 42]. За концепцією Г. Алмонда і Дж. Пауелла, політична модернізація є процесом зміни системних якостей політичного життя та функцій інститутів політичної системи при переході від традиційного суспільства до сучасного. Автори цієї теорії відзначають, що можливі різні варіанти переходу від одного типу політичної системи до іншої, можливі періоди деградації і розпаду політичних систем, а також нелінійні варіанти розвитку. При цьому, поняття традиційного суспільства і сучасного суспільства визначають різний рівень цивілізаційної зрілості соціальних систем, наявність різних технологій соціальних змін, а також механізмів соціальної регуляції і адаптації. І, відповідно, вони фіксують місце і роль індивіда в різних соціальних системах та можливості його самореалізації. Концепція побудована згідно з історичним процесом, оскільки розвиток суспільства йде від простих структур до складних. Процес зростання розмаїття діяльності людей, а також ускладнення соціальної структури суспільства і соціальних відносин зумовлюють високу адаптивність суспільної системи до постійно змінюваних умов свого функціонування. Оскільки політична модернізація означає перехід суспільства від політично простих до більш складних форм організації політичного життя, політичні інститути можна вважати важливою складовою в такому процесі. Тобто, дослідження чинників формування політичних інститутів входить в поле дослідження модернізаційного підходу, принципи якого доцільно застосувати під час вирішення поставленої проблеми.

В теорії модернізації можна виділити цивілізаційний напрямок дослідження суспільних та політичних систем. До нього варто віднести згаданого раніше американського політолога та соціолога С. Хантінгтона [387]. Передусім, науковець пов'язує політичний розвиток з процесом інституціоналізації політичних організацій та процедур [388, с. 61]. Тобто, лише стабільні та сильні державні інститути, а також чіткий правовий

порядок, можуть забезпечити високу адаптивність політичної системи до постійних змін у зовнішньому середовищі, визначають здатність реагувати на нові потреби та вимоги суспільства і суспільної системи.

В теорії модернізації виділяється культурологічний напрямок тлумачення розвитку і модернізації суспільств, а також політичних систем та інститутів. До представників цього напрямку можна віднести аргентинського соціолога М. Грондона, американського політолога Л. Харрісона, американського соціолога і політолога Р. Інглхарта. Наукові праці цих науковців присвячені пошукам причин соціального, економічного та політичного розвитку суспільства, дослідженню окремих країн світу. Основними чинниками розвитку і модернізації суспільств автори вважають культуру, культурні ознаки та культурні чинники.

Основні положення тлумачення культури як першопричини формування та модернізації суспільства викладені в роботах аргентинського соціолога М. Грондона [389, 390]. Зокрема, М. Грондона зауважує, що суспільство, орієнтоване на прогрес, характеризується системою моралі, заснованої на відповідальному егоїзмі і взаємній повазі. У суспільствах, що противляться прогресу, метою етики є досконалість (альтруїзм, самовідданість), що перевершує можливості людської природи, а тому є утопією. В прогресивній культурі людство досягає порятунку в іншому світі завдяки добрим справам, що здійснюються в цьому світі. У культурі, що опирається на прогресу, «порятунок означає відхід зі світу, позбавлення від його ризиків і небезпек» [391, с. 49]. Так, у прогресивному суспільстві здатність до вдосконалення завжди є метою, до якої потрібно прагнути, хоча вона навряд чи може бути реалізована повністю.

Оскільки людська природа є доволі недосконалою, досить часто в культурах, що протистоять прогресу, наявні вади використовуються духовними і політичними лідерами (які часто є утопістами), щоб вселити людям почуття провини та схилити до бажаної поведінки. Повага до закону є характерною рисою суспільств, орієнтованих на прогрес, а закон, на думку

М. Грондони, є основою влади [392, с. 47]. У культурі, що опирається на прогресу, закон підпорядкований владі і нерідко нею ж диктується, а влада часто захоплюється силою. В прогресивній культурі неминучим підсумком розвитку є демократія, яка кладе край авторитаризму і зміцнює плюралізм. У культурах, що противляться прогресу, «демократія» використовується як образ нових форм авторитаризму. Відповідно до вищенаведених прикладів, більшість цінностей і установок, які увійшли в типологію М. Грондони (Додаток 1), впливають на соціально-політичний та економічний вимір прогресу або регресу. До них аргентинський дослідник відносить наступні фактори впливу: релігію, багатство, конкуренцію, економічну справедливість, працю, інакомислення, освіту, прагматизм, раціоналізм, емпіризм і утилітаризм, гендерні відносини, сприйняття часу, світу, життя, оптимізм або песимізм. Зазначені фактори можна назвати причинними елементами руху суспільства до прогресу або регресу, які можуть слугувати основою для виокремлення чинників формування політичних систем та інститутів.

Для кращого розуміння причинних факторів розвитку суспільства слід детальніше розглянути кожний елемент. Одним з основних факторів формування і розвитку суспільства та суспільної системи М. Грондона визначає релігію [393, с. 112]. Тобто, релігія пояснює і виправдовує успіх культури, орієнтованої на прогрес. У культурі, що опирається на прогресу, релігія пояснює або санкціонує страждання. В жодній з розвинених демократій релігія не відіграє суттєвої ролі у сфері цивільних відносин. Це твердження правильне щодо Західної Європи, де в багатьох країнах зв'язки між церквою і державою були розірвані доволі давно, а релігійність населення з часом значно послабилась. Відповідно, релігія може здійснювати сильний вплив на суспільство через укорінені в ньому цінності і погляди, що безпосередньо впливають на політиків. Однак, релігійні інститути за М. Грондоною не мають можливості впливати на політичний процес, і з цим твердженням варто не погодитись, оскільки політику творять люди, а, маючи

вплив на індивіда та його світогляд, релігія певною мірою впливає і на політику та політичні інститути.

До економічних факторів можна віднести економічну справедливість, конкуренцію та багатство. Багатство в культурі, орієнтованій на прогрес, є перш за все продуктом ініціативи і зусиль людини. Економічна справедливість (передусім в прогресивній культурі) вимагає заощаджень та інвестицій для добробуту майбутніх поколінь. У спільнотах, що опираються на прогресу, економічна справедливість вимагає рівного розподілу ресурсів і можливостей серед нинішнього покоління. Крім того, важливе значення має те, як суспільство орієнтоване в часі (такий критерій зазначено також у Л. Харрісона [394, с. 67]). У культурі, що опирається на прогресу, багатство – це природний або матеріальний ресурс, а життя є боротьбою за оволодіння ним (або перерозподіл). Стосовно конкуренції, в прогресивній культурі вона розглядається як творча сила та сприяє вдосконаленню, збагачує суспільство. У суспільствах, що опираються на прогресу, суперництво відкидається як форма агресії, загроза стабільності та згуртованості суспільства, в тому числі й через те, що вона живить та проявляє заздрість.

Окремо можна виділити соціальні фактори: освіту, інакомислення, працю та гендерні відносини. По-перше, освіта в прогресивних культурах живить допитливість, творчість, розвиває новаторство. В традиційних культурах, які противляться змінам, освіта служить збереженню ортодоксальних поглядів. По-друге, інакомислення або розбіжність критично важливі для прогресу, реформ і пошуку істини в прогресивних культурах, що, в той же час, заохочує новаторство та позитивні зміни. В культурах, які опираються на прогресу, дисидент є злочинцем, а інакомислення оголошується загрозою стабільності та згуртованості. По-третє, праця в прогресивній культурі є моральним і громадським обов'язком, головною формою самовираження і джерелом задоволення. У суспільствах, що опираються на прогресу, працелюбність є тягарем, необхідним злом; справжнє задоволення і розраду можна отримати тільки за межами робочого місця. По-четверте,

гендерні відносини в прогресивних суспільствах полягають в тому, що гендерна рівність є не просто наслідком розвитку демократичних цінностей, але й одним з аспектів глобальних культурних змін, що перетворюють індустріальні суспільства та створюють необхідність формування демократичних інститутів. Згідно з матеріалами Світового огляду цінностей, превалюючим залишається твердження, що чоловіки мають кращі лідерські здібності, ніж жінки. Така точка зору поступово змінюється в розвинених країнах, особливо серед молоді зі зростанням ролі загальнолюдських якостей в суспільстві [395, с. 78]. Фахівці з розвитку вже давно усвідомили, наскільки значущими є численні ролі, які відіграють жінки в якості професійних працівників, вчителів, політиків тощо, не кажучи вже про роль матері, яка народжує і виховує дітей, як ключового інструменту передачі культури і освіти.

Інші фактори впливу на суспільний розвиток і модернізацію носять світоглядний та психологічний характер: це сприйняття часу, світу та життя, прагматизм, раціоналізм, емпіризм і утилітаризм, песимізм або оптимізм у світогляді. Так, сприйняття часу полягає в тому, що прогресивні культури зосереджені на майбутньому та мають впевненість, що на нього можна впливати. У культурах, що опираються прогресу, в центрі уваги перебуває минуле, а майбутнє є фаталістично зумовленим, та превалює віра, що необхідно покладатися на долю. Сприйняття світу для прогресивної культури полягає в тому, що це простір для дій і досягнень, в той час як людина належить світові та приймає його з оптимізмом. Для суспільств та культур, що опираються прогресу, світ перебуває у владі нездоланних сил. «Бог або диявол, транснаціональні компанії або міжнародна марксистська змова, – пояснює Грондона, – такий світ вселяє в людину песимізм чи страх» [396, с. 50-51]. Відношення до життя для прогресивної культури означає «те, що я зроблю», для регресивної культури життя – це «те, що відбувається зі мною» [397, с. 51]. Прагматизм, раціоналізм, емпіризм і утилітаризм, за М. Грондоною, є центральними цінностями прогресивних культур. Але в

суспільствах, що опираються прогресу, такі цінності загрожують стабільності, згуртованості та незмінності, тут місце раціональності займають традиція, почуття та удача, тоді як результатом діяльності суспільства виявляється застій [398, с. 50]. Характер світосприйняття і відношення до життя також є важливим елементом культури та більшою чи меншою мірою впливає на суспільний розвиток. Так, оптимізм в прогресивних суспільствах спрямовує до розвитку та є свого роду обов'язком, в той час як в регресивних суспільствах основною метою є виживання, а переважаючим настроєм – песимізм.

На основі досліджень М. Грондони, цінності як чинники прогресивного та регресивного розвитку розглядав Л. Харрісон [399]. Вчений розширив спектр ціннісних показників та систематизував їх. Так, він визначає наступні категорії ціннісних показників з властивими їм елементами: 1) світосприйняття (до якого входять релігія, сприйняття долі, сприйняття часу, добробут та знання); 2) чесноти (включають етичні норми, дрібні чесноти та освіченість); 3) економічна поведінка (включає роботу на результат та досягнення, ощадливість, підприємництво, схильність до ризиків, конкуренцію, інновації та суспільні досягнення); 4) соціально-політична поведінка (включає в себе відношення до права, рівень корупції, рівень ідентифікації та довіри, родину, соціальний капітал, співвідношення індивідуального/групового, владу, роль еліт, відносини між церквою та державою, гендерні відносини, народжуваність) [400, с. 50-51] (додаток Б). Кожний з зазначених елементів включає категорію для прогресивного розвитку суспільної системи (в нашому випадку політичних інститутів) та характеристики регресивних суспільних систем. В дійсності не існує суспільства, яке б повністю підпадало під одну з двох категорій. Однак, за допомогою цих показників можна визначити країни, суспільно-культурні системи яких сприятливі для прогресивного розвитку, в той час як інші близькі до протилежної категорії. Як бачимо, науковець розвинув типологію факторів впливу на розвиток суспільства, хоча особливої уваги варті саме

суспільно-політичні та політичні фактори. Слід також визначити значення деяких з цих елементів для формування політичних інститутів, оскільки від цієї типології можна відштовхуватись у дослідженні чинників формування політичних інститутів.

Власну картину бачення чинників розвитку та модернізації пропонує американський соціолог і політолог Р. Інглхарт [401, 402]. Науковець розробив теорію постматеріалізму, в якій запропонував нові підходи до дослідження цінностей як чинників розвитку суспільства, їх зміни в історичному процесі та вплив на елементи суспільної системи, в тому числі і політичну систему та інститути. По суті, американський дослідник продовжує ідею факторів впливу М. Грондони, однак пропонує власну авторську їх інтерпретацію. Передусім, автор зауважує, що у прогресивних суспільствах увага до економічних параметрів зменшується, а на перший план виходять аспекти суб'єктивного та особистісного благополуччя [403]. Крім того, постматеріалізм і високе суспільне становище в суспільстві стимулюють інтерес до політики. Цікава теза автора про те, що у розвинених суспільствах авторитет та влада втрачають традиційну значущість і повагу, а політика набуває вигляду індивідуального заняття і громадяни все більше залучаються до безпосередніх дій та прийняття рішень. Тобто, описання американським дослідником впливу культурних та ціннісних факторів на політичне життя і розвиток політичних систем та інститутів на прикладі різних світових спільнот становить теоретичну цінність для вирішення досліджуваної проблеми.

Особливе місце в дослідженні чинників формування політичних інститутів займає **інституційний підхід**. Теорію інституційних матриць пропонує український політолог та філософ О. В. Суший [404], російський соціолог та економіст С. Г. Кірдіна [405], російська дослідниця О. Бессонова [406] та ін. Підхід полягає в тому, що інституційні матриці розглядаються як стійкі системи базових інститутів суспільства, що регулюють функціонування економічної, політичної та ідеологічної сфер, і все розмаїття

цивілізованих суспільств ґрунтується на одній з двох типів матриць, іменованих «східною» та «західною». Західна матриця характеризується базовими інститутами ринкової економіки, зачатками федерації в політичному устрої і домінуванням індивідуальних цінностей в ідеологічній сфері, а східна, відповідно, – неринковою економікою, унітарною державністю і пріоритетом комунітарних, надособистісних цінностей. Хоча базові інститути не вичерпують всіх інституційних форм суспільства, вони домінують над присутніми альтернативними, і, таким чином, межа між Заходом і Сходом в цій концепції проводиться не менш категорично, ніж в інших. Виходячи з ідеї Маркса про визначальну роль матеріально-технічних факторів або технологічного середовища у формуванні інститутів суспільства, С. Г. Кірдіна обґрунтовує уявлення про два типи, або «дві альтернативні громадські властивості цього середовища», кожна з яких відповідає за відтворення однієї з двох цивілізаційних моделей. Таким чином, формуються поняття «комунального» і «не комунального» середовища. Перший тип передбачає використання держави як нерозчленованої системи, а другий – можливість технологічної відособленості найважливіших елементів інфраструктури суспільства [407]. Тобто, застосування інституційного підходу до аналізу політичних інститутів дозволяє використати пояснювальний потенціал для розуміння розвитку політичних систем та інститутів не лише в конкретний період розвитку, але і в історичній ретроспективі.

Спираючись на **філософський та структурно-філософський** підходи можливо окреслити проблемно-тематичне поле розуміння політики у філософії. В сучасній політології дослідження філософії політики знайшло відображення в роботах російського політолога та філософа А. С. Панаріна [408], російського політолога І. А. Василенка [409], П. В. Алексєєва [410] та ін. Автори цього підходу визначають різні причини формування і розвитку політичної системи та інститутів. Зокрема, російський філософ П. В. Алексєєв вбачає причинну основу розвитку політичних інститутів в

цінностях та ціннісних установках. Автор розподіляє цінності на суб'єктні та предметні. Різноманіття світу може виступати в якості «предметних цінностей», тобто оцінюватися з точки зору добра і зла, істини і неправди, прекрасного і потворного, справедливого і несправедливого тощо. До таких цінностей відносяться предмети матеріальної і духовної діяльності людей, суспільні відносини і включені в їхнє коло природні явища, що мають для людини позитивне значення і здатні задовольняти її різноманітні потреби. Іншим видом цінностей є «суб'єктні цінності», до яких відносяться установки, оцінки, вимоги, заборони тощо, виражені у формі норм. Вони виступають орієнтирами і критеріями діяльності людей [411, с. 127]. Як зауважує німецький соціолог, філософ М. Вебер, цінності завжди є людськими і носять соціальний характер. Вони формуються на основі суспільної практики та індивідуальної діяльності людини в рамках певних конкретно-історичних суспільних відносин і форм спілкування людей, організації суспільної системи, в тому числі й політичної [412]. Тому кожен з підходів має право на існування, оскільки він відображає ту чи іншу реально існуючу в соціальній дійсності ціннісну систему. В цьому плані, навіть релігійні цінності, пов'язані з вірою в надприродне, є також системою цінностей, що слугує орієнтиром у житті віруючих, зумовлюють норми і мотиви їхньої поведінки та вчинків.

Продовжуючи ціннісне тлумачення розвитку суспільства, політичних систем та інститутів, наступний аспект досліджуваної проблеми відзначається тим, що різні соціокультурні типи суспільства мають специфічні цінності, які становлять важливий фактор детермінації ціннісних орієнтацій та поведінки особистості, а також способи її соціалізації. Наприклад, кожна з двох найбільш значущих в історії людства ціннісних парадигм – Східна і Західна – відображає цінності, пов'язані зі специфікою способу життя відповідного суспільства. Так, для Східної традиції, як зазначалось вище, характерним є твердження єдності суспільства і людини, панування таких норм і правил поведінки особистості як справедливість,

гуманність, щирість, людяність, повага до батьків і старших. Особливе місце в процесі соціалізації особистості тут належить сім'ї. Саме суспільство розглядається як велика сім'я. Головна установка у вихованні та соціалізації особистості робиться не на зміну світу, а на зміну себе, на самовдосконалення. Для Західної ж традиції характерним є протиставлення особистості і суспільства та пріоритет індивідуальних цінностей над суспільними. Відповідно до цього, соціалізація особистості пов'язується тут, насамперед, зі зміною соціального середовища [413, с. 130-131]. Порівняльний аналіз цінностей Західної і Східної культур на сучасному етапі їхнього розвитку показує, що в Західній культурі в ролі первинних виступають такі цінності як індивідуальність, гроші, ефективність, першість, агресивність, повага до молоді, рівність жінок у суспільстві. У Східній культурі на першому місці знаходяться колективна відповідальність, скромність, повага до старших, патріотизм, материнство, авторитаризм. У кожному типі культури є свої переваги і недоліки.

Таким чином, філософське осмислення політичних питань і прояву етнічних та цивілізаційних аспектів формування політичних інститутів має різнобічні дослідницькі підходи, обумовлені, насамперед, специфікою (передусім неоднозначністю та різнобічністю) предмету дослідження. Проте, завдяки застосуванню філософських методик і методологій дослідження у поєднанні з підходами різних наукових шкіл, баченню проблеми окремими вченими і дослідниками можливо сформуванню цілісного розуміння досліджуваної проблеми.

Тобто, в дослідженні підтверджено те, що на політичний розвиток впливають багато факторів, а сам цей процес є історично складним і багатогранним. В цілому, варто відзначити, що представники різних підходів розглядають лише окремі аспекти політичного і суспільного розвитку. Наявні на сьогодні спроби створення багатофакторних моделей розкривають питання не в повній мірі та не посягають на загальну універсальність, лише актуалізуючи поставлену проблему формування та розвитку політичних

систем та інститутів. Побудова цілісної картини розуміння причин формування політичних систем та інститутів є справою досить складною та потребує інтеграції різних підходів.

Відповідно до змісту розділу, розглянемо питання про **принципи та методи дисертаційного дослідження**.

Методологічну та теоретичну основу дослідження складають цивілізаційний, етнологічний, етно-культурний, етно-цивілізаційний підходи. За допомогою цих підходів можливе виявлення етно-цивілізаційного фактору в політичній науці та визначення особливостей чинників формування політичних інститутів у етно-цивілізаційному аспекті. З метою розуміння чинників формування політичних інститутів, їхніх особливостей, критеріїв та ознак доцільним є використання інституційного підходу, теорії модернізації та політичного розвитку. Доцільним є також використання філософського та структурно-філософського підходів, за допомогою яких можливо окреслити проблемно-тематичне поле розуміння політичних інститутів, етносу та цивілізації.

Для досягнення поставленої мети дисертаційного дослідження використано різнобічні теоретичні, філософські, загально-логічні та емпіричні методи дослідження. В якості теоретичної та методологічної основи дослідження використовувались принципи системного та структурно-функціонального підходів. Важливим для дослідження було застосування діалектичних принципів об'єктивності та причинно-наслідкових зв'язків. Застосовувався метод гіпотези як наукового припущення до моделі етно-цивілізаційного чинника формування політичних інститутів в умовах сучасних світових процесів.

Під час дослідження складних багаторівневих об'єктів, як, наприклад, політичні інститути або політичні системи, важливим є використання системного підходу і методу. По-перше, системний метод забезпечує виявлення взаємного зв'язку елементів політичної системи та складових політичного процесу. По-друге, системний метод дозволяє дослідити

політичні системи та інститути і їх елементи як цілості, що пов'язані не лише один з одним всередині системи, але й із зовнішнім середовищем.

Необхідність системного дослідження чинників, що функціонують на рівні суспільно-політичного буття певного етнічного або національного утворення і формують основи державного та інституційного будівництва, полягає у розумінні важливості етнічного і національного елементів у державотворчих процесах. Це потребує зосередження уваги на доволі широкому спектрі соціально-політичних явищ, безпосередньо пов'язаних з організацією таких людських спільнот як етнос і нація, та, передусім, на їх політичних проявах, закономірностях і особливостях. Таким чином, виникає потреба у формуванні методологічних принципів, що забезпечують практичне пізнання об'єкта та системну спрямованість наукового дослідження. Методологічні підходи і принципи дослідження етнополітичних факторів державного будівництва та основи методу моделювання описано в роботах українських дослідників Б. Б. Глотова [414] та С. С. Марасюка [415], використання специфіки яких становить значну наукову цінність.

По-перше, до принципів дослідження етнополітичних факторів державного будівництва варто віднести принципи цілості, всебічності та примату цілого, згідно з якими досліджуваний об'єкт умовно розділяється на окремі процеси в політичній, соціальній, економічній, етнокультурній сферах суспільного утворення, які органічно інтегровані в єдине ціле. По-друге, найбільшого осягнення сутності явищ та процесів, що вивчаються, можливо досягнути шляхом поєднання принципів історизму і цілості, які втілені у розгляді процесу інституціоналізації та державотворення, як процесів, що перебувають у динаміці та мають спільні і відмінні риси та прояви в різних країнах світу і в різні часи. У зв'язку з цим, особливого значення для дисертаційного дослідження набуває вивчення формування та розвитку соціально-політичних інститутів за допомогою зазначених принципів на території відповідних країн, аналіз і порівняння політичних систем та

інститутів, їхніх характерних рис та особливостей, фактів, історичного досвіду їх державотворення, державницьких теорій тощо.

Наступний принцип, визначений в дисертаційній роботі, – принцип об'єктивності – знайшов в дослідженні своє закріплення у постійно здійснюваному зіставленні теоретичних міркувань та узагальнюючих суджень з конкретними фіксованими фактами суспільно-політичного життя досліджуваних суспільств.

Особливої актуальності в сучасних умовах реформування досліджуваних суспільств набуває порівняльний (компаративний) метод. Цей метод використовується з метою виявлення загальних рис політичного устрою, специфіки політичного управління в суспільстві, вивчення зарубіжного досвіду управління, аналізу політичних систем тощо. В цьому сенсі порівняльно-політологічний підхід використовується для порівняльного аналізу процесів розвитку країн в контексті розвитку східноазійських держав, а саме: аналіз формування і трансформації їхніх політичних систем та інститутів, регулювання економічних, національних та культурних питань, аналіз розвитку демократії в досліджуваних країнах з метою виявлення їхніх особливостей, спільних проблем і розходжень в політичних системах та інститутах. Значення структурно-функціонального методу в дослідженні зводиться до виявлення функціональних характеристик різних компонентів досліджуваних держав в рамках аналізу функціонування політичних інститутів та в умовах певного культурного прояву суспільства та його ментальної складової [416, с. 111].

Нормативно-ціннісний підхід надає можливість з'ясувати значення світових процесів і демократизації для досліджуваного суспільства та оцінити їх з погляду загальної користі та стабільності функціонування системи. Варто також відмітити, що важливим завданням для будь-якої країни на сьогодні є вибір оптимальної моделі розвитку, адекватної політичної стратегії та відповідної інституційної системи, які б забезпечили її виживання як суверенної держави, повноцінного та унікального актора

міжнародних відносин [417, с. 28-29]. Вирішення цих завдань полягає у принципах інституційного методу, який робить акцент на функціях і діяльності політичних інститутів (держави, політичних партій, влади).

Визначення моделі розвитку країн Східної Азії передбачає врахування як зовнішніх, так і внутрішніх чинників. Вихідною позицією може бути констатація того, що Східна Азія є самодостатньою системою, в якій вагому роль відіграють внутрішній стан та оточення. Вироблення альтернативних шляхів розвитку сучасною східноазійською спільнотою становить особливу цінність в дослідженні та забезпечується, перш за все, методом моделювання, який допомагає виявити внутрішні і зовнішні зв'язки об'єкта дослідження, отримати уявлення про можливі результати взаємодії різних напрямів, вивчити ті процеси і явища, що не піддаються безпосередньому вивченню, оскільки такі знання необхідні для прийняття політичних рішень, встановлення контролю над ситуацією і управління нею.

Для досягнення поставленої мети дослідження були використані різні методи аналізу та інтерпретації зібраного матеріалу. Порівнюючи та зіставляючи відомості, отримані з різних джерел, концепції та погляди різних дослідників, була здійснена спроба досягти максимальної точності та об'єктивності у висвітленні подій і явищ. Мали застосування методи синхронного та порівняльного аналізу, що передбачають дослідження процесів, що відбуваються одночасно в різних місцях. Ці методи важливі, оскільки в роботі зіставляються явища і процеси політичного життя КНР, Японії, КНДР і Республіки Корея, Монголії, Східноазійського регіону в цілому та інших регіонів світу, що дозволяє виявити загальні тенденції та особливості розвитку політичної модернізації в Східній Азії і окремих досліджуваних країнах.

В дисертації застосовувались хронологічні принципи, тобто основні події і явища аналізувались та висвітлювались у хронологічній послідовності. На основі цих принципів формувався матеріал, що демонструє динаміку деяких соціальних показників, результати опитування громадської думки та

етапи розвитку політичного процесу в регіоні. Вибір і компонування матеріалу здійснювався за принципами статистичного методу, що дозволило узагальнити численний однотипний матеріал.

В основу методології дисертаційної роботи покладено принцип об'єктивно-історичного аналізу подій у контексті загальноцивілізаційних імперативів модернізаційного процесу. Специфічний об'єкт дослідження потребував застосування ряду спеціальних підходів, зокрема соціологічного (Р. Арон), структурно-функціонального (Д. Істон [418]) та інших.

Застосовувались також спеціальні методи історичного аналізу: порівняльний (Дж. Лапаломбара, Є. Б. Рашковський), логічний (У. Бек, А. І. Соловйов), цивілізаційний (С. Хантінгтон [419, 420], А. Тойнбі [421]). Метод порівняльного аналізу застосовувався для зіставлення та оцінки ситуації в країнах Східної Азії на різних стадіях політичної трансформації. Логічні методики сприяли виявленню особливостей розвитку політичних трансформаційних процесів в Східноазійському регіоні. Цивілізаційний метод дозволив визначити специфічні риси політичної культури та менталітету східноазійських спільнот та етносів, виявити елементи західної політичної культури в регіоні.

Дисертаційна робота спирається на діалектичний метод, що включає методи сходження від абстрактного до конкретного, аналізу та синтезу, що дозволяють надати діалектико-логічні уявлення і дійти висновків щодо предмету дослідження. Мають місце у дисертаційній роботі й емпіричні методи дослідження, передусім методи спостереження та статистичні, що дозволяють не лише безпосередньо відслідкувати політичні факти, але й систематично узагальнити різні статистичні матеріали (наприклад, індекси та показники розвитку) для більш детального вивчення проблеми дослідження.

У дослідженні здійснена спроба поєднати методи історичного та політологічного аналізу з основними положеннями, розробленими українськими дослідниками країн Східної Азії. Праці провідних українських спеціалістів щодо Східноазійського регіону є основою української

країнознавчої науки і є концептуальним узагальненням різних методик для аналізу і оцінки проблем цивілізаційного, соціального та політичного розвитку країни, таким чином допомагаючи молодим дослідникам формувати власні методологічні підходи. Визнання необхідності враховувати різноманіття дослідницьких підходів, відмова від ідеологістичних стереотипів та поєднання історико-ретроспективного методу з політологічними прийомами аналізу конкретних ситуацій дозволяють, на наш погляд, максимально наблизитись до об'єктивної оцінки трансформаційних процесів, що відбувались і відбуваються в країнах Східної Азії.

Тобто, багатовимірні і складні проблеми існування людства у сучасному цивілізаційному світі формують соціокультурні та пізнавальні виклики, відповіді на які здатна надати наука. Дослідження безпечного та гармонійного співіснування людства потребує не лише розвитку нових актуальних гуманітарних наук, але й використання їх спільних міждисциплінарних можливостей. З метою виходу за рамки жорсткої дисциплінарної парадигми і її категоріального апарату та утворення загальнозрозумілої концепції досліджуваного питання, а також спробі пояснити процес формування політичних інститутів за допомогою концепту «етно-цивілізаційні чинники», доцільним було включення в аналіз неполітичних та неекономічних чинників – культурних, релігійних, етнічних, цивілізаційних, соціальних і антропологічних характеристик суспільства. Аналіз цивілізаційного, етнологічного, етно-культурного та культурологічного, етно-цивілізаційного, філософського та інституційного підходів і теорії модернізації продемонстрував можливість виявлення етно-цивілізаційного компонента у дослідженні політичних систем та інститутів. Проблема дисертаційного дослідження трактується відповідно до етно-цивілізаційного підходу – етно-цивілізаційні фактори розуміються як показники суспільно-політичного розвитку, певна вісь або величина, що залежить від умов його існування, по висхідній або низхідній направленості

якої знаходиться суспільство (соціум), форма якого втілена в державі як інституті (те, яким чином організований соціум), а зміст (як прояв цього соціуму) втілений в культурі, ментальності, релігійності. Відповідно за формою та змістом і визначаються унікальні властивості та прояви суспільства в просторі і часі.

Щодо методології, яка складає основу дисертаційного дослідження, – вона є достатньо різноманітною і охоплює загальнонаукові та спеціально-теоретичні методи, системний метод аналізу політичних інститутів та досліджуваних країн, методи історичного та політологічного аналізу, інституційний і нормативно-ціннісний підходи тощо. Так, концептуальне синтезування різних методів сприяє ґрунтовному осягненню досліджуваного предмету та комплексному вирішенню поставлених завдань.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

Дослідження різноманіття наукових знань у розумінні принципів взаємодії суспільств на різних рівнях – культурному, етнічному, національному та цивілізаційному – становить базис для подальшого їх вивчення і виявлення нових характерних рис. Аналіз різних наукових гуманітарних підходів виявляє специфіку осмислення різних точок зору стосовно викликів сьогодення, а також світових, регіональних та локальних процесів у сучасному світі. Оскільки в сучасному науковому полі склалася велика диверсифікація підходів і концепцій щодо вивчення політичних систем та інститутів, ґрунтовна робота полягає у пошуку ідей, що дозволяють розкрити і вирішити досліджувану проблему. Формування основ інституційного будівництва полягає в розумінні етнічного, культурного та цивілізаційного елементів у процесах формування та розвитку політичних систем та інститутів. Аналізу розвитку та формуванню політичних систем та інститутів присвячено безліч наукових робіт та доробків, які розподіляються за науковими школами: американською, європейською, українською, російською, східноазійською. Роботи представників зазначених шкіл також розподілено за підходами відповідно до розуміння досліджуваної проблеми.

Для визначення суті етно-цивілізаційного аспекту у формуванні політичних інститутів доцільним є використання цивілізаційного та етнологічного підходів. Ці підходи передусім забезпечують тлумачення концептів етносу та цивілізації, а також їхнього впливу та відношення до формування і розвитку політичних інститутів. Інституційний та філософський підходи надають загальнонаукове тлумачення досліджуваного питання і окремих його аспектів, а також сприяють пошуку оптимальної методологічної основи для вирішення поставлених завдань. Культурологічний підхід дозволяє дослідити концепт культури у політичній науці, а також визначити вплив культурних елементів на формування політичних інститутів та виокремити ключові культурні фактори впливу.

Основу для дисертаційного дослідження становить етно-цивілізаційний підхід та метод дослідження. Так, відповідно до етно-цивілізаційного та ряду концептуальних підходів, надається комплексне тлумачення співвідношення етнічного, культурного і цивілізаційного факторів у процесі формування та розвитку політичних інститутів.

Важливе значення для дисертаційного дослідження становить етно-цивілізаційний підхід, який поєднує ідеї етнокультурного тлумачення історії російського науковця Л. М. Гумільова та ідеї локальних цивілізацій А. Тойнбі, на основі яких застосовується етно-цивілізаційний метод інтерпретації історії (В. М. Дьомін). Ця інтерпретація, визнаючи чільну роль етносів в історії, кожному відводить своє місце в ній, а також в утворенні і розвитку тієї чи іншої цивілізації. Вона визначає, що етноси не рівні між собою за значенням і їхньою роллю в історичному процесі; різні і тривалість їх життєдіяльності. Одні етноси, еволюціонуючи від родової організації, перетворюються на народи, що створюють самобутню культуру і традиції, але не здатні, в силу низки історичних обставин, створити державу. Інші етноси створюють своєрідну і самобутню культуру, державу і навіть локальну цивілізацію, перетворюються на нації. Треті етноси створюють своєрідну культуру, державу і слугують основою для утворення регіональних цивілізацій. За етно-цивілізаційним підходом, цивілізація розглядається в тісному зв'язку з етнічною історією. Вона ототожнюється з культурою, природнім середовищем, національним характером, в якому головним критерієм цивілізації вважається своєрідність культури та психологія будь-якого народу.

За широтою спектру інтерпретацій співвідношення понять етносу та нації в хронологічному відношенні, вони впорядковані досить однозначно, відзначає А. А. Піскопель. Так, хронотоп етнічного завжди передує хронотопу національного, вони можуть ототожнюватися, але існують тільки в такій послідовності. Аналогічно хронологічно впорядковані і взаємовідношення змістів понять культури і цивілізації – хронотоп культури

завжди передує хронотопу цивілізації або ототожнюється з ним. Це є чисто формальною обставиною, але в історичній інтерпретації стає підставою для співвіднесення культури з етносом, а нації з цивілізацією.

В дисертаційній роботі, відповідно до проаналізованих теоретико-методологічних принципів, етно-цивілізаційний фактор розуміється як причинна основа суспільно-політичного розвитку, певна вісь або величина, яка залежить від умов існування суспільства, по висхідній або низхідній направленості якої знаходиться саме суспільство, форма якого втілена в державі як інституті (те, яким чином організований соціум), та змістом (як проявляється певний соціум) втіленим в культурі, ментальності, релігійності тощо; відповідно за якими визначаються унікальні властивості та прояви суспільства в просторі та часі.

ПОСИЛАННЯ ДО ПЕРШОГО РОЗДІЛУ

1. S. P. Huntington, *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. London, UK: The Free Press ed. Simon/Schuster, 1998.
2. S. P. Huntington, *Political Order in Changing Societies*. London, UK: Yale University Press, 2006.
3. С. Хантингтон, Л. Гаррисон, *Культура имеет значение. Каким образом ценности способствуют общественному прогрессу. Антология*. Москва, Россия: Московская школа политических исследований, 2002.
4. M. Grondona, *Values and Development*. London, UK: Harvard University, 1988.
5. M. Grondona, «A Cultural Typology of Economic Development», in Lawrence E. Harrison and Samuel P. Huntington (eds.), *Culture Matters: How Values Shape Human Progress*. New York, USA: Basic Books, 2000, pp. 46-57.
6. L. E. Harrison, *Jews, Confucians, and Protestants: Cultural Capital and the End of Multiculturalism*. Washington, USA: Rowman & Littlefield Publishers, 2012.
7. Л. Харрисон, *Главная истина либерализма: Как политика может изменить культуру и спасти ее от самой себя*. Пер. с англ. Москва, Россия: Новое издательство, 2008.
8. L. E. Harrison, *Who Prospers? How Cultural Values Shape Economic and Political Success*. Washington, USA: Basic Books, 1993.
9. Л. Харрисон, «Культурный код и прогресс» *Открытая экономика*, 2010. [Электронный ресурс]. Доступно: <http://www.opec.ru/1295413.html>. Дата обращения: Май 29, 2017.
10. Р. Инглхарт, «Постмодерн: меняющиеся ценности и изменяющиеся общества», *Полис*, №4, с. 18-28, 1997.
11. R. Inglehart, *Culture Shift in Advanced Industrial Society*. New York, USA: Princeton University Press, 1989.

12. R. Inglehart, *Modernization, Cultural Change and Democracy: The Human Development Sequence*. New York, USA: Cambridge University Press, 2005. [Online]. Available: <http://www.cambridge.org/gb/academic/subjects/politics-international-relations/politics-general-interest/modernization-cultural-change-and-democracy-human-development-sequence>. Accessed on: May 29, 2017.

13. G. A. Almond, *Political Theory and Political Science*. New York, USA: American Political Science Association, 1966. [Online]. Available: <http://www.jstor.org/stable/1953762>. Accessed on: May 29, 2017.

14. G. A. Almond, and G. B. Powell, *Comparative Politics: A Developmental Approach*. Boston, USA: Little, Brown, 1966.

15. Там само.

16. G. A. Almond, and S. Verba, *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy*. Boston, USA: Little, Brown, 1980. [Online]. Available: http://scholar.princeton.edu/sites/default/files/tpavone/files/almond_verba-the_civic_culture_revisited_summary.pdf. Accessed on: May 29, 2017.

17. S. M. Lipset, *Continental Divide: The Values and Institutions of the United States and Canada*. New York, USA: Routledge, 1990.

18. S. M. Lipset, and W. Schneider, *The Confidence Gap: Business, Labor and Government in the Public Mind*. Oxford, UK: Oxford University Press, 1984. [Online]. Available: <http://www.jstor.org/stable/2748699>. Accessed on: May 29, 2017.

19. L. W. Pye, *Communications and Political Development*. New York, USA: Princeton University Press, 1969. [Online]. Available: <http://www.jstor.org/stable/139726>. Accessed on: May 29, 2017.

20. A. L. Kroeber, *Anthropology: culture patterns and processes*. New York, USA: Harcourt, Brace & World, 1963. [Online]. Available: <https://archive.org/details/anthropologycult00kroe>. Accessed on: May 29, 2017.

21. А. Л. Крёбер, *Избранное: Природа культуры*. Пер. с англ. Москва, Россия: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2004.

22. Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І.Ф.Кураса НАН України. Офіційний сайт. [Електронний ресурс]. Доступно: <http://www.ipiend.gov.ua/?mid=2>. Дата звернення: Трав. 29, 2017.

23. І. Ф. Курас, Етнополітологія: Перші кроки становлення. НАН України: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень. Київ, Україна: Генеза, 2004.

24. М. І. Михальченко та ін., Суспільні цінності населення України в теоретичних і практичних вимірах. Київ, Україна: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2013.

25. Еліти і цивілізаційні процеси формування націй. Збірник у 2-х т. Київ, Україна: ТОВ УВПК «ЕксО», 2006.

26. Л. П. Нагорна, «Феномен регіональної ідентичності: методологічний аспект», Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України, вип. 40, с. 28-44, 2008.

27. Л. П. Нагорна, Соціокультурна ідентичність: пастки ціннісних розмежувань. Київ, Україна: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2011.

28. Л. П. Нагорна, Історична культура: концепт, інформаційний ресурс, рефлексивний потенціал. Київ, Україна: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2014.

29. М. Молчанов, та С. Суглобін, «Концепція етнополітичних досліджень в Україні», Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України, вип. 21, с. 64-78, 1998.

30. О. М. Майборода, «Принцип системності в управлінні етнополітичною сферою: проблеми і шляхи вирішення», Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України, вип. 40, с. 6-28, 2008.

31. О. М. Майборода, Етнічність у міжнародній системі. Київ, Україна: ІПіЕНД ім. І.Ф.Кураса НАН України, 2015.

32. Інформаційно-аналітичний центр «Поступ». [Електронний ресурс].
Доступно: <http://svit21.ho.com.ua/>. Дата звернення: Трав. 29, 2017.

33. П. Жук, Н. Мазур, Р. Соломонюк, Р. Турчак, Етнополітична карта світу XXI століття. Львів, Україна: Мандрівець, 2000.

34. Інститут світової економіки та міжнародних відносин НАН України.
[Електронний ресурс]. Доступно: <http://www.iweir.org.ua/> та <http://www.nas.gov.ua/UA/Org/Pages/default.aspx?OrgID=0000310>. Дата звернення: Трав. 29, 2017.

35. Цивілізаційна структура сучасного світу: в 3 т. Під ред. Ю. Н. Пахомова, Ю. В. Павленка. Ін-т світової економіки та міжнарод. відносин НАН України. Київ, Україна: Наукова думка, 2008.

36. Ю. Н. Пахомов, С. Б. Кримський, Ю. В. Павленко і др., Пути і маршрути сучасної цивілізації. Ін-т світової економіки та міжнарод. відносин. Київ, Україна, 1998.

37. Ю. М. Пахомов, С. Б. Кримський, Ю. В. Павленко і др., Цивілізаційні моделі сучасності та їх історичні основи. Ін-т світової економіки та міжнарод. відносин. Київ, Україна: Наукова думка, 2002.

38. Ю. В. Павленко, Історія світової цивілізації: соціокультурний розвиток людства. Київ, Україна, 1996.

39. Ю. В. Павленко, «Структура глобальної цивілізації», Вісник НАН України, №3, с. 3-16, 2005.

40. Інститут всесвітньої історії НАН України. Офіційний сайт.
[Електронний ресурс]. Доступно: <http://ivinas.gov.ua/uk/>. Дата звернення: Трав. 29, 2017.

41. Н. Д. Городня, «Східна Азія та Україна в умовах глобальних змін початку XXI ст.», Дослідження світової політики, вип. 2(51), с. 94-106, 2010.

42. Н. Д. Городня, «Специфіка суспільно-економічної моделі Японії та її еволюції в умовах глобалізації», Дослідження світової політики, вип. 34, с. 198-219, 2006.

43. О. О. Шморгун, «Цивілізаційна ідентичність: теоретичні та політичні засади», в Україна в Європі: контекст міжнародних відносин, відп. ред. А. І. Кудряченко. Київ, Україна: Фенікс, 2011, с. 100-118.

44. А. А. Шморгун, «Проблема идентичности в системно-цивилизационном измерении», в Идентичности и ценности в эпоху глобализации, гл. ред. Ю. Н. Пахомов, Ю. В. Павленко. Киев, Украина: Наукова думка, 2013, с. 62-169.

45. A. J. Toynbee, Civilization on Trial. London, UK: Plume Books, 1949. [Online]. Available: <http://www.jstor.org/stable/2144186>. Accessed on: May 29, 2017.

46. A. J. Toynbee, Surviving the Future. London, UK: Oxford University Press, 1985. [Online]. Available: <http://www.sciencedirect.com/science/book/9781843344773>. Accessed on: May 29, 2017.

47. C. Welzel, Freedom Rising: Human Empowerment and the Quest for Emancipation. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 2014. [Online]. Available: <http://www.cambridge.org/ua/academic/subjects/politics-international-relations/comparative-politics/freedom-rising-human-empowerment-and-quest-emancipation?format=HB>. Accessed on: May 29, 2017.

48. Л. С. Васильев, Проблемы генезиса китайской цивилизации. Формирование основ материальной культуры и этноса. Москва, Россия: Наука. 1976.

49. Л. С. Васильев, История Востока. В 2-х т. Москва, Россия: Книжный дом, 2004.

50. Л. С. Васильев, Эволюция общества. Типы общества и их трансформация. Москва, Россия: Книжный дом, 2011.

51. Л. Н. Гумилёв, «О термине этнос», Доклады отделений и комиссий Географического общества СССР, вып. 3, с. 3-17, 1967.

52. Л. Н. Гумилёв, Этногенез и биосфера Земли. Ленинград, Россия: Гидрометеиздат, 1990.

53. В. Н. Дёмин, Лев Гумилёв. Москва, Россия: «Молодая гвардия», 2008.

54. В. И. Козлов, «О биолого-географической концепции этнической истории», Вопросы Истории, №12, с. 72-84, 1974.

55. В. Н. Дёмин, В поисках колыбели цивилизации. Москва, Россия: Вече, 2004.

56. А. А. Пископпель, «Нация и этнос в диалоге культуры с цивилизацией», Этнометодология: проблемы, подходы, концепции, вып. 11, с. 92-106, 2005.

57. А. А. Пископпель, «Традиция, культура, наследие как конструктивные понятия», Этнометодология: проблемы, подходы, концепции, вып. 19, с. 26-49, 2015.

58. Tu Wei-Ming, Confucian Traditions in East Asian Modernity. Moral Education and Economic Culture in Japan and Four Mini-Dragons. Cambridge, USA: Harvard University Press, 1996.

59. Tu Wei-Ming, The Global significance of Concrete Humanity: Essays on the Confucian Discourse in Cultural China. New Dehli, India: Munshiram Manoharial, 2010.

60. Ту Веймин, «Подъем «конфуцианской» Восточной Азии: истоки и исторический смысл», Полис, №1, с. 7-25, 2012.

61. Nhu-Ngoc T. Ong, «Authority Orientations and Democratic Attitudes: A Test of the 'Asian Values' Hypothesis», Japanese Journal of Political Science, №6(2), pp. 1-21, 2005.

62. Kinhide Mushakoji, «Towards a Multi-Cultural Modernity Beyond Neo-Liberal/Neo-Conservative Global Hegemony», Internacional REG GEN: Alternativas Globalização. Rio de Janeiro, Brasil: UNESCO, 2005. 8 al 13 de Octubre. [Online]. Available: <http://bibliotecavirtual.clacso.org.ar/ar/libros/reggen/pp26.pdf>. Accessed on: May 29, 2017.

63. Kinhide Mushakoji, Japan, America, and the Future World Order. New York, USA: Free Press, 1999.

64. Tianjian Shi, «Cultural Values and Democracy in Mainland China», *China Quarterly*, №62, pp. 540-559, 2000.
65. Tianjin Shi, «Cultural Requisites for Democracy in China», *Daedalus*, №122, pp. 95-124, 1993.
66. K. Yamamoto, «National Report Japan», *Notarius International*, №1, pp. 37-52, 2003. [Online]. Available: http://212.63.69.85/Database/2003/notarius_2003_01_037_en.pdf. Accessed on: May 29, 2017.
67. Світовий огляд цінностей. World Values Survey. [Online]. Available: <http://www.worldvaluessurvey.org>. Accessed on: May 31, 2017.
68. World Values Survey Wave 6: 2010-2015. Online Data Analysis. [Online]. Available: <http://www.worldvaluessurvey.org/WVSONline.jsp>. Accessed on: May 31, 2017.
69. The history and future of WVS. World Values Survey. [Online]. Available: <http://www.worldvaluessurvey.us/WVSPublicationsDocuments.jsp?PUB=130>. Accessed on: May 31, 2017.
70. Y. Esmer, H. Klingemann, B. Puranen, Religion, democratic values and political conflict. World Values Survey: ACTA UNIVERSITATIS UPSALIENSIS, 2009. [Online]. Available: <http://www.worldvaluessurvey.org/WVSPublicationsBooks.jsp>. Accessed on: May 31, 2017.
71. World Values Survey Publications. World Values Survey. [Online]. Available: <http://www.worldvaluessurvey.org/WVSContents.jsp>. Accessed on: May 31, 2017.
72. Фрідом Хаус. Freedom House. [Online]. Available: <https://freedomhouse.org/our-work>. Accessed on: May 31, 2017.
73. Freedom House. Freedom in the world 2016: Highlights from Freedom House's annual report on political rights and civil liberties. [Online]. Available: https://freedomhouse.org/sites/default/files/FH_FITW_Report_2016.pdf. Accessed on: May 31, 2017.
74. Всесвітній економічний форум. World Economic Forum. [Online]. Available: <http://www.weforum.org/reports>. Accessed on: May 31, 2017.

75. The Global Competitiveness Report 2016. World Economic Forum. [Online]. Available: <https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report-2016-2017-1>. Accessed on: May 31, 2017.

76. The Global Gender Gap Report 2016. World Economic Forum. [Online]. Available: <https://www.weforum.org/reports/the-global-gender-gap-report-2016>. Accessed on: May 31, 2017.

77. The Human Capital Report 2016. World Economic Forum. [Online]. Available: <https://www.weforum.org/reports/the-human-capital-report-2016>. Accessed on: May 31, 2017.

78. Світовий банк. The World Bank. [Online]. Available: <http://data.worldbank.org/>. Accessed on: May 31, 2017.

79. Development Data. The World Bank. [Online]. Available: <http://databank.worldbank.org/data/home.aspx>. Accessed on: May 31, 2017.

80. Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй. United Nations Development Programme. [Online]. Available: <http://www.undp.org/>. Accessed on: May 31, 2017.

81. Human Development Report 2015. United Nations Development Programme. [Online]. Available: <http://report.hdr.undp.org>. Accessed on: May 31, 2017.

82. Л. Февр, Бои за историю. Пер. с фр. Москва, Россия: Наука, 1991.

83. Ф. Бенетон, Введение в политическую науку. Пер. с фр. Москва, Россия: Весь Мир, 2002.

84. Ф. Бродель, Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм, XV-XVIII ст. Т. 1-2. Пер. з фр. Київ, Україна: Основи, 1997.

85. О. Шпенглер, Закат Европы. Москва, Россия: «Наука», 1993.

86. М. Мосс, Общества, обмен, личность. Труды по социальной антропологии. Москва, Россия: КДУ, 2011.

87. Ш. Эйзенштадт, Революция и преобразование обществ: Сравнительное изучение цивилизаций. Пер. с англ. Москва, Россия: Аспект Пресс, 1999.

88. Shmuel N. Eisenstadt, *Multiple Modernities*. Der Streit um die Gegenwart. Berlin, Deutschland: Kulturverlag Kadmos, 2011.
89. П. Сорокин, *Человек. Цивилизация. Общество*. Москва, Россия: Политиздат, 1992.
90. A. J. Toynbee, *Civilization on Trial*. London, UK: Plume Books, 1949. [Online]. Available: <http://www.jstor.org/stable/2144186>. Accessed on: May 31, 2017.
91. A. J. Toynbee, *Surviving the Future*. London, UK: Oxford University Press, 1985. [Online]. Available: <http://www.sciencedirect.com/science/book/9781843344773>. Accessed on: May 31, 2017.
92. S. P. Huntington, *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. London, UK: The Free Press ed. Simon/Schuster, 1998.
93. S. P. Huntington, *Political Order in Changing Societies*. London, UK: Yale University Press, 2006.
94. *Цивілізаційна структура сучасного світу: в 3 т. Ін-т світової економіки та міжнарод. відносин НАН України*. Київ, Україна: Наукова думка, 2008.
95. Ю. В. Павленко, «Структура глобальної цивілізації», *Вісник НАН України*, №3, с. 3-16, 2005.
96. Ю. В. Павленко, *Історія світової цивілізації: соціокультурний розвиток людства*. Київ, Україна: Либідь, 1996.
97. А. С. Гальчинський, *Політична нооекономіка: початок оновленої парадигми економічних знань*. Київ, Україна: Либідь, 2013.
98. О. А. Коппель, *Цивілізаційна парадигма формування нового світового порядку в умовах глобалізації*. [Електронний ресурс]. Доступно: <http://helen-koppel.narod.ru/017.htm>. Дата звернення: Трав. 31, 2017.
99. Р. В. Войтович, *Глобалізація та її вплив на систему державного управління: аналіз, проблеми, перспективи: монографія*. Чернівці, Україна: Технодрук, 2011.

100. В. М. Шейко, «Трансгресія культури, науки та цивілізації: генеза й еволюція сучасного суспільства», *Культура України: зб. наук. пр.*, вип. 46, с. 4-15, 2014.

101. Л. П. Нагорна, «Феномен регіональної ідентичності: методологічний аспект», *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України*, вип. 40, с. 28-44, 2008.

102. Ю. В. Павленко, «Структура глобальної цивілізації», *Вісник НАН України*, №3, с. 3-16, 2005.

103. Ю. В. Павленко, *Історія світової цивілізації: соціокультурний розвиток людства*. Київ, Україна: Либідь, 1996.

104. Ю. В. Бромлей, Г. Е. Марков, *Этнография*. Москва, СРСР: Высшая школа, 1982.

105. Ю. В. Бромлей, «К вопросу о сущности этноса», *Природа*, №2, с. 51-55, 1970.

106. В. А. Тишков, *Реквием по этносу: исследования по социально-культурной антропологии*. Москва, Россия: Наука, 2003.

107. В. А. Тишков, *Этнология и политика*. Научная публицистика. Москва, Россия: Наука, 2001.

108. В. Р. Филиппов, *Советская теория этноса. Историографический очерк*. Москва, Россия: Институт Африки РАН, 2010.

109. Л. Н. Гумилёв, «О термине этнос», в *Доклады отделений и комиссий Географического общества СССР*, вып. 3, с. 3-17, 1967.

110. Л. Н. Гумилёв, *Этногенез и биосфера Земли*. Ленинград, Россия: Гидрометеиздат, 1990.

111. Л. Н. Гумилёв, «Этнос: мифы и реальность», *Дружба народов*, №10, с. 218-231, 1988.

112. М. Х. Герандоков, «Этничность и этническая идентичность: теоретический аспект», *Вестник МГУКИ*, вып. 2(28), с. 28-35, 2009.

113. В. И. Козлов, «О биолого-географической концепции этнической истории», Вопросы истории, №12, с. 72-85, 1974.
114. М. А. Цагараев, «Этнополитические проблемы разделенных народов: политико-правовые основы их регулирования: на примере осетинского народа», дис. канд. полит. наук., Рос. акад. гос. службы при Президенте РФ. Москва, Россия, 2009.
115. С. М. Широкогор, Этнос. Исследование основных принципов изменения этнических и этнографических явлений. Т. 2. Владивосток, Россия: Изд-во Дальневосточного университета, 2002.
116. С. А. Арутюнов, «Этнографическая наука и изучение культурной динамики», Исследования по общей этнографии, №1, с. 24-60, 1979.
117. С. А. Арутюнов, «Процессы и закономерности вхождения инноваций в культуру этноса», Советская этнография, № 1, с. 8-21, 1982.
118. Л. М. Дробижина, «Идентичность и этнические установки русских в своей и иноэтнической среде», Социологические исследования, №12, с. 49-58, 2010.
119. Е. А. Донченко, Социетальная психика. Киев, Украина: Наукова думка, 1994.
120. В. О. Ананьин, «Етнонаціональний чинник безпеки сучасного поліетнічного суспільства (соціально-філософський аналіз)», автореф. дис. д-ра філос. наук. Інститут філософії ім. Г.С.Сковороди НАН України, Київ, Україна, 1998.
121. З. В. Сикевич, «Влияние этнического фактора на современное общество и человека», Социология: призвание и профессия, №2, с. 41-58, 2011.
122. М. А. Молчанов, «Этнонациональный фактор в развитии цивилизации: история и современность», Философская и социологическая мысль, №5, с. 22-32, 1991.
123. В. В. Коротеева, «Статус этнических групп в общественном сознании и индивидуальном опыте», в Социальное неравенство этнических

групп: представления и реальность. Под ред. Л. М. Дробижевой. Москва, Россия: Academia, 2002, с. 48-64.

124. В. Наумкин, «Культурное многообразие, демократия и хорошее управление», Россия в глобальной политике, т. 11, №2, с. 116-124, 2013.

125. А. Н. Асаул и др., Этногеографические факторы глобализации и регионализации мира. Санкт-Петербург, Россия: АНО, 2010.

126. George A. De Vos, and Lola Romanucci-Ross, *Ethnic Identity: Creation, Conflict, and Accommodation*. 3rd edition. New York, USA: AltaMira Press, 1995.

127. George A. De Vos, *Responses to Change: Society, Culture, and Personality*. New York, USA: Van Nostrand, 1976.

128. Этнические группы и социальные границы: Социальная организация культурных различий: Сборник статей. Под ред. Ф. Барта, пер. с англ. Москва, Россия: Новое издательство, 2006.

129. E. Hobsbawm, *Nations and Nationalism Since 1780: programme, myth, reality*. New York, USA: Cambridge University Press, 1991. [Online]. Available: <http://dx.doi.org/10.1017/CCOL0521439612>. Accessed on: June 5, 2017.

130. Р. Осборн, «Национальное самоопределение и целостность государства», *Общественные науки и современность*, №5, с. 122-126, 1993.

131. A. Smith, «The origin of nations», *Ethnic and Racial Studies*, vol. 12, no. 3, pp. 43-51, 1989.

132. E. Banfield, *The Moral Basis of a Backward Society*. New York, USA: The Free Press, 1958. [Online]. Available: <http://xet.es/books/Banfield/Moral%20Basis%20of%20a%20Backward%20Society%20Banfield.pdf>. Accessed on: June 5, 2017.

133. Pierre L. van den Berghe, *Man in Society: A Biosocial View*. New York, USA: American Sociological Association, 1976. [Online]. Available: <http://www.jstor.org/stable/2062612>. Accessed on: June 5, 2017.

134. C. E. Black, *The Dynamics of Modernization: A Study in Comparative History*. New York, USA: Harper & Row, 1966.

135. M. Parenti, *The Culture Struggle*. New York, USA: Seven Stories Press, 2011.
136. Т. Парсонс, «Понятие общества: компоненты и их взаимоотношения», *THESIS*, вып. 2, 1993. [Электронный ресурс]. Доступно: http://ecsocman.hse.ru/data/876/582/1217/2_2_1pars.pdf. Дата обращения: Июнь 5, 2017.
137. Д. Ротшильд, *Этнополитика. Этнос и политика*. Москва, Россия: УРАО, 2000.
138. M. Parenti, *The Culture Struggle*. New York, USA: Seven Stories Press, 2011.
139. Pierre L. van den Berghe, *Man in Society: A Biosocial View*. New York, USA: American Sociological Association, 1976. [Online]. Available: <http://www.jstor.org/stable/2062612>. Accessed on: June 5, 2017.
140. A. L. Kroeber, *Anthropology: culture patterns and processes*. New York, USA: Harcourt, Brace & World, 1963. [Online]. Available: <https://archive.org/details/anthropologycult00kroe>. Accessed on: June 5, 2017.
141. С. В. Лурье, «Национализм, этничность, культура», *Общественные науки и современность*, №4, с. 101-111, 1999.
142. С. В. Лурье, «Изучение этнической картины мира как интердисциплинарная проблема», *Общественные науки и современность*, №5, с. 32-36, 2000.
143. З. В. Сикевич, «Влияние этнического фактора на современное общество и человека», *Социология: призвание и профессия*, №2, с. 41-58, 2011.
144. Л. Н. Гумилёв, «О термине этнос», в *Доклады отделений и комиссий Географического общества СССР*, вып. 3, с. 3-17, 1967.
145. Л. Н. Гумилёв, «Этнос: мифы и реальность», *Дружба народов*, №10, с. 218-231, 1988.
146. І. Ф. Курас, *Етнополітологія: Перші кроки становлення*. Київ, Україна: Генеза, 2004.

147. М. Молчанов, та С. Суглобін, «Концепція етнополітичних досліджень в Україні», Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України, вип. 21, с. 64-78, 1998.

148. Л. С. Васильев, Проблемы генезиса китайской цивилизации. Формирование основ материальной культуры и этноса. Москва, Россия: Наука, 1976.

149. Л. С. Васильев, История Востока. Изд. 5-е. Москва, Россия: Высшая школа, 2008.

150. Інститут політичних та етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. Офіційний сайт. [Електронний ресурс]. Доступно: <http://www.ipiend.gov.ua/?language=ru&language=ua>. Дата звернення: Черв. 5, 2017.

151. І. Ф. Курас, Етнополітологія: Перші кроки становлення. Київ, Україна: Генеза, 2004.

152. М. Молчанов, та С. Суглобін, «Концепція етнополітичних досліджень в Україні», Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України, вип. 21, с. 64-78, 1998.

153. О. Майборода, «Принцип системності в управлінні етнополітичною сферою: проблеми і шляхи вирішення», Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України, вип. 40, с. 6-28, 2008.

154. М. С. Кармазіна, Між історією і політикою. Київ, Україна: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2015.

155. Л. П. Нагорна, «Феномен регіональної ідентичності: методологічний аспект», Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України, вип. 40, с. 28-44, 2008.

156. Л. П. Нагорна, Історична культура: концепт, інформаційний ресурс, рефлексивний потенціал. Київ, Україна: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2014.

157. Н. И. Михальченко, Украинская региональная цивилизация: прошлое, настоящее, будущее. Монография. Киев, Украина: ИПиЭНИ имени И.Ф. Кураса НАН Украины, 2013.

158. М. І. Михальченко та ін., Суспільні цінності населення України в теоретичних і практичних вимірах. Київ, Україна: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2013.

159. С. С. Марасюк, «Моделювання розвитку сучасної української державності з огляду на етнонаціональну складність суспільства», Вісник Житомирського державного університету, вип. 55 (Філософські науки.), с. 44-49, 2011.

160. Б. Б. Глотов, та С. С. Марасюк, «Методологічні засади дослідження етнополітичних чинників українського державотворення», Гуманітарний вісник ЗДІА, вип. 11, с. 109-114, 2010.

161. В. М. Шейко, «Інтеріснування культур і концепція поліетносфери: (до проблеми співвідношення понять)», Схід-Захід : іст.-культурол. наук. зб. Сх. ін-т українознав. ім. Ковальських, вип. 2, с. 160-172, 1999.

162. В. М. Шейко, «Континуум культур: проблеми взаємозалежності та співробітництва», Культура України: зб. наук. пр. Харк. держ. акад. культури, вип. 6, с. 4-12, 2000.

163. М. Н. Губогло, Ідентифікація ідентичності: Етносоціологічні нариси. Москва, Росія: Наука, 2003.

164. В. О. Ананьїн, «Етнонаціональний чинник безпеки сучасного поліетнічного суспільства (соціально-філософський аналіз)», автореф. дис. д-ра філос. наук, Інститут філософії ім. Г.С.Сковороди НАН України. Київ, Україна, 1998.

165. О. М. Куць, Етнонаціональні чинники державотворення: Монографія. Харків, Україна: Магістр, 2002.

166. Н. Д. Городня, «Роль держави в піднесенні країн Східної Азії: уроки для України», Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут», вип. 1(9), 2011. [Електронний ресурс]. Доступно: <http://visnyk-ppsp.kpi.ua/uk/2011-1/index.html>. Дата звернення: Черв. 5, 2017.

167. Н. Д. Городня, «Східна Азія та Україна в умовах глобальних змін початку XXI ст.», Дослідження світової політики, вип. 2(51), с. 94-106, 2010.

168. Н. Д. Городня, «Специфіка суспільно-економічної моделі Японії та її еволюції в умовах глобалізації», Дослідження світової політики, вип. 34, с. 198-219, 2006.

169. Л. Лещенко, «Модерністсько-традиціоналістська парадигма соціально-економічних перетворень у країнах Південно-Східної Азії», Дослідження світової політики, вип. 46, с. 230-246, 2009.

170. М. Ф. Головатий, «Етнополітологічні процеси: суть і проблеми в сучасному світі», Персонал, №4, 2006. [Електронний ресурс]. Доступно: <http://www.personal.in.ua/article.php?ida=265>. Дата звернення: Черв. 5, 2017.

171. О. Картунов, Вступ до етнополітології: Науково-навч. посіб. Київ, Україна: Інститут економіки, управління та господарського права. 1999.

172. О. В. Антонюк, В. І. Волобуєв, М. Ф. Головатий та ін., Малий етнополітологічний словник. Київ, Україна: МАУП, 2005.

173. І. О. Авдєєв, «Традиційна конфуціанська політична культура Давнього Китаю», Наукові праці. Національний інститут освіти Міністерства освіти Республіки Білорусь, т. 40, вип. 27, с. 160-164, 2005.

174. О. В. Кравченко, «Культурологічна рефлексія сучасної культурної політики», Культура України: зб. наук. праць Харк. держ. акад. культури, вип. 39, с. 15-23, 2012.

175. О. В. Кравченко, «Культурологічна експлікація культурної політики», Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури : зб. наук. праць, вип. XXVI, с. 160-169, 2011.

176. О. О. Царенко, «Політична культура як чинник впливу на політичну поведінку громадян», Панорама політологічних студій. Наук. вісн. Рівненського держ. гуманітарного університету, вип. 10, с. 63-70, 2013.

177. О. М. Кіндратець, «Політична культура як чинник демократичних перетворень», Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії, вип. 39, с. 204-211, 2009.

178. Центр з інформаційних проблем територій НАН України. Офіційний сайт. [Електронний ресурс]. Доступно: <http://cipt.org.ua/>. Дата звернення: Черв. 5, 2017.

179. Етнополітична карта світу XXI століття. Центр з інформаційних проблем територій НАН України. [Електронний ресурс]. Доступно: <http://www1.nas.gov.ua/OrgStructure/SSGN/vifp/Institutions/cgo/Pages/cgo.aspx>. Дата звернення: Черв. 5, 2017.

180. Л. Н. Гумилёв, «О термине этнос», в Доклады отделений и комиссий Географического общества СССР, вып. 3, с. 3-17, 1967.

181. Л. Н. Гумилёв, «Этнос: мифы и реальность», Дружба народов, №10, с. 218-231, 1988.

182. В. Н. Дёмин, В поисках колыбели цивилизации. Москва, Россия: Вече, 2004.

183. В. Н. Дёмин, Лев Гумилёв. Москва, Россия: «Молодая гвардия», 2008.

184. А. А. Пископпель, «Нация и этнос в диалоге культуры с цивилизацией», Этнометодология: проблемы, подходы, концепции, вып. 11, с. 92-106, 2005.

185. А. А. Пископпель, В. Р. Рокитянский, Л. П. Щедровицкий, «Многообразие традиций и единство образовательного пространства», Этнометодология: проблемы, подходы, концепции, вып. 6, 1999. [Электронный ресурс]. Доступно: <http://prometa.ru/projects/prospect/4/2/print>. Дата обращения: Июнь 5, 2017.

186. А. А. Пископсель, «Глобализация как реальность и культурное наследие», *Этнометодология: проблемы, подходы, концепции*, вып. 12, с. 35-62, 2007.

187. M. Grondona, *Values and Development*. London, UK: Harvard University, 1988.

188. M. Grondona, «A Cultural Typology of Economic Development», in Lawrence E. Harrison and Samuel P. Huntington (eds.), *Culture Matters: How Values Shape Human Progress*. New York, USA: Basic Books, 2000, pp. 46-57.

189. Л. Харрисон, «Культурный код и прогресс», *Открытая экономика*, 10 июня, 2010. [Электронный ресурс]. Доступно: <http://www.opec.ru/1295413.html>. Дата обращения: Июнь 5, 2017.

190. Л. Харрисон, «Способствуя прогрессивным преобразованиям в культуре», в *Культура имеет значение*. Москва, Россия: Московская Школа Политических Исследований, 2002, с. 290-306.

191. L. E. Harrison, *Jews, Confucians, and Protestants: Cultural Capital and the End of Multiculturalism*. Washington, USA: Rowman & Littlefield Publishers, 2012.

192. L. E. Harrison, *Who Prospers? How Cultural Values Shape Economic and Political Success*. Washington, USA: Basic Books, 1993.

193. Д. Ландес, «Культура объясняет все», в *Культура имеет значение*. Под ред. Л. Харрисона. Москва, Россия: Московская Школа Политических Исследований, 2002, с. 38-54.

194. Р. Инглхарт, «Постмодерн: меняющиеся ценности и изменяющиеся общества», *Полис*, №4, с. 18-28, 1997.

195. R. Inglehart, *Culture Shift in Advanced Industrial Society*. New York, USA: Princeton University Press, 1989.

196. R. Inglehart, *Modernization, Cultural Change and Democracy: The Human Development Sequence*. New York, USA: Cambridge University Press, 2005. [Online]. Available: <http://www.cambridge.org/gb/academic/subjects/>

[politics-international-relations/politics-general-interest/modernization-cultural-change-and-democracy-human-development-sequence](#). Accessed on: June 5, 2017.

197. C. Welzel, *Freedom Rising: Human Empowerment and the Quest for Emancipation*. Cambridge, United Kingdom: Cambridge University Press, 2014. [Online]. Available: <http://www.cambridge.org/ua/academic/subjects/politics-international-relations/comparative-politics/freedom-rising-human-empowerment-and-quest-emancipation?format=HB>. Accessed on: June 5, 2017.

198. S. P. Huntington, *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. London, UK: The Free Press ed. Simon/Schuster, 1998.

199. S. P. Huntington, *Political Order in Changing Societies*. London, UK: Yale University Press, 2006.

200. М. Вебер, *Протестантська етика і дух капіталізму*. Пер. з нім. Київ, Україна: Основи, 1994.

201. Л. Харрисон, «Культурный код и прогресс», *Открытая экономика*, 10 июня, 2010. [Электронный ресурс]. Доступно: <http://www.opec.ru/1295413.html>. Дата обращения: Июнь 5, 2017.

202. Л. Харрисон, «Способствуя прогрессивным преобразованиям в культуре», в *Культура имеет значение*. Москва, Россия: Московская Школа Политических Исследований, 2002, с. 290-306.

203. L. E. Harrison, *Jews, Confucians, and Protestants: Cultural Capital and the End of Multiculturalism*. Washington, USA: Rowman & Littlefield Publishers, 2012.

204. L. E. Harrison, *Who Prospers? How Cultural Values Shape Economic and Political Success*. Washington, USA: Basic Books, 1993.

205. M. Grondona, *Values and Development*. London, UK: Harvard University, 1988.

206. M. Grondona, «A Cultural Typology of Economic Development», in Lawrence E. Harrison and Samuel P. Huntington (eds.), *Culture Matters: How Values Shape Human Progress*. New York, USA: Basic Books, 2000, pp. 46-57.

207. Р. Инглхарт, «Постмодерн: меняющиеся ценности и изменяющиеся общества», Полис, №4, с. 18-28, 1997.

208. R. Inglehart, Culture Shift in Advanced Industrial Society. New York, USA: Princeton University Press, 1989.

209. R. Inglehart, Modernization, Cultural Change and Democracy: The Human Development Sequence. New York, USA: Cambridge University Press, 2005. [Online]. Available: <http://www.cambridge.org/gb/academic/subjects/politics-international-relations/politics-general-interest/modernization-cultural-change-and-democracy-human-development-sequence>. Accessed on: June 5, 2017.

210. Л. И. Василенко, В. Е. Ермолаева, Ю. А. Шрейдер и др., Глобальные проблемы и общечеловеческие ценности. Москва, Россия: Прогресс, 1990.

211. А. А. Аузан, Национальные ценности и модернизация. Москва, Россия: ОГИ, 2010. [Электронный ресурс]. Доступно: <http://www.polit.ru/article/2006/12/18/auzan/>. Дата обращения: Июнь 5, 2017.

212. Дж. Коулман, «Капитал социальный и человеческий», Общественные науки и современность, №3, с. 122-139, 2001.

213. С. А. Арутюнов, «Процессы и закономерности вхождения инноваций в культуру этноса», Советская этнология, №1, с. 8-21, 1982.

214. А. В. Костина, Массовая культура как феномен постиндустриального общества. Москва, Россия: Издательство ЛКИ, 2008.

215. J. Surowiecki, «The Financial Page: Punctuality Pays», The New Yorker. April 5. 2004. [Online]. Available: <http://www.newyorker.com/magazine/2004/04/05/punctuality-pays>. Accessed on: June 5, 2017.

216. S. P. Huntington, The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order. London, UK: The Free Press ed. Simon/Schuster, 1998.

217. S. P. Huntington, Political Order in Changing Societies. London, UK: Yale University Press, 2006.

218. T. Parsons, *Sociological Theory and Modern Society*. New York, USA: American Sociological Association, 1968. [Online]. Available: <http://www.jstor.org/stable/2091920>. Accessed on: June 5, 2017.

219. G. A. Almond, *Political Theory and Political Science*. New York, USA: American Political Science Association, 1966. [Online]. Available: <http://www.jstor.org/stable/1953762>. Accessed on: June 5, 2017.

220. G. A. Almond, and G. B. Powell, *Comparative Politics: A Developmental Approach*. Boston, USA: Little Brown, 1966. [Online]. Available: <https://www.questia.com/library/3138624/comparative-politics-a-developmental-approach>. Accessed on: June 5, 2017.

221. L. W. Pye, *Communications and Political Development*. New York, USA: Princeton University Press, 1969. [Online]. Available: <http://www.jstor.org/stable/139726>. Accessed on: June 5, 2017.

222. S. M. Lipset, *Continental Divide: The Values and Institutions of the United States and Canada*. New York, USA: Routledge, 1990.

223. S. M. Lipset, and W. Schneider, *The Confidence Gap: Business, Labor and Government in the Public Mind*. London, UK: Oxford University Press, 1984. [Online]. Available: <http://www.jstor.org/stable/2748699>. Accessed on: June 5, 2017.

224. S. Verba, *Small Groups and Political Behavior*. New York, USA: American Political Science Association, 1978. [Online]. Available: <http://www.jstor.org/stable/2108944>. Accessed on: June 5, 2017.

225. С. Хантингтон, Л. Харрисон, *Культура имеет значение. Каким образом ценности способствуют общественному прогрессу. Антология*. Москва, Россия: Московская школа политических исследований, 2002.

226. L. E. Harrison, *Who Prospers? How Cultural Values Shape Economic and Political Success*. Washington, USA: Basic Books, 1993.

227. Д. Хелд и др., *Глобальные трансформации. Политика, экономика, культура*. Пер. с англ. Москва, Россия: Праксис, 2004.

228. Э. Б. Тайлор, Антропология: введение к изучению человека и цивилизации. Пер. с англ. Санкт-Петербург, Россия: Издание И. И. Билибина, 1982.

229. Э. Б. Тайлор, Первобытная культура. Москва, Россия: Издательство политической культуры, 1989. [Электронный ресурс]. Доступно: <http://religion.historic.ru/books/item/f00/s00/z0000015/index.shtml>. Дата обращения: Июнь 5, 2017.

230. Э. Тоффлер, Шок будущего. Москва, Россия: АСТ, 2008.

231. Э. Тоффлер, Третья волна. Москва, Россия: АСТ, 2010.

232. К. Леві-Строс, Структурна антропология. Пер. з фр. Київ, Україна: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 1997.

233. F. Fukuyama, The Great Disruption: Human Nature and the Reconstitution of Social Order. New York, USA: Free Press, 2000.

234. Ф. Фукуяма, Доверие: социальные добродетели и путь к процветанию. Пер. с англ. Москва, Россия: ООО «Издательство АСТ»: ЗАО НПП «Ермак», 2004.

235. G. C. Homans, Social behavior: Its elementary forms. New York, USA: Harcourt Brace, 1974.

236. Р. К. Мертон, «Наука и социальный порядок», Вопросы социальной теории, вып. 1, с. 191-207, 2007.

237. Р. К. Мертон, Социальная теория и социальная структура. Москва, Россия: АСТ: Москва Хранитель, 2006.

238. Ж. де Лапуж, Ариец и его социальная роль. Москва, Россия: Кучково поле, 2014.

239. Pierre L. van den Berghe, Man in Society: A Biosocial View. New York, USA: American Sociological Association, 1976. [Online]. Available: <http://www.jstor.org/stable/2062612>. Accessed on: June 5, 2017.

240. Е. Сміт, Національна ідентичність. Пер. з англ. Київ, Україна: «Основи», 1994.

241. D. Wilkinson, «Central Civilization», Comparative Civilizations Review. 1987. [Online]. Available: <https://ojs.lib.byu.edu/spc/index.php/CCR/article/view/12262/12162>. Accessed on: June 5, 2017.

242. D. Wilkinson, «Decline Phases in Civilizations, Regions and Oikumenes», Comparative Civilizations Review, vol. 33, pp. 33-78, 1995.

243. D. Wilkinson, «Global Civilization: Yesterday, Today and Tomorrow», World Civilizations (EOLSS), Developed under the Auspices of UNESCO. Oxford, UK: Eolss Publishers, 2007. [Online]. Available: <http://www.eolss.net>. Accessed on: June 5, 2017.

244. Б. Г. Капустин, «Политическое измерение «межцивилизационного диалога», в От диалога цивилизаций к сотрудничеству и интеграции. Под ред. С. С. Сулакшина. Москва, Россия: Научный эксперт, 2006.

245. П. А. Сорокин, Человек. Цивилизация. Общество. Москва, Россия: Политиздат, 1992.

246. А. И. Соловьев, Политическое сознание и политическая культура. Москва, Россия: Аспект Пресс, 1991.

247. М. М. Лебедева, П. Л. Бергер, С. Хантингтон, Многоликая глобализация в современном мире. Пер. с англ. Москва, Россия: Аспект Пресс, 2004.

248. Восток и политика: Политические системы, политические культуры, политические процессы. Изд. 2. Гл. ред. А. Д. Воскресенский. Москва, Россия: МГИМО, 2015.

249. К. С. Гаджиев, Введение в политическую науку. Москва, Россия: Издательская корпорация «Логос», 1997.

250. Н. Н. Бектимирова, В. А. Дольникова, Л. М. Ефимова и др., Политические системы Юго-Восточной Азии. Москва, Россия: Красанд, 2010.

251. Н. С. Трубецкой, Европа и человечество. История. Культура. Язык. Москва, Россия: Прогресс, 1995. [Электронный ресурс]. Доступно:

<http://www.philosophy.ru/phil/library/vehi/nstev.htm>. Дата обращения: Июнь 5, 2017.

252. П. Н. Савицкий, *Континент Евразия*. Москва, Россия: Аграф, 1997.

253. Е. П. Борзова, «Восток и Запад: сравнительный анализ культур», *Труды Санкт-Петербургского государственного университета культуры и искусств*, т. 190, с. 282-311, 2010.

254. К. Гирц, *Интерпретация культур*. Пер. с англ. Москва, Россия: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2004.

255. R. Benedict, *Patterns of Culture*. Boston-New York, USA: Houghton, Mifflin and Company, 1934.

256. R. Benedict, *Race: Science and Politics*. New York, USA: Modern Age Books, 1940.

257. В. А. Шкуратов, *Психика. Культура. История: Введение в теоретико-методологические основы исторической психологии*. Ростов-на-Дону, Россия: Изд-во РГУ, 1990.

258. М. Коул, С. Скрибнер, *Культура и мышление. Психологический очерк*. Москва, Россия: Прогресс, 1977. [Электронный ресурс]. Доступно: <http://www.twirpx.com/file/215800/>. Дата обращения: Июнь 5, 2017.

259. Л. Леви-Брюль, *Сверхъестественное в первобытном мышлении*. Москва, Россия: Педагогика-Пресс, 1994.

260. Н. Н. Чебоксаров, *Народы, расы, культуры*. Москва, Россия: Наука, 1985.

261. М. В. Стрежнева, «Политическая культура в различных интерпретациях: анализ специального понятия», *Общественные науки и современность*, №5, с. 141-155, 2002.

262. С. Линдсей, «Культура, ментальные модели и национальное процветание», в *Культура имеет значение*. Под ред. Л. Харрисона. Москва, Россия: Московская Школа Политических Исследований, 2002, с. 272-290.

263. Daniel Bell, *The Cultural Contradictions Of Capitalism: 20th Anniversary Edition*. New York, USA: Basic Books, 1996. [Online]. Available:

<http://classes.maxwell.syr.edu/hst347/bellculturalcontradictions.pdf>. Accessed on: June 5, 2017.

264. Д. Белл, В. Л. Иноземцев, Эпоха разобщенности. Москва, Россия: Центр исследований постиндустриального общества, 2007.

265. А. И. Ракитов, «Цивилизация, культура, технология и рынок», Вопросы философии, №5, с. 3-15, 1992.

266. А. Я. Гуревич, «Изучение ментальностей: Социальная история и поиски исторического синтеза», Советская этнография, №6, 1988. [Электронный ресурс]. Доступно: <http://ec-dejavu.ru/m/Mentalites.html>. Дата обращения: Июнь 5, 2017.

267. А. А. Аузан, Национальные ценности и модернизация. Москва, Россия: ОГИ, 2010. [Электронный ресурс]. Доступно: <http://www.polit.ru/article/2006/12/18/auzan/>. Дата обращения: Июнь 5, 2017.

268. А. Иванов, «Рассуждения о модернизации культурных кодов», Сборник ассоциации историков ВГУ, №3, 2013. [Электронный ресурс]. Доступно: http://vrn-id.ru/rassuzhdenia_o_kodax.htm. Дата обращения: Июнь 5, 2017.

269. С. Н. Гавров, Национальная культура и модернизация общества. Москва, Россия: МГУКИ, 2003.

270. В. В. Зінченко, «Суспільні та інституційні трансформації в сучасних соціальних системах», Гілея, вип. 28, с. 173-179, 2009.

271. В. І. Павлов, та В. І. Борейко, «Інституціональні перетворення та їх вплив на регулюючі функції держави», Регіональна економіка, №1, с. 7-14, 2009.

272. В. І. Павлов, та В. І. Борейко, «Інституціональні перетворення та їх вплив на регулюючі функції держави».

273. О. В. Иншаков, «Экономические институты и институции: к вопросу о типологии и классификации», Социс, №9, с. 42-51, 2003. [Электронный ресурс]. Доступно: http://www.isras.ru/files/File/Socis/2003-09/Inshakov_posl.pdf. Дата обращения: Июнь 5, 2017.

274. Ю. В. Ирхин, «Институционализм», в Глобалистика: Энциклопедия. Москва, Россия: ОАО Издательство «Радуга», 2003, с. 375-376.

275. М. Кармазина, та О. Шурована, «Інститут» та «інституція»: проблема розрізнення понять», Політичний менеджмент, №4(19), с. 10-19, 2006.

276. Т. А. Алексеева, Современные политические теории. Москва, Россия: Московский государственный институт международных отношений, РОССПЭН, 2007.

277. Л. Лясота, «Соціальні мережі та неформальні практики у політичному дизайні пострадянських суспільств», Політичний менеджмент, №5(44), с. 65-79, 2010. [Електронний ресурс]. Доступно: <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=59&c=1312>. Дата звернення: Черв. 5, 2017.

278. С. В. Патрушев, «Институционализм в политической науке: этапы, течения, идеи, проблемы», Политическая наука, №2, с. 146-186, 2001.

279. Е. Г. Пономарёва, Политические институты и отношения. Москва, Россия: Московский государственный институт международных отношений, РОССПЭН, 2007.

280. О. В. Рибій, «Основні фактори інституціонального розвитку та моделі процесів інституціональної зміни», Наукові записки НаУКМА, т. 108, с. 7-11, 2010.

281. Ю. Ущатовський, «Історія інституціоналізму: проблема пошуку витоків», Економіка України, №3, с. 73-81, 2010.

282. О. В. Суший, «Теоретичні засади інституційної теорії державної політики», Державна політика, №2, 2011. [Електронний ресурс]. Доступно: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/putp/2011-2/doc/3/03.pdf>. Дата звернення: Черв. 5, 2017.

283. С. Г. Кирдина, «Теория институциональных матриц: в поисках новой парадигмы», Журнал социологии и социальной антропологии, т. IV,

№1, 2001. [Электронный ресурс]. Доступно: <http://www.old.jourssa.ru/2001/1/4bKirdina.pdf>. Дата обращения: Июнь 5, 2017.

284. О. Э. Бессонова, «Общая теория институциональных трансформаций: парадигмальное переосмысление цивилизационного развития России», Социологические исследования, №1, с. 13-23, 2008. [Электронный ресурс]. Доступно: <http://www.isras.ru/files/File/Socis/2008-01/bessonova.pdf>. Дата обращения: Июнь 5, 2017.

285. А. Давыдов, Системный подход в социологии: новые направления, теории и методы анализа социальных систем. Москва, Россия: КомКнига, 2005.

286. М. Вебер, Избранные произведения. Пер. с нем. Москва, Россия: Прогресс, 1990.

287. М. Вебер, Протестантська етика і дух капіталізму. Пер. з нім. Київ, Україна: Основи, 1994.

288. А. С. Панарин, Философия политики. Москва, Россия: Новая школа, 1996.

289. И. А. Василенко, Политическая философия. 3-е изд. Москва, Россия: Издательство Юрайт, 2016.

290. Э. Фромм, Здоровое общество. Пер. с нем. Москва, Россия: Аст Хранитель, 2006.

291. К. Маркс, До критики політичної економії. Пер. з нім. Харків, Україна: Державне видавництво України, 1926.

292. Г. В. Ф. Гегель, Энциклопедия философских наук. Т. 1. Наука логики. Москва, Россия: «Мысль», 1974.

293. Й. Шумпетер, Капитализм, социализм и демократия. Москва, Россия: Экономика, 1995. [Электронный ресурс]. Доступно: http://www.libertarium.ru/lib_capsocdem. Дата обращения: Июнь 5, 2017.

294. И. Г. Гердер, Идеи к философии истории человечества. Москва, Россия: Наука, 1987.

295. W. Kymlick, *Contemporary Political Philosophy*. Second ed. Oxford, UK: University Press, 2000.

296. Конфуций. Изречения (Луньей). Пер. с китайского. Харьков, Украина: Фолио, 2000.

297. Ту Веймин, «Подъем «конфуцианской» Восточной Азии: стоки и исторический смысл», *Полис*, №1, с. 7-25, 2012.

298. Tu Wei-Ming, *Confucian Traditions in East Asian Modernity. Moral Education and economic Culture in Japan and Four Mini-Dragons*. Cambridge, USA: Harvard University Press, 1996.

299. Tu Wei-Ming, *The Global significance of Concrete Humanity: Essays on the Confucian Discourse in Cultural China*. New Dehli, India: Munshiram Manoharial, 2010.

300. Nhu-Ngoc T. Ong, «Authority Orientations and Democratic Attitudes: A Test of the 'Asian Values' Hypothesis», *Japanese Journal of Political Science*, №6(2), pp. 1-21, 2005.

301. Kinhide Mushakoji, «Towards a Multi-Cultural Modernity Beyond Neo-Liberal/Neo-Conservative Global Hegemony», *Internacional REG GEN: Alternativas Globalização*. Rio de Janeiro, Brasil: UNESCO, 2005. 8 al 13 de Octubre. [Online]. Available: <http://bibliotecavirtual.clacso.org.ar/ar/libros/reggen/pp26.pdf>. Accessed on: May 29, 2017.

302. Kinhide Mushakoji, *Japan, America, and the Future World Order*. New York, USA: Free Press, 1999.

303. Tianjian Shi, «Cultural Values and Democracy in Mainland China», *China Quarterly*, №62, pp. 540-559, 2000.

304. Tianjin Shi, «Cultural Requisites for Democracy in China», *Daedalus*, №122, pp. 95-124, 1993.

305. K. Yamamoto, «National Report Japan», *Notarius International*, №1, pp. 37-52, 2003. [Online]. Available: http://212.63.69.85/Database/2003/notarius_2003_01_037_en.pdf. Accessed on: May 29, 2017.

306. Wang Jian, «The Notarial System in China», Notarius International, №4, pp. 149-150, 2003.
307. Chandran Nair, «Global Institute For Tomorrow», Global Finance, vol. 2(1), 2012. [Online]. Available: <http://www.gfmag.com/archives/155-25th-anniversary/11834-words-of-wisdom-the-asian-century.html#axzz2PUm37g7l>. Accessed on: June 5, 2017.
308. Kim Dae-Jung, «Dedicated to reconciliation», CNN. 18 August 2009. [Online]. Available: <http://archives.cnn.com/2001/WORLD/asiapcf/east/06/12/bio.kim.daejung/>. Accessed on: June 5, 2017.
309. Lee Kuan Yew, «From Third World to First», New York, USA: HarperCollins Publishers LLC, 2000.
310. Б. С. Ерасов, Культура, религия и цивилизация на Востоке. Очерки общей теории. Москва, Россия: Наука, 1990.
311. Восток и политика: Политические системы, политические культуры, политические процессы. Изд. 2. Гл. ред. А. Д. Воскресенский. Москва, Россия: МГИМО, 2015.
312. Политические системы и политические культуры Востока. Изд. 2. Гл. ред. А. Д. Воскресенский. Москва, Россия: АСТ: Восток-Запад, 2007.
313. Л. Б. Алаев, В. Я. Белокреницкий, А. Д. Воскресенский и др., Конфликты на Востоке: этнические и конфессиональные. Москва, Россия: Аспект Пресс, 2008.
314. А. Н. Ланьков, КНДР вчера и сегодня. Неформальная история Северной Кореи. Москва, Россия: Восток-Запад, 2005.
315. А. Н. Ланьков, Корея: будни и праздники. Москва, Россия: Международные отношения, 2000.
316. О. В. Шевчук, «Зовнішньополітична стратегія США та РФ щодо КНР», дис. д-ра політ. наук., Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, Київ, 2009.
317. С. О. Шергін, Азіатсько-тихоокеанський регіон: історія і сучасність. Київ, Україна: Вища школа, 1993.

318. С. В. Пронь, «США і еволюція азіатсько-тихоокеанської політики Японії (1950-1990-ті роки)», дис. д-ра іст. наук., Миколаївський держ. гуманітарний ун-т ім. Петра Могили, Миколаїв, 2004.

319. А. Б. Зубов, Парламентская демократия и политическая традиция Востока. Москва, Россия: Наука, 1990.

320. Н. Д. Городня, «Специфіка суспільно-економічної моделі Японії та її еволюції в умовах глобалізації», Дослідження світової політики, вип. 34, с. 198-219, 2006.

321. Н. Д. Городня, «Східна Азія та Україна в умовах глобальних змін початку ХХІ ст.», Дослідження світової політики, вип. 2(51), с. 94-106, 2010.

322. Н. Д. Городня, «Специфіка суспільно-економічної моделі Японії та її еволюції в умовах глобалізації», Дослідження світової політики, вип. 34, с. 198-219, 2006.

323. М. А. Мореходов, «Южная Корея: секреты успеха», Азия и Африка сегодня, №1, с. 18-23, 2012.

324. М. А. Мореходов, «Восточный вектор развития Украины – шаг в ХХІ век», Украинский выбор. 16 дек. 2013. [Электронный ресурс]. Доступно: <http://vybor.ua/article/economika/vostochnyy-vektor-razvitiya-ukrainy-shag-v-xxi-vek.html>. Дата обращения: Июнь 5, 2017.

325. Е. Довчин, «Политическая культура и становление демократии в Монголии», диссерт. канд. полит. наук., Санкт-Петербургский госуд. университет, Санкт-Петербург, 2005.

326. Г. Б. Булычев, Политические системы государств Корейского полуострова. Монография. Москва, Россия: МГИМО, 2002.

327. К. В. Асмолов, Корейская политическая культура: Традиции и трансформация. Москва, Россия: ИДВ РАН, 2009.

328. А. З. Жебин, Эволюция политической системы КНДР в условиях глобальных перемен. Москва, Россия: «Русская панорама», 2006.

329. Л. Петров, «Возможно ли мирное объединение Кореи?», LiveJournal, June 26, 2010. [Online]. Available: <http://rspanu.livejournal.com/33737.html>. Accessed on: June 5, 2017.

330. А. Т. Иргебаев, Южная Корея. О некоторых особенностях развития политической системы и общества Южной Кореи. Москва, Россия: Наука, 1997.

331. К. О. Саркисов, Японский феномен. Москва, Россия: РИО Института востоковедения РАН, 1996.

332. В. М. Алпатов, О. Д. Денисов и др., Япония: мифы и реальность. Москва, Россия: Восточная литература, 1999.

333. В. Н. Еремин, Политическая система современного японского общества. Изд. 2. Москва, Россия: Прогресс, 1993.

334. Д. И. Стрельцова и др., Политическая система современной Японии. Москва, Россия: Аспект Пресс. 2013.

335. Э. В. Молодякова, «Неординарная» демократия в Японии», в Япония: Мифы и реальность. Москва, Россия, 1999, с. 160-178.

336. А. В. Виноградов, «Модель развития Китая: идентичность и универсализм», в Усиление Китая: внутренние и международные аспекты. Москва, Россия: Аспект Пресс, 2005, с. 99-102.

337. А. В. Виноградов, «Идея «трех представительств» как элемент китайской модели модернизации. Актуальные проблемы внутреннего положения в Китае», Информационные материалы, вып. 14-15, с. 61-69, 2003.

338. А. В. Виноградов, Китайская модель модернизации. Поиски новой идентичности. Изд. 2. Москва, Россия: НОФМО, 2008.

339. О. Н. Борох, «Политическая модернизация Китая: Китайская пропаганда о проблемах политических преобразований», Мировая экономика и международные отношения, №7, с. 81-92, 2011.

340. І. О. Авдєєв, «Традиційна конфуціанська політична культура Давнього Китаю», Наукові праці. Національний інститут освіти Міністерства освіти Республіки Білорусь, т. 40, вип. 27, с. 160-164, 2005.

341. В. Г. Буров, Модернизация Тайваньского общества. Москва, Россия: ИФРАН, 1998.

342. World Values Survey Wave 6: 2010-2015. Online Data Analysis. [Online]. Available: <http://www.worldvaluessurvey.org/WVSONline.jsp>. Accessed on: May 31, 2017.

343. The history and future of WVS. World Values Survey. [Online]. Available: <http://www.worldvaluessurvey.us/WVSPublicationsDocuments.jsp?PUB=130>. Accessed on: May 31, 2017.

344. Y. Esmer, H. Klingemann, B. Puranen, Religion, democratic values and political conflict. World Values Survey: ACTA UNIVERSITATIS UPSALIENSIS, 2009. [Online]. Available: <http://www.worldvaluessurvey.org/WVSPublicationsBooks.jsp>. Accessed on: May 31, 2017.

345. Y. Esmer, H. Klingemann, B. Puranen, Religion, democratic values and political conflict. World Values Survey: ACTA UNIVERSITATIS UPSALIENSIS, 2009. [Online]. Available: <http://www.worldvaluessurvey.org/WVSPublicationsBooks.jsp>. Accessed on: May 31, 2017.

346. C. Welzel, Freedom Rising: Human Empowerment and the Quest for Emancipation. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 2014. [Online]. Available: <http://www.cambridge.org/ua/academic/subjects/politics-international-relations/comparative-politics/freedom-rising-human-empowerment-and-quest-emancipation?format=HB>. Accessed on: May 29, 2017.

347. M. Abdollahian, T. Coan, O. Hana, B. Yesilada, «Dynamics of Cultural Change: The Human Development Perspective», International Studies Quarterly, vol. 56, 2012. [Online]. Available: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1468-2478.2012.00736.x/abstract>. Accessed on: June 5, 2017.

348. Всесвітній економічний форум. World Economic Forum. [Online]. Available: <http://www.weforum.org/reports>. Accessed on: May 31, 2017.

349. Світовий банк. The World Bank. [Online]. Available: <http://data.worldbank.org/>. Accessed on: May 31, 2017.

350. Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй. United Nations Development Programme. [Online]. Available: <http://www.undp.org/>. Accessed on: May 31, 2017.

351. Б. С. Ерасов, Цивилизации: Универсалии и самобытность. Москва, Россия: Наука, 2002.

352. Ю. И. Семенов, Философия истории. Общая теория, основные проблемы, идеи и концепции от древности до наших дней. Москва, Россия: «Современные тетради», 2003. [Электронный ресурс]. Доступно: http://www.e-reading.club/bookreader.php/145914/Semenov_Filosofiya_istorii.html. Дата обращения: Июнь 22, 2017.

353. Ю. В. Мазур, «Інтерпретативно-гносеологічний потенціал цивілізаційної теорії щодо пояснення сучасних політичних реалій», Досягнення та перспективи сучасної науки. Матеріали XVI Міжнародної науково-практичної конференції. Київ, Україна: Науково-видавничий центр «Лабораторія думки», т. 4, №4, с. 27, груд. 27-28, 2014.

354. A. J. Toynbee, Civilization on Trial. London, UK: Plume Books, 1949. [Online]. Available: <http://www.jstor.org/stable/2144186>. Accessed on: May 29, 2017.

355. Там само.

356. S. P. Huntington, The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order. London, UK: The Free Press ed. Simon/Schuster, 1998.

357. Там само, с. 167.

358. Ю. В. Бромлей, Этносоциальные процессы: теория, история и современность. Москва, Россия: Наука, 1987.

359. В. А. Тишков, Этнология и политика. Научная публицистика. Москва, Россия: Наука, 2001.

360. Ю. В. Бромлей, «К вопросу о сущности этноса», Природа, №2, с. 51-55, 1970.

361. Ю. В. Павленко, Історія світової цивілізації: соціокультурний розвиток людства. Київ, Україна, 1996.

362. Ю. В. Бромлей, Этносоциальные процессы: теория, история и современность. Москва, Россия: Наука, 1987.

363. Ю. В. Бромлей, «К вопросу о сущности этноса», Природа, №2, с. 51-55, 1970.

364. В. Ф. Генинг, «Проблема соотношения археологической культуры и этноса», Вопросы этнографии Удмуртии, №1, с. 3-37, 1976.

365. Л. Н. Гумилёв, «Этнос: мифы и реальность», Дружба народов, №10, с. 218-231, 1988.

366. A. L. Kroeber, Anthropology: culture patterns and processes. New York, USA: Harcourt, Brace & World, 1963. [Online]. Available: <https://archive.org/details/anthropologycult00kroe>. Accessed on: May 29, 2017.

367. R. Benedict, Patterns of Culture. Boston-New York, USA: Houghton, Mifflin and Company, 1934.

368. М. Вебер, Протестантська етика і дух капіталізму. Пер. з нім. Київ, Україна: Основи, 1994.

369. А. Л. Крёбер, Избранное: Природа культуры. Пер. с англ. Москва, Россия: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2004.

370. Там само, с. 361.

371. С. В. Лурье, Историческая этнология. Москва, Россия: Академический Проект: Гаудеамус, 2004.

372. Н. Я. Данилевский, Россия и Европа. Взгляд на культурные и политические отношения. Санкт-Петербург, Россия: Типография братьев Пантелеевых, 1895.

373. О. Шпенглер, Закат Европы. Москва, Россия: «Наука», 1993.

374. A. J. Toynbee, Civilization on Trial. London, UK: Plume Books, 1949. [Online]. Available: <http://www.jstor.org/stable/2144186>. Accessed on: May 29, 2017.

375. Л. Н. Гумилев, «Этнические процессы: два подхода к изучению», Социологические исследования, №1, с. 50-57, 1992.

376. Л. Н. Гумилёв, *Этногенез и биосфера Земли*. Ленинград, Россия: Гидрометеиздат, 1990.
377. Там само, с. 87.
378. Там само, с. 112.
379. А. А. Пископпель, «Нация и этнос в диалоге культуры с цивилизацией», *Этнометодология: проблемы, подходы, концепции*, вып. 11, с. 92-106, 2005.
380. В. Н. Дёмин, *В поисках колыбели цивилизации*. Москва, Россия: Вече, 2004.
381. А. А. Пископпель, «Нация и этнос в диалоге культуры с цивилизацией», *Этнометодология: проблемы, подходы, концепции*, вып. 11, с. 92-106, 2005.
382. S. P. Huntington, *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. London, UK: The Free Press ed. Simon/Schuster, 1998.
383. T. Parsons, *Sociological Theory and Modern Society*. New York, USA: American Sociological Association, 1968. [Online]. Available: <http://www.jstor.org/stable/2091920>. Accessed on: June 5, 2017.
384. G. A. Almond, *Political Theory and Political Science*. New York, USA: American Political Science Association, 1966. [Online]. Available: <http://www.jstor.org/stable/1953762>. Accessed on: May 29, 2017.
385. G. A. Almond, and G. B. Powell, *Comparative Politics: A Developmental Approach*. Boston, USA: Little, Brown, 1966.
386. Там само, с. 42.
387. S. P. Huntington, *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. London, UK: The Free Press ed. Simon/Schuster, 1998.
388. S. P. Huntington, *Political Order in Changing Societies*. London, UK: Yale University Press, 2006.
389. M. Grondona, «A Cultural Typology of Economic Development», in Lawrence E. Harrison and Samuel P. Huntington (eds.), *Culture Matters: How Values Shape Human Progress*. New York, USA: Basic Books, 2000, pp. 46-57.

390. M. Grondona, Values and Development. London, UK: Harvard University, 1988.

391. M. Grondona, «A Cultural Typology of Economic Development», in Lawrence E. Harrison and Samuel P. Huntington (eds.), Culture Matters: How Values Shape Human Progress. New York, USA: Basic Books, 2000, pp. 46-57.

392. Там само, с. 47.

393. M. Grondona, Values and Development. London, UK: Harvard University, 1988.

394. L. E. Harrison, Who Prospers? How Cultural Values Shape Economic and Political Success. Washington, USA: Basic Books, 1993.

395. Ю. В. Мазур, «Чинники трансформації політичних інститутів країн Східної Азії в умовах глобалізації», Таврійський економічний журнал: Збірник наукових статей, №5, с. 76-78, 2013.

396. M. Grondona, Values and Development. London, UK: Harvard University, 1988.

397. Там само, с. 51.

398. Там само, с. 50.

399. Л. Харрисон, Главная истина либерализма: Как политика может изменить культуру и спасти ее от самой себя. Пер. с англ. Москва, Россия: Новое издательство, 2008.

400. L. E. Harrison, Who Prospers? How Cultural Values Shape Economic and Political Success. Washington, USA: Basic Books, 1993.

401. R. Inglehart, Culture Shift in Advanced Industrial Society. New York, USA: Princeton University Press, 1989.

402. R. Inglehart, Modernization, Cultural Change and Democracy: The Human Development Sequence. New York, USA: Cambridge University Press, 2005. [Online]. Available: <http://www.cambridge.org/gb/academic/subjects/politics-international-relations/politics-general-interest/modernization-cultural-change-and-democracy-human-development-sequence>. Accessed on: May 29, 2017.

403. Там само.

404. О. В. Суший, «Теоретичні засади інституційної теорії державної політики», Державна політика, №2, 2011. [Електронний ресурс]. Доступно: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/putp/2011-2/doc/3/03.pdf>. Дата звернення: Черв. 5, 2017.

405. С. Г. Кирдина, «Теория институциональных матриц: в поисках новой парадигмы», Журнал социологии и социальной антропологии, т. IV, №1, 2001. [Электронный ресурс]. Доступно: <http://www.old.jourssa.ru/2001/1/4bKirdina.pdf>. Дата обращения: Июнь 5, 2017.

406. О. Э. Бессонова, «Общая теория институциональных трансформаций: парадигмальное переосмысление цивилизационного развития России», Социологические исследования, №1, с. 13-23, 2008. [Электронный ресурс]. Доступно: <http://www.isras.ru/files/File/Socis/2008-01/bessonova.pdf>. Дата обращения: Июнь 5, 2017.

407. С. Г. Кирдина, «Теория институциональных матриц: в поисках новой парадигмы», Журнал социологии и социальной антропологии, т. IV, №1, 2001. [Электронный ресурс]. Доступно: <http://www.old.jourssa.ru/2001/1/4bKirdina.pdf>. Дата обращения: Июнь 5, 2017.

408. А. С. Панарин, Философия политики. Москва, Россия: Новая школа, 1996.

409. И. А. Василенко, Политическая философия. 3-е изд. Москва, Россия: Издательство Юрайт, 2016.

410. П. В. Алексеев, Социальная философия. Москва, Россия: ООО «ТК Велби», 2004.

411. Там само, с. 127.

412. М. Вебер, Избранные произведения. Пер. с нем. Москва, Россия: Прогресс, 1990.

413. И. А. Василенко, Политическая философия. 3-е изд. Москва, Россия: Издательство Юрайт, 2016.

414. Б. Б. Глотов, та С. С. Марасюк, «Методологічні засади дослідження етнополітичних чинників українського державотворення», Гуманітарний вісник ЗДІА, вип. 11, с. 109-114, 2010.

415. С. С. Марасюк, «Моделювання розвитку сучасної української державості з огляду на етнонаціональну складність суспільства», Вісник Житомирського державного університету, вип. 55 (Філософські науки.), с. 44-49, 2011.

416. Б. Б. Глотов, та С. С. Марасюк, «Методологічні засади дослідження етнополітичних чинників українського державотворення», Гуманітарний вісник ЗДІА, вип. 11, с. 109-114, 2010.

417. К. С. Гаджиев, Введение в политическую науку. Москва, Россия: Издательская корпорация «Логос», 1997.

418. D. Easton, The Division, Integration, and Transfer of Knowledge. New York, USA: American Academy of Arts & Sciences, 1991. [Online]. Available: <http://www.jstor.org/stable/3824130>. Accessed on: June 22, 2017.

419. S. P. Huntington, The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order. London, UK: The Free Press ed. Simon/Schuster, 1998.

420. S. P. Huntington, Political Order in Changing Societies. London, UK: Yale University Press, 2006.

421. A. J. Toynbee, Civilization on Trial. London, UK: Plume Books, 1949. [Online]. Available: <http://www.jstor.org/stable/2144186>. Accessed on: May 29, 2017.

РОЗДІЛ 2.

ОЗНАКИ ТА ХАРАКТЕРИСТИКИ ЧИННИКІВ ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНИХ ІНСТИТУТІВ В СХІДНІЙ АЗІЇ: ЕТНО- ЦИВІЛІЗАЦІЙНИЙ АСПЕКТ

2.1. Критерії та ознаки чинників формування та трансформації політичних інститутів в регіоні Східної Азії

В сучасній політичній науці прийнято поділяти суспільства та суспільно-політичні системи на сучасні і традиційні, відповідно до того, які цінності та норми переважають – традиційні або інноваційні. В сучасному світі склався певний стереотип уявлення про сучасне суспільство, в якому інновації беруть гору над традицією, а світські норми та уявлення - над традиційними; якому притаманна наявність індивідуальних свобод та висока соціальна мобільність, демократичність влади тощо. За межі такого уявлення виходять країни Східної Азії, в яких інноваційний розвиток та демократія влади гармонійно поєднуються з традиційними основами суспільства. Політичні системи та інститути в цих країнах втілюють характер і особливості кожного окремого суспільства та становлять вагомий прикладний базис для сучасної політичної науки.

З метою кращого розуміння об'єкту дослідження варто, насамперед, визначитись з категорією «політичні інститути». На сьогодні в політичній науці розрізняють два підходи до тлумачення політичних інститутів: традиційний інституціоналізм та новий інституціоналізм (або неоінституціоналізм). В рамках першого підходу політичні інститути розуміються як формалізована організаційна структура, що здійснює свої функції в системі політичної практики у відповідності до вимог, цінностей, легітимності її існування, та як нормативна система політичних взаємовідносин, яка пов'язує та регламентує позиції та поведінку громадян [1]. Насамперед, традиційний підхід пов'язаний з роботами класиків науки, таких як Г. Спенсер [2], Е. Дюркгейм [3], М. Вебер [4], Ю. Хабермас [5] та ін.

До традиційного підходу можна віднести роботи американського економіста Д. Норта, який визначав політичні інститути як «правила гри в суспільстві, тобто створені людиною обмежувальні рамки, які організують взаємовідносини між людьми» [6, с. 17]. Другий, неоінституціональний підхід, передбачає нове бачення сутності політичних інститутів та пов'язаний з іменами С. Хантінгтона [7], Т. Парсонса [8], М. Дюверже [9], Дж. Найта, С. Ліпсета [10] та ін. В рамках цього підходу політичні інститути розуміються як складні комплекси, що включають в себе формальні та неформальні правила, систему норм, символів, моральних шаблонів і визначають «сміслові рамки» позицій та дій індивідів [11]. Оскільки другий підхід передбачає більш ґрунтовне бачення сутності політичних інститутів, його використання у дослідженні чинників формування політичних інститутів є доцільним.

Як зазначалось, суспільно-політичні системи можна умовно розділити на традиційні, сучасні та перехідні. В традиційних суспільно-політичних системах політичне життя регламентоване звичаями, традиціями, які передбачають стійкі, інколи навіть жорсткі норми політичної поведінки. В таких системах політичні інститути та їх функції слабо диференційовані, а сама політична система мало сприйнятлива до змін в оточуючому світі та повільно реагує на потреби суспільства. Серед досліджуваних держав Східної Азії яскравим прикладом традиційної політичної системи можна вважати КНДР з тоталітарною системою та культом особистості. За даними американської організації Фрідом Хаус (Freedom House [12]), вся культура у КНДР підвладна державі, і країна живе в рамках «соціалістичного реалізму з корейським відтінком» [13]. Сучасні політичні системи характеризуються сильною диференціацією організації та функцій політичних інститутів і, відповідно, низьким рівнем політичного примусу та конфліктності, високим рівнем ефективності та адаптивності в умовах сучасних змін, а також здатністю реагувати на потреби суспільства. Прикладами таких систем можна вважати політичні системи Японії та Республіки Корея, політичні

системи в яких відповідають характеристиці сучасних політичних систем. Підтвердженням сучасності та високого розвитку держав Японії та Республіки Корея і їх політичних систем та інститутів є високі показники індексів політичних та громадянських свобод, верховенства закону, соціального прогресу, демократії, низький рівень корупції в державному секторі (Додаток 10-14), за якими можна вибудувати реальну картину сучасного політичного розвитку цих країн.

Перехідні політичні системи характеризуються слабкістю організації політичних інститутів та включають в себе елементи як старої, так і модернізованої політичної системи, яка перебуває на етапі становлення. Досить часто перехідні політичні системи перебувають у стані кризи та суспільно-політичної нестабільності. До цього типу можна суб'єктивно віднести Монголію, яка переживає етап переходу від комуністичної до сучасної монгольської держави. До перехідного типу належить також і Україна, що перебуває на шляху становлення демократії та політичного розвитку (Додаток 14). Цей тип політичних систем також характеризується неоднорідністю політичної культури, тобто становить суміш різноманітних і нерідко несумісних елементів - західних і східних, традиційних і сучасних цінностей, національних, расових, релігійних особливостей тощо, таким чином шукаючи власну індивідуальну модель розвитку.

З особливостями формування політичних інститутів пов'язане поняття та процес політичного розвитку. Воно передусім відображає процеси зміни політичної системи і може слугувати основою для дослідження рівня політичного розвитку того чи іншого суспільства. Поняття політичного розвитку можна визначити як здатність політичної системи адаптуватись до потреб суспільства та соціальних цілей, ефективно відповідати на зовнішні виклики, а також формувати інститути, які забезпечують взаємодію влади та суспільства. Досить часто в політології під терміном «політичний розвиток» визначається перехід від традиційної політичної системи до сучасної [14, 15],

тому доцільно розуміти під таким переходом саме явище формування політичної системи та політичних інститутів.

Визначення причинних складових формування політичних інститутів полягає у виокремленні ключових елементів та показників, якими досліджувані політичні системи та інститути характеризуються і вимірюються. Так, якщо, наприклад, економічний розвиток будь-якої конкретної держави визначається за допомогою таких показників, як валовий дохід на душу населення, розподіл прибутків між групами населення та ін., то виокремлення чинників та показників політичного розвитку має багатовимірний характер і пов'язане з усією суспільною системою будь-якої досліджуваної країни. Тобто, до причинних факторів можна відносити економічні показники, такі як дохід населення або індекс конкурентоспроможності, особливості світогляду та цінності, рівень освіти; політичні показники, як, наприклад, рівень громадянської активності або рівень довіри до влади тощо. Питання виокремлення чинників формування і розвитку політичної системи та інститутів достатньо дискусійне в політичній науці та в той же час недостатньо досліджене. Відповідно, для розуміння сутності чинників формування політичних інститутів необхідно визначитись із критеріями їх виокремлення.

Класичним підходом до виокремлення критеріїв політичного розвитку в політичній науці можна назвати підхід американського політолога Л. Пая. Вчений виділив три основних критерії політичного розвитку: 1) зростання здатності системи до інновації, мобілізації та виживання; 2) структурна диференціація (відображає, насамперед, процес ускладнення суспільно-політичних відносин внаслідок появи нових цілей, нових груп інтересів та видів діяльності людей); 3) тенденція до рівноправності [16]. На основі виділених Л. Пая критеріїв політичного розвитку можливо окреслити і критерії розвитку та формування політичних інститутів, оскільки, по суті, цей підхід розглядає політичний розвиток в якості політичної системи, яка набуває нових позитивних якостей та можливостей або удосконалює наявні.

Кожна наукова політична школа пропонує власне бачення критеріїв і чинників політичного розвитку та причин формування політичних інститутів. Наступну сукупність критеріїв оптимального існування політичної системи пропонує американська політична наука: по-перше, адаптивність (приспосовність) системи та здатність адекватно реагувати на зміни у зовнішньому середовищі; по-друге, стійкість або тривалість існування системи в часі; по-третє, ефективність та підтримка громадянами існуючого політичного режиму, прийняття і схвалення рішень та діяльності системи, конституційного ладу, рівень впливу системи на хід подій; по-четверте, продуктивність, тобто співвідношення між проблемами «на вході» і рішеннями «на виході» системи; по-п'яте, рентабельність (вартість рішень і їх реалізації), яка вимірюється результативністю вироблених рішень, своєчасністю формування та досягненням цілей, витратами на їх реалізацію [17]. Таким чином, політична система містить значну кількість постійних і змінних величин, структур, процесів, ідей, що розрізняються за векторами руху, вимірами та швидкістю. Кожен елемент політичної системи займає власне місце в системі в цілому або в підсистемі та є необхідною ланкою у функціонуванні цієї системи і забезпеченні її рівноваги та стійкості.

На сьогодні значення політичної системи та інститутів є ключовим, оскільки суспільно-політичне життя передусім реалізується в інституційній формі. Особливості інституціоналізації у кожній конкретній державі визначаються багатьма чинниками та полягають у принципах реалізації політичних інститутів, особливостях власне політичної системи та стадії її розвитку. Передумовами формування будь-якої інституційної системи слугують передусім людські чинники, однак більшість вчених виокремлюють ряд соціально-економічних, культурних, географічних чинників впливу. Так, наприклад, відомий американський соціолог і політолог С. Ліпсет, досліджуючи зв'язки рівня економічного розвитку держави із її політичним устроєм, стверджує, що розвиток та демократизація суспільства та політичної системи визначається багатьма чинниками, але

рівень соціально-економічного розвитку є необхідною основою для розвитку суспільства [18, с. 67]. Варто погодитись, що взаємозалежність демократизації політичних інститутів та економічного розвитку є безсумнівно важливою, однак існує ряд інших чинників, які, більшою чи меншою мірою, впливають на формування і розвиток політичної системи та інститутів. До важливих соціально-політичних чинників формування політичних інститутів слід віднести зрушення в суспільно-політичній думці, рівень суспільної моралі та цінностей, які, у свою чергу, пов'язані із трансформацією економічної, політичної та соціальної ситуації, здебільшого у напрямку демократизації як усередині держави, так і поза її межами. Крім того, зазначений перелік є суб'єктивним та приблизним.

Дослідження питання політичного розвитку є складним та багатограним, а спроби визначити його фактори, чинники та критерії викликають гострі дискусії в науковому полі. Особливу увагу варто приділити чинникам та рушійним силам, що детермінують розвиток політичних інститутів, та історичним результатам. Щодо підходів до проблеми політичного розвитку, в сучасній політичній науці склалось декілька наукових підходів. Передусім, в рамках досліджуваного питання можна виділити чотири основних підходи, в основі трьох з яких лежить лінійний суспільно-політичний розвиток, а четвертий, відповідно, нелінійний. Представники кожного підходу пропонують власне бачення основних чинників розвитку політичної системи та інститутів.

Перший підхід полягає у зверненні до фундаментальних ідей німецького вченого М. Вебера. До представників цього підходу можна віднести німецького соціолога та політолога К. Дойча [19], американського соціолога А. Інклельса, ранні роботи американського політолога Д. Аптера, американського соціолога і політолога Р. Інглхарта [20], німецького політолога К. Вельцеля [21]. Так, наприклад, К. Дойч основним фактором розвитку політичної системи, в нашому випадку – політичних інститутів, вважав «мобілізацію» населення, тобто включення громадян в політичний

процес в якості рушійної сили, і сприяння таким чином змінам в соціально-політичній структурі та моделях поведінки, сприяння політичній інновації, удосконалення системи цінностей [22]. Р. Інглхарт ключовими чинниками формування і модернізації політичної системи та інститутів визначає суспільні цінності і чесноти, внесення яких в політичне життя сприяє не лише оновленню, але, перш за все, стабільності та ефективності політичних інститутів [23]. Тобто, згідно з першим підходом, ключовими чинниками виступають перш за все людські чинники (світогляд, цінності, психологія, ментальність, релігія, мораль та ін.)

Представники **другого підходу**, до яких можна віднести американського економіста У. Ростоу, американського соціолога і політолога С. Ліпсета, за основу беруть традиції марксизму та ключовим чинником формування і розвитку політичної системи та інститутів вбачають розвиток економіки. Позицію С. Ліпсета було описано вище [24]. У роботах У. Ростоу також підкреслюється ключове значення економічного чинника для розвитку політичної системи, однак, в той же час виділяється ряд соціальних чинників, пов'язаних з економічним: рівень освіти, науково-технічний розвиток, рівень урбанізації та соціальної мобільності [25]. Таким чином, відповідно до другого підходу, важливим чинником розвитку політичної системи та інститутів вважається економічний та деякі дотичні до нього соціальні чинники (освіта, науково-технічний розвиток, якість життя, рівень урбанізації та ін.).

Згідно **третього підходу**, основним чинником формування і розвитку політичної системи та інститутів вважається функціональна диверсифікація всередині суспільної системи, та політичної зокрема. Яскравим представником цього підходу є американський соціолог Т. Парсонс. Відповідно до ідей Т. Парсонса, головними чинниками розвитку політичних систем та інститутів вважаються їхні елементи, які внаслідок «прогресивної» еволюції удосконалюються до більш високих функціональних рівнів. Американський дослідник окрім функціональної диференціації виділяє також

«підвищення адаптивних здібностей та генералізацію цінностей» [26, с. 14]. Тобто, основний зміст формування політичної системи та інститутів полягає в підвищенні адаптивної здатності системи в результаті функціональної диференціації та ускладнення політичної організації.

Представники **четвертого підходу** відхиляють ідею лінійного суспільно-політичного розвитку і посилаються на нелінійний характер розвитку та множинність можливих результатів. До них можна віднести американських політологів Г. Алмонда та Дж. Пауелла [27], Ф. Ріггса [28], Л. Пая [29], Б. Мура та ін. Зазначені дослідники не мають єдності позицій у відношенні визначення чинників розвитку політичної системи та інститутів. Проте, в якості основоположних причин політичного розвитку визначають передусім внутрішньополітичні. В якості важливого параметру формування та розвитку політичних систем розглядається взаємодія політичної системи та її окремих елементів із зовнішнім середовищем, а також роль політичних інститутів у здійсненні такої взаємодії.

Розвиваючи теорію модернізації, американські політологи Г. Алмонд та Дж. Пауелл пропонують **критерії розвитку політичної системи та інститутів**, на основі яких можливо виокремити основні чинники формування політичної системи та інститутів. По-перше, автори виділяють диференціацію політичних ролей, яка означає появу нових самостійних структур, що виконують спеціалізовані функції. Такий процес може бути спричинений декількома факторами: суспільною потребою, історичною необхідністю або інтересами певних суспільно-політичних груп [30, с. 128]. Прикладом такого явища може слугувати Японія. В ході розвитку японської держави та, передусім, успішного економічного підйому, виникла потреба боротьби з неправомірними діями політичних посадовців і владних кіл. Точкою відліку вважається 1979 рік, коли прем'єр-міністр М. Охіра запропонував законопроект про надання населенню доступу до управлінської інформації. У 80-х роках така пропозиція отримала розвиток у вигляді загальнодемократичного руху «громадянський омбудсмен», який відображав

протест населення проти корупції в правлячих колах та безвідповідального підприємництва і управління. Вимоги суспільства були задоволені лише у 1999 році після ухвалення Закону про оприлюднення управлінської інформації, що належить адміністративним органам. Виконання цього закону передбачало створення Системи запитів на розкриття інформації як суспільно-політичного інституту [31]. Таким чином, диференціація політичних ролей допомагає виявити основні причини модернізації політичної системи та формування нових політичних інститутів.

Другий критерій є логічним результатом диференціації політичних ролей і полягає у формуванні в ході такої диференціації нових, відносно автономних та спеціалізованих політичних структур та інститутів, що інтегруються в єдину систему, в рамках якої здійснюється їх взаємодія [32, с. 141]. Наприклад, зазначена вище Система запитів на розкриття інформації Японії, взаємодіючи з Інспекційною комісією та інститутом суду, забезпечує безпосередній громадський контроль за органами влади та посадовцями.

Найбільш важливим критерієм розвитку політичної системи американські дослідники Г. Алмонд та Дж. Пауелл визначають культурну секуляризацію. Цей компонент політичного розвитку становить основу зміни політичних ролей та спеціалізації політичних функцій. Він полягає у раціоналізації політичного мислення та політичної діяльності окремого індивіда, тобто, суть полягає у політичній поведінці як чиннику політичного розвитку [33, с. 145]. Автори таким чином тлумачать перехід від ірраціонального мислення та поведінки (емоції, переживання, традиції, звичаї) до переважно раціонального змісту у формуванні політичних позицій та рішень (конкретні факти, право, точна інформація). Тобто, останній критерій дає підстави визначити політичне мислення і поведінку в якості чинників формування та розвитку політичної системи та інститутів.

До питання чинників формування політичної системи та інститутів звертався і американський соціолог та політолог С. Хантінгтон. Він зауважує, що основним фактором політичного розвитку є ступінь інституціоналізації

інтересів та специфіка політичних інститутів в кожній окремій державі. Тобто, характер і особливості політичного розвитку залежать від відповідності процесу інституціоналізації рівню участі громадян в політиці та ступеня соціальної мобілізації [34, с. 42]. Таким чином, вагомим чинником формування політичних інститутів виступає соціальна мобілізація та громадянська політична участь. Активна громадянська політична участь характерна для країн з розвиненим інститутом громадянського суспільства та передбачає суспільну зацікавленість у політичному житті країни. У високорозвинених країнах Східної Азії, передусім Республіці Корея, коефіцієнт громадської політичної участі доволі високий та проявляється у вигляді членства в політичних партіях, політичних акціях, мітингах тощо [35]. В цих країнах рівень іституціоналізації відповідає рівню участі громадян в політиці. Зазначені чинники можуть мати як позитивний, так і негативний характер. Наприклад, відставання процесу інституціоналізації від темпів росту політичної участі спричиняє політичні кризи і нестабільності, особливо в перехідних суспільствах.

Згідно вищезазначених підходів до тлумачення критеріїв та чинників політичного розвитку, варто запропонувати критерії щодо визначення чинників формування політичних інститутів. Насамперед, ними являються: 1) наявність зовнішніх або внутрішніх викликів системі; 2) узгодженість з культурою суспільства, суспільними цінностями; 3) характер взаємодії із зовнішнім середовищем; 4) схильність політичної системи до інновацій; 5) структурна диференціація та взаємозалежність політичних інститутів. Останній критерій, з огляду на його важливість, запозичений у американських політологів Г. Алмонда та Дж. Пауелла [36, с. 153]. Кожний із зазначених критеріїв визначає не лише причини розвитку політичної системи як такої, але і окремих її елементів, в тому числі й політичних інститутів.

По перше, наявність зовнішніх впливів є беззаперечно важливим чинником у формуванні, розвитку та трансформації політичних інститутів.

По суті, стан зовнішнього та внутрішнього середовища чинить безпосередній вплив на політичну ситуацію будь-якої держави. Цей критерій можна ототожнити із закономірністю викликів, яку запропонував британський історик і філософ А. Тойнбі. Ця закономірність полягає у тому, що історична ситуація або природні фактори ставлять перед суспільством проблему (виклик), яку суспільство долає шляхом вибору варіанту рішення, і таким чином визначає розвиток цивілізації [37]. Відповідно, адекватна та ефективна відповідь на виклики здатна вирішити наявну проблему та вивести суспільство на новий рівень розвитку, і навпаки, якщо суспільство не здатне подолати виклики, воно з часом занепадає. Яскравим прикладом такого розвитку є Японія, яка після Другої світової війни, перебуваючи в глибокій кризі та занепаді, все ж змогла подолати всі внутрішні та зовнішні негаразди і на сьогодні є однією з провідних та високорозвинених держав світу.

По друге, критерій наявності зовнішніх та внутрішніх викликів, взаємопов'язаний з іншою умовою – характером взаємодії із зовнішнім середовищем. На сьогодні, за умов посилення інтеграційних процесів, поширеною практикою є перейняття та використання досвіду провідних держав для розвитку і вдосконалення політичної системи та інститутів [38, с. 89]. Проте, беручи до уваги особливості кожної окремої країни, копіювання іноземного досвіду щодо функціонування та організації політичних інститутів не може гарантувати їх ефективності. Успіх окремих норм та інститутів на основі усталених політичних систем та інститутів, наприклад демократичних, може мати інший результат, якщо будуть запроваджені, наприклад, в країні, що перебуває в процесі демократизації або країні з традиційним укладом життя та світоглядом. Важливе значення в такому випадку мають культурно-національні особливості, практичний досвід і культура кожного народу, історичний досвід, традиції, особливості політичного життя суспільства та державного управління, тобто виражається критерій узгодженості із культурою суспільства, суспільними цінностями.

В процесі функціонування політичної системи та інститутів основним критерієм ефективності діяльності політичних інститутів передусім є якість життя кожного окремого громадянина. Однак, серед досліджуваних країн існують приклади надзвичайно успішних демократичних перетворень на основі іноземного досвіду. Як приклад розглянемо Японію. В післявоєнний період, як відомо, країна перебувала в глибокій кризі, однак в результаті ефективних реформ та політики країні вдалось здійснити «економічне диво». Основою слугували не лише наполегливість та працьовитість японців, але й іноземний досвід, передусім американський і німецький. Так звана лінія Доджі передбачала курс проведення реформ та допомоги розвитку Японії, який в результаті був успішно втілений в життя [39, с. 18]. Таким чином, зовнішній вплив та розумне використання міжнародного досвіду з урахуванням національних особливостей та ситуації в державі може мати позитивний результат. Звичайно, японська політична система та інститути мають як сильні, так і слабкі сторони, проте японська держава спромоглась подолати кризу за доволі короткий період і зайняти одне з провідних місць серед розвинених країн світу.

Ефективна взаємодія із зовнішнім середовищем та запозичення іноземного політичного досвіду взаємопов'язані зі схильністю політичної системи до інновацій. Політичне новаторство та модернізація можуть виступати не лише як критерій розвитку та формування політичних інститутів, але й як окремий фактор впливу. Він визначається суспільним світоглядом, відкритістю до змін та деякою мірою впевненістю особистості у здатності контролювати власне життя [40, с. 506]. Ситуація щодо інноваційного розвитку суспільств Східної Азії продемонстрована в рейтинговій таблиці інноваційного індексу (Додаток 9), в якій розвинені держави Східної Азії демонструють високі показники інновації, передусім Республіка Корея, Японія, КНР. Так, відкритість новому є ключовим фактором успішного суспільного розвитку. Прикладом може слугувати Японія, – реставрувавши Мейдзі та оновившись, країна поєднала власні

вікові традиції з досягненнями Заходу в освіті, адмініструванні, підприємстві, економіці.

Доволі складним є питання причинно-наслідкових зв'язків у розвитку політичних інститутів, а також їх демократизації. Так, можна говорити про беззаперечний **вплив культурних чинників та цінностей** на політичні інститути і навпаки, оскільки вплив культурних чинників може забезпечувати стійкість та ефективність політичних інститутів так само, як і культурні ознаки можуть бути результатом ефективних політичних інститутів. Зокрема, американська наукова школа пропонує тезу, яка полягає в тому, що політичні інститути та суспільні цінності повинні носити взаємоузгоджений характер, і тільки такий варіант розвитку може забезпечити стабільний та ефективний розвиток політичної системи або режиму [41]. Тобто, за наявності авторитарного режиму можна піддати сумніву процес оновлення політичної системи та інститутів і, відповідно, сприяння влади політичному розвитку, оскільки виникає суперечність і тиск зі сторони суспільних сил, які виступають за інституціоналізацію незалежності, свободу вибору тощо. Такий дисонанс може спричинити кризу всередині суспільства – яскраві приклади такого явища ілюструє політична криза 2013-2014 рр. в Україні, проблеми територіальної цілісності у КНР [42], політична криза 2008 року в Монголії. Аналогічним чином, ліберальна демократія не матиме успіху в суспільстві з жорстким традиційним укладом життя, переважанням цінностей виживання, беззаперечній покорі владі. Так, наприклад, навряд чи впровадження демократичних інститутів матиме миттєвий успіх в державах Африки чи Азії з низьким рівнем розвитку.

Більш детально вплив культурних чинників на розвиток держави можна проаналізувати за допомогою таблиці американського дослідника Л. Харрісона (Додаток 2). В таблиці Л. Харрісона наведена класифікація елементів культури (або культурних чинників) та їх вплив на здатність суспільства до розвитку. По суті, ці чинники можна застосувати і для аналізу схильності політичної системи та інститутів до розвитку, оскільки більшість

визначених чинників безпосередньо пов'язані з розвитком політичної системи та інститутів (верховенство права, рівень корупції, влада, роль еліт, освіта, інновації тощо). Можна побачити, що культурні чинники поділені на чотири взаємопов'язаних блоки: світогляд, цінності, економічна та соціально-політична поведінка. За цією типологією, Л. Харрісон вважає культури країн Скандинавії та культури конфуціанських країн, особливо Японії і Республіки Корея, найбільш сприятливими до економічного та суспільно-політичного розвитку [43, с. 71]. Під конфуціанськими країнами або конфуціанською цивілізацією варто розуміти країни, в яких конфуціанство є ключовою світоглядною філософією, що впливає на всі сфери життя суспільства, в тому числі і політичну (до них входять Китай, Японія, Республіка Корея, В'єтнам). Щоб дослідити розвиток кожної окремої країни Східної Азії за типологією Л. Харрісона пропонується застосування простої числової схеми: якщо перевагу має позитивний індекс, показник становитиме +1, якщо негативний – -1, якщо однозначне судження винести неможливо, рахуємо 0. Застосування такого числового методу дозволяє визначити максимальний показник +25. Максимальне значення показника або наближене до нього характеризує культуру, найбільш сприятливу для суспільного розвитку та політичного зокрема. Мінімальний можливий показник дорівнює -25 і означає культуру, несприятливу та ворожу до соціально-економічного та політичного розвитку.

Визначення числового показника вираховано у відповідності зі статистичними матеріалами Всесвітнього економічного форуму, Фрідом Хаус, Програмою розвитку Організації Об'єднаних Націй, Світового банку та інших науково-дослідних організацій (Додаток 3-17). Однак, визначення деяких показників є певною мірою суб'єктивним судженням з причини неможливості їх статистичного виміру (наприклад, сприйняття часу та долі, чесноти тощо).

За типологією Л. Харрісона визначено наступні категорії культурних факторів з властивими їм елементами: по-перше, особливої уваги варто

приділити факторам соціально-політичної поведінки (що включають в себе відношення до права, рівень корупції в державному секторі, рівень ідентифікації та довіри, родину, соціальний капітал, співвідношення індивідуального/групового, владу, роль еліт, відносини між церквою і державою, гендерні відносини, народжуваність), які безпосередньо відносяться до формування та розвитку політичних систем та інститутів; по-друге, економічна поведінка (включає роботу на результат та досягнення, ощадливість, підприємництво, схильність до ризиків, конкуренцію, інновації і суспільні досягнення); по-третє, світосприйняття, до якого входять релігія, сприйняття долі, сприйняття часу, добробут і знання; по-четверте, чесноти (включають етичні норми, дрібні чесноти та освіченість) [44, с. 50-51].

Пропонуємо застосувати до типології Л. Харрісона зазначену вище числову схему. Так, наприклад, у групі чинників, що визначають соціально-політичну поведінку, є відношення до права, рівень корупції, рівень ідентифікації та довіри, родина, соціальний капітал, співвідношення індивідуального/групового, влада, роль еліт, відносини між церквою і державою, гендерні відносини, народжуваність. Рівень за кожним окремим показником визначаємо на основі індексів та статистичних даних науково-дослідних проєктів [45]. Наприклад, рівень корупції визначено індексом сприйняття корупції (Додаток 10), дослідженого міжнародною неурядовою організацією Transparency International. Згідно матеріалів рейтингової таблиці, найнижчий рівень корупції серед країн Східної Азії у Гонконзі та Японії (18 та 20 місця). Для порівняння наведено приклади лідерів – Данії, Фінляндії, Швеції (1, 2, 3 місця відповідно). Доволі низький рівень корупції у Республіці Корея (37 місце), достатньо високий рівень корупції у Монголії та КНР (72 та 83 місця відповідно), однак найвищі показники серед досліджуваних держав в Україні та КНДР (130 та 167 місця відповідно), що наочно демонструє їх сучасний політичний розвиток. Таким чином, країнам, що мають низький та відносно низький рівень корупції, ставимо +1, країнам з

високим рівнем корупції нараховуємо -1, за відсутності інформації ставимо 0 (Додаток 18).

Інші фактори визначені за таким самим принципом. Наприклад, візьмемо показник ощадливості, надзвичайно важливого фактору для економічного розвитку, – для його визначення звернемося до індексу валових національних заощаджень (додаток 6), вирахованого Міжнародною бізнес-школою INSEAD спільно з Корнельським університетом (Cornell University) та Всесвітньою організацією інтелектуальної власності. Так, перші місця займають Швейцарія, Великобританія та Швеція з найвищими показниками у діапазоні 64-62. Високий рівень заощадливості спостерігається у Гонконзі (місце 11), Республіці Корея (місце 14), Японії (місце 19), достатньо високий рівень валових національних заощаджень спостерігаємо у Китаї (місце 29), доволі низький рівень заощадливості в Україні та Монголії (64 та 66 місця відповідно). На жаль, за багатьма факторами відсутня інформація щодо КНДР через закритість країни для доступу світової спільноти. Так, +1 ставимо Республіці Корея, Японії, КНР, тоді як Україні та Монголії – -1, КНДР – 0. Таким чином, країни з показником +1 мають високий економічний, суспільно-політичний, ціннісний розвиток; зазначені індекси свідчать також про сприятливе соціальне, економічне, політичне середовище. В свою чергу, в країнах з показником -1, навпаки, низький рівень розвитку за окремими показниками та несприятливе для цього середовище (додаток 18). Як результат, найбільш сприятливі показники щодо розвитку суспільства, економіки, політичної системи спостерігаємо у провідних держав Східної Азії – Японії та Республіці Корея – +20, доволі позитивний результат відмічаємо у Китаю – +4. Несприятливі умови для розвитку суспільства визначено у Монголії та Україні – -11 та -9 відповідно. Найнижчий показник спостерігаємо у КНДР, що є достатньо прогнозованим з огляду на її закритість, тоталітарний режим та економічну відсталість. Таким чином, як видно за показниками, українська культура, на відміну від деяких

східноазійських держав, значною мірою ворожа до суспільно-економічного та політичного розвитку.

Отже, з метою підтримання стабільного і ефективного розвитку політичної системи, а також консолідованої демократії, наявність сильної інституціональної основи є важливою умовою. Проте, самі по собі політичні інститути не можуть гарантувати успіх всієї політичної системи та її демократизації навіть за умови, якщо вони сформовані за оптимальною моделлю. Варто підкреслити, що інституціоналізація може зберігати характерні культурні ознаки, що притаманні певному суспільству, і вибудовуватись в політичній системі з урахуванням етнічних, національних і культурних, економічних та інших факторів.

На основі аналізу концептуальних засад дослідження чинників формування і розвитку політичних систем та інститутів можна виділити ключові критерії чинників формування політичних інститутів. По-перше, наявність зовнішніх або внутрішніх викликів системі; по-друге, узгодженість з культурою суспільства, суспільними цінностями; по-третє, характер взаємодії із зовнішнім середовищем; по-четверте, схильність політичної системи до інновацій та, по-п'яте, структурна диференціація і взаємозалежність політичних інститутів. Так, політичні, як і будь-які суспільні інститути, покликані закріпити певні типи суспільних відносин і узгодити їх, що дає змогу створити міцну та стійку систему відносин між людьми і впорядкувати складну суспільно-політичну систему. У формуванні політичного інституту та успішному здійсненні ним своїх функцій важливу роль відіграє наявність власної системи цінностей і правил, що притаманна конкретному культурному середовищу, і яка визначає цілі, особливості та характер кожного суспільного інституту.

Крім того, на прикладі країн Східної Азії, із використанням таблиці культурного потенціалу Л. Харрісона можна прослідкувати схильність чи ворожість досліджуваних суспільств та культур до прогресу та розвитку, в тому числі й політичного. Найкращі результати демонструють провідні

держави Східної Азії – Японія, Республіка Корея, скромніші показники у Китаю, доволі низький потенціал виявлено в Монголії і Україні, надзвичайно низький у КНДР.

2.2. Поняття етносу та цивілізації у дослідженні чинників формування політичних інститутів (на прикладі Східної Азії)

На сьогодні дослідження взаємозв'язку етнічного та цивілізаційного обумовлене особливостями розвитку етносів і цивілізацій в кінці ХХ століття. Різноманіття типів цивілізаційного розвитку в сучасному світі визначає складність їх теоретичного осмислення. З одного боку, предмет дисертаційного дослідження, а саме поєднання етнічного та цивілізаційного підходів, може здатись достатньо суперечливим на перший погляд, оскільки межує із прагненням етнічної самосвідомості до відособленості, самобутності з одного боку, і прагненням цивілізаційної самосвідомості до об'єднання з іншого. Питання поєднання етнічного та цивілізаційного впливає, передусім, із соціально-філософської площини, проте, враховуючи посилення інтеграційних та глобалізаційних процесів у сучасному світі, коли розмиваються державні та національні кордони і світ стає мультикультурним та мобільним, можна спостерігати посилення етнічної та культурної самосвідомості та розмежування. Таким чином, співвідношення етнічного та цивілізаційного виявляється достатньо доцільним.

Відповідно до підходу британського соціолога та культуролога А. Тойнбі, недовговічність локальних цивілізацій можна пояснити їхньою багатоетнічністю або багатонаціональністю, а також потужним впливом зовнішніх сил [46]. Однак, розвиток людства призводить до того, що з часом виявляються етнічні спільноти, на базі яких в формуються регіональні цивілізації. Етно-цивілізаційний метод дозволяє більш точно визначити особливості формування цивілізації та її складових частин – локальних і регіональних цивілізацій. Сформований на основі етнокультурного підходу Л. М. Гумільова [47, 48] у поєднанні з ідеями локальних цивілізацій

А. Тойнбі, етно-цивілізаційний підхід, запропонований В. М. Дьомінім [49], має історичну направленість та полягає в тому, що в процесі розвитку етнос є рушійною силою, держава – механізмом, а цивілізація – результатом діяльності розвитку етносу та держави. Для людства в цілому і для локальних і регіональних цивілізацій вкрай важливо, яким буде результат їхнього розвитку та наскільки ймовірною може бути загальнолюдська співдружність регіональних цивілізацій, очолювана великими націями і їх видатними представниками.

Другий підхід до тлумачення етно-цивілізаційної вісі належить А. А. Піскопелю [50, 51]. Вчений пояснює взаємовідношення понять етносу та цивілізації у співвідношенні етносу з культурою, а співвідношення нації з цивілізацією – за хронотипами. Це означає, що при різному спектрі інтерпретацій цих чотирьох понять у хронологічному відношенні їм властивий лише один порядок, за яким хронотип етнічного завжди передує або навіть формує хронотип національного; аналогічно, хронотип культури передує цивілізації та деякою мірою ототожнюється з нею [52, с. 96-97]. Така формально-логічна впорядкованість відповідає на питання співвідношення цих концептів, але логічно зауважити, що таке тлумачення співвідноситься відповідним чином із розумінням етно-цивілізаційного за В. М. Дьомінім.

Етнос є рушійною силою у формуванні будь-якої суспільно-політичної системи, оскільки він є носієм певних характерних ознак (мови, культури, ментальності, самосвідомості та ін.), які в подальшому визначають характер самої суспільно-політичної системи та самої держави. За етно-цивілізаційним підходом державу визначено як інструмент для успішного функціонування суспільства, яке утворюється в ході розвитку етнічної спільноти, його прогресу та розвитку, як основного прагнення будь-якого соціального організму для створення сприятливих умов для існування. А те, яким чином етнічна спільнота втілює свої прагнення, визначається її характерними особливостями [53, с. 162]. В процесі формування політичної системи та інститутів (держави як класичного прикладу політичного інституту)

характерні особливості етнічної спільноти як формуючої основи переносяться і на політичні інститути та **втілюються передусім в культурі**. В цьому випадку можна застосувати загальнофілософські категорії форми та змісту [54, 55]: по суті, культуру можна характеризувати як зміст суспільно-політичної системи, в той час як політичні інститути та держава є формою, яка водночас втілює певні культурні ознаки і відповідним чином оформлює їх. Тобто, культура та культурні ознаки виступають вагомими чинниками у формуванні політичної системи та інститутів.

Протягом існування суспільства – від моменту утворення етнічної спільноти, створення суспільства та оформлення його в державу, до розквіту останньої та набуття нею форм цивілізації – характерні культурні ознаки виступають важливою змістовою складовою. Якщо говорити про етнос, то культурні особливості є центральним пунктом у виникненні етнічної спільноти. Слід звернути увагу на ідеї німецького філософа та історика О. Шпенглера про те, що неповторні особливості культури у своїй єдності проявляються у формах способу життя: релігії, мистецтві, політиці, економіці, праві [56, с. 16]. В такій інтерпретації теза про те, що в процесі розвитку суспільства, держави, нації етнос виступає рушійною силою, оскільки є носієм унікальних культурних ознак, набуває вагомого значення. Так, в дисертаційному дослідженні характерні культурні ознаки досліджуваних спільнот інтерпретуються як **етно-цивілізаційні чинники** у формуванні суспільно-політичних інститутів. В політично-суспільному житті культурні ознаки втілюються в таких поняттях, як цінності, ментальність, світогляд, традиції, установки, більш детальний огляд яких визначено в дослідженні.

Культура та культурні ознаки є доволі абстрактними поняттями, як відзначає Л. Харрісон «розпливчастими та багатозначними» [57, с. 17]. До тлумачення культури можна віднести такі явища як системи цінностей та установок, характерні як для визначеної групи, так і для цілої країни, релігійні та інші суспільні інститути, інтелектуальні та художні здобутки,

особливості повсякденної і побутової поведінки, звичаї, стилі життя та багато іншого. Тому варто визначити ті аспекти культури, які передусім впливають на соціально-політичну поведінку етнічних груп і народів. Для чіткого визначення меж дослідження доцільно звернутись до визначення Л. Харрісона: «Культура є логічно поєднана система цінностей, установок та інститутів, взаємовпливаюча на всі аспекти особистої та колективної поведінки» [58, с. 18]. Тобто, явище культури є надзвичайно важливим елементом та чинником формування суспільства і політичної системи та інститутів зокрема. Однак, саме поняття культури включає в себе безліч факторів, які впливають на формування політичної системи та інститутів, та змістовно поєднує поняття етносу та цивілізації. Тобто, етнос можна вважати носієм культури, а цивілізацію – її втіленням, і, таким чином, передусім варто визначитись з розумінням цих понять та із факторами формування політичних систем та інститутів, які від них походять.

Серед сучасних досліджень етнічності та її ролі у формуванні держави, суспільно-політичної системи і політичних систем та інститутів зокрема можна виокремити два напрямки підходів до розуміння сутності цього поняття: традиційний (до нього можна віднести соціобіологічну та еволюційно-історичну концепції) та новітній (інструментальна, конструктивістська, психологічна концепції).

Згідно першого напрямку етнічність та етнічна ідентичність, як всі терміни з коренем «етно», здебільшого використовуються для позначення «народу» та «національної спільноти». Відповідно, етнічність та етнічна ідентичність розуміються як національність (в якості національної приналежності) та національна ідентичність (в розумінні ідентифікації з певним народом). До представників цього напрямку можна віднести радянського історика та етнографа Ю. В. Бромля [59, 60], російського історика-етнолога Л. М. Гумільова [61], російського філософа та психолога А. А. Піскопеля [62, 63], російського історика та етнолога М. М. Губогло [64], американського дослідника Р. Осборна [65], українського політолога та

етнолога О. М. Куця [66] та ін. Наприклад, Л. М. Гумільов є класичним представником соціобіологічного підходу, за яким етнос описується з еволюційно-генетичних позицій як живий організм із притаманними етапами розвитку (народження, розквіт, занепад). Вчений визначав особливості етнічної спільноти у природному середовищі та її нерозривний зв'язок з оточуючим ландшафтом [67, с. 211]. Представником еволюційно-історичного підходу є Ю. В. Бромлей. За цим підходом етнос та стадії розвитку етносу відповідають стадіям суспільного розвитку. За підходом Ю. В. Бромлея, етнічна спільнота є передусім соціально-історичною спільністю, члени якої мають специфічну самосвідомість і усвідомлення спільної культурної ідентичності, яка відрізняє їх від інших [68, с. 53]. Саме представники еволюційно-історичного підходу виділяють такі стадії етнічності, як плем'я, народність та нація, вбачаючи таким чином утворення держави як відповідний етап розвитку етносу. Тобто, кожна окрема концепція надає обґрунтування особливостям розвитку суспільства і держави, які впливають з поняття етносу та етнічних особливостей, аналіз яких дозволяє виокремити етнічні фактори формування і розвитку політичних систем та інститутів. Так, згідно зазначених вище концепцій було виділено наступні фактори: природне середовище, соціально-історичні особливості, психологічні особливості (самосвідомість, ідентифікація), які можна включити до переліку чинників формування політичних інститутів.

Другий напрямок у дослідженні етнічності полягає у поясненні складної природи соціальних та етнічних конфліктів, міжкультурних взаємодій, політичної активізації етнічних меншин і політичних перетворень в глобалізованому світі. Ці процеси визначили зміну дослідницьких орієнтацій в соціальних науках і, в результаті, сприяли появі численних нових теорій пояснення етнічності. Представники новітнього напрямку пропонують різноманітні тлумачення етнічності та чинників впливу на формування етнічної спільноти. Так, за інструментальним підходом потреба збереження етнонаціональних спільнот зумовлюється викликами сьогодення, такими як

глобалізація, посилення інтеграційних процесів, розмивання кордонів, асиміляція тощо. Відповідно, противагою цим процесам і явищам виступає збереження етнічності та етнічної самоідентифікації. Наприклад, американський соціолог П. Ван ден Берг стверджує, що етнічність може зростати або слабнути у відповідь на зовнішні умови. В якості джерела етнічної ідентичності американський дослідник визначає утиск та пригноблення, яких зазнають етнічні групи [69]. З точки зору американської дослідниці Л. Романуці-Росс, суб'єктивна етнічна ідентичність як захисний механізм обумовлена не стільки реальними культурними відмінностями, скільки є результатом утиску таких відмінностей зовнішніми чинниками та силами. Етнічну ідентичність часто розглядають як наслідок міжетнічних взаємодій [70, с. 57].

Представники конструктивістського підходу (німецький соціолог Ф. Гекманн [71], британський соціальний антрополог Е. Геллнер [72]) тлумачать етнічну спільноту як об'єднання людей навколо певного ключового символу (спільне походження, мова, спільна історія тощо). Ідеї конструктивістських парадигм дещо перетинаються з ідеєю психологічного підходу, суть якого полягає у визнанні провідної ролі психічного фактору у формуванні та функціонуванні етнічних спільнот, суспільств, націй. Так, наприклад, американський антрополог Дж. де Вос визначає етнічну групу як самоусвідомлюючу групу людей, яка має спільні парадигми традицій, що не поділяються іншими спільнотами, з якими вона контактує. Ці парадигми зазвичай включають в себе релігійну віру та практику, мову, спільне розуміння ходу історії, спільних предків та спільну історичну батьківщину [73, с. 83]. Таким чином, за другим напрямком важливими етнічними факторами впливу визначається ряд зовнішніх факторів і викликів, міжетнічна та міжкультурна взаємодія, релігія, психологічний чинник, а також фактори, визначені традиційним підходом.

На сьогодні виклики етнополітичного характеру становлять складність для багатьох держав, особливо тих, що перебувають на перехідному етапі

розвитку і трансформації політичної системи та інститутів, економічної модернізації, включення в інтеграційні процеси в сучасному глобалізованому світі. Хоча на рівні кожної окремої держави або в рамках регіональних вимірів доволі складно виокремити етнополітичні чинники, особливо за умов процесів глобалізації та інтеграції у світі, варто розглянути етнічні та етнополітичні особливості окремих країн Східної Азії.

Дослідження етнонаціональної ситуації на прикладі конкретних держав Східноазійського регіону полягає в зумовленості політичної ситуації конкретними етносоціальними умовами та етнонаціональним характером. Характерність країн Східної Азії за народною приналежністю та історичною зумовленістю такої приналежності або роздільності зумовлює конкретні соціальні умови щодо політичних настроїв та наслідки, втілені у відповідних політичних процесах. Спираючись на дослідження Л. Нагорної та І. Ф. Кураса, слід виокремити держави Східної Азії за етнічним складом: Китай (визначається відносною етнічною строкатістю) та держави на Корейському півострові, в яких етнічні групи розділені державними кордонами двох національних держав; Монголію та Японію, основу яких складають етноси, етнічна територія яких включена до складу єдиної держави і розділена адміністративними кордонами між двома і більше суб'єктами цієї держави [74, 75]. На прикладі кожної окремої держави регіону варто розглянути специфіку етнічного складу і зумовленої ним специфічної політичної ситуації та політичних настроїв.

Континентальний **Китай** на сьогодні є однією з найбільших держав світу. Країна характеризується значним економічним зростанням, хоча в останні роки економічна криза 2008 р., масштабний обвал на китайській фондовій біржі 2015 року залишили свій відбиток на економіці держави [76]. Не дивлячись на відносну політичну стабільність, в країні присутні проблеми внутрішньодержавного та зовнішньополітичного порядку. Наприклад, в сучасному Китаї відбувається дискримінація найчисленнішою етнічною групою хань інших національностей, існують конфлікти і в автономних

округах КНР, наявні територіальні суперечності із сусідніми державами та ін. Етнічний склад Китаю достатньо неоднорідний. В сучасній науці етнічний склад визначається етно-мовними сім'ями. В Китаї до них належать:

- китайсько-тибетська сім'я (китайська група (до неї належать китайці (хань), дунгани (хуей) – китайці-мусульмани); тибето-бірманська група (охоплює народи іцзу, тибетців (мешкають на південному заході Китаю) та ін.);

- алтайська сім'я (тунгусо-маньчжурська група (до неї відносяться маньчжури (мешкають на північному сході Китаю), які дуже асимільовані ханьцями); монгольська група (її утворюють монголи Китаю (мешкають в автономному районі Внутрішня Монголія)); тюркська група (у її складі уйгури, казахи, киргизи (мешкають на північному заході Китаю))

- тайська сім'я (до неї належать чжуани – найбільший народ Китаю з національних меншин (до 12 млн осіб), що проживають на півдні країни, народи тай, лі тощо);

- австронезійська сім'я (гаошань (корінні мешканці острова Тайвань));

- австро-азійська сім'я (її утворюють народи мяо, яо, кава, які проживають на півдні Китаю на кордоні з країнами Індокитаю) [77, с. 136].

Основними територіями, де існують значні сепараційні тенденції, є: Тибет (Тибетський автономний район); Нінся-Хуейський автономний округ; Синьцзян-Уйгурський автономний район; Маньчжурія; Гуансі-Чжуанський автономний округ; Внутрішня Монголія; провінції на південь від Янцзи; північно-західні території, заселені переважно казахами; південно-західні райони, заселені народом іцзу; провінція Юнань [78, с. 138].

Тобто, вищезазначені приклади вказують на важливість географічного та суспільно-історичного факторів у розвитку кожної досліджуваної держави. Доцільним є зауваження і про зовнішні впливи та вплив сучасних світових глобалізаційних та інтеграційних процесів, як паралельних факторів посилення або послаблення процесів суспільного розвитку в конкретних державах Східноазійського регіону.

Унікальна ситуація склалась сьогодні на **Корейському півострові**, де проживає окрема етно-мовна сім'я – корейці – та сформувались дві різні держави: технологічно розвинена і демократична Республіка Корея та соціалістична Корейська Народна-Демократична Республіка (КНДР) з тоталітарним режимом і культом особистості [79, с. 159]. Така ситуація склалась внаслідок потужних зовнішніх впливів, передусім протистоянню між США і колишнім комуністичним блоком та внаслідок розподілу сфер впливу на Корейському півострові. Ситуація дещо схожа на розподіл держави на зони впливу в Німеччині після Другої світової війни, однак, на відміну від Німеччини, стосовно Кореї навряд чи можна говорити про приєднання однієї країни до іншої. Хоча за етнічним складом об'єднання можна вважати доцільним і сприятливим для розвитку обох країн, допоки буде зберігатись ізолюваність КНДР від зовнішнього світу, подібне об'єднання буде неможливим.

В сучасній політичній науці питання етно-культурної ідентичності стає доволі потужним імперативом, оскільки відданість власній мові, релігії та іншим маркерам цієї ідентичності (незалежно від того, успадковані вони з точки зору символічної антропології або сконструйовані) розглядається як визначальний фактор, що гарантує збереження етнічних груп. Можна констатувати, що етноси виникли значно раніше такої форми організації територій і соціальних відносин, як держава. Внаслідок цього фактору географія, межі територіального проживання народів і межі, що виникли в результаті складних геополітичних процесів держав, як правило, не збігаються, створюючи проблеми розділених народів, що ми спостерігаємо на прикладі згаданих Китаю, КНДР і Республіки Корея [80, с. 164]. Зазначені держави відносяться до групи етнічно розділених народів. Спираючись на дослідження російського етнолога М. А. Цагараєва, можна розподілити «розділення народів» на дві групи: першу групу складають «статусно-розділені народи», які формують етноси, етнічна територія яких розділена державними кордонами двох і більше держав; до другої групи належать

«формально-розділені народи», які складають етноси, етнічна територія яких включена до складу єдиної держави і розділена адміністративними кордонами між двома і більше суб'єктами цієї держави [81, с. 48]. Яскравим прикладом статусно-розділеного народу є держави на півострові Корея, – дві країни, в яких проживають представники одного етносу.

М. А. Цагараєв відносить до першої групи і Китай, проте варто не погодись з таким твердженням, оскільки етнічні спільноти тут не розділені, а навпаки, об'єднані єдиним державним кордоном. Напевно, в цьому випадку доцільно визначити третю групу «умовно розділених народів», в якій групи різних етнічних сімей об'єднані в єдину державу, та віднести до неї КНР. Особливості тут полягають у різному розвитку окремих етнічних спільнот, і можливими зовнішніми впливами на них або політико-географічних регіонах, в яких проживають такі спільноти та які демонструють рівень розвитку (як суспільного, так і політичного характеру), відмінний від інших регіонів такої держави (прикладом є КР на Тайвані, адміністративні округи Гонконг та Макао, Тибетський автономний округ). Перша і третя групи характеризуються загостреністю етнополітичних проблем, пов'язаних з питаннями об'єднання етносу або його адміністративного відокремлення, і тенденцією до виникнення довготривалих, важковирішуваних етнополітичних конфліктів (можна прослідкувати на прикладі Республіки Корея та КНДР, КР на Тайвані) [82, с. 61]. Причинами виникнення такого розділення етносів передусім є потужні зовнішні впливи, географічні особливості та суспільно-історична спадщина, подекуди релігійна основа, які вже зазначались в якості етнічних чинників у формуванні політичних систем та інститутів.

До народів, етнічна територія яких включена до складу єдиної держави можна віднести Японію та Монголію. Надзвичайний суспільно-політичний і економічний розвиток демонструє сучасна **Японія**. Японці відносяться до окремої етно-мовної сім'ї, на півночі країни проживають общини айнів, проте вони сьогодні настільки малочисельні, що не позиціонують себе як

окрема етнічна спільнота. Сприятлива географічна, суспільно-історична, зовнішньополітична ситуація для етнічних японців демонструється високим рівнем економічного і суспільно-політичного розвитку.

Монголія на сьогодні є незалежним державним утворенням. В країні переважає алтайська етно-мовна сім'я (включає декілька груп монголів та близьких до них ойратів, яких можна вважати західною гілкою монгольського етносу та які не проявляють значних сепаратистських настроїв) [83, с. 167]. Не дивлячись на тривалий радянський вплив на монгольську державу та перехідний етап політичного розвитку, на сьогодні країна демонструє впевнене економічне зростання і позитивні суспільно-політичні трансформації.

Таким чином, на прикладі держав Східної Азії можна простежити відносно гомогенні етнічні утворення з динамічною моделлю розвитку (Японія) та консервативною сталою системою (Монголія), етнічно розділені країни з різними суспільними і політичними системами (РК та КНДР) та етнічно різнорідне суспільство Китаю, зокрема КР на Тайвані. Враховуючи досвід зазначених держав, необхідно враховувати, що національний та державний розвиток залежить не лише від економічного розвитку суспільства, але й від спільної консолідації та настроїв спільнот, які в ньому проживають.

Країни, що входять в склад регіону Східної Азії, певною мірою засвоїли та синтезували основні принципи культурних центрів цього регіону, передусім Китаю і Японії, у поєднанні зі своїми власними традиціями. Для країн регіону характерним є переважання в соціокультурному житті конфуціанської традиції в поєднанні з буддизмом, елементами даосизму в синтезі з місцевими віруваннями і традиціями (окрім КНДР та Монголії). За власним політичним розвитком країни Східної Азії є досить різними як історично, так і в плані сучасного устрою, однак, використовуючи просторово-аналітичні принципи та враховуючи фактори сучасного розвитку, можливо прослідкувати процес еволюції і функціонування

політичних систем та інститутів країн Східної Азії. Окрім етнічних чинників та особливостей розвитку регіону Східної Азії доцільним є визначення чинників формування і розвитку політичних систем та інститутів в контексті концепту цивілізації та цивілізаційного підходу.

На сучасному етапі становлення міжнародної системи цивілізаційний дискурс залишається одним з найбільш вживаних засобів у розумінні історичних процесів. Особливо актуальним цивілізаційне дослідження постає для політичної науки у її прагненні історичного та філософського осягнення політичних явищ та процесів. Станом на сьогоднішній день кожен з континентів світу є самобутнім цивілізаційним утворенням із власним значенням для світової спільноти зокрема. Регіон Східної Азії, із характерною йому технологічною та економічною розвиненістю, а також культурною і політичною самобутністю не є виключенням.

Під цивілізаціями розуміються великі конгломерати країн, яким притаманні спільні визначальні ознаки (С. Хантінгтон) [84]. Основними критеріями та чинниками визначення сучасних цивілізаційних утворень є: спільна культура, довгий час існування, територіальна приналежність, релігія, форма організації [85, с. 47]. Як бачимо, цивілізаційні критерії та чинники багато в чому схожі на етнічні (культура, релігія, територіальна приналежність), проте вже в більшому масштабі, зі складнішою системою організації, тривалим історичним існуванням. Тобто, етнічні та цивілізаційні утворення можна охарактеризувати як мікро- та макрорівень суспільного існування. Доцільною в цьому випадку є позиція британського історика і соціолога А. Тойнбі, який називав розвиток систем цивілізацій «єдиним деревом історії» [86], яке починається від найменшого етнічного утворення та потенціально може розростись до масштабного цивілізаційного утворення. Вчений виділяє цивілізаційний блок Далекого Сходу, до якого включено країни Азійсько-Тихоокеанського регіону (географічно це країни Північно-Східної, Східної та Південно-Східної Азії), окремо виділено Китайське цивілізаційне утворення та Східноазійське (в нього входять Японія, країни

Корейського півострова) [87]. Американський соціолог та політолог С. Хантінгтон також виділяє в Східній Азії два цивілізаційні утворення: сінську (китайську) цивілізацію (включає також китайські спільноти в Південно-Східній Азії, споріднені культури Кореї та В'єтнаму) та японську [88, с. 49]. Інколи японську і китайську цивілізації поєднують з причини близькості культур, історії та територіального сусідства. Таким чином, досліджуваний регіон Східної Азії можна вважати повноцінним цивілізаційним утворенням з виокремленням цивілізаційних осей (Китаю, Японії).

Протягом більше двох тисячоліть традиційна східноазійська суспільно-політична система, як відмічає український історик і філософ Ю. В. Павленко, залишалась практично незмінною [89, с. 14]. Її несуттєві модифікації здійснювались в рамках відповідних традицій, які стали основоположними для більшості держав Далекого Сходу, що формувалися за безпосереднього впливу великої Китайської цивілізації – у В'єтнамі, державах на Корейському півострові, і в значній мірі Японії. Цивілізаційним фундаментом держав Східної Азії, включаючи Китай, країни на Корейському півострові та Японію, як наголошує Ю. В. Павленко, слід вважати китайське конфуціанство [90, с. 54]. Хоча в ХХ ст. спостерігався поступовий спад його суспільного значення, проте, багато в чому і на сьогодні воно визначає в державах Східної Азії систему цінностей, принципи життя, основи світогляду і менталітету. В регіоні під впливом різних зовнішніх впливів та викликів (наприклад, західних соціально-політичних ідей, вплив соціалізму та ін.) склалася унікальна ситуація серед країн Східної Азії, особливості якої зводяться до оптимального поєднання традиційного і перейнятого та спробі створити на цій синтетичній основі відповідний фундамент для побудови сучасних держав.

Використання широкого міждисциплінарного потенціалу для виявлення чинників формування і розвитку політичних систем та інститутів сприяє кращому розумінню суспільства, суспільно-політичних систем, політичних

інститутів у їх динаміці та взаємовідношенні. Основним компонентом і рушійною силою суспільного та політичного розвитку є культурний чинник, який проявляється в політичному житті та його організації. По суті, кожне окреме суспільство або держава породжує свою культурну модель, яка є основним змістом її розвитку. Культура поєднує в собі безліч інших чинників, поєднує етнічні та цивілізаційні елементи, оскільки є змістовою основою (наповнює) будь-якої етнічної спільноти протягом всього часу її існування. Культурні ознаки, притаманні етнічним суспільним утворенням, так само розвиваються разом з ними в процесі утворення нації, держави, цивілізації. На думку американського дослідника Л. Харрісона, культура та культурні ознаки є визначальним фактором у розвитку суспільства, його політичної системи та інститутів, економіки. Таким чином, автор поділяє культури на схильні та сприятливі до розвитку і протилежні до них (додаток 2) [91, с. 63]. Тобто, досліджуючи людину, ми досліджуємо її культуру. В культурі втілюється ідентичність людини, унікальність культури проявляється в різних аспектах людини: поведінці, ментальності, цінностях, креативності тощо. Повністю замкнених, ізольованих культур не існує, оскільки народи і етноси живуть в безперервному спілкуванні один з одним, і культурна взаємодія становить не випадкову, а фундаментальну основу різних культурних моделей. Інакше кажучи, культурний потенціал та обмін ним є фундаментальною реалією будь-якої культури, а культурна взаємодія є проявом однієї з ключових потреб людини – потреби у спілкуванні. Таким чином, доцільним є застосування концепту культури для пояснення досліджуваних аспектів як змісту, основи, причини розвитку і формування політичних інститутів та систем.

Як відомо, розуміння культури в різних дисциплінах та різних контекстах має різні значення. Найчастіше це поняття використовують для тлумачення інтелектуальних, музичних, художніх та літературних здобутків суспільства та всього, що відноситься до «високої культури». Разом з тим, антропологи, зокрема американський дослідник К. Гірц, розуміють культуру

як «всеохоплюючу дескрипцію», за допомогою якої описуються всі сторони життя суспільства: його цінності, практики, символи, інститути та взаємовідносини між людьми [92, с. 206]. В дисертаційній роботі при визначенні чинників впливу на формування та розвиток політичних інститутів культурний чинник визначено як один з ключових. Тому варто визначити культурний фактор в наступних суб'єктивних термінах, що визначають та сприяють розвитку досліджуваних спільнот: цінності, установки, ментальність, освіченість, креативність.

Аналізуючи сучасну політико-цивілізаційну ситуацію в регіоні Східної Азії, доцільним буде згадати запропоновані американським соціологом та політологом Р. Інглхартом різнополярні, та водночас поєднувані тези: по-перше, соціальний, економічний та політичний розвиток спричиняє, певною мірою, передбачуваний відхід від абсолютних соціальних норм на користь все більш раціональних, гнучких цінностей, що заслуговують довіри; по-друге, культури є самодостатніми утвореннями. Цивілізаційне минуле сприяє формуванню культурних зон, які характеризуються самотньою системою цінностей і здатні протистояти натиску світового економічного розвитку [93, с. 73]. Варто погодитись з таким твердженням. Існування чітко виражених культурних зон має цілий ряд соціальних та політичних наслідків. Вони впливають на найважливіші сфери суспільного життя, від індивідуальної до економічної поведінки, і, звичайно, на демократизацію та політичні інститути. Так, географічне положення та історичний розвиток зумовили унікальну відмінність політичних систем та інститутів Китаю, Японії, Монголії, КНДР і Республіки Корея. Політика цих країн безумовно зазнала впливу Заходу і потужних світових акторів. Проте, структури та інститути західного типу, що були запроваджені в країнах Східної Азії, фактично є фронтальним утворенням, в той час як регламентація суспільних і політичних відносин відбувається згідно з самотніми культурними моделями кожної окремої держави.

Можна припустити, що виклики сучасності, такі як глобалізація, розмивання кордонів, інтеграційні процеси, спричинили необхідність зосередження на традиційному світогляді як засобі збереження власної цивілізаційної і культурної ідентичності у змінному світі, схильному до гомогенізації. Характерним є також посилення етно-національних рухів щодо виділення власної ідентичності на Заході в умовах стирання національних кордонів та посилення глобалізаційних процесів. В країнах Східної Азії етно-національне самовизначення (у поєднанні з традиційною самобутністю та культурою) є настільки міцним, що навіть під впливом глобалізації та наслідків інтеграційних процесів людина сходу на шляху до сучасності зберігає власний світогляд та культурну особливість [94, с. 47]. Відтак, в практиці країн Східної Азії прослідковується успішне поєднання культурного традиціоналізму суспільства та його гнучкості щодо впровадження інновацій і, як результат, прогресивний розвиток, що можна побачити, дослідивши глобальний інноваційний індекс, індекс соціального прогресу та рівня процвітання (Додаток 3, 9 і 13) і позиції досліджуваних країн в них.

Сьогодні велика увага приділяється питанню цивілізаційної модернізації різних сфер людського життя як способу збереження культурної приналежності у поєднанні з можливістю відповідати тенденціям сучасності. Позиція класиків теорії модернізації (Г. Спенсера [95], К. Маркса [96], М. Вебера [97]), згідно з якою вирішальним чинником модернізації виступає подолання та заміна традиційних цінностей, що перешкоджають соціальним змінам і економічному зростанню, на цінності, які мотивують господарські суб'єкти на інноваційну діяльність – розробку, створення і поширення нових технологій та генерування нових організаційно-економічних відносин, не справджується в силу непередбачуваності розвитку суспільно-політичних систем. Причому, таку тенденцію відходу від традиційних цінностей можна спостерігати і в сучасних західних суспільствах, яка проявляється не лише як зміна в суспільній свідомості, але й як зміни в економіці та суспільному

устрої. Проте, стосовно розвитку та модернізації політичних та економічних інститутів країн Сходу у сполученні зі збереженням традиційного світогляду та культурних цінностей, теорія модернізації не передбачає подібного гармонійного поєднання. Має місце абсолютно протилежний варіант модернізації суспільства. Важливу роль в розвитку політичних систем та інститутів, політичній модернізації відіграє освіта, новаторство, наука, які, по суті, також є рушійною силою і чинниками політичного розвитку. Поява цих елементів свідчить про беззаперечний рух суспільної та політичної системи вперед. Поглянувши на статистичні дані рівня освіти (додаток 5), інноваційного індексу (Додаток 9), можна чітко побачити, що високорозвинені країни Східної Азії (передусім Японія та Республіка Корея) знаходяться на передових позиціях, що свідчить про важливість цих елементів для розвитку та модернізації.

Специфіка психологічних особливостей, релігійної структури та всієї духовної орієнтації в Східноазійському регіоні з епохи становлення його цивілізаційно-духовно-релігійних основ є яскраво вираженою та полягає в наступному: окрім релігійних і традиційних вірувань, успадкованих ще від першопредків та першоправителів і перейнятих як основи шанування, в регіоні існує також культ етичної норми, який відтіснив релігійне та сакральне сприйняття світу. По суті, якщо ірраціональне світосприйняття, звичаї, традиції, релігія як суспільно утворюючі чинники більш притаманні етнічним суспільствам, то в процесі історичного розвитку кожної окремої держави чи регіону спільнота відходить від цих явищ і надає перевагу раціональному світосприйняттю, етичним та культурним цінностям. Подібну динаміку специфічного суспільного світогляду можна спостерігати і в сучасних країнах Східної Азії.

Якщо брати до уваги підхід Васильєва Л. С. до визначення основ формування політичних інститутів у країнах Східної Азії, тоді, відповідно до генеральної установки-орієнтації, цивілізація Східної Азії є цивілізацією конфуціанського типу з ключовим значенням китайської культури [98, с. 86].

Варто погодитись, що Східноазійська цивілізація є доволі відкритою, проте по відношенню до зовнішніх впливів і внутрішніх трансформацій вона обумовлюється конфуціанським культом етики та самовдосконалення, установкою на пошуки гармонії в суспільстві (культ знань, підвищене почуття обов'язку і відповідальності, міцні патерналістські зв'язки в сім'ї та суспільстві, постійна турбота про підвищення культури і дисципліни праці). Це – активно-інноваційна цивілізація.

Цивілізація Східної Азії змогла продемонструвати, що модернізація може бути успішно проведена в країнах, що розвиваються, які раніше значилися серед бідних і відсталих, причому шляхами відмінними від тих, якими йшов розвиток економіки на заході. Незважаючи на те, що структура і розміри держав, наявність природних ресурсів, економіки країн Східної Азії дуже різні, деякі з них досягли великих успіхів в економічному розвитку, спираючись на схожі набори важелів та інструментів. У ставленні до людини і суспільства цивілізація Східної Азії ґрунтується на ієрархічній системі міжособистісних і міжгрупових відносин, якій надано культурно-етичний характер [99, с. 118]. До системоутворюючих рис досліджуваних держав також відносяться колективізм, прагнення гармонії і ритуалізація життя суспільства.

Таким чином, формування політичних систем та інститутів як складових елементів суспільства пов'язане з властивими останньому ідейно-ціннісними підвалинами культури і відповідним чином зумовлене ними. Правильне уявлення про природу і структуру окремих цивілізацій дає змогу адекватно визначити устрій політичних систем та політичних інститутів окремих регіонів у культурній відповідності. Оскільки Східна Азія є унікальним регіоном, в якому поєднуються традиційний характер суспільства та інноваційні технології його розвитку, дослідження особливостей цивілізаційної приналежності регіону сприятиме глибшому розумінню чинників формування політичних систем та інститутів у Східній Азії і світі в

цілому. Крім того, актуальним залишається також питання щодо правильності обраного шляху й перспектив подальшого розвитку регіону.

На прикладі держав Східної Азії можна простежити відносно гомогенні етнічні утворення з динамічною моделлю розвитку (Японія) та консервативною сталою системою (Монголія), етнічно розділені країни з різними суспільними та політичними системами (РК та КНДР) та етнічно різнорідне суспільство Китаю, в тому числі КР на Тайвані. Враховуючи досвід зазначених держав, необхідно враховувати, що національний та державний розвиток залежить не лише від економічного розвитку суспільства, а й від спільної консолідації та настроїв спільнот, які в ньому проживають. Саме насиченість інформаційно-комунікативними зв'язками всередині суспільства, поєднана з конструктивним міжетнічним діалогом, створює соціально-культурний ріст, загальну єдність без втрати культурно-історичної ідентичності та, за врахованості державним апаратом, слугуватиме стабілізації та консолідації сил в державі.

2.3. Типологія етно-цивілізаційних чинників формування політичних інститутів в Східній Азії

Внаслідок соціально-економічного розвитку протягом останнього півстоліття умови життя людей, що визначають формування особистості, змінювалися найглибшим чином і з безпрецедентною швидкістю. Економічне зростання, підвищення рівня освіченості та інформованості, трансформація політичних інститутів, розширення сфер взаємодії між людьми збільшують обсяг матеріальних, когнітивних і соціальних ресурсів, наявних у розпорядженні людини, посилюючи матеріальну, інтелектуальну і соціальну незалежність. У сучасному світі траєкторії розвитку передових індустріальних суспільств відносяться до двох ключових площин у відносинах: системи цінностей та інституціоналізації. Прогресивні економічні досягнення, масова інформатизація та суспільний прогрес у

сучасному науковому полі ототожнюються з ознаками процвітаючого суспільства.

Хоча на сьогодні економічні досягнення є найвищим суспільним пріоритетом та виражаються в якості життя, у багатьох високорозвинених державах світу норми індустріального суспільства з їх націленістю на дисципліну, самовідданість і досягнення поступаються місцем все більш широкій свободі індивідуального вибору життєвих стилів та індивідуального самовираження. Акцентування уваги на цінностях і ціннісних установках у сучасному світі є поширеним синдромом культурних та світоглядних змін. Ускладнення інституційних структур та процеси інституціоналізації також є характерною ознакою розвитку сучасних суспільств. Як відзначає українська дослідниця О. А. Коппель, масове виробництво, роль міжнародних транснаціональних корпорацій, глобальна інформатизація, мобілізація і організація людського руху та життя породжує суспільство нового зразка та глобальну цивілізацію [100]. Таким чином, поширення глобальних цінностей, культурної самоідентифікації, удосконалення інституційної структури в державах та світі є вагомими чинниками розвитку світового співтовариства і кожної окремої країни.

Проаналізовані у попередніх підрозділах теоретично-концептуальні підходи відзначають ряд причинних факторів впливу на формування і розвиток політичних систем та інститутів, однак комплексну систематизацію чинників формування політичних інститутів у сучасному науковому полі зустріти доволі складно. Науковий базис з цього питання є достатньо складним та фрагментарним. Цікаві наукові доробки можна знайти в американській науковій школі, передусім, це роботи Г. А. Алмонда [101], Дж. Пауелла [102], Л. В. Пая [103], С. Верби [104]. Відповідно до теоретичних надбань зазначених авторів слід виокремити причинні фактори процесу формування і трансформації політичних інститутів. Вони полягають у наступних моментах: по-перше, в суспільній необхідності та вимозі відповідних інституційних змін або удосконалень у певний період існування

суспільства та у певних умовах існування; по-друге, причинні фактори процесу формування та трансформації політичних інститутів можуть відображати інтереси відповідних соціальних груп або бути волевиявленням всього народу; по-третє, полягати у історичній необхідності інституційних змін. Таким чином, причинними факторами процесу формування і трансформації політичних інститутів визначаємо: 1) суспільну потребу; 2) інтереси певних соціальних груп; 3) історичну необхідність. Зазначені причини можна вважати основою формування політичних інститутів.

У відповідності до причинних факторів формування і трансформації політичних інститутів пропонуємо типологію чинників формування політичних систем та інститутів:

За напрямом впливу:

1. Зовнішні

✓ інтеграційні процеси та глобалізація (посилення процесів глобалізації та інтеграції призводить до уніфікації світової системи, доступності світу з одного боку, але, в той же час, посилення культурної диференціації та структурної ускладненості, яка, в свою чергу, має вплив на формування і розвиток політичних інститутів);

✓ вплив окремих акторів міжнародної системи (сусідніх держав, країн агресорів, держав лідерів тощо). За приклад можна взяти «ідею ворога» як носія загрози, яка відповідним чином сприяє розвитку внутрішньої організації та інституціоналізації політичних форм. Зовнішнім фактором є і досвід розвитку інших країн. Наприклад, в регіоні Східної Азії ключовими акторами є Китай та Японія, які в силу власного розвитку, досвіду та домінування можуть впливати на поведінку інших країн регіону [105, с. 281]. Так, державні структури, політичні системи та інститути в країнах, що розвиваються, або на територіях, що перебували під владою певної країни, формуються багато в чому за зразком державного устрою колишньої метрополії (наприклад Гонконг).

✓ екологічні виклики (надзвичайно актуальний чинник для досліджуваного регіону в силу періодичної наявності в ньому стихійних явищ та лих (цунамі, землетруси)).

2. Внутрішні

✓ географічний чинник (клімат, ландшафт, природне середовище). Важливість географічного чинника у формуванні політичних інститутів полягає у безпосередньому впливі на етнічні особливості, економічні фактори (наявність ресурсів, особливості адміністративних елементів тощо). Географічний фактор істотним чином впливає на утворення держави. Клімат, географічні умови схиляють до певного способу життя; вони можуть вплинути на характер використання та розподілу праці, на спосіб виробництва у великих спільнотах людей, що, зокрема, характерно для китайської держави.

✓ економічні чинники. Згідно марксизму (методологічні установки якого в політичній науці досить поширені і на сьогодні) виробництво є основою суспільного життя. Всі інші обставини вважаються похідними або несуттєвими. Відповідно, економічні чинники породжують зростання продуктивності праці, виникнення надлишків, поглиблення поділу праці і, як наслідок, розвиток торгівлі, тому є суттєвими факторами впливу на становлення держави як класичного прикладу політичного інституту, а також формування окремих політичних інститутів.

✓ соціальні (історичний фактор, психологічний чинник, демографічний чинник). Аналіз потреб призводить до виявлення впливу на систему психологічних і соціальних чинників. Враховуючи такий взаємовплив, людські цінності, світогляд, ментальність, людські потреби доцільно розглядати як соціально-психологічний об'єкт, хоча і представлений у різних аспектах. Особливості соціальної поведінки та суспільні потреби кожної культури можна порівнювати тільки всередині їх цивілізаційного або етнічного контексту, оскільки це явища, що відносяться до кожної окремої

культури, і їх варто осмислювати і оцінювати тільки в їх власному історичному середовищі.

За сферою впливу: економічні, суспільно-історичні, суспільно-політичні, екологічні, культурні, геополітичні та ін. Більш детально слід розглянути економічні, суспільно-політичні та культурні чинники впливу на формування політичних інститутів.

Економічні чинники. Щодо економічного чинника, російський дослідник Л. І. Василенко відзначає, що не тільки матеріальне, а й духовне життя суспільства і особистості будуються за законами ринкових відносин та економічного обміну. В умовах панування ринкових відносин особистість нерідко втрачає свої вищі цінності, що становлять сенс її життя. А це веде до утворення екзистенціального вакууму. Самі по собі економічні відносини і пов'язані з ними цілі та цінності не можуть мати самодостатнє значення, тобто виступати як вищі цінності. Це завжди лише цінності як засоби для власного розвитку людини. Ринкові цінності, що переслідують цілі матеріального збагачення, звичайно, найпоширеніше явище в умовах ринкових відносин, однак, за ними завжди стоять (і не повинні забуватися) більш фундаментальні цінності духовного розвитку особистості [106, с. 54]. Те ж саме стосується політичних інститутів. Достатньо поширений досвід, коли економічні фактори є визначальними у житті держави та політичної системи. Так, наприклад, стрімкий розвиток КНР обумовлений величезним потенціалом самої країни (людський потенціал, ресурси, географічне положення тощо) та, передусім, ефективною роллю держави в економіці, що дозволило перетворити Китай в економічно потужну державу (за рівнем ВВП серед країн світу станом на 2016 рік Китай займає друге місце (Додаток 21)). Щодо Японії, паралельно з економічними досягненнями країни внаслідок «японського економічного дива» відбулися зміни і в політичному плані, а саме в політичних структурах. Це підтверджує факт взаємозалежності різних сфер суспільного життя (політичної, економічної, соціальної, духовної), який дає підставу висловити тезу про те, що прогрес хоча б в одній з них

призводить до позитивних змін і в інших та навпаки – деградація однієї зі сфер суспільного життя негативно впливає на інші.

Чільне місце серед факторів впливу на формування держави та її інститутів посідає економічна поведінка, що передусім стосується створення сприятливих умов для суспільного та державного розвитку. Так, економічні дива, представлені світові Японією, Республікою Корея, КР на Тайвані, Гонконгом, Сінгапуром, і сучасним Китаєм, стали можливими для реалізації в тому числі і завдяки високому рівню валових національних заощаджень. За даними Світового Банку за період 2014-2015 рр., найвищий рівень заощаджень показує Монголія (майже 100%), індекс заощаджень в Китаї склав 0,98, в Республіці Корея – 0,81, в Японії – 0,54. Ці показники є дуже високими у порівнянні з Україною (індекс заощаджень 0,008 (Додаток 6) [107]). Високий рівень заощадливості у поєднанні з такими конфуціанськими цінностями, як шанування освіти, повага заслуг та досягнень, на додачу до експортно орієнтованої економічної політики, повною мірою пояснюють наявні економічні дива. Хоча багата держава має можливість мати низький рівень заощадливості, з часом це може негативно вплинути на економічні показники, в той час як бідні країни не мають допускати такого, якщо мають на меті швидкий і стабільний економічний та соціальний розвиток.

Ще одним актуальним і важливим питанням є вплив ринкових цінностей на соціалізацію особистості. Світова система перебуває на шляху становлення і функціонування ринкових відносин. Цей історичний етап пов'язаний зі зміною не тільки економічних відносин, а й всієї системи соціальних відносин, яка ґрунтується на них. Змінюється весь спосіб життя людей і це, звичайно, не може не призводити до зміни ціннісних орієнтацій, мотивації поведінки і всього процесу соціалізації особистості. Сутність ринкових відносин полягає в економічному лібералізмі, конкуренції, прагненні до прибутку. Вони впливають на ціннісні орієнтації особистості неоднозначно. З одного боку, вони, безперечно, пробуджують ініціативу, активність, енергію людей, розширюють можливості для розвитку здібностей

і творчості особистості. Але не можна не звертати уваги і на іншу сторону впливу цінностей ринку на формування особистості, яка полягає в тому, що розвиток економічного лібералізму і конкуренції заради прибутку, як це добре показали Е. Фромм [108], Дж. Хоманс [109], Р. Мертон [110] та інші, призводить до таких наслідків, як подвійна мораль, загальне відчуження, психічні фрустрації, неврози та ін. Цінності особистості пропускаються через призму ринку і набувають характеру ринкових цінностей.

Нерозривно з підприємливістю пов'язана готовність до ризиків як особливість, визначена світоглядом, та, передусім, розумінням ролі знань та вірою в можливість впливати на власну участь в житті суспільства. Цей чинник виділяє американський дослідник Л. Харрісон, а також порівнює суспільства за культурними показниками схильності до ризику, виділяючи фаталістичні та високорелігійні культури, які не прораховують ступінь ризику, оскільки вважають його породженням таємних сил (країни Африки, ісламські держави). Непередбачуваність ризиків в більшості випадків викликає авантюрну поведінку, що може спричинити до зростання показників злочинності та корупції і, таким чином, культури, в яких сповідується фаталізм, як результат мають негативні показники суспільного розвитку. Навпаки, в культурах, орієнтованих на прогрес, відчуття контролю над власною долею у поєднанні з готовністю враховувати факти і враховувати ступінь ризику сприяє чіткому усвідомленню наслідків та роботі на результат [111, с. 84]. Врахування ризиків притаманне й досліджуваним Східноазійським країнам, що можна пояснити особливостями конфуціанського світогляду, який, передусім, є настановою до самодисципліни та направленості на результат, позитивний прояв якого можна спостерігати сьогодні.

Характерним чинником впливу на розвиток суспільних інститутів можна вважати рівень розвитку економічної конкурентоспроможності в країні. Про можливості конкуренції пише М. Грондона: «В закритих для розвитку суспільствах негативне відношення до конкуренції є відображенням

узаконеної заздрості та утопічної рівності. І хоча в подібних суспільствах засуджується суперництво та звеличується співробітництво, останнє в таких суспільствах зустрічається набагато рідше, ніж в конкурентних спільнотах. Конкуренція насичує демократію, капіталізм і багатоманітність поглядів» [112, с. 49]. Так, суперництво є центральним елементом позитивного розвитку в усіх суспільних інституціях: політичних, інтелектуальних, професійних, і перш за все, економічних.

Суспільно-політичні чинники. В сучасних суспільних науках та дослідженнях суспільного розвитку значна увага приділяється концепції «соціального капіталу». Американський соціолог Джеймс Коулман виділив цей концепт як «здатність людей заради реалізації спільної мети працювати спільно в одному колективі» [113, с. 128]. В політичних науках соціальний капітал тісно пов'язаний з поняттям «громадянського суспільства», оскільки сприяє масовій самоорганізації громадян, втілюючи громадські політичні, економічні і соціальні інтереси і таким чином безпосередньо впливає на розвиток суспільства, суспільної стабільності та демократії. Громадянське суспільство, в свою чергу, є основоположним для більшості інститутів розвитку (за матеріалами Всесвітнього Банку), а його наявність визначає суспільний прогрес та розвиток [114]. Хоча соціальний капітал нерівномірно розподілений в різних суспільствах та культурах, деякі спільноти в більшій мірі схильні мати переваги громадянського суспільства ніж інші. По суті, соціальний капітал є явищем культури з притаманними їй особливостями. Американський філософ і політолог японського походження Ф. Фукуяма в роботі «Довіра» пропонує твердження: «успіх та добробут суспільної системи породжені спонтанною здатністю до утворення суспільних асоціацій», наводячи як приклад Японію [115, с. 154]. Хоча успішне утворення асоціацій та організація співпраці характерне передусім для суспільств із притаманним індивідуалізмом (провідні протестантські держави), прогрес в конфуціанських країнах із притаманним колективізмом спонукається прагненням до особистих здобутків, творчості та

підприємництва, і успіх яких багато в чому став можливим саме завдяки таким якостям.

Культурні чинники. Культури, орієнтовані на прогрес, дотримуються відповідної системи цінностей. Такий принцип в основному розділяється найуспішнішими товариствами землі – Заходу і Сходу, тобто надзвичайно успішними етнічними та релігійними меншинами, такими як джайни і сикхи в Індії, а також китайцями, японцями, корейцями і євреями – усюди, куди їх заносить доля. Безсумнівно, що збіг Сходу і Заходу найбільше відбувається в області економічного і соціального розвитку, оскільки для всіх однаково значущими є розвиток освіти та охорони здоров'я, а також порівняно справедливий розподіл доходу. Існує очевидна розбіжність у питанні про демократію: в Китаї та Сінгапурі наполегливо утримується конфуціанський авторитаризм, який спирається на глибоко укорінену традицію «шанування старших». Але, судячи з демократичного розвитку Японії, Республіки Корея і КР на Тайвані, а також виходячи з ідеї, що швидке економічне зростання сприяє демократизації, можна припустити: у Східній Азії цілком може бути реалізований той синтез кращих цінностей Сходу і Заходу, до якого закликає Ту Веймін [116, с. 243]. Він вже значною мірою реалізований на Заході, насамперед у країнах Скандинавії.

Слід зауважити, що цінності відносяться до чинників і факторів, що формують весь спектр суспільних відносин та політичних інститутів зокрема. Як зазначалось раніше, культурні чинники передусім виражаються у таких поняттях, як цінності, установки, ментальність, світогляд тощо. За інституційним розумінням, наголос робиться на пануючих соціальних практиках навіть до символічних структур. Звернення до соціальних та культурних практик підтверджує доцільність ціннісного підходу. Оскільки суспільство підтримує культурну спадковість за допомогою різноманіття інструментів та інститутів, які забезпечують втілення та передачу цінностей та установок, вони можуть стати засобом для модифікації всієї суспільної системи [117, с. 63]. За визначеними підходами культурні та ціннісні умови,

що здійснюють беззаперечний вплив на політичні інститути і визначають їхні особливості у відповідних суспільствах, поєднано у декілька типів із властивими кожному елементами та категоріями: світосприйняття, чесноти, економічна та соціально-політична поведінка.

За масштабом: локальні, державно-національні, регіональні, глобальні. Ці чинники визначаються за масштабом впливу та охопленими географічними регіонами світу.

Етно-цивілізаційні чинники формування політичних інститутів, як вже зазначалось, передусім втілюються в культурі та культурних ознаках (цінності, ментальність, світогляд, традиції, установки), які в ході історичного розвитку суспільства зазнають певних змін. По суті, етно-цивілізаційні чинники є факторами, що тією чи іншою мірою диктують суспільно-політичну поведінку, в залежності від масштабів та сили впливу. Пропонуємо наступну класифікацію етно-цивілізаційних чинників:

Етнічні чинники: 1) географічний фактор, природне середовище; 2) соціально-історичні особливості; 3) зовнішні впливи та виклики; 4) культура, культурні знаки (традиційна культура); 5) психологічні особливості (самосвідомість, ідентифікація); 6) міжкультурна взаємодія; 7) релігія; 8) традиційний світогляд; 9) ірраціональне світосприйняття.

Цивілізаційні чинники: 1) культура, культурні ознаки (цивілізаційна культура); 2) система цінностей; 3) новаторство (інноваційно-технологічний чинник); 4) освіта та наука; 5) ментальність; 6) етика, етичні норми; 7) прагматичний світогляд; 8) раціональне світосприйняття.

Згідно з етно-цивілізаційним підходом, розподіл етно-цивілізаційних чинників зумовлений їх хронологічною послідовністю. Багатьом суспільствам, що розвиваються, притаманні як етнічні, так і певною мірою цивілізаційні чинники. Однак, в ході розвитку та формування цивілізації або цивілізаційного блоку держав етнічні ознаки відходять на другий план і на зміну їм приходять цивілізаційні чинники, хоча етнічні особливості все ж можуть залишатися помітними. Так, наприклад, інакомислення (новаторство)

є важливою умовою реформ і пошуку істини та більше притаманне цивілізації, ніж етнічній спільноті. В традиційному суспільстві інакомислення і самовираження є радше виключенням з правил, ніж прагненням. Торкаючись питання взаємодії між релігією та етнічністю, значення набуває питання про те, що ті чи інші групи вважають основним маркером ідентичності. Релігія, будучи частиною суспільного життя, є доволі потужною соціальною силою внаслідок наявності певної конфесійної спільноті, в якій доволі часто відсутній розрив між культурною і релігійною ідентичністю. В такому випадку виникає питання поєднуваності культурно-релігійних особливостей в етнічному суспільстві, відповідь на яке пропонує російський дослідник В. Наумкін: «...в будь-якій світській державі релігійна приналежність не може бути домінантною ідентичністю, превалювати повинна громадянська ідентичність. Проте в умовах домінування релігії та конфесії в суспільстві етнічність повинна мати перевагу перед релігійністю» [118, с. 120]. Тобто, в розвинених країнах, цивілізаціях відбувається відхід від релігії на користь етики, самовираження, культури. Зміни в культурі та цінностях залежать від історичних особливостей суспільства. Традиційно протестантські, православні, ісламські або конфуціанські країни утворюють яскраво виражені «культурні зони» з власними ціннісними системами – їх наявність чітко простежується навіть за усіх поправок на результати соціально-економічного розвитку, зауважує Р. Інглхарт [119]. Ці культурні зони відрізняються надзвичайною стійкістю. Хоча під впливом потужних сил модернізації ціннісні системи різних країн розвиваються в одному і тому ж напрямку, всупереч спрощеним постулатам про глобалізацію культури їх конвергенції не відбувається.

На думку Л. Харрісона, великий вплив на прояв чеснот та відношення до життя, людей, капіталу здійснює релігія. Прогресивними культурами вчений вважає протестантські та конфуціанські спільноти, які переважно орієнтовані на майбутнє, ніж інші суспільства, що заперечують прогрес [120] (за індексом глобальної конкурентоспроможності очевидними лідерами є країни

з протестантським і конфуціанським світоглядом (Додаток 8)), і, згідно з зазначеними показниками, країни Східної Азії входять в рейтинг провідних країн. Таким чином, орієнтація на майбутнє передбачає можливість змін і прогресу вже сьогодні. Так, кальвінізм вимагає чіткого сприйняття майбутнього, схожими є основні вимоги іудаїзму: «іудаїзм відданий ідеї прогресу. Золотий вік людства не в минулому, а в майбутньому» [121, с. 196]. Релігія може слугувати потужною силою прогресу, якщо вона виховує раціональність, об'єктивність, підштовхує до накопичення багатств та сприяє етичній поведінці. Всі ці якості в результаті втілюються в державній системі та політичних інститутах і, відповідаючи цілям Загальної декларації прав людини, певною мірою слугують інструментом подальшого політичного і економічного прогресу. По суті, релігію можна ототожнити з моральним кодексом, який, в свою чергу, є важливим джерелом цінностей і переконань. Суспільства, що опираються змінам та прогресу, в більшості випадків орієнтовані на сьогоднішнє або славетне майбутнє. Наприклад, у випадку мексиканців, які прославляють доколумбову цивілізацію, або росіян, які живуть минулими імперськими образами та радянськими часами. Подібна часова орієнтація відвертає спільноту від планування і заощадження. В таких суспільствах неефективне використання часу має відповідний вплив на суспільно-політичний та економічний розвиток.

Рівень освіти та знань прямопропорційно визначає рівень розвитку суспільства, політичної системи і політичних інститутів зокрема. На думку Л. Харрісона, суспільство, яке не поважає факти, є вкрай несприятливим не лише в плані продуктивності, конкурентоспроможності та економічної розвиненості, але, передусім, з точки зору можливості створити демократичні, ефективні і справедливі інститути [122, с. 51]. Будь-яка модернізація вимагає орієнтацію на науковий підхід. Суттєвим є врахування фактів, які стосуються самоповаги, гідності, довіри, що є основоположним для ефективного функціонування політичних та економічних інститутів в державі.

Окремо варто виділити значення освіти для формування ефективних політичних інститутів та суспільного прогресу в цілому. Цінність освіти безпосередньо пов'язана з модернізацією і розвиненістю держави, а також тісно пов'язана із вищезазначеними світоглядними явищами – культурою, релігією та моральним кодексом, які, в свою чергу, втілюються в життя за допомогою інституту сім'ї. Простежити взаємозв'язок розвиненості та ефективності інститутів освіти можливо, проаналізувавши матеріали Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй (United Nations Development Programme (UNDP)) [123], в дослідження якої входить визначення рівня освіти в країнах світу (Education Index), який, безсумнівно, є важливим показником соціально-політичного розвитку (Додаток 5) [124]. Хоча рейтинг держав за рівнем розвитку освіти дещо різниться від показників Всесвітнього економічного форуму, провідні позиції займають країни, населення яких сповідує передусім протестантизм, іудаїзм і конфуціанство, що підтверджує ефективність цих світоглядів для позитивного соціально-політичного та економічного розвитку.

З проявом культури тісно пов'язано поняття ментальності. Хоча цей концепт має передусім соціально-психологічне забарвлення, проте має місце і в політичних науках. Російський філософ і психолог П. В. Алексєєв надає наступне визначення ментальності: «менталітет – це стереотипи і спосіб мислення, спосіб світосприйняття, духовної налаштованості, притаманні індивіду або групі людей» [125, с. 105]. В українській філософії, культурології та публіцистиці цей концепт часто вживається для характеристики національних особливостей народів, особливостей культури. Менталітет можна пояснити як глибинні структури культури, історичне і соціальне укорінення у свідомості та поведінці багатьох поколінь людей, що поєднує у собі різні історичні епохи у розвитку національної культури. Менталітет визначає умонастрій і життєву позицію. Менталітет є своєрідною світоглядною матрицею, що цілком входить в рамки визначення культури та характеризує її світоглядний прояв.

Відповідно до дослідження концептів етносу, культури і цивілізації, варто також виділити поняття «цінностей», яке неодноразово зустрічаємо в ході теоретично-концептуального огляду досліджуваної теми. Звертаючись до витоків питання цінностей, варто звернутись до засновника цього концепту – М. Вебера, який ввів проблему цінностей в суспільну науку. З його точки зору, цінністю є норма, яка має певну значимість для соціального суб'єкта. У зв'язку з цим, він підкреслював роль етичних та релігійних цінностей у розвитку суспільства [126, с. 361]. Говорячи про загальне розуміння цінностей, можна стверджувати, що цінність – це поняття, яке вказує на культурне, суспільне або особистісне значення (значимість) явищ і фактів дійсності.

Крім того, слід також приділити увагу суто **політичним чинникам формування та розвитку політичних інститутів**. До них варто віднести: 1) ступінь політичної суб'єктивності; 2) повагу до верховенства права; 3) поширеність корупції в державному секторі; 4) радіус політичної довіри; 5) наявність сильного лідера або команди в секторі управління; 6) ступінь довіри до влади; 7) вплив еліт та їх участь у політичному житті; 8) рівень демократії. Варто детальніше розглянути зазначені політичні чинники.

В будь-якому суспільстві під час прийняття рішень щодо удосконалення особового складу діє суб'єктивний фактор. В ефективності функціонування політичних інститутів ступінь суб'єктивності в кадровій політиці має ключове значення. Зокрема, американський дослідник Л. Харрісон відмічає, що в суспільствах, які не схильні до прогресу, ступінь довіри та ідентифікації політичних інститутів достатньо низький, а в кадровій політиці та керівних рішеннях превалюють суб'єктивні чинники. До них варто віднести: наявність сімейних зв'язків, кумівства, фінансової складової, що є поширеним явищем, в той час як професійними заслугами зазвичай зневажають. В суспільствах, орієнтованих на прогрес, навпаки, основою для призначення на високі посади є заслуги, знання та досвід [127, с. 63]. Так, суспільство, що надає перевагу на керівних посадах в державному або приватному секторі

найбільш здібним і підготовленим фахівцям, від яких можна очікувати ефективних результатів, може розраховувати на швидкий та успішний прогрес. Заслуги і досвід займають центральне місце в країнах, що сповідують конфуціанство, протестантизм та іудаїзм, що є свідченням впливу цього фактору на суспільний прогрес.

Ступінь поваги до верховенства права безпосередньо пов'язана з моральним кодексом в суспільстві, наприклад з тим, наскільки в суспільстві дотримуються принципів чесності, соціальної відповідальності та схильні слідувати правилам. Зазвичай, моральний кодекс суспільства базується на ментальності, психологічних особливостях спільноти, освіті, релігії, суспільних цінностях. Рівень моральності не лише визначає ступінь поваги до верховенства права, але й рівень корупції в державі, причому вірування та світогляд відіграють доволі важливу роль [128, с. 38]. Ці твердження можна підкріпити прикладами, дослідивши показники Індексу сприйняття корупції (The Corruption Perceptions Index 2015) та рейтинг країн світу за показником поширеності корупції у державному секторі. Так, серед проінспектованих 174 держав першу десятку становлять протестантські країни (включно п'ять скандинавських) і одна конфуціанська (Сінгапур) [129]. Достатньо високі показники у Японії, Гонконга та Республіки Корея, на відміну від Китаю та КНДР (Додаток 10).

Наведені показники показують значну кореляцію рівня корупції в державі із суспільним прогресом за натушною формулою: чим нижче рівень корупції, тим більш виражений прогрес. Так, Р. Інглхарт відмічає причинно-наслідкові зв'язки впливу корупції на розвиток суспільства: «Можна стверджувати, що державна корупція подібна до ракової пухлини, яка придушує економічний розвиток, ефективне управління в сферах освіти та послуг, захоплює всі інші елементи здорового суспільства. Крім того, в успішному та ефективно керованому суспільстві корупція по факту неприваблива» [130]. Так, склад лідерів за індексом найменш корумпованих

країн є надзвичайно близьким до списку країн за індексом конкурентоспроможності та якості державного управління.

Ототожнення особистості з іншими членами суспільства є вірогідністю добровільної участі в благодійній та громадській діяльності, добросовісній сплаті податків і співробітництві з іншими для досягнення спільних цілей і добробуту політичного, економічного та соціального характеру. Рівень здатності довіряти та ідентифікувати себе з іншими тісно пов'язаний з наявністю моралі і цінностей у суспільстві та забезпечує ефективність суспільної взаємодії. Радіус довіри є доволі значущим фактором, який забезпечує ефективність політики та економіки. Він також є важливим чинником для впровадження і забезпечення ефективності демократії. Крім того, наявність морального кодексу визначає цілий ряд важливих суспільно-політичних факторів, що існують в суспільстві, такі як: верховенство закону, корупція, радіус довіри та ідентифікації, суспільні зв'язки. Хоча зазначені фактори відносяться передусім до соціальної поведінки, наявність морального кодексу впливає на ступінь довіри в суспільному апараті і тим самим визначає його ефективність [131, с. 39]. Відтак, прикладом слугуватимуть показники Всесвітнього економічного форуму (World Economic Forum), згідно з якими розвинені країни, що займають провідні позиції за показниками економічного розвитку, мають такі ж високі показники за шкалою довіри та цінностей [132, 133]. Так, провідні позиції в рейтингу політичної довіри, як і за показниками економічного розвитку, займають Японія та Республіка Корея (Додаток 22).

Суспільні цінності та довіра до влади чинять фундаментальний вплив на розвиток культури. Вони основані на суспільній моралі, суспільному світогляді та релігії і суттєво впливають на здійснення суспільством власної політики. Варто відзначити спостереження Р. Інглхарта, який відмітив чіткий зв'язок між протестантизмом та демократією в Америці. Зокрема, в католицьких суспільствах принцип демократії впроваджувався повільніше, ніж в протестантських, оскільки вони відображають більш авторитарну та

ієрархічну природу католицизму. Так, адміністративний устрій ісламських спільнот ближчий до протестантської децентралізованості, ніж до католицької централізованості, проте у доктринальному плані породжує фаталізм у світогляді, абсолютизм і нетерпимість, які породжують політичний авторитаризм [134, с. 62] та, відповідно, гальмують суспільний прогрес.

Оскільки в роботі досліджуються країни Східної Азії, основу світогляду яких становить конфуціанство, варто розглянути його детальніше. Основою конфуціанської доктрини є шанування батьківства та патерналізм, таке відношення поширюється також на владу і правителя, що пояснює відносно своєрідне засвоєння демократії конфуціанськими суспільствами, оскільки закладена на основі традиційного конфуціанського світогляду демократія набуває своєрідних, але надзвичайно успішних форм.

Ступінь відповідальності еліт за благополуччя спільноти є прямопропорційним до характерного для суспільства радіусу ідентифікації. Так, значення еліти надзвичайно важливе для суспільних відносин і політичного розвитку, особливо для впровадження політично-управлінських установок (демократизації, мотивації до праці, ефективної системи управління, ступеню політичної участі тощо) [135]. Важливу роль для політичного розвитку держави приписував еліті італійський соціолог та економіст, основоположник теорії еліт В. Парето. Вчений характеризує еліту як людей із надзвичайними лідерськими якостями, а політичну історію називає процесом зміни еліт [136, с. 22]. Про роль еліти у розвитку суспільства писав британський історик та соціолог А. Тойнбі, називаючи її творчою меншістю і рушійною силою суспільного розвитку, що протистоїть нетворчій більшості [137]. Тобто, політична еліта, як найбільш активна, компетентна і впливова частина суспільства, відіграє важливу роль у політичному процесі. Вона бере участь у розробці та прийнятті стратегічних рішень і керує їх реалізацією, визначає напрями суспільного розвитку. Еліти також відіграють основну роль у виробленні тієї або іншої ідеології чи

політичної течії, у формуванні громадської думки та в мобілізації мас для участі в політичних акціях і рухах. По суті, еліта виступає прикладом втілення серед широких мас відповідних культурних цінностей та установок. Самовираження еліти та розвиток суспільних цінностей ведуть до розвитку і становлення демократії.

Таким чином, з вищезазначеного спостерігаємо велику кількість та різноманіття чинників впливу на формування політичних інститутів. Основними причинними засадами щодо формування політичних інститутів визначено історичну необхідність, суспільну потребу та інтереси певних соціальних груп. Оскільки чинники формування політичних інститутів різняться за напрямом впливу, за сферами впливу, за масштабами тощо, ключовими етно-цивілізаційними чинниками визначено культуру, культурні ознаки, географічний фактор, зовнішні впливи та виклики, психологічні особливості, релігію, систему цінностей, новаторство, освіту і науку, етичні норми та ін. Зазначені чинники відповідають історичному розвитку того чи іншого суспільства і, відповідно, впливають на формування політичної системи та інститутів і визначають їхні особливості та сутність.

Особливості впливу етно-цивілізаційних чинників можна прослідкувати на прикладі країн Східної Азії. Сучасні уявлення про традиційну суспільну основу та специфічну політичну культуру сучасних держав Східної Азії обумовлені, перш за все, їхніми етно-культурними і світоглядно-ціннісними особливостями. Суспільний підйом країн Східної Азії відзначається помітним впливом культурної традиції на процес модернізації. В той же час розвиненість Східноазійських держав обумовлюється характерною пристосованістю економічних та політичних інститутів до викликів сучасності. Хоча певні принципи організації суспільно-політичної системи мають західне походження, їх східноазійська інтерпретація набула форм, які настільки відрізняються від західноєвропейських та північноамериканських, що складають альтернативу західному модернізму. Проте, східноазійська модель трансформації суспільства не схильна до витіснення західної, а,

навпаки, гармонійно співіснує з нею. Цінність східноазійської моделі розвитку полягає не лише безпосередньо у специфіці країн Східної Азії, а й у співвідношенні із західним варіантом розвитку та можливості відповідати повною мірою потребам глобальної спільноти.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

Формування і розвиток політичних систем та інститутів залежить від впливу багатьох факторів і чинників. Відповідно до проаналізованих підходів та концепцій щодо аналізу політичного розвитку, ключовими чинниками визначено передусім культурні чинники (світогляд, ментальність, цінності, релігія, психологія, мораль та ін.). Важливими факторами розвитку політичних систем та інститутів також можна назвати соціально-економічні чинники (соціальний капітал, освіта і новаторство, конкуренція, науково-технічний розвиток, якість життя, рівень урбанізації та ін.). Особливості та зміст формування і розвитку політичної системи, інститутів полягають в підвищенні здатності системи адаптуватися до викликів, потреб, а також у функціональній диференціації і складності політичної організації.

Розуміння сутності чинників формування політичних інститутів полягає у виокремленні та визначенні їхніх критеріїв. Відповідно до підходів Л. Пая, Г. Алмонда та Дж. Пауелла щодо тлумачення політичного розвитку визначено наступні критерії формування та розвитку політичних інститутів: по-перше, наявність зовнішніх або внутрішніх викликів системі; по-друге, характер взаємодії із зовнішнім середовищем; по-третє, узгодженість з культурою суспільства, суспільними цінностями; по-четверте, схильність політичної системи до інновацій та, по-п'яте, структурна диференціація і взаємозалежність політичних інститутів.

В сучасних розвинених країнах політичні системи та інститути характеризуються сильною диференціацією організації і функцій політичних інститутів і, відповідно, низьким рівнем політичного примусу та конфліктності, високим рівнем ефективності і адаптивності в умовах сучасних змін, а також здатністю реагувати на потреби суспільства. Прикладами ефективних політичних систем можна вважати політичні системи Японії та Республіки Корея. Цю тезу підтверджують статистичні матеріали науково-дослідних проектів (Додаток 3-22). Виявлено, що

найвищий потенціал та рівень суспільного, економічного, політичного розвитку саме у зазначених Республіці Корея і Японії.

У дослідженні та виявленні етно-цивілізаційних чинників формування політичних інститутів вагомим є співвідношення понять етнічного і цивілізаційного. Спираючись на ключові ідеї російських дослідників В. М. Дьоміна та А. А. Піскопеля, визначаємо сутність етно-цивілізаційного підходу і методу щодо тлумачення чинників формування політичних інститутів. За етно-цивілізаційним підходом досліджувана проблема повинна мати історичну направленість, оскільки в процесі розвитку етнос є рушійною силою, держава – механізмом, а цивілізація – кінцевим результатом діяльності розвитку етносу та держави і, відповідно, політичної системи та інститутів. Крім того, історична направленість полягає у взаємовідношенні понять етносу та культури, а нації з цивілізацією за хронотипами, тобто етнічні чинники завжди передують цивілізаційним в ході розвитку держави. Якщо ж процес зворотній, можна говорити про занепад суспільства та держави. Так, етнос вважається носієм культури, а цивілізація її втіленням. Таким чином, визначаючись із розумінням цих понять, можливо виокремити фактори формування політичних систем та інститутів, які від них походять.

Передусім, ключовим фактором можна назвати культуру та культурні ознаки і характеризувати їх як зміст суспільно-політичної системи, в той час як політичні інститути, держава є формою, яка водночас втілює певні культурні ознаки і відповідним чином оформлює їх. В суспільному житті культурні ознаки втілюються в таких поняттях як цінності, ментальність, світогляд, традиції, установки. Проаналізувавши поняття етносу та етнічних особливостей, визначено впливові фактори щодо формування та розвитку політичних систем та інститутів. До них відносяться наступні чинники: природне середовище, соціально-історичні особливості, психологічні особливості (самосвідомість, ідентифікація), ряд зовнішніх факторів та викликів, міжетнічна та міжкультурна взаємодія, релігія, які можна включити до переліку чинників формування політичних інститутів. Наявність

зазначених факторів можна прослідкувати на прикладі країн Східної Азії. Так, в регіоні є відносно гомогенні етнічні утворення з динамічною моделлю розвитку (Японія) та консервативною сталою системою (Монголія), етнічно розділені країни з різними суспільними та політичними системами (РК та КНДР) та етнічно різномірне суспільство Китаю, в тому числі КР на Тайвані. Згідно з цивілізаційним підходом А. Тойнбі, С. Хантінгтона, Ю. В. Павленка, японська та китайська цивілізації поєднуються з причини близькості культур, історії і територіального сусідства. Таким чином, досліджуваний регіон Східної Азії можна вважати повноцінним цивілізаційним утворенням з виокремленням цивілізаційних осей (Китаю, Японії).

Як вже було зазначено, в процесі історичного розвитку від етнічної спільноти до цивілізації змінюються і культурні особливості цих суспільств. Так, якщо ірраціональне світосприйняття, звичаї, традиції, релігія як суспільно утворюючі чинники більш притаманні етнічним суспільствам, то в процесі історичного розвитку кожної окремої держави, регіону спільнота відходить від цих явищ та удосконалюється на користь раціонального світосприйняття, етичних та культурних цінностей. По суті, концепт культури можна вважати ключовим для пояснення досліджуваних аспектів як змісту, основи, причини розвитку та формування політичних інститутів і систем. На прикладі країн Східної Азії можна прослідкувати успішне поєднання культурного традиціоналізму суспільства та його гнучкість щодо впровадження інновацій і, як результат, прогресивний розвиток. Поглянувши на статистичні матеріали рівня освіти (Додаток 5), інноваційного індексу (Додаток 9), індексу людського розвитку (Додаток 4), рівню політичних та громадянських свобод (Додаток 11), індексу верховенства закону (Додаток 12) та ін., можна чітко побачити, що високорозвинені країни Східної Азії (передусім Японія та Республіка Корея) знаходяться на передових позиціях.

Причинними факторами процесу формування і трансформації політичних інститутів, відповідно до ідей Г. Алмонда та Дж. Пауелла, визначено: 1) суспільні потреби; 2) інтереси певних соціальних груп;

3) історичну необхідність. Зазначені причини слугують поштовхом до політичних перетворень та розвитку.

Враховуючи складність та багатогранність проблеми чинників формування політичних інститутів можна запропонувати різні систематизації щодо їх типології. По-перше, чинники та фактори формування політичних інститутів можуть різнитись за напрямом впливу: 1) зовнішні (інтеграційні процеси та глобалізація, вплив окремих акторів міжнародної системи, екологічні виклики); 2) внутрішні (географічний чинник (клімат, ландшафт, природне середовище), економічні чинники, соціальні чинники (історичний фактор, психологічний чинник, демографічний чинник)). Чинники формування політичних інститутів можна розподілити за сферами впливу: економічні (ринкові відносини, економічна поведінка, рівень заощадливості, готовність до ризиків, конкурентність), геополітичні, суспільно-історичні, суспільно-політичні, екологічні, культурні та ін. Розподіл може бути і за масштабом: локальні, національні, регіональні, глобальні чинники.

Щодо етно-цивілізаційних чинників формування політичних інститутів, пропонується наступна систематизація. Етнічні чинники: 1) географічний фактор, природне середовище; 2) соціально-історичні особливості; 3) зовнішні впливи та виклики; 4) культура, культурні знаки (традиційна культура); 5) психологічні особливості (самосвідомість, ідентифікація); 6) міжкультурна взаємодія; 7) релігія; 8) традиційний світогляд; 9) ірраціональне світосприйняття. Цивілізаційні чинники: 1) культура, культурні ознаки (цивілізаційна культура); 2) система цінностей; 3) новаторство (інноваційно-технологічний чинник); 4) освіта та наука; 5) ментальність; 6) етика, етичні норми; 7) прагматичний світогляд; 8) раціональне світосприйняття. Розподіл етно-цивілізаційних чинників зумовлений їх хронологічною послідовністю (згідно з етно-цивілізаційним підходом).

Слід також приділити увагу політичним чинникам формування та розвитку політичних інститутів. До них варто віднести: 1) ступінь політичної

суб'єктивності; 2) повагу до верховенства права; 3) поширеність корупції в державному секторі; 4) радіус політичної довіри; 5) наявність сильного лідера або команди в секторі управління; 6) ступінь довіри до влади; 7) вплив еліт та їх участь у політичному житті; 8) рівень демократії. Розглянуті політичні чинники співвідносяться з визначеними раніше етноцивілізаційними факторами і стосуються насамперед політичної сфери, але, в той же час, безпосередньо впливають на формування політичної системи та політичних інститутів. Крім того, політичні чинники не можуть бути відірваними від інших людських факторів та повинні розглядатись у матриці складних суспільних відносин.

ПОСИЛАННЯ ДО ДРУГОГО РОЗДІЛУ

1. А. В. Рыбаков, П. Е. Студников, «Категория «политический институт» в современной политической науке», Актуальные вопросы общественных наук: социология, политология, философия, история, №6, 2015. [Электронный ресурс]. Доступно: <http://sibac.info/conf/social/xlvi/41046>. Дата обращения: Июнь 25, 2017.

2. H. Spencer, The Man Versus The State, with Six Essays on Government, Society, and Freedom. Indianapolis, USA: Liberty Fund, Inc., 1992. [Online]. Available: <http://www.econlib.org/library/LFBooks/Spencer/spnMvS0.html>. Accessed on: June 25, 2017.

3. E. Durkheim, Pragmatism and Sociology. London, UK: Cambridge University Press, 1983.

4. М. Вебер, Избранные произведения. Пер. с нем. Москва, Россия: Прогресс, 1990.

5. J. Habermas, Die Einbeziehung des Anderen: Studien zur politischen Theorie (suhrkamp taschenbuch wissenschaft). Berlin, Deutschland: Suhrkamp Verlag, 1996.

6. Д. Норт, Институты, институциональные изменения и функционирование экономики. Москва, Россия: Фонд экономической книги «Начала», 1997.

7. S. P. Huntington, The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order. London, UK: The Free Press ed. Simon/Schuster, 1998.

8. T. Parsons, Sociological Theory and Modern Society. New York, USA: American Sociological Association, 1968. [Online]. Available: <http://www.jstor.org/stable/2091920>. Accessed on: June 25, 2017.

9. М. Дюверже, «Политические институты и конституционное право», в Антология политической мысли. Т. 2: Зарубежная политическая мысль XX в. Москва, Россия: Мысль, 1997.

10. S. M. Lipset, *Political Man: The Social Bases of Politics*. New York, USA: Doubleday, 1960.

11. А. В. Рыбаков, П. Е. Студников, «Категория «политический институт» в современной политической науке», *Актуальные вопросы общественных наук: социология, политология, философия, история*, №6, 2015. [Электронный ресурс]. Доступно: <http://sibac.info/conf/social/xlvi/41046>. Дата обращения: Июнь 25, 2017.

12. Freedom House. [Online]. Available: <https://freedomhouse.org/our-work>. Accessed on: June 25, 2017.

13. North Korea: Overview. Freedom House. [Online]. Available: <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2015/north-korea>. Accessed on: June 25, 2017.

14. G. A. Almond, *Political Theory and Political Science*. New York, USA: American Political Science Association, 1966. [Online]. Available: <http://www.jstor.org/stable/1953762>. Accessed on: June 25, 2017.

15. F. W. Riggs, «Ethnicity, Nationalism, Race, Minority: Semantic, Onomantic Exercise», *International Sociology*, vol. 6, №3, pp. 25-37, 1991.

16. L. W. Pye, *Communications and Political Development*. New York, USA: Princeton University Press, 1969. [Online]. Available: <http://www.jstor.org/stable/139726>. Accessed on: June 25, 2017.

17. G. A. Almond, and S. Verba, *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy*. Boston, USA: Little, Brown, 1980. [Online]. Available: http://scholar.princeton.edu/sites/default/files/tpavone/files/almond_verba-the_civic_culture_revisited_summary.pdf. Accessed on: June 25, 2017.

18. S. M. Lipset, *Continental Divide: The Values and Institutions of the United States and Canada*. New York, USA: Routledge, 1990.

19. K. W. Deutsch *Nationalism and Its Alternatives*. New York, USA: Alfred A. Knopf, 1969. [Online]. Available: <http://journals.cambridge.org/action/displayAbstract?fromPage=online&aid=8933526&fileId=S0003055400129806>. Accessed on: June 25, 2017.

20. R. Inglehart, *The Silent Revolution in Europe: Intergenerational Change in Post-Industrial Societies*. Washington, USA: American Political Science Association, 1971. [Online]. Available: <http://www.jstor.org/stable/1953494>. Accessed on: June 25, 2017.

21. C. Welzel, *Freedom Rising: Human Empowerment and the Quest for Emancipation*. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 2014. [Online]. Available: <http://www.cambridge.org/ua/academic/subjects/politics-international-relations/comparative-politics/freedom-rising-human-empowerment-and-quest-emancipation?format=HB>. Accessed on: June 25, 2017.

22. K. W. Deutsch *Nationalism and Its Alternatives*. New York, USA: Alfred A. Knopf, 1969. [Online]. Available: <http://journals.cambridge.org/action/displayAbstract?fromPage=online&aid=8933526&fileId=S0003055400129806>. Accessed on: June 25, 2017.

23. R. Inglehart, *The Silent Revolution in Europe: Intergenerational Change in Post-Industrial Societies*. Washington, USA: American Political Science Association, 1971. [Online]. Available: <http://www.jstor.org/stable/1953494>. Accessed on: June 25, 2017.

24. S. M. Lipset, *Revolution and Counterrevolution: Change and Persistence in Social Structures*. New York, USA: Basic Books, Inc., 1968. [Online]. Available: <https://www.questia.com/library/1973025/revolution-and-counter-revolution-change-and-persistence>. Accessed on: June 25, 2017.

25. W. W. Rostow, *Politics and the Stages of Growth*. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 1971. [Online]. Available: <http://www.jstor.org/stable/4224161>. Accessed on: June 25, 2017.

26. T. Parsons, «The Theory of Human Behavior in its Individual and Social Aspects», *The American Sociologist*, vol. 27, №4, pp. 13-23, 1996.

27. G. A. Almond, and G. B. Powell, *Comparative Politics: A Developmental Approach*. Boston, USA: Little, Brown, 1966.

28. F. W. Riggs, «Ethnicity, Nationalism, Race, Minority: Semantic, Onomantic Exercise», *International Sociology*, vol. 6, №3, pp. 25-37, 1991.

29. L. W. Pye, *Communications and Political Development*. New York, USA: Princeton University Press, 1969. [Online]. Available: <http://www.jstor.org/stable/139726>. Accessed on: June 25, 2017.
30. G. A. Almond, and G. B. Powell, *Comparative Politics: A Developmental Approach*. Boston, USA: Little, Brown, 1966.
31. Н. Анисимцев, «Транспарентность административно-государственного управления: японский вариант», *Проблемы теории и практики управления*, №6 (01), 2001. [Электронный ресурс]. Доступно: http://vasilievaa.narod.ru/5_6_01.htm. Дата обращения: Июнь 25, 2017.
32. G. A. Almond, and G. B. Powell, *Comparative Politics: A Developmental Approach*. Boston, USA: Little, Brown, 1966.
33. Там само, с. 145.
34. S. P. Huntington, *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. London, UK: The Free Press ed. Simon/Schuster, 1998.
35. И. А. Толстокулаков, «Посттрадиционное общество Южной Кореи и проблемы политической модернизации», *Известия Восточного института*, №16, 2010. [Электронный ресурс]. Доступно: <http://cyberleninka.ru/article/n/posttraditsionnoe-obschestvo-yuzhnoy-korei-i-problemy-politicheskoy-modernizatsii>. Дата обращения: Июль 30, 2017.
36. G. A. Almond, and G. B. Powell, *Comparative Politics: A Developmental Approach*. Boston, USA: Little, Brown, 1966.
37. A. J. Toynbee, *Civilization on Trial*. London, UK: Plume Books, 1949. [Online]. Available: <http://www.jstor.org/stable/2144186>. Accessed on: June 25, 2017.
38. Ю. В. Мазур, «Співробітництво країн Східної Азії із суб'єктами міжнародних відносин у контексті трансформації світової валютно-фінансової системи: політологічний аналіз», *Шляхи трансформації міжнародної валютно-фінансової системи: матер. між. наук.-теорет. міжвід. конф.* Київ, Україна: Інститут світової економіки та міжнародних відносин НАН України, с. 89-90, 2013.

39. Х. Симада, «Причины развития японской экономики», Деловая жизнь, №11, с. 17-20, 2006.

40. Ю. В. Мазур, «Модернізація політичних інститутів країн Східної Азії в контексті культурно-цивілізаційного чинника», Політологічний вісник: Зб. наук. праць, №69, с. 503-513, 2013.

41. R. Inglehart, *Modernization, Cultural Change and Democracy: The Human Development Sequence*. New York, USA: Cambridge University Press, 2005. [Online]. Available: <http://www.cambridge.org/gb/academic/subjects/politics-international-relations/politics-general-interest/modernization-cultural-change-and-democracy-human-development-sequence>. Accessed on: June 25, 2017.

42. Yang Jiechi, «Important Announcement of China's Policy for the Peaceful and Development Road», News Center, №10, 2010. [Online]. Available: http://news.xinhuanet.com/newscenter/2007-10/15/content_6887008.htm.

Accessed on: June 25, 2017.

43. L. E. Harrison, *Jews, Confucians, and Protestants: Cultural Capital and the End of Multiculturalism*. Washington, USA: Rowman & Littlefield Publishers, 2012.

44. L. E. Harrison, *Who Prospers? How Cultural Values Shape Economic and Political Success*. Washington, USA: Basic Books, 1993.

45. Світовий огляд цінностей. World Values Survey. [Online]. Available: <http://www.worldvaluessurvey.org>. Accessed on: June 25, 2017; Всесвітній економічний форум. World Economic Forum. [Online]. Available: <http://www.weforum.org/reports>. Accessed on: June 25, 2017; Світовий банк. The World Bank. [Online]. Available: <http://data.worldbank.org/>. Accessed on: June 25, 2017; Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй. United Nations Development Programme. [Online]. Available: <http://www.undp.org/>. Accessed on: June 25, 2017.

46. A. J. Toynbee, *Surviving the Future*. London, UK: Oxford University Press, 1985. [Online]. Available: <http://www.sciencedirect.com/science/book/9781843344773>. Accessed on: June 25, 2017.
47. Л. Н. Гумилёв, «О термине этнос», Доклады отделений и комиссий Географического общества СССР, вып. 3, с. 3-17, 1967.
48. Л. Н. Гумилёв, *Этногенез и биосфера Земли*. Ленинград, Россия: Гидрометеиздат, 1990.
49. В. Н. Дёмин, *В поисках колыбели цивилизации*. Москва, Россия: Вече, 2004.
50. А. А. Пископфель, «Нация и этнос в диалоге культуры с цивилизацией», *Этнометодология: проблемы, подходы, концепции*, вып. 11, с. 92-106, 2005.
51. А. А. Пископфель, «Традиция, культура, наследие как конструктивные понятия», *Этнометодология: проблемы, подходы, концепции*, вып. 19, с. 26-49, 2015.
52. А. А. Пископфель, «Нация и этнос в диалоге культуры с цивилизацией», *Этнометодология: проблемы, подходы, концепции*, вып. 11, с. 92-106, 2005.
53. Ю. В. Мазур, «Етнонаціональні та етнополітичні процеси в країнах Східної Азії», *Дослідження світової політики: Зб. наук. праць. Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України*, вип. 4(65), с. 160-169, 2013.
54. Г. В. Ф. Гегель, *Энциклопедия философских наук. Т. 1. Наука логики*. Москва, Россия: «Мысль», 1974.
55. И. Кант, *Критика чистого разума*. Пер. з нім. Київ, Україна: Юніверс, 2000.
56. О. Шпенглер, *Закат Европы*. Москва, Россия: «Наука», 1993.
57. L. E. Harrison, *Who Prospers? How Cultural Values Shape Economic and Political Success*. Washington, USA: Basic Books, 1993.
58. Там само, с. 18.

59. Ю. В. Бромлей, Г. Е. Марков, Этнография. Москва, Россия: Высшая школа, 1982.
60. Ю. В. Бромлей, «К вопросу о сущности этноса», Природа, №2, с. 51-55, 1970.
61. Л. Н. Гумилёв, «О термине этнос», Доклады отделений и комиссий Географического общества СССР, вып. 3, с. 3-17, 1967.
62. А. А. Пископпель, «Нация и этнос в диалоге культуры с цивилизацией», Этнометодология: проблемы, подходы, концепции, вып. 11, с. 92-106, 2005.
63. А. А. Пископпель, «Традиция, культура, наследие как конструктивные понятия», Этнометодология: проблемы, подходы, концепции, вып. 19, с. 26-49, 2015.
64. М. Н. Губогло, Ідентифікація ідентичності: Етносоціологічні нариси. Москва, Росія: Наука, 2003.
65. Р. Осборн, «Национальное самоопределение и целостность государства», Общественные науки и современность, №5, с. 122-126, 1993.
66. О. М. Куць, Етнонаціональні чинники державотворення: Монографія. Харків, Україна: Магістр, 2002.
67. Л. Н. Гумилёв, Этногенез и биосфера Земли. Ленинград, Россия: Гидрометеиздат, 1990.
68. Ю. В. Бромлей, «К вопросу о сущности этноса», Природа, №2, с. 51-55, 1970.
69. Pierre L. van den Berghe, Man in Society: A Biosocial View. New York, USA: American Sociological Association, 1976. [Online]. Available: <http://www.jstor.org/stable/2062612>. Accessed on: June 25, 2017.
70. L. Romanucci-Ross, G. A. De Vos, T. Tsuda, Ethnic identity: problems and prospects for the twenty-first century. 4th ed. New York, USA: Rowman, AltaMira Press, 2006.
71. F. Heckmann, Ethnische Minderheiten, Volk und Nation. Soziologie inter-ethnischer Beziehungen. Stuttgart, Deutschland: Enke Verlag, 1992.

72. E. Gellner, *Culture, Identity, and Politics*. London, UK: Cambridge University Press, 1987.

73. George A. De Vos, and Lola Romanucci-Ross, *Ethnic Identity: Creation, Conflict, and Accommodation*. 3rd edition. New York, USA: AltaMira Press, 1995.

74. І. Ф. Курас, *Етнополітологія: Перші кроки становлення*. НАН України: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень. Київ, Україна: Генеза, 2004.

75. Л. П. Нагорна, *Історична культура: концепт, інформаційний ресурс, рефлексивний потенціал*. Київ, Україна: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2014.

76. Масштабний обвал на китайській фондовій біржі. ТСН. 8 липня 2015. [Електронний ресурс]. Доступно: <http://tsn.ua/groshi/kitay-tyagne-uves-svit-u-prirvu-eksperti-rozpovili-chi-buti-svitoviy-krizi-453423.html>. Дата звернення: Черв. 25, 2017.

77. П. Жук, Н. Мазур, Р. Соломонюк, Р. Турчак, *Етнополітична карта світу ХХІ століття*. Львів, Україна: Мандрівець, 2000.

78. Там само, с. 138.

79. Там само, с. 159.

80. Ю. В. Мазур, «Етнонаціональні та етнополітичні процеси в країнах Східної Азії», *Дослідження світової політики: Зб. наук. праць*. Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, вип. 4(65), с. 160-169, 2013.

81. М. А. Цагараев, «Этнополитические проблемы разделенных народов: политико-правовые основы их регулирования: на примере осетинского народа», дис. канд. полит. наук., Рос. акад. гос. службы при Президенте РФ. Москва, Россия, 2009.

82. Там само, с. 61.

83. П. Жук, Н. Мазур, Р. Соломонюк, Р. Турчак, *Етнополітична карта світу ХХІ століття*. Львів, Україна: Мандрівець, 2000.

84. S. P. Huntington, *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. London, UK: The Free Press ed. Simon/Schuster, 1998.

85. Там само, с. 47.

86. A. J. Toynbee, *Civilization on Trial*. London, UK: Plume Books, 1949. [Online]. Available: <http://www.jstor.org/stable/2144186>. Accessed on: June 25, 2017.

87. Там само.

88. S. P. Huntington, *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. London, UK: The Free Press ed. Simon/Schuster, 1998.

89. Ю. В. Павленко, «Структура глобальної цивілізації», *Вісник НАН України*, №3, с. 3-16, 2005.

90. Ю. В. Павленко, *Історія світової цивілізації: соціокультурний розвиток людства*. Київ, Україна, 1996.

91. L. E. Harrison, *Who Prospers? How Cultural Values Shape Economic and Political Success*. Washington, USA: Basic Books, 1993.

92. К. Гирц, *Інтерпретація культур*. Пер. с англ. Москва, Росія: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2004.

93. R. Inglehart, *Culture Shift in Advanced Industrial Society*. New York, USA: Princeton University Press, 1989.

94. Ю. В. Мазур, «Консолідуєчий потенціал етнічного чинника в сучасних державах Східної Азії», *Сучасні міждисциплінарні дослідження: історія, сьогодення, майбутнє*. Матеріали ІХ заочної міжнародної конференції: збірник наукових праць. Київ, Україна: Видавництво «Аграр Медіа Груп», с. 45-49, груд. 31, 2014.

95. Г. Спенсер, *Личность и государство*. Челябинск, Росія: Социум, 2007.

96. К. Маркс, *До критики політичної економії*. Пер. з нім. Харків, Україна: Державне видавництво України, 1926.

97. М. Вебер, *Протестантська етика і дух капіталізму*. Пер. з нім. Київ, Україна: Основи, 1994.

98. Л. С. Васильев, Проблемы генезиса китайской цивилизации. Формирование основ материальной культуры и этноса. Москва, Россия: Наука. 1976.

99. Ю. В. Мазур, «Цивілізаційне підґрунття формування політичних інститутів в країнах Східної Азії», Проблеми міжнародних відносин: Зб. наук. праць, №7, с. 108-121, 2013.

100. О. А. Коппель, Цивілізаційна парадигма формування нового світового порядку в умовах глобалізації. [Електронний ресурс]. Доступно: <http://helen-koppel.narod.ru/017.htm>. Дата звернення: Черв. 28, 2017.

101. G. A. Almond, Political Theory and Political Science. New York, USA: American Political Science Association, 1966. [Online]. Available: <http://www.jstor.org/stable/1953762>. Accessed on: June 28, 2017.

102. G. A. Almond, and G. B. Powell, Comparative Politics: A Developmental Approach. Boston, USA: Little, Brown, 1966.

103. L. W. Pye, Communications and Political Development. New York, USA: Princeton University Press, 1969. [Online]. Available: <http://www.jstor.org/stable/139726>. Accessed on: June 28, 2017.

104. S. Verba, Small Groups and Political Behavior. New York, USA: American Political Science Association, 1978. [Online]. Available: <http://www.jstor.org/stable/2108944>. Accessed on: June 28, 2017.

105. Политические системы и политические культуры Востока. Изд. 2. Гл. ред. А. Д. Воскресенский. Москва, Россия: АСТ: Восток-Запад, 2007.

106. Л. И. Василенко, В. Е. Ермолаева, Ю. А. Шрейдер и др., Глобальные проблемы и общечеловеческие ценности. Москва, Россия: Прогресс, 1990.

107. Світовий банк. The World Bank. [Online]. Available: <http://data.worldbank.org/>. Accessed on: June 28, 2017.

108. Э. Фромм, Здоровое общество. Пер. с нем. Москва, Россия: Аст Хранитель, 2006.

109. G. C. Homans, *Social behavior: Its elementary forms*. New York, USA: Harcourt Brace, 1974.

110. Р. К. Мертон, «Наука и социальный порядок», *Вопросы социальной теории*, вып. 1, с. 191-207, 2007.

111. L. E. Harrison, *Jews, Confucians, and Protestants: Cultural Capital and the End of Multiculturalism*. Washington, USA: Rowman & Littlefield Publishers, 2012.

112. M. Grondona, «A Cultural Typology of Economic Development», in Lawrence E. Harrison and Samuel P. Huntington (eds.), *Culture Matters: How Values Shape Human Progress*. New York, USA: Basic Books, 2000, pp. 46-57.

113. Дж. Коулман, «Капитал социальный и человеческий», *Общественные науки и современность*, №3, с. 122-139, 2001.

114. Світовий банк. The World Bank. [Online]. Available: <http://data.worldbank.org/>. Accessed on: June 28, 2017.

115. Ф. Фукуяма, *Доверие: социальные добродетели и путь к процветанию*. Пер. с англ. Москва, Россия: ООО «Издательство АСТ»: ЗАО НПП «Ермак», 2004.

116. Tu Wei-Ming, *Confucian Traditions in East Asian Modernity. Moral Education and Economic Culture in Japan and Four Mini-Dragons*. Cambridge, USA: Harvard University Press, 1996.

117. Ю. В. Мазур, «Вплив культури на формування політичної системи та інститутів на прикладі країн Східної Азії», *Наукові праці: науково-методичний журнал. Політологія*. Миколаїв, Україна: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, т. 273, вип. 261, с. 61-64, 2016.

118. В. Наумкин, «Культурное многообразие, демократия и хорошее управление», *Россия в глобальной политике*, т. 11, №2, с. 116-124, 2013.

119. R. Inglehart, *Modernization, Cultural Change and Democracy: The Human Development Sequence*. New York, USA: Cambridge University Press, 2005. [Online]. Available: <http://www.cambridge.org/gb/academic/subjects/politics-international-relations/politics-general-interest/modernization-cultural->

[change-and-democracy-human-development-sequence](#). Accessed on: June 28, 2017.

120. Л. Харрисон, «Культурный код и прогресс» Открытая экономика, 2010. [Электронный ресурс]. Доступно: <http://www.opec.ru/1295413.html>. Дата обращения: Июнь 28, 2017.

121. L. E. Harrison, Who Prospers? How Cultural Values Shape Economic and Political Success. Washington, USA: Basic Books, 1993.

122. Там само, с. 51.

123. Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй. United Nations Development Programme. [Online]. Available: <http://www.undp.org/>. Accessed on: June 28, 2017.

124. Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй. United Nations Development Programme. Індекс рівня освіти в країнах світу. Education Index. [Online]. Available: http://hdr.undp.org/sites/default/files/2015_human_development_report.pdf. Accessed on: June 28, 2017.

125. П. В. Алексеев, Социальная философия. Москва, Россия: ООО «ТК Велби», 2004.

126. М. Вебер, Избранные произведения. Пер. с нем. Москва, Россия: Прогресс, 1990.

127. L. E. Harrison, Who Prospers? How Cultural Values Shape Economic and Political Success. Washington, USA: Basic Books, 1993.

128. Ю. В. Мазур, «Політична мораль у контексті культурних традицій країн Східної Азії», Цивілізаційні чинники світобудови: джерела походження, потенціал взаємодії та виміри конструктивізму (країни Азії та Африки): Збірник наукових праць. НАН України, ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», с. 34-41, 2015.

129. Індекс сприйняття корупції. The Corruption Perceptions Index. Transparency International. [Online]. Available: <http://www.transparency.org/cpi2015/>. Accessed on: June 28, 2017.

130. R. Inglehart, *Modernization, Cultural Change and Democracy: The Human Development Sequence*. New York, USA: Cambridge University Press, 2005. [Online]. Available: <http://www.cambridge.org/gb/academic/subjects/politics-international-relations/politics-general-interest/modernization-cultural-change-and-democracy-human-development-sequence>. Accessed on: June 28, 2017.

131. Ю. В. Мазур, «Політична мораль у контексті культурних традицій країн Східної Азії», *Цивілізаційні чинники світобудови: джерела походження, потенціал взаємодії та виміри конструктивізму (країни Азії та Африки): Збірник наукових праць. НАН України, ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України»*, с. 34-41, 2015.

132. Світовий огляд цінностей. World Values Survey. [Online]. Available: <http://www.worldvaluessurvey.org>. Accessed on: June 28, 2017.

133. Всесвітній економічний форум. World Economic Forum. [Online]. Available: <http://www.weforum.org/reports>. Accessed on: June 28, 2017.

134. Р. Инглхарт, «Постмодерн: меняющиеся ценности и изменяющиеся общества», *Полис*, №4, с. 18-28, 1997.

135. R. Inglehart, *Modernization, Cultural Change and Democracy: The Human Development Sequence*. New York, USA: Cambridge University Press, 2005. [Online]. Available: <http://www.cambridge.org/gb/academic/subjects/politics-international-relations/politics-general-interest/modernization-cultural-change-and-democracy-human-development-sequence>. Accessed on: June 28, 2017.

136. V. Pareto, *The Rise and Fall of Elites: An Application of Theoretical Sociology*. New Brunswick, New Jersey, USA: Transaction Publishers, 1991.

137. A. J. Toynbee, *Surviving the Future*. London, UK: Oxford University Press, 1985. [Online]. Available: <http://www.sciencedirect.com/science/book/9781843344773>. Accessed on: June 28, 2017.

РОЗДІЛ 3

ФОРМУВАННЯ ТА ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОЛІТИЧНИХ ІНСТИТУТІВ В КРАЇНАХ СХІДНОЇ АЗІЇ В КОНТЕКСТІ ЕТНО- ЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ ЧИННИКІВ

3.1. Формування сучасних політичних інститутів Китаю та Японії: етно-цивілізаційний вимір

Китай. Сучасна Китайська Народна Республіка, сформована в середині ХХ століття, об'єднала всю материкову частину країни і на сьогодні досягла значного світового економічного значення. Згідно з діючою Конституцією від 1982 р., Китайська Народна Республіка є соціалістичною державою демократичної диктатури народу, керованою робочим класом через Комуністичну партію Китаю (КПК), що сформована на основі союзу робітників і селян. Вищим органом державної влади є однопалатні Всекитайські збори народних представників (ВЗНП), що складаються з 2979 депутатів, які обираються регіональними зборами народних представників строком на 5 років. Сесії ВЗНП скликаються на щорічній основі. Через велику кількість депутатів у період між сесіями функції ВЗНП виконує обраний з числа делегатів постійний комітет (близько 150 осіб). До виборів допускаються тільки депутати від Комуністичної партії Китаю і восьми так званих демократичних партій, що входять до Народної політичної консультативної ради Китаю (НПКРК). Згідно з особливим статусом, власні органи законодавчої влади діють на території Сянгану (Гонконгу) і Макао. На материковій частині Китаю створено організаційно-політичне домінування Комуністичної партії Китаю, проте, говорячи про КР на Тайвані як про регіон Китаю, в ньому встановилась політична система, що відповідає стандартам багатопартійності. Всі депутати ВЗНП є представниками блоку комуністів і демократів. Голова КНР, Си Цзиньпин, є генеральним секретарем ЦК КПК. Це представник сьомого покоління керівників країни [1, с. 238].

З 2004 року внесенням ряду поправок до Конституції було визначено специфіку сучасного політичного управління в КНР. Зміни стосувались «трьох представництв» і визначали вектор гармонійного розвитку матеріальної, політичної та духовної культури: по-перше, представництво партією всього народу, по-друге, об'єктивні потреби розвитку виробничих сил та по-третє, прогресивність китайської культури. Подібні зміни, згідно з суспільними і культурними потребами, поклали початок процесу суспільних та інституційних трансформацій [2]. Проте, розгляд перспектив політичних перетворень і модернізації неможливий без розуміння специфіки політичних процесів всередині країни. Зокрема, у Китаї необхідно враховувати офіційне трактування цього питання елітою країни. Дослідження пропагандистських тез щодо питання політичної модернізації дає уявлення про вектори розвитку, які влада має наміри проводити.

Ще з 2008 року партійно-політичне керівництво підкреслювало недопустимість відмови від ідеологічного верховенства марксизму та основ соціалізму, а також неприйнятність перейняття західних політичних інститутів [3]. На той час такий вектор політики мав позитивний досвід в умовах викликів сучасності (зокрема, сприяв запобіганню критики політики реформ на фоні світової фінансової кризи та успішному втіленню цих реформ). На сьогодні така політика неприйняття цінностей Заходу з боку китайського керівництва втілювалась у більш чіткому формулюванні тези «чотирьох меж» (необхідності розмежовувати) у економіці, політиці та культурі: 1) марксизм та антимарксизм; 2) економічний устрій Китаю, побудований на основі соціалістичної громадської власності із сумісним розвитком різних форм власності, та приватизацію, а також систему виключно громадської власності; 3) соціалістичну демократію з китайською специфікою і західну буржуазну демократію; 4) соціалістичні ідеї та культуру з одного боку та зіпсовані феодальні і капіталістичні з іншого [4, с. 83]. Відтак, характерним для китайських політичних трансформацій було і є

також те, що метою будь-яких політичних ініціатив було підвищення та збереження авторитету влади.

Хоча утворення КНР як політичного інституту датується 1949 р., по суті, процес трансформації і модернізації політичної системи та інститутів і формування сучасної КНР почало відбуватись з 1978 року. Ці політичні зміни пов'язані зі смертю Мао Цзедуна і прийняттям нової Конституції у 1982 році. З цього часу починається розробка нових політичних ідей, що базуються передусім на політиці реформ та відкритості. За цей час Китай стрімко розвиває виробничі сили і потенціал, що дозволило країні отримати величезні прибутки та посилити загальну міць держави. Крім того, за цей час посилюється вплив Китаю у міжнародному середовищі, передусім завдяки економічному росту. В цей час відбувається перехід до соціалістичної ринкової економіки та перехід від великої сільськогосподарської країни до промислово розвиненої держави. Це можна наочно продемонструвати, дослідивши показники економічного розвитку: рівень ВВП (Китай займає друге місце у світі, поступившись першим місцем США (Додаток 21)), за інноваційним розвитком КНР займає 29 позицію серед країн світу (Додаток 9), за рівнем глобальної конкурентоспроможності країни КНР займає 28 позицію (Додаток 8), за показниками валових національних заощаджень – 4 місце (Додаток 6). Ці статистичні показники свідчать про великі економічні досягнення Китаю за період з 1978 і до сьогодні. Причинами стрімкого розвитку Китаю стали різні фактори впливу: зовнішні впливи, економічні, соціальні, геополітичні, культурні тощо. Варто приділити увагу деяким з них.

Перш за все, варто відмітити важливість зовнішнього впливу на розвиток сучасного Китаю. До 1978 року в Китаї практикувалась політика «доводу пригніченості», сформована Хоу Чиміном, яка була логічним історичним результатом негативного колоніального досвіду минулого. Політика «доводу пригніченості» полягала у розумінні зовнішнього впливу як фактору збитковості для економіки країни, оскільки інвестиції та іноземна торгівля руйнують національне виробництво і сільське господарство,

спричиняють дисбаланс економіки в державі і не дають шансів на розвиток китайським фірмам та підприємствам [5, с. 38]. Початок відходу від цієї політики з 1978 року спричинив кардинальні зміни в економічному секторі країни [6, с. 437]. Єдине, що залишилося від політики економічної ізоляції, це політика державного контролю економічного сектору.

Важливу роль у розвитку, передусім, економіки КНР відігравали та відіграють США. Нові та старі підходи китайського керівництва у взаємовідносинах зі США базуються на симбіозі взаємної вигоди та побоювань, однак, ні Китай, ні США не розглядають один одного як пряму військову загрозу. Побоювання КНР спричинені перш за все впливом США в Азійсько-Тихоокеанському регіоні. З іншого боку, на США припадає близько чверті китайської торгівлі та третина іноземних інвестицій в Китай [7]. Саме цей фактор відігравав і відіграє надзвичайно важливу роль у здійсненні модернізації в Китаї. Інші важливі вектори міжнародних інтересів Китаю визначені у зовнішньополітичній лінії КНР і полягають в активізації участі у міжнародних інститутах (ООН, ВТО тощо) та співробітництві (НАТО, ЄС та ін.), активізації в Азійському регіоні, політиці добросусідства із сусідніми державами тощо [8, с. 11]. Однак, в основному, міжнародне співробітництво Китаю носить економічний характер.

Окремо варто відмітити позитивне відношення китайського керівництва до глобалізації, але, як і у сфері міжнародної взаємодії, саме до економічної складової глобалізації. Це пов'язано з тим, що своїх економічних успіхів КНР значною мірою досягла завдяки глобалізації, а саме поширенню впливу транснаціональних корпорацій (ТНК) в державі, спричиненому привабливістю дешевих та різноманітних трудових ресурсів Китаю. Тобто, зовнішній чинник впливу на розвиток та модернізацію Китаю втілений передусім у впливі США, поширенні глобалізації та інтеграції, міжнародному співробітництві, і не має прямого впливу на формування політичних інститутів Китаю, лише в межах економічної сфери. Це можна пояснити соціалістичною специфікою державної політики в країні.

Одним з найважливіших факторів формування і розвитку політичної системи та інститутів є економічний чинник. Перш за все, це полягає в тому, що теоретична система соціалізму, на якій побудована КНР, важливою метою визначає створення соціалістичної ринкової економіки. Саме в рамках єдиного та всебічного економічного планування налагоджується низка важливих взаємовідносин в державі: відносини між містами та селами, державним сектором, підприємствами і приватним бізнесом, взаємовідносини в державі та за її межами та ін [9, с. 31]. Тобто, регулювання економічних відносин у випадку КНР стосується багатьох сфер життя держави, в тому числі політичних та інституційних.

Модернізація політичної та економічної систем Китаю значною мірою пов'язана з особливістю освіти. Освіта дає поштовх до успішного розвитку держави. В цілому КНР демонструє непогані показники рівня освіти, а деякі адміністративні частини (наприклад, Гонконг) демонструють рівень провідних держав світу (Додаток 5). Особливість китайської освіти полягає у вихованні відповідальності народу перед державою. Саме у сфері освіти найяскравіше проявляється характерна культурна риса китайців – «патерналізм», тобто форма регулювання суспільних відносин у державі, що проявляється у протегуванні державою народу [10, с. 546]. Патерналізм у Китаї на державному рівні проявляється в уявленні суспільства як родини, головою якої (батьком) є держава. Фактично, прояв патерналізму характерний для традиційних суспільств, однак Китай не можна назвати цілком традиційним суспільством. Тут в силу вступають етно-цівілізаційні чинники і особливості, що полягають у культурі, світогляді, освіті та вихованні, системі цінностей, ментальності, які проявляються, в цьому конкретному випадку, у вигляді патерналізму у багатьох сферах суспільного життя.

Відомий факт, що освіта є важливою умовою для повноцінного розвитку держави, прогресу і новаторства. Оскільки КНР є світською державою, в якій цінується вміння вчитись, важливою специфікою розвитку сфери освіти є

принцип вибіркового навчання та адаптації. Китайці виробили ефективні здібності до вибіркового навчання та адаптації до нових викликів життя. Про це свідчить стрімкий розвиток науки та інформаційних технологій в КНР. Так, за рівнем інноваційного розвитку серед країн світу Китай займає 29 місце (Додаток 9), що є надзвичайно високим результатом, а також сприяє виходу країни у світові лідери.

Вищезазначені фактори зовнішніх впливів, економічного розвитку, освіти і новаторства, культурних ознак тощо безсумнівно впливають на розвиток КНР. Проте рушійною силою формування і трансформації політичних інститутів в КНР залишається політика партії та уряду, яка базується на соціалістичних принципах поваги духу народної ініціативи, сприянні розвитку продуктивних сил соціалістичного суспільства, сприянні підвищенню життєвого рівня народу та зростанню сукупної потужності соціалістичної держави. Ці основні принципи сучасного «китайського шляху до соціалізму» розробив Ден Сяопін і китайське керівництво продовжує дотримуватися їх і сьогодні [11, с. 215]. По суті, не дивлячись на соціалістичну складову, політика КНР носить раціональний і прагматичний характер, що є важливим сприятливим етно-цивілізаційним чинником розвитку політичної системи та інститутів.

Сучасні китайські дослідники підкреслюють, що основним завданням китайського соціалізму є модернізація і, в той же час, збереження однієї з найдавніших цивілізацій на землі [12, с. 552]. Тобто, китайське керівництво використовує соціалістичні методи для розвитку суспільства, розглядаючи їх не як соціальну модель суспільства, а як своєрідну форму для прискорення модернізації країни. Тому, говорячи про політичну культуру КНР, не можна її характеризувати як «соціалістичну» у звичному марксистському значенні, оскільки вона носить конфуціанський і традиційний для Китаю характер. Для опису такого співвідношення соціалізму і китайської культури китайський політичний діяч Ден Сяопін використовував концепцію «соціалізму з китайською специфікою» [13, с. 99].

Важливу роль у формуванні і розвитку політичної системи та інститутів Китаю відіграє національна еліта. Перш за все, це пов'язано з втіленням національною елітою політичного відродження, що полягає у відновленні традиційних пластів політичної свідомості і політичної культури. Так, національні еліти мають здатність формувати «великі цілі» в політиці і мобілізувати духовний потенціал суспільства. По-друге, національна еліта спрямовує філософські прагнення та інтелектуальний пошук у певний політичний напрямок. Тобто, суспільна свідомість не просто активізується філософськими і демократичними ідеалами, а скеровується на прийняття активної участі у розвитку суспільства і держави. Важливою характерною рисою політичної культури Китаю є здатність втілення традиційних цінностей у сучасне суспільство та адаптація до зовнішніх впливів [14, с. 32]. Відповідно, успіх «азійських драконів» практично в усіх сферах життя складається не лише з економічної складової, але й значною мірою з культури і духовної єдності народу.

У використанні традиційних конфуціанських цінностей в політиці виражається соціокультурна ідентичність сучасного Китаю. Так, наприкінці XXI століття конфуціанські ідеї набувають особливого значення та популярності. У 1989 році генеральний секретар ЦК КПК Цзян Цземін визначав роль конфуціанства в освіті та його значення для морального виховання молодого покоління китайців. У 1990 році депутати Великих зборів народних представників виступили з пропозицією сформуванню законопроект щодо «чесного та непідкупного керівництва» і створення Комісії адміністративного контролю діяльності керівництва країни [15, с. 241]. Не дивлячись на численні спроби удосконалити політичну систему та інститути, загальна політична картина в державі не є досконалою. Якщо взяти до уваги політичні чинники формування та розвитку політичних інститутів, наприклад, повагу до верховенства права (Додаток 12), поширеність корупції в державному секторі (Додаток 10), радіус політичної довіри (Додаток 22), рівень демократії (Додаток 14), то за цими показниками

КНР демонструє скромніші результати, ніж в економічному секторі (Додаток 6, 8, 9, 21). Стосовно керівництва КПК, можна говорити про наявність сильної команди в секторі управління, що фактично є позитивним чинником для політичної системи та інститутів. Однак, життєві приклади демонструють складнощі управління у деяких адміністративних регіонах (Тибетський автономний район, КР на Тайвані та ін.).

При цьому слід зазначити, що в країнах з конфуціанськими традиціями (Китай, Японія, Сінгапур) в цілому не характерно використання моделі «політичного маятника», яка служить основою двопартійної системи. Прихід до влади нових лідерів зумовлює продовження політичних ідей попередників та пошуки нових шляхів розвитку шляхом загальної згоди і компромісів з існуючою системою. Обережне, але неухильне впровадження в КНР однопартійних виборів на альтернативній основі і розширення виборної системи на місцевому рівні створює особливу демократію з «китайською специфікою». Так, у світі існує міф про те, що китайська політична система та інститути не реформуються. Частково це так. У Китаї дійсно немає прямих парламентських і президентських виборів. Голову держави обирає парламент, Всекитайські збори народних представників (ВЗНП). Делегати ВЗНП також не обираються, а висувуються трудовими колективами і партійними організаціями. Однак, перші альтернативні вибори в Китаї пройшли ще в 1988 році – майже одночасно з першими аналогічними виборами в СРСР. Крім того, з 2010 року партійні представники обираються на альтернативній основі, хоча й на місцевому рівні [16, с. 386]. Так, не дивлячись на наявність в країні системи домінування однієї партії, все ж політична система, а також політика, що проводиться в країні, і шлях політичного розвитку, якого дотримується держава, значною мірою залежать від народу країни, конкретної ситуації, історичних і культурних умов як чинників впливу.

Як правило, континентальний Китай вважається відносно стабільною державою. За свідченнями багатьох дослідників, розвиток КНР спричинений

поєднанням західних ліберальних моделей розвитку і нової політики комуністичного уряду зі збереженням традиційних національних здобутків. Країна характеризується значним економічним зростанням, хоча в останні роки економічна криза 2008, масштабний обвал на китайській фондовій біржі 2015 року [17] залишили свій відбиток на економіці держави.

Багато китайських дослідників говорять про відсутність національних суперечностей та про відносну унітарність країни. Основними територіями, де існують значні сепараційні тенденції, є: Тибет (Тибетський автономний район); Синьцзян-Уйгурський автономний район; Внутрішня Монголія; Маньчжурія; Гуансі-Чжуанський автономний округ; Нінся-Хуейський автономний округ; провінції на південь від Янцзи; північно-західні території, заселені переважно казахами; південно-західні райони, заселені народом іцзу; провінція Юнань [18, с. 98]. Крім того, питання Макао та Гонконгу, проблеми уйгурів, Тибету і КР на Тайвані, відокремлення економічних областей держави свідчать про негативні тенденції в державі.

Окремо варто розглянути питання КР на Тайвані. З 1990-х рр. в китайському суспільстві з демократією починають асоціювати особливості політичної системи Китаю, що включає вільні вибори, вплив інтелігенції на владу, поєднання демократичних свобод і націоналістичної китайської традиції. Тобто, для Китаю характерним стає розуміння демократії як суміші марксистського розуміння демократії (в КНР), китайської реальності (в КНР і КР на Тайвані), позитивних досягнень західної демократії (КР на Тайвані) і демократичних елементів у традиційній китайській культурі (в КНР і КР на Тайвані) [19, с. 79]. При цьому, характерними рисами демократії в КНР є диктатура народу, демократичний централізм і керівна роль КПК, в той час як в КР на Тайвані поняття демократії трансформувалося в демократичний режим з національною китайською специфікою.

Як відзначає російський вчений А. Д. Воскресенський: «Тайвань є регіоном Китаю, в якому встановилась політична система, яка в цілому відповідає стандартам багатопартійності, що забезпечує політичний

плюралізм» [20, с. 503]. Про політичний плюралізм в КНР можна говорити у перспективі, оскільки для цього відсутні організаційно-політичні передумови, як і саме поняття політичного плюралізму не входить в інструментарій керівництва держави та її ідеологів. Проте, на сьогодні спостерігається плюралізм думок в науці, літературі та мистецтві, тому теоретично не можна виключати можливості його переростання в плюралізм політичний. Варто припустити, що зі зростанням економічної могутності Китаю, подальшим розвитком багатосекторальної економіки, питання щодо політичного плюралізму буде виникати і надалі.

КР на Тайвані відзначається значними досягненнями у економічному розвитку, боротьбі за політичні свободи. КР на Тайвані досягла найвищої справедливості в розподілі доходів – він майже такий, як у розвинених країнах світу. Незважаючи на сімейність і клановість, наявний високий радіус суспільної довіри до місцевих органів, а також рівень політичних та громадянських свобод (Додаток 11) в КР на Тайвані достатньо високі. Силі національної ідентифікації безумовно сприяє расова, етнічна і мовна однорідність східноазійських країн. Але, оскільки в конфуціанстві відносини між правителем і підданим будуються за зразком синівської шанобливості, то, відповідно, правитель є фігурою батька. Всі китайці, корейці і японці вчаться повазі до правителя, який є символом суспільства і народу, починаючи з абетки (або ієрогліфів) [21, с. 21]. Але через п'ятий тип взаємин (єдині неавторитарні) базове взаємовідношення конфуціанства – один між одним – люди вчаться повазі до співгромадян.

Процес модернізації КР на Тайвані сприяє закріпленню на острові збалансованої в основних параметрах соціально-економічної структури, яка в змозі протистояти будь-яким зовнішнім та внутрішнім викликам. Варто погодитись з точкою зору науковців, які стверджують, що особливий характер тайванської модернізації полягає у першочерговому розвитку незалежного національного ринку, формуванні правової держави, громадянського суспільства і демократичних інститутів у поєднанні з ідеєю

розвитку із власним соціокультурним комплексом [22, с. 24]. Переїняття тайванцями західних стандартів та моделей не спричинило заміни останніми власних традиційних і національних особливостей.

Політичними інститутами КНР і КР на Тайвані не обмежуються існуючі на території Китаю форми політичної організації суспільства. У 1997 і 1999 рр. під суверенітет Китаю повернулися колоніальні анклав Гонконг (Сянган) і Макао (Аомень) в якості особливих адміністративних районів (ОАР). Їхні політичні інститути були спочатку відпрацьовані за моделлю Гонконгу і, в цілому, на сьогодні аналогічні та однойменні за рідкісними винятками, які стосуються в основному органів юстиції. Самоврядування ОАР ґрунтується на відмінних від материкової частини КНР інститутах, в тому числі і на запозичених в дещо модифікованому вигляді і, в ряді випадків, під іншими найменуваннями з колоніального минулого [23, с. 243]. Так, ОАР відзначаються у складі КНР широкою автономією, а з їхньої компетенції виключені тільки іноземні справи і питання оборони, пов'язані з виключними повноваженнями центру.

КНР залишається єдиною країною регіону, що розвивається завдяки економічному чиннику та сильній політиці державного керівництва. Однак, питання деяких автономних округів, наприклад, Тибету, все ж залишаються гострими і потребують більш виваженого регулювання. Процеси демократизації, що відбуваються в умовах глобального розвитку, мають тенденцію до усунення силового чинника, в результаті чого сепараційні процеси можуть набути нових рис. Особливий акцент керівництва на збереження традиційних цінностей і культурної самобутності поставлений з метою налагодження міжетнічного діалогу та створення гармонійних відносин всередині етнічно різноманітного суспільства.

Основним, проте не єдиним, джерелом китайських цінностей і установок визначено саме конфуціанство. Конфуціанство можна розглядати як золоту середину між даосизмом з його аполітизмом і легізмом, якому притаманна схильність до чіткого позитивізму в реальній політиці. Конфуціанська

система будується на п'яти взаєминах: батько/вчитель і син (синівська шанобливість це найважливіша з чеснот); правитель і підданий; чоловік і дружина; старший брат і молодший брат; друг і друг. Три з п'яти стосуються сім'ї, яка являє собою основну ланку суспільства і організована на авторитарних принципах. Конфуціанство здійснило великий вплив на формування політичної культури китайського народу. До кінця XX ст. конфуціанство культивувалося головним чином в рамках інституту «великої родини». Пізніше залишки конфуціанства в мисленні китайців стали передумовою для виникнення сучасної політичної культури перехідного типу, заснованої на квазісімейності. На думку аналітиків, демократичні та антидемократичні риси як у класичному конфуціанстві, так і в сучасній політичній культурі китайців знаходяться в переплетеному, часом неподільному стані [24, с. 142]. Тим не менш, сьогодні в політичній культурі китайців намітилася тенденція до прояву рис індивідуалізму. З'являються передумови для виникнення етичного вчення, що поєднує в собі цінності конфуціанства і підприємництва, що могло б стати ідеологічною основою для процесу модернізації. Переслідування конфуціанського вчення за часів Мао Цзедуна, а також реалії сучасного Китаю (зокрема, регіоналізм і корупція у секторі влади), які в широких масах сприймаються як продукт комуністичної системи, певною мірою сприяють делегітимізації нинішньої політичної системи країни, що робить необхідність її демократизації все більш актуальною.

Розглядаючи вплив конфуціанства на суспільно-політичні інститути, китайський аналітик Чжао Чуньфу вказує на наступні традиційні положення та ціннісні установки: по-перше, ідея ієрархії і взаємозалежності (обопільності) не узгоджується з сучасним принципом рівності і духом демократії; по-друге, у конфуціанській етиці права відокремлені від обов'язків, що суперечить демократичним принципам (зокрема, права імператора даровані небом і в ранг абсолюту зводиться те, що країна управляється мудрецем); по-третє, звеличення сім'ї, влади імператора і

культу предків суперечить принципу індивідуалізму; по-четверте, конфуціанська вимога шанування старовини не відповідає принципу творення сучасного суспільства; по-п'яте, вчення про середину, тобто, конфуціанська вимога жорсткої соціальної справедливості стає вищим принципом моралі, що є несумісним з принципом конкуренції; по-шосте, моральні цінності в конфуціанстві ставляться вище за будь-яку матеріальну зацікавленість [25, с. 124]. Однак, осучаснення держав Східної Азії, в тому числі й Китаю, свідчить про відхід від традиційних установок на користь етичних норм та культурної своєрідності, що надає гнучкості їхній культурі та відкритості до модернізації і розвитку.

Для багатьох сучасних держав Азійсько-Тихоокеанського регіону характерний офіційний курс на будівництво та відродження «епохи культури» як феномен сучасної цивілізації. Під час дослідження провідних держав Азійсько-Тихоокеанського регіону спостерігаємо унікальне посилення ролі традиційних конфуціанських цінностей у прямому відношенні відкритості світові. На прикладі Китаю спостерігаємо активний процес включення морально-етичних цінностей конфуціанства як невід'ємного чинника функціонування суспільства і політичної системи та інститутів.

У підсумку варто проаналізувати культурні показники Китаю щодо сприятливості до розвитку і модернізації суспільства, політичної системи та інститутів зокрема. Згідно вищезазначених особливостей політичних інститутів та систем, наведених в Додатку 18, загальний ціннісний показник та схильність до прогресу складає +4 і має позитивний характер. В той же час, показники суспільно-політичного та інституційного розвитку мають негативний характер, що спричинене низкою політичних умов: високий рівень корупції в державному секторі, високий рівень бюрократії, низький рівень довіри та ролі еліти в суспільстві.

Таким чином, політична модель сучасного Китаю на материку (КНР) втілює в собі ідею поєднання «освіченого авторитаризму» та «керованої

демократії» (Ден Сяопін, Цзян Цземінь, Ху Цзінтао), в той час як в КР на Тайвані перейшли від керованої (Цзян Цзинго, Лі Денхуей) до вільної демократії сталого типу з національною специфікою (Чень Шуйбянь) [26]. Політика КНР базується на принципах активної ролі держави у економіці та ринкових відносинах. Однак, економічне зростання все ж не призводить до покращення життя народу і активізації демократизації суспільства, що спричиняє ряд негативних факторів (сепараційні проблеми, високий рівень корупції, авторитарність у політиці тощо), які потребують передусім політичного регулювання.

На сьогодні в країні постає питання про інтеграцію всіх існуючих на території Китаю політичних систем. Передбачати хід цього процесу поки що важко. Однак, головною домінантою цього процесу визначено розвиток політичних інститутів материкової частини КНР. Сучасне політичне керівництво КНР стурбоване насамперед збереженням соціально-політичної стабільності, і така його позиція реалістичного погляду на ситуацію, що склалася, не може не зустріти належного розуміння. Тому не слід очікувати в найближчому майбутньому серйозних змін у політичній системі КНР, яка, по суті, не вичерпала своїх можливостей ефективного забезпечення економічного прогресу держави, її модернізації та підтримці високого авторитету власної країни у світовому співтоваристві.

Японія. Сьогодні Японія – це країна, що динамічно розвивається, і багато в чому це пов'язано з природною працьовитістю і підприємливістю японців. Незважаючи на сильний вплив китайської культури на японське суспільство, Японія залишається абсолютно самобутньою цивілізацією, соціальні форми якої навряд чи мають аналогії в інших цивілізаціях світу. Прагнення всього нового і прогресивного, готовність переймати й удосконалювати останні світові досягнення – це якість японського народу, що вже давно стала чудовою національною традицією. Сучасна Японія бере активну участь у міжнародному співробітництві і відкрита всьому світу.

Сучасна Японія є унітарною державою, розділеною на 47 префектур. Японія є конституційною монархією, а в основі державної системи Японії закладена британська модель. Чинна Конституція розроблена у 1946 році, вступила у силу в 1947 році. Основні положення Конституції Японії полягають у визнанні суверенітету народу, основних прав людини, дотриманні принципів пацифізму і відсутності військових сил, принципів розподілу влади та місцевого самоуправління, а також ролі імператора в державі. Варто відмітити характерну рису японської Конституції, а саме 9 статтю, за якою японський народ на довічній основі відмовляється від війни як суверенного права нації, а також від застосування збройної сили як засобу вирішення міжнародних суперечок [27, с. 47]. Подібне законодавче новаторство є доволі унікальною практикою у світі і тому привертає увагу світового співтовариства до Японії.

Хоча Японія є конституційною монархією, по суті, реальної влади монарх не має, оскільки не має права самостійного прийняття політичних рішень та є лише «символом держави та єдності народу». Тобто, юридична база Японії спрямована на розвиток держави з парламентською демократією. Державна влада Японії розділена на органи законодавчої, виконавчої та судової влади.

Вищим органом законодавчої державної влади і єдиним законодавчим органом Японії є парламент. Парламент складається з палати радників (252 місця) та палати представників (512 місць). В цілому, члени палати радників обираються на 6 років, однак, половина палати переобирається циклічно кожні 3 роки. 100 членів палати радників обираються від так званих загальнонаціональних округів на основі пропорційного представництва, тобто, обрання від країни в цілому, інші 152 члени є представниками від 47 префектур. Члени палати представників обираються раз на 4 роки, однак цей термін може бути скорочений за умови, якщо палата розпускається. Представники палати обираються від 130 виборчих округів, які, за винятком

одного, є багатомандатними [28, с. 129]. Тобто, в залежності від чисельності населення округу, від них обирається від 2 до 6 депутатів.

Вищим органом виконавчої влади Японії є кабінет міністрів на чолі з прем'єр-міністром. Кабінет міністрів відповідає за втілення в життя національної політики і законів. Прем'єр-міністр Японії є главою уряду країни і її фактичним лідером. Він обирається депутатами в Парламенті і затверджується імператором. Прем'єр-міністр призначає всі посади в уряді, більшість з яких займають депутати парламенту. Главою уряду Японії з 2012 року є Сіндзо Абе, який є представником Ліберально-демократичної партії Японії [29].

Судова система Японії розділена на чотири рівні та очолюється Верховним Судом, що складається з Головного судді (який призначається імператором за поданням кабінету міністрів) і 14 суддів (призначаються самим кабінетом). Кожні 10 років, одночасно з виборами до парламенту, виборці обирають конкретних суддів. Верховний суд також виконує функції конституційного суду [30, с. 54]. Фактично, правова система Японії побудована на основі нормативно-судової моделі англосаксонської правової системи, в якій домінуюче значення має судова, юридична практика, прецедент.

Як показує історія, Японія відзначається прагненням досконалості, що є характерною рисою ментальності японського народу. З моменту прийняття Конституції 1947 року Японія спромоглась подолати післявоєнну розруху в державі та побудувати принципово нову, розвинену і успішну державу. Важливою причиною розвитку держави Японія стали зовнішні впливи, які не завжди мали позитивний характер. Так, з моменту утворення держави Японії як політичного інституту та прийняття Конституції, країна, по суті, стала зоною впливу США. Політика США в Японії на той момент носила доволі агресивний характер з огляду на протистояння з Радянським Союзом. Діяльність США в Японії на той час характеризувалась жорстким натиском з метою демілітаризації та демократизації країни. Цілі США були доволі

однозначними: захопити зони впливу в регіоні та створити міцний форпост для протистояння з СРСР. Заради цього в державі було досягнуто політичної стабільності. Тому Японія була вимушена шукати шляхи для швидкого розвитку та модернізації [31, с. 18]. Якщо проаналізувати історичну ситуацію, інші варіанти розвитку країни навряд чи посприяли б економічному прогресу після розгрому в масштабній війні, оскільки контакти із зовнішнім світом для країни, що зазнала поразки, були б ускладнені, а політична еліта вірогідно прийшла б до авторитарного режиму, що у кінцевому результаті призвело до краху. Так, в Японії формальні політичні інститути і закони були значною мірою нав'язані зовнішніми обставинами і спричиняли історичний розрив з традиційною культурою. Тобто, в цьому випадку ключовими виявлено фактори зовнішнього впливу, історичної необхідності та психологічної складової щодо ситуації, яка склалась у країні.

Наступний фактор, який відіграв ключову роль у розвитку Японії – економічний. Швидкому економічному зростанню в післявоєнний період сприяв ряд факторів. Перш за все, мова йде про реформи в економічному секторі, які мали комплексний характер та проводились за короткий термін. Економічні реформи були радикальними, мали антиавторитарне, антимонопольне та демократичне направлення, і в них, по суті, виявлявся прагматизм та цілеспрямованість правлячих кіл. Про це яскраво свідчить політика голови японського уряду Сігеру Йосіди, який в період загострення радянсько-американської конфронтації займав позицію активного співробітництва з США із розрахунком на користь від такого співробітництва для економічного відродження держави [32, с. 89]. Тобто, в плані економіки, японське керівництво здійснювало різноманітні зусилля в усіх можливих аспектах: підвищувалась зайнятість населення, рівень виробництва, якість та кількість виробленої продукції; держава інвестувала та всіляко заохочувала економічний розвиток.

В післявоєнний період реформи стосувались практично всіх сфер суспільного життя: промисловості, сільського господарства, освіти, політичної структури тощо та проводились під егідою США. Підйом економіки був нерозривно пов'язаний і з науково-технічним прогресом, а також економічний успіх багато в чому залежав і від політики, що проводилась в країні. Так, на сьогодні високорозвинена Японія у рейтингу країн за інноваційним розвитком займає 19 місце поступаючись в Східній Азії лише Республіці Корея – 14 місце (Додаток 9). Разом з активними економічними перетвореннями зміни відбувались і в політичній системі та її структурах. В цей період спостерігалась активна боротьба за владу, напруженість, суперництво різних політичних курсів та програм.

В післявоєнний період та до 1980-х років при владі перебувала правляча партія ЛДП (Ліберально-демократична партія Японії), яка і до сьогодні має великий політичний вплив. В цей період співвідношення правлячої партії та опозиції відображало реальну картину суспільства Японії. Так, ЛДП представляла загальнонаціональні інтереси, в той час як опозиція – інтереси окремих та відносно невеликих груп населення. Зважаючи на моноетнічність японського суспільства, конфліктів та суперечностей на цьому ґрунті не виникало. Однак, не дивлячись на перебування при владі партії ЛДП протягом тривалого періоду, в Японії відзначався високий рівень суперництва та боротьби за владу. В засобах масової інформації політичну владу в Японії порівнювали з «універмагом, який може запропонувати покупцям товари на будь-який смак» [33, с. 312]. Навіть якщо порівняти показники Японії в рейтингу глобальної конкурентоспроможності, в який включено 12 основних змінних (якість інститутів, інфраструктуру, макроекономічну стабільність, здоров'я і початкову освіту, вищу освіту і професійну підготовку, ефективність ринку товарів і послуг, ефективність ринку праці, розвиненість фінансового ринку, рівень технологічного розвитку, розмір внутрішнього ринку, конкурентоспроможність підприємств, інноваційний потенціал), країна займає 6 місце серед держав світу (Додаток

8), що свідчить про ефективність управління та реформ, в тому числі і сучасних.

Після економічного підйому правлячі кола сприяли та підтримували політику активного співробітництва з країнами світу, а також пошуки власного місця в сучасному глобалізованому світі. Навіть під час періоду стагнації у 1990-х роках та періоду активної політичної боротьби, при владі залишались консервативні кола. Передусім, прагматизм та розважливність правлячих сил проявлявся в активній демократизації та розвитку японського суспільства, що знаходило широку підтримку серед населення. Сприятливими факторами розвитку політичних інститутів можна визначити законослухняність, довіру до державної влади, шанобливе ставлення до бюрократії, високий престиж освіти, сформований в ранній період розвитку японської цивілізації, прихильність колективним цінностям, а також здатність приходити до згоди, гармонію влади і суспільства, уміння уживатися на маленькій території [34, с. 180]. Незмінні політичні домінанти, що діють протягом цілого ряду історичних епох, формують основні риси сучасної японської політичної моделі незалежно від історичної епохи та визначають її унікальність серед інших країн світової спільноти.

Сучасна Японія характеризується демократичним шляхом розвитку. Політичний досвід Японії накопичувався від століття до століття, поступово набуваючи сучасних форми та змісту. Демократія японського типу насичена національним колоритом та істотно відрізняється від моделей демократії у розвинених країнах Заходу, передусім своєю продуктивністю і життєстійкістю. Базисні і структурні основи сучасної політики Японії були закладені в ранній період розвитку японської цивілізації, зокрема, на основі культурних комунікацій з материковою частиною Азії.

Як зазначалось, політичне буття будь-якої досліджуваної держави відображає у відповідній формі інтегральну частину життя суспільства та нерозривно пов'язане з усіма аспектами людського існування. Так, процес формування і консолідації громадянського суспільства іманентно містить

певні норми, імперативи і межі, які здатні блокувати руйнівні можливості боротьби різних сил і направляти їх у творче русло. Так само і політичні інститути сучасної Японії формуються під впливом цілої низки історико-політичних чинників. Ієрархічно-кастовий принцип формування політичних структур, система довічного найму з принципом просування по старшинству, егалітарна або зрівняльна система освіти, статевовікова диференціація і нерівність, неформальні механізми прийняття політичних рішень є характерними рисами політичного життя Японії та відповідають духу патерналізму і колективізму [35, с. 508]. Однак, зазначені фактори певною мірою консервують прогресивні ідеї, сповільнюючи динаміку політичних процесів. Проте, у випадку Японії, інваріантні політичні доміанти, що діють протягом багатьох століть, виступають не тільки в ролі прискорюючих, але й консервуючих факторів великих реформаторських змін у країні.

На відміну від культур країн як історичних цивілізаційних центрів, периферійні, маргінальні культури, в тому числі і японська, володіють особливою специфікою. Протягом тривалого часу Японія перебувала в системі домінування Китаю, що визначило контур японського колективного несвідомого [36, с. 267]. Як відомо, колективне складається з успадкованих інстинктів і форм сприйняття чи розуміння, які знаходять своє вираження в ранніх формах соціальної свідомості, в тих групових стереотипних діях і сприйняттях, які сформувалися в період боротьби за свою нішу на географічному та етно-культурному просторах. Вплив китайської цивілізації і держави на сусідні країни і народи завжди був досить відчутним. Передусім, вплив китайської культури проявляється в поширенні конфуціанства.

Окрім традиційних вірувань синто, доволі поширене в Японії і конфуціанство. Конфуціанство зазвичай розуміється як релігійно-філософська система, що виникла в Китаї та розповсюдилась в різні країни Азії. Оскільки релігія в Японії представлена головним чином буддизмом і синтоїзмом, більшість віруючих в Японії відносить себе до обох релігій

відразу, що свідчить про релігійний синкретизм. Особливого значення набуло й конфуціанство, що сприймається передусім як вчення моралі та гармонійно включається у суспільно-політичну систему Японії [37, с. 632]. Так, японський дослідник Сібусава Йоїті переконливо продемонстрував, що дух японського прагматизму і конфуціанство можуть добре поєднуватися. Розвиваючи цю ідею, японський мислитель зумів поєднати такі протилежні принципи, як «конфуціанська мораль» і отримання прибутку, застосовуючи принципи «лунь юй» або моральний кодекс конфуціанства. Сібусава на основі свого підприємницького досвіду наводить докази того, що мораль і бізнес не протистоять один одному. Економіст спростував загальноприйнятту думку про те, що підприємницька діяльність базується лише на прагненні підвищити особистий добробут. На думку Сібусави, при веденні бізнесу не можна прораховувати виключно особисту вигоду, але важливо також думати про те, яким чином виконати обов'язок перед суспільством. Економіст стверджує, що, згідно з вченням Конфуція, тільки той може вважатися шляхетним чоловіком, хто у своєму бажанні добитися успіху сприяє просуванню і успіху іншої людини. Діяльність підприємця, який дотримується цих моральних норм, принесе користь суспільству і в підсумку – йому самому [38, с. 172]. На шляху становлення та сучасного розвитку Японії варто відзначити трьох прем'єрів кін. ХХ ст. і поч. ХХІ ст. – М. Хосокаву, Р. Хасімото і Дз. Коїдзумі [39, с. 85], – які з різним ступенем інтенсивності проводили радикальні соціально-економічні реформи та сприяли модернізації країни. Особливо широку програму перетворень розробив Дз. Коїдзумі, який здійснював її в боротьбі з консерваторами з вищих бюрократичних кіл і на чолі Ліберально-демократичної партії (ЛДП).

На сьогодні самобутня політична система Японії є унікальним прикладом досвіду формування ефективних політичних інститутів. Це країна, яка безмірно дорожить традиціями предків, і при цьому позитивно оцінює наявний досвід державно-правового будівництва, накопичений сучасним світом. Японія володіє адекватним, поміркованим консерватизмом

і здатна визнавати необхідність перетворень. Зокрема, російський політолог І. Є. Діскін відзначає: «Незважаючи на наявність стабільності розвитку соціальних відносин, японські політичні еліти безперервно ставлять питання про необхідність реформування системи державного управління. Причинами позначення неминучості перетворень сучасної соціальної та державної структури японського суспільства є чинники, які взаємно стимулюють зміни моделей соціальної дії» [40, с. 31]. Так, основою для розуміння характеру процесу реформ стає аналіз функціонування відповідних інститутів, що одного боку є об'єктом реформування, а з іншого – реальним регулятором соціальних, економічних і політичних відносин у суспільстві. Потреба в реформуванні політичних інститутів з'являється тоді, коли впливові кола, які володіють значущими ресурсами, відчують, що ключові інститути суспільства більше не здатні здійснювати свої функції з адаптації та інтеграції.

Японія практично є мононаціональною державою. За даними Центру з інформаційних проблем територій НАН України, на півночі країни проживають незначні етнічні групи айнів, проте вони не мають сепаратистських настроїв і не проявляють державницьких прагнень [41]. На сьогодні Японія є повноправним членом світового співтовариства, і західного зокрема, та однією з провідних «індустріальних демократій». Як зазначила російська дослідниця Е. В. Молодякова, такий розвиток став можливим, оскільки політична еліта завжди проявляла максимум прагматизму і реально оцінювала наявну ситуацію, за рахунок чого не виникало втрати традиційної та національної ідентичності [42, с. 164]. Варто погодитись із твердженням, що Японія прийшла до становлення рівноправним членом світового співтовариства власним особливим шляхом, спираючись на традиції та прискорену модернізацію в умовах тотальної демократизації усіх сторін суспільного функціонування.

Важливим аспектом в аналізі політичних інститутів держав Східної Азії є питання щодо ефективного співвідношення цінностей Сходу і Заходу, яке

зберігає свою актуальність і для держави, що стала на нелегкий шлях вирішення цієї проблеми і досягла настільки вражаючих результатів. Слід відзначити, що не всі західні цінності завжди послідовно та завзято відкидалися на Сході. Так, Японія після реставрації Мейдзі, тобто в останню третину XIX століття, і особливо в минулому сторіччі, вміло запозичила і пристосувала згідно з власними потребами багато досягнень Заходу, насамперед у сфері науки і технології, та для вдосконалення своєї політичної системи. «Японський досвід останніх років у гармонізації своєї культури з рештою світу, – пише японський історик російського походження К. О. Саркісов, – заслуговує найпильнішої уваги. У найближчому майбутньому, як це було і в минулому, еволюція відбуватиметься за формулою «високого» синтезу, шляхом органічного поєднання традиційних рис з привнесеними ззовні та формування на цій основі нової якості, яка буде, як і раніше, національною, тобто японською. Культурна «мембрана» функціонуватиме як фільтр, поглинаючи і засвоюючи тільки те, що корисно, і відкидаючи те, що є неефективним або руйнівним» [43, с. 91]. Але, як показує життя, вирішення цього завдання є дуже непростим навіть для такої країни, як Японія, з високим ступенем ефективності внутрішніх структур.

В цілому, японська інституційна модель (органи управління не є винятком) побудована більшою мірою за патерналістським, ніж за ієрархічним принципом. Мова йде про те, що між верхніми і нижніми інституціями відносини формуються за принципом традиційної сім'ї: «старші беруть молодших під свій захист». Одночасно вони делегують їм максимальні повноваження, намагаючись не втручатися в рутинний процес їхнього функціонування, в той час як «молодші» прагнуть виказати свою вірність і приймати рішення, що відповідають очікуванням «старших». Цю модель характеризує наявність постійного інформаційного обміну між «старшими» і «молодшими» [44, с. 52]. Важливими етнопсихологічними характеристиками політичних інститутів є також консенсус і пов'язаний із ним етнопсихологічний ареал конформістської та комунікативної культури.

Аналізуючи культурні показники сприятливості до розвитку та прогресу, в тому числі політичного (Додаток 18), в Японії вбачаємо позитивні вектори розвитку і прогресу спільноти. Враховуючи особливості політичних інститутів та системи японської держави, цілком логічним є високий політичний, економічний і соціальний розвиток Японії. Загальний культурний і суспільно-політичний показники є доволі високими і становлять +20 та +5 відповідно, що цілком виправдовує високу розвиненість Японської держави та її політичних інститутів.

Таким чином, на досвіді країн Східної Азії ми спостерігаємо унікальну модель поєднання цивілізаційного історичного прояву. Формуючими чинниками політичної системи та інститутів визначено ряд факторів: зовнішній, історичний, економічний, культурний, а також етно-цивілізаційні (культурні особливості, систему цінностей, психологічні особливості, освіту, новаторство, ментальність тощо), які тісно взаємопов'язані між собою і загалом дають цілісне уявлення про державу Японію. Так, наприклад, фактори зовнішнього впливу (США, КНР, процеси інтеграції та глобалізації) мали та мають велике значення для розвитку Японії. Передусім, етно-цивілізаційні чинники в Східноазійському регіоні проявляються у поглинанні чужорідного з одночасним синтезом його в ефективне та корисне для власного суспільного розвитку. Прояви традиційного суспільного сприйняття виступають основою суспільного знання та інструментами боротьби з викликами сучасності. Подібні процеси можна спостерігати на всіх рівнях соціального розвитку та з неймовірною ефективністю.

Країни Східної Азії, які здійснювали наздоганяючу модернізацію, у тому числі Японія, на перших етапах виступали в ролі споживачів досягнень і технологій лідерів західної культури, вносячи порівняно обмежений внесок у розвиток світової цивілізації. Нинішній, сучасний, етап характеризується підвищенням міжнародного значення японської культурної традиції, перш за все, як вважає ряд дослідників, її «індустріально-технічного компонента».

Хоча варто відмітити, що суттєве значення має саме етно-цивілізаційний прояв цього регіону та ціннісні показники суспільного прояву.

3.2. Етно-цивілізаційні чинники у формуванні політичних інститутів Республіки Корея, КНДР і Монголії

Розвиток і мінливість сучасного світу дає традиційному суспільству можливості для самовдосконалення та побудови сучасної системи, однак такий прогресивний потенціал може бути реалізований лише у випадку, якщо буде визнано, що цивілізація Східної Азії не є доменом Заходу, що й демонструють провідні країни регіону. Проте не можна заперечувати внесок європейської традиції та досвіду в процес формування сьогоденного світового порядку, однак, в той же час, вона не може слугувати загальним стандартом. Варто відмітити, що сучасне співтовариство Східної Азії перейняло і переймає базові елементи державного будівництва у західній цивілізації, зберігаючи при цьому можливості для підтримки місцевої соціокультурної ідентичності.

Засновану на конфуціанських підвалинах, цивілізацію Східної Азії з культурними центрами у Китаї та Японії можна у певною мірою назвати традиційною та гармонійно вписаною у сучасний світ. В цьому регіоні склалися особливі форми державного патерналізму, корпоративної і групової ідентичності, у громадській і національній свідомості вкоренилися відчуження соціального хаосу та прагнення упорядкованості суспільного і політичного життя. Досліджуючи країни Кореєського півострову, варто відзначити, що Республіка Корея та КНДР не є культурним ядром Східної Азії, однак належать до важливих культурних центрів регіону, передусім це стосується Республіки Корея. Щодо Монголії, вона також не є ключовим культурним центром, однак все ж відіграє певну роль у становленні та розвитку регіону. З огляду на культурну самобутність і поєднання традиціоналізму із сучасним укладом життя, країни Східної Азії є певною мірою традиційними. Традиційними прийнято вважати ті цивілізації,

життєвий уклад яких орієнтований на постійне відтворення звичного способу життя і традиційних норм у часі та просторі. Звичаї, звички, взаємини між людьми в таких суспільствах є дуже стійкими, а особистість підпорядкована загальному порядку речей і орієнтована на його збереження. Проте, незважаючи на традиціоналізм, країни розвиваються і відкриті для інновацій (Додаток 4, 9).

Оскільки стрижневим елементом будь-якої суспільної та релігійної системи є її філософський і етичний зміст, то і в країнах Східної Азії, де переважає конфуціанська філософсько-етична традиція, цілком доцільним є використання етно-цивілізаційного підходу для оцінки східноазійського культурного комплексу, оперуючи поняттям, згідно Ту Вейміну, «конфуціанська цивілізація» [45, с. 14]. Під таким концептом розуміється сучасний цивілізаційний комплекс, що склався в регіоні Східної Азії і заснований на специфічному культурно-історичному типі, до якого належать Китай, держави на Корейському півострові, Японія і В'єтнам. Ядро конфуціанської цивілізації складає особлива філософія, етика, мораль і політична культура, що регламентують всі сторони життя сучасних суспільств Східної Азії, характерною особливістю яких є корпоративна соціальна структура і прихильність до конфуціанської культурної традиції.

Більше 60 років політичні та економічні системи РК і КНДР розвиваються у протилежних напрямках. Протистояння політичних, соціальних, економічних систем корейських держав складається не на користь моделі КНДР. Якщо політична та економічна система РК йде шляхом вдосконалення, демократизації, то політичний режим і економічна структура КНДР бореться за виживання. Розвиток двох корейських держав демонструє безперспективність, більше того, згубність того шляху, яким пішла КНДР.

Дві корейські держави мають у своїй основі протилежні економічні та політичні системи. Так, Корейська Народно-Демократична Республіка (КНДР) протягом більше 60 років зберігає тоталітарну політичну систему

влади (оскільки утворення КНДР датується 1948 р.) [46, с. 453] і так звану соціалістичну модель розвитку економіки. В свою чергу, Республіка Корея (РК), пройшовши через 30-річне панування військових диктатур, встала на шлях демократичного розвитку і ринкової економіки. Разом з тим, існуючі в РК і КНДР протилежні суспільно-політичні системи базуються на національній специфіці та спільних історичних коренях. Ідеї конфуціанства, пріоритет суспільного над особистим, сувора ієрархічна система управління багато в чому визначають функціонування державних механізмів і РК, і КНДР.

Багато в чому сучасний стан в кожній із корейських держав спричинений зовнішніми факторами впливу. Так, США і СРСР здійснили суттєвий вплив на формування політичних режимів в обох корейських державах. Республіка Корея запозичила американський досвід, КНДР – радянський. Однак, в процесі розвитку державності на Півдні і Півночі політичні системи «кореїзувались» і наповнювалися національним змістом [47, с. 448]. Найбільш чіткі обриси це набуло в КНДР, де «кореїзація» народно-демократичної моделі розвитку призвела до створення так званого «чучхейського соціалізму» («соціалізму корейського типу») та закритої від оточуючого світу, можна навіть сказати ворожої, державної системи.

Характерно, що увесь комплекс геополітичних, національних та історичних особливостей держав на Корейському півострові визначається їх належністю до конфуціанської політичної традиції. Для політичної культури конфуціанського суспільства визначальною є історико-філософська концепція влади, яка в досліджуваних державах практично не зазнала істотної трансформації навіть в останні десятиліття. Проте, розбіжності, перш за все, пов'язані з політичною модернізацією країн і відкритістю для світових тенденцій, наприклад демократичних. Оскільки наявність в обох державах іноземного впливу є історичною умовою, яка позначилась і на політичній системі та її трансформаційних процесах, її наслідки є беззаперечними.

Республіка Корея. Нинішня політична система Республіки Корея, як і її Конституція, є достатньо новою та існує з кінця 1980-х років. При цьому протягом усієї історії Республіки Корея американський вплив на державний устрій цієї країни був дуже помітним, і політична система держави зовні багато в чому нагадує американську (хоча суттєво функціонують вони дуже по-різному). Як і в Америці, в Республіці Корея, принаймні формально, діє принцип поділу влади на виконавчу, законодавчу і судову гілки, які в ідеалі є підконтрольними та незалежними одна від одної. Однак, на практиці баланс зміщений у бік влади виконавчої – президента та уряду. Конституція Республіки Корея була прийнята в 1948 р. [48, с. 69] і формально діє й зараз, але в ході розвитку корейці визнали доцільним використати Західний досвід: з метою залишити наявну Конституцію в неї у разі необхідності вносяться поправки, які можуть досить радикально змінювати всю політичну структуру країни.

Законодавча влада Республіки Корея представлена парламентом – Національною Асамблеєю, що складається з 273 депутатів. Термін повноважень парламенту – чотири роки. П'ять шостих депутатів обираються прямим голосуванням, а одна шоста – за партійними списками. Як зазначає російський аналітик К. В. Асмолов, партійна система в Республіці Корея відрізняється відносною нестабільністю. Всі спроби створити стабільні партії з членороздільною політичною платформою поки закінчувалися невдачею, і корейські партії, по суті, є клубами підтримки того чи іншого авторитетного політика (які здебільшого утворені на регіональній або земляцькій основі) [49, с. 182]. Однак, в державі наявний політичний плюралізм, а політична конкуренція позитивно впливає на політичні тенденції в країні.

Республіка Корея є президентською республікою. Главою держави і виконавчої влади є президент, який володіє дуже великими повноваженнями. Президент обирається загальним прямим голосуванням строком на п'ять років, причому переобрання на другий термін забороняється Конституцією. Президент призначає прем'єр-міністра і міністрів (кандидатури

затверджуються парламентом) і є верховним головнокомандуючим збройних сил. Останні вибори відбулися в травні 2017 р., на яких перемогу здобув кандидат від Об'єднаної демократичної партії Мун Чже Ін, лідер Спільної демократичної партії [50].

Президенту підпорядковується Кабінет міністрів з прем'єр-міністром на чолі. Кабінет призначається президентом і затверджується парламентом. Крім цього, є кілька державних установ, які прирівняні до міністерств, але до складу Кабінету не входять і підпорядковані президенту безпосередньо. До них належать, зокрема, Національна служба розвідки і Комісія у справах державної служби (що відає корейським чиновництвом). В Республіці Корея існує правило щодо двох заступників прем'єр-міністра, за яким першим віце-прем'єром за сумісництвом є міністр економіки і фінансів, а посаду другого віце-прем'єра за сумісництвом займає міністр об'єднання (міністерство об'єднання відає всім комплексом проблем, пов'язаних з відносинами з КНДР) [51]. Така система підкреслює, по-перше, особливу увагу в РК, що приділяється питанням економіки, а по-друге, специфіку положення Корейського півострова як «розділеної країни».

У сучасній Республіці Корея, незважаючи на динаміку модернізаційних процесів, політична традиція і культура максимально зберігають конфуціанську спадщину, у свідомості сучасних корейців держава як і раніше займає особливе місце: суспільство визнає державу як імператив, відводить їй особливу роль, в масовій свідомості культивується схилання перед державною службою практично в такій мірі, як і перед науковою та освітньою сферами. У національній самосвідомості корейців також віддається перевага державній чиновницькій кар'єрі на тлі іншої політичної та громадської діяльності; в цілому визнається право керівника на жорстке одноосібне правління, що значно обмежує внутрішній потенціал для подальшого ліберальної перебудови суспільства і держави [52, с. 293]. Подібні тенденції спостерігаємо, хоча в дещо інших формах, і в КНДР. Вчені підкреслюють, що ступінь впливу конфуціанських установок та їх роль у

різних галузях життя суспільства в процесі політичної модернізації змінюються, однак тяжіння до сильної державної влади залишається [53, с. 18]. Ця тенденція полегшувала підтримання авторитарних порядків аж до останніх півтора десятиліття XX століття.

Процес модернізації відзначений вираженою регіональною та національною специфікою, зазвичай базується на збереженні міжцивілізаційних відмінностей. Специфічність сучасного східноазійського суспільства сформувалась досить міцно і базується на особливому типі соціальних відносин, пов'язаному з традиційним контекстом взаємодії індивіда та соціуму, суспільства і держави, функціональної ролі консенсусу і корпоративних стереотипів [54, с. 22]. Зокрема у КНДР виразно існують схожі з Республікою Корея риси соціально-політичної культури, що спричинено єдиним осередком сформованого менталітету корейського населення до періоду відокремлення двох блоків. Такими є, наприклад, система суворої ієрархії суспільства, потреба в жорсткому керівництві, шанування та дотримання норм релігії і традицій.

Як вже відмічалось раніше, відмінності політичних інститутів, що характерні для двох Корейських держав, в основному пояснюються впливом СРСР і США, які намагалися створити протилежні соціалістичні і демократичні цінності в цих країнах. У КНДР така спроба зумовила розвиток «культу особи», жорсткої системи підпорядкування державі з яскраво вираженою мілітаризацією суспільства [55, с. 232]. Слід відзначити, що у Республіці Корея спостерігається більш ліберальна система суспільних відносин, законодавства і державного регулювання. Сприятливі етноцивілізаційні чинники спостерігаємо і за результатами ціннісного показника розвитку (додаток Р) – для Республіки Корея він має дуже позитивний результат, досить близький до показника Японії, що свідчить не лише про високий розвиток, але й сприятливі культурні та ціннісні чинники.

Вирішення питання роздільності держав на Корейському півострові, що існує протягом півстоліття і спричинене історичними умовами, зводиться до

ряду внутрішніх і зовнішніх причин. У нинішніх умовах об'єднання унеможлиблюється, перш за все, через небажання керівництва Пхеньяну і Сеула ділитися владою з суперником, економічним розривом, закритості КНДР та ряду інших причин. Продовжується також вплив ряду зовнішньополітичних чинників. Зокрема, існування чітких зовнішніх векторів впливу з боку США та РФ, а також стійке побоювання сусідів по регіону (зокрема КНР та Японії) втратити свій винятковий вплив на одну з двох Корейських країн [56], що пояснює їх політику з метою унеможливити порушення власних економічних і стратегічних інтересів.

Корейська Народно-Демократична Республіка. КНДР передусім позиціонується як «революційна держава». Реальна влада в країні перебуває в руках військових. За Конституцією КНДР є «суверенною соціалістичною державою, що представляє інтереси всього корейського народу» [57, с. 84]. Вищим органом влади фактично є Державний комітет оборони на чолі з Кім Чен Ином. По суті, КНДР є супертоталітарною державою з притаманною їй системою культу особи Кім Чен Ина. В країні діє Конституція 1972 р. з важливими змінами і доповненнями 1992 і 1998 років (введено главу про оборону країни, скасовано посаду президента, засновано Державний комітет оборони, відновлено президію Верховного народного зібрання і Кабінет міністрів). В КНДР фактично існує однопартійна система. Трудова партія Кореї (ТПК) майже 60 років є монополюючою партією в КНДР, чисельність якої налічує 2,5 млн. членів. Головна функція ТПК – це втілення в життя ідеології чучхе («людина є господарем всього») [58, с. 53].

Принципом державного управління в КНДР є демократичний централізм. Вищим органом законодавчої влади є Верховне народне зібрання (ВНС). Вищим органом виконавчої влади є Кабінет міністрів. Главою держави, а також головою Державного комітету оборони, за Конституцією є голова президії ВНС. Внутрішня політика правлячого режиму спрямована на зміцнення «соціалізму корейського зразка», будівництво «могутньої держави», перетворення країни в «фортецю». Яскраво виражена лінія на

мілітаризацію суспільства і посилення індоктринації населення в дусі ідей чучхе [59, с. 719]. Таким чином, специфіка розвитку політичної модернізації в КНДР пов'язана зі збереженням в сучасних умовах базових особливостей конфуціанської політичної культури. У загальних рисах для них характерні: по-перше, складність становлення представницьких форм парламентаризму; по-друге, обґрунтування авторитаризму традиційними національними підвалинами; по-третє, відтворення особливого світогляду і національного духу, специфічно відповідних ліберальним уявленням про особисту свободу і громадські інтереси; по-четверте, збереження традиційного характеру прийняття рішень через досягнення суспільного консенсусу, а також явно виражений корпоративний характер демократичної процедури, що ускладнює становище меншин.

Складність успішного політичного розвитку породжує не зовсім адекватне сприйняття сутності демократії як народовладдя в різних культурних середовищах. Яскравим прикладом цього є політична система КНДР. Народовладдя передбачає визнання за народом кожної конкретної країни права бути носієм верховної влади. Різні культурні спільноти можуть по-різному трактувати як форми прояву народовладдя, так і його зміст. Наприклад, для західного світу народовладдя означає безпосередню можливість не тільки брати участь, але й впливати на політичний процес, чого не можна сказати про деякі традиційні суспільства Східної Азії, передусім КНДР (можна також навести в якості прикладу КНР). Це пояснюється тим, що у конфуціанській традиції принцип народовладдя сприймається не як влада народу, а як влада в ім'я народу і від його імені, що принципово змінює зміст даного поняття.

Актуальною є проблема етнонаціональних відносин в розділеній Кореї. Хоча на Корейському півострові склалися етно-цивілізаційні умови для успішного розвитку в обох країнах, через брак процесів етнічної консолідації історичний розвиток обох держав має протилежний результат. На думку радянського етнолога Ю. В. Бромля: «За відносної етнічної гомогенності

суспільства, ізолюваність великого етнічного масиву сприяє виробленню відмінних рис культури та побуту» [60, с. 137]. Тобто, виникає парадокс двох політично відмінних, але суспільно і культурно ідентичних держав, що утворились за умов різних зовнішніх впливів. Доцільним є зауваження Н. Мазура та Р. Соломонюка про вірогідне злиття двох держав – економічно сильної Республіки Корея і сильної ідеологічно та військово (але злиденної економічно) КНДР внаслідок взаємного доповнення і консолідації [61, с. 103]. Відтак, в умовах мінливого світу політичні процеси в обох державах хоча й містять різні вектори та моделі розвитку, проте в потенціалі спрямовані на вирішення проблеми об'єднання країн.

Монголія. Прояви впливу етно-цивілізаційних чинників можна прослідкувати і на досвіді Монгольської республіки, безсумнівним досягненням якої в плані розвитку політичних інститутів є створення реальної системи демократії, формування громадянського суспільства, ідеологічного плюралізму та терпимості. За короткий термін політичне життя та інститути Монголії пройшли великий шлях від радянського варіанту авторитаризму до реальної парламентської демократії, який ще не можуть пройти (і навряд чи найближчим часом пройдуть) ряд інших пострадянських держав Центральної Азії. У цьому сенсі Монголія для багатьох центральноазійських держав, близьких за історією розвитку та економіко-географічними параметрами, слугує зразком досягнення реальної демократії.

У державі на сьогодні достатньо стабільна внутрішньополітична ситуація і спостерігається поступальний розвиток суспільно-політичної системи. Керівництво країни перш за все націлене на проведення виваженої та збалансованої внутрішньої і зовнішньої політики. Разом з тим, подолати негативні тенденції, що склалися в минулому, насамперед в економіці і соціальній сфері, поки повністю не вдалося.

На сьогодні Монголія згідно Конституції 1992 року є суверенною незалежною демократичною правовою державою з парламентською формою правління (парламентська республіка). Главою держави є президент, який

обирається на альтернативній основі строком на 4 роки шляхом загального прямого і таємного голосування. Президент може перебувати при владі тільки два терміни. Президент є також головнокомандувачем Збройних сил країни. Чинний глава держави з червня 2017 р. Халтмаагійн Баттулга, кандидат від Демократичної партії [62]. Вищим органом законодавчої влади є Великий державний хурал (ВГХ), що складається з 76 членів, які обираються всенародно шляхом таємного голосування строком на 4 роки. Вищим органом виконавчої влади є уряд, що формується ВГХ за пропозицією прем'єр-міністра і за погодженням президента. Кандидатуру глави кабінету міністрів подає на розгляд ВГХ президент. Уряд підзвітний ВГХ. Чинним главою уряду є прем'єр-міністр Чімейдін Сайханбілег. До початку 1990-х рр. в Монголії існувала однопартійна система з правлячою Монгольською народно-революційною партією (МНРП) на чолі. Проте, після Мирної революції в 1990-х роках ця система була змінена, і вже на 2003 р. в Монголії було зареєстровано 17 політичних партій. Найбільші з них: МНРП (121 тис. членів), Демократична партія (ДП), партія «Громадянська мужність – Республіканська партія», партія «Вітчизна – Монгольська нова соціалістична партія», що мають своїх представників у ВГХ [63, с. 75]. Інші політичні партії відіграють менш важливу роль в суспільно-політичному житті країни. Таким чином, різноманітність політичних систем визначає множинність суспільств та їхніх проявів.

Важливо зазначити, що становлення політичної системи і політичної культури Монголії обумовлюються її національним характером, традиціями, цінностями, оскільки вони є невід'ємною складовою загальнонаціональної культури [64, с. 82]. Відносна економічна відсталість характеризується успішним завершенням переходу від авторитаризму до демократії, оскільки можна вважати, що прихильність ідеям і цінностям демократії зафіксована на правовому та інституційно-структурному рівні. Основні шляхи інституалізації нової політичної культури в монгольському суспільстві полягають у встановленні балансу традиційного і сучасного, світового і

національного, східного і західного, формуванні політичної еліти, громадянського суспільства, багатопартійності, середнього класу, державно-регульованої ринкової економіки і правильного розуміння демократичних ідей.

Монголія є національною країною монголів та етнічно близьких до них ойротів. За відсутності значних сепараційних прагнень, безсумнівним досягненням в плані політичного розвитку є створення реальної системи демократії, формування громадянського суспільства, ідеологічного плюралізму і терпимості. За відносно короткий термін політична система та політичні інститути Монголії пройшли шлях від радянського варіанту авторитаризму до реальної парламентської демократії. Відносна етнічна гомогенність стала сприятливим фактором для консолідації суспільства у єдину ефективну систему. Російський дослідник А. Д. Воскресенський відзначає консерватизм суспільної системи Монголії з певними модернізованими елементами: «Фактично, сьогоднішня політична культура Монголії є синтезом елементів відродженої традиційної та західної культури, який втілений у формі сучасної держави» [65, с. 452]. Проте ключовою проблемою для країни, особливо в посткризовий період, залишається створення стабільного та ефективного економічного апарату з орієнтиром на західні ліберальні моделі розвитку.

Ключовим питанням для сучасної Монголії на початку 90-х років ХХ століття стало створення принципово нової економічної та політичної структури. Економічне реформування проходило в умовах економічної кризи, яка розпочалася у країні в 1991 році. З метою виходу з цієї кризи, Монголія розпочала системні економічні реформи, прагнучи подолати односторонній, закритий характер економіки, що склався у попередні роки. За короткий термін уряду вдалося провести приватизацію в країні, створити ліберальний режим для зовнішніх інвестицій, залучити в країну великі закордонні компанії, переорієнтувати зовнішньоекономічну діяльність на інші країни і світові регіони, крім Росії, такі як Китай, США, Республіку

Корея, Японію, ЄС. Молодий демократичний уряд на шляху радикальної трансформації зіткнувся з масою проблем і труднощів, подібних тим, з якими зіткнулись інші держави Східної Азії у свій час [66, с. 158]. Проте найбільшим здобутком і основою для успішного розвитку держави стало передусім відновлення традиційних монгольських цінностей, деформованих або повністю знищених в радянський період. Фактично, нинішня монгольська політична культура є синтезом елементів відродженої традиційної та запозиченої західної культури. Остання, зокрема, є частиною потужного процесу вестернізації Монголії, що розпочався в державі на початку 90-х років.

У широкому сенсі, в Монголії з'явилася, крім традиційних Росії і Китаю, нова сила впливу, яка на сьогодні є для Монголії збірним комплексом. Під цим комплексом розуміється група провідних країн: США, Японія, Республіка Корея, країни ЄС, з якими Монголія на початку XXI ст. почала активне політичне та економічне зближення і співпрацю. «Західний фактор» став певною протиположністю традиційному російському і китайському впливу не тільки в економічній галузі, а й у сфері політичної культури. Західні стандарти (освіта, спосіб життя, інновації, цінності тощо), що швидко сприймаються монгольською елітою і частиною населення, в синтезі з етнонаціональними проявами можуть послугувати поштовхом до успішного розвитку суспільства в усіх його проявах.

Варто зазначити результати оцінки суспільно-політичного ціннісного показника розвитку Монгольської держави, що має негативний характер (Додаток 18). Подібний результат можна пояснити тим, що, незважаючи на позитивні зрушення і стрімкий рух країни шляхом демократичних перетворень, Монголія досі переживає наслідки впливу радянської системи, не лише політичної, але й культурно-ціннісної. Крім того, етно-цивілізаційне відтворення монгольської самобутності може мати позитивний характер за сприятливих зовнішніх умов та внутрішньої суспільної наполегливості щодо розвитку.

Отже, питання впливу цінностей та культурно-цивілізаційних особливостей на формування політичних інститутів відносяться до важливих комплексних гуманітарних питань, а на прикладі країн Східної Азії є важливим чинником досягнення ефективності суспільного розвитку та успіху. Особливості побудови і функціонування політичних інститутів в Республіці Корея дозволяють зрозуміти специфіку застосування західної моделі розвитку в конкретних історичних умовах посттрадиційного суспільства, що зберігає особливості конфуціанського світу. Основне питання полягає в тому, наскільки реалізація програми економічної, політичної та соціальної модернізації залежить від збереження в РК культурної традиції, оскільки в країнах Сходу сьогодні йде інтенсивний пошук євразійських шляхів синтезу традиційного і сучасного елементів в рамках демократичного процесу.

Гострим залишається питання роздільності Корейського півострова. Як єдина нація корейці жили в єдиній державі протягом близько 5 тисяч років. Тому розкол на Корейському півострові є результатом впливу зовнішніх сил у процесі формування конфронтаційної структури міжнародних відносин, а не проявом відцентрових тенденцій в корейській нації. Внаслідок цього, розвиток КНДР набув жорсткого і недемократичного характеру. КНДР дотримується соціалістичного управління в економіці протягом тривалого часу, від початку поділу Корейського півострова на дві незалежні держави і до сьогодні. Це спричинило глибоку економічну кризу, яку переживає спільнота КНДР сьогодні і яка переростає у складну структурну проблему, для вирішення якої КНДР знадобиться багато часу і зусиль. Тому можна стверджувати, що причинами застою є сама суспільно-політична система і помилки в реалізації державної політики.

Монголія тривалий час копіювала радянську модель розвитку, а після розпаду СРСР, внаслідок впливу соціалістичної системи зазнала масштабних перетворень практично в усіх сферах, в тому числі політичній сфері та цінностях зокрема. Монголія опинилася на черговому переломі своєї

політичної історії. Країна в результаті безпрецедентних для неї перетворень швидко перейшла до нових суспільних відносин і демократичної форми влади. Однак, навіть за умов сильної президентської влади, партійного різноманіття, наявності демократичних інститутів і позитивних суспільних процесів все ж країна демонструє ряд деструктивних культурно-ціннісних показників.

3.3. Етно-цивілізаційний аспект дослідження політичних інститутів: країни Східної Азії та Україна

За роки незалежності в Україні відбулася радикальна реформація суспільно-владних відносин, здійснилося формування і розвиток політичних інститутів, серед яких найважливішим є сама держава, що сприяло утвердженню нових правил функціонування політичного процесу, – все це стало головними елементами української державності. Сьогодні українська держава перебуває у процесі розвитку, демократизації та удосконалення політичної системи, якому притаманні серйозні помилки влади у справах держави і навіть відступи від принципів демократії і порушення Конституції та інших правових актів. Невдалий досвід проведення неоліберальних реформ, які призвели до падіння життєвого рівня населення і рівня довіри до владних структур, привертає увагу до прикладу країн Східної Азії, які на основі власних унікальних моделей розвитку за короткий проміжок часу здійснили прорив у політичній та економічній сферах.

Роль держав Східної Азії у світовій політиці та економіці значно посилилася на початку ХХ століття, позначивши на політичній карті світу нових сильних акторів. Так, в ході світової глобальної фінансово-економічної кризи 2008-2009 років КНР стала двигуном глобальної економіки, а також однією з найбільших кредиторів та інвесторів, тим самим закріпивши центр світового економічного розвитку в Східній Азії і посиливши роль регіону в світі. Сьогодні регіон Східної Азії є зосередженням фінансів, інтенсивного розвитку та економічного зростання, високої продуктивності праці. Східна

Азія – це цивілізований ринок з високою купівельною спроможністю, вибудованою організаційною системою, системою логістики та зв'язку. Сьогодні все більше держав, що розвиваються, розглядають моделі розвитку країн Східної Азії в якості прикладу для наслідування. Унікальність і особливість східноазійської моделі розвитку може послугувати відповідним прикладом і для українського суспільства на сучасному етапі його становлення. Дослідження особливостей політичних інститутів в країнах Східної Азії в динаміці соціальної системи під впливом її внутрішніх і зовнішніх факторів як приклад для запозичення і позитивного застосування в Україні є особливо важливим для досвіду нашої держави.

Дослідження процесів і динаміки формування та розвитку політичних систем країн світу має місце в багатьох фундаментальних працях і стосується багатьох гуманітарних напрямків. Комплексне бачення процесів політичного розвитку та модернізації на стику декількох гуманітарних напрямів і акцентування уваги на дослідженнях і подіях останніх років становлять наукову новизну розглянутих питань. Фундаментальні основи дослідження чинників модернізації в країнах Східної Азії викладені в роботах східноазійських авторів: Ту Вейміна [67, 68], Нху-Нгок Онга [69], Кінхіде Мушакоджі [70] та ін. Серед українських вчених питання розвитку та модернізації регіону Східної Азії відображені в роботах Н. Д. Городньої [71, 72], С. О. Шергіна [73], М. А. Тарана [74], В. О. Шевчука [75], В. С. Проня [76] та ін. Варто приділити увагу дослідженням співробітників Інституту світової економіки міжнародних відносин НАН України (Ю. В. Павленко [77], Ю. М. Пахомова [78], В. К. Гури, Л. О. Лещенка [79] та ін.).

Наявність потужного державного управління та його провідної ролі в економічних процесах є головною і спільною рисою розвитку країн Східної Азії. Саме цей фактор дає можливість характеризувати східноазійські моделі як «державно-капіталістичні». Досвід модернізації східноазійських економік показав, що ефективна ринкова економіка неможлива без сильних державних інститутів, вона не створюється простим дозволом приватної власності і

приватного підприємництва, а цілеспрямовано будується урядами з урахуванням безлічі внутрішніх і зовнішніх факторів, включаючи національні особливості кожної з держав, утворених внаслідок формування національних моделей розвитку. При цьому роль урядів є ключовою і полягає в забезпеченні необхідної якості та кількості державного втручання на основі довгострокової стратегії економічного розвитку, чітко визначених і зрозумілих суспільству стратегічних пріоритетів з наголосом на національні конкурентні переваги. Специфічною рисою східноазійських моделей є те, що вони не формувалися природним шляхом (як у країнах Західної Європи), а були змодельовані правлячими колами на основі вироблення національних стратегій «наздоганяючого розвитку» та їх поетапної реалізації [80, с. 184]. Прикладом в цьому випадку є Японія, яка однією з перших держав Східної Азії здійснила в другій половині XX ст. прорив у своєму економічному розвитку, ставши на рівень провідних держав світу, а також здійснила великий вплив на формування моделей розвитку країн Східної Азії.

Побудова інституційної системи управління перебуває в процесі формування і модернізації в залежності від потреб суспільства та інтересів правлячих кіл. На відміну від східноазійської інституційної системи, сучасна політична система України визначається передусім «економічною» групою інтересів (провладні представники великого бізнесу, олігархи), яка зосереджена, насамперед, на примноженні власного добробуту, а також групою інтересів, що відповідає європейському вектору реалізації політики. Основною рисою розвитку Української держави є залежність від зовнішніх економічних впливів і тенденцій, а обумовленість поведінки українського уряду тими чи іншими преференціями груп інтересів визначає інституційну будову політичного апарату країни і державні преференції політичного курсу [81, с. 125]. Подібна управлінська політика не тільки не слугує задоволенню основних потреб суспільства, а і породжує соціальну нерівність і, як ми бачимо на прикладі подій зими 2014 року в Україні, викликає негативні

прояви громадських мас, невдоволеність політикою влади та низький рівень довіри до неї з боку українського суспільства.

Однак, незалежно від деструктивних явищ, в Україні продовжують формуватися інститути громадянського суспільства, що є спробою вдосконалювати діяльність владних структур у бік демократизації. Хоча такі спроби трансформації соціальних і політичних інститутів більш схильні до спадкоємства західного зразка, доцільним є поєднання різних моделей розвитку в залежності не тільки від потреб суспільства, але й від його специфічних особливостей. В результаті численних досліджень не було встановлено взаємозв'язок між типом режиму і ефективністю реформ, а також того, яка послідовність реформ дає кращий результат. Як демократія, так і авторитаризм самі по собі не створюють ефективні політичні системи. Ефективність систем управління в різних країнах з аналогічними політичними режимами відрізняється кардинальним чином. Варто погодитись з думкою української дослідниці Н. Д. Городньої, що економічні реформи є результатом політичної волі, і якщо вона відсутня, успішні реформи неможливі [82, с. 102]. Більш того, успішні реформи вирішують тільки частину проблем, та за відсутності правового режиму їх результат неминучий.

Все більше вчених висловлюють думку, що головним фактором успішності економічних реформ є здатність державних (і недержавних) інститутів забезпечити ефективність системи управління та стабільні умови для функціонування ринкової економіки, незалежно від того, є режим демократичним або авторитарним [83, с. 93]. Логіка ринкових реформ вимагає становлення не демократичного політичного режиму, а влади закону. За такою ж логікою і східноазійські держави віддають пріоритет якісному управлінню над демократією, а також сильним інститутам влади, незалежно від того, яким, авторитарним або демократичним, режимом вони підтримуються. Якість держави в різних країнах навіть за авторитарних

режимів істотно відрізняється, як відрізняються і типи авторитарних порядків.

У роботах Н. Д. Городньої наголошується, що в основі східноазійських поглядів на демократію лежить пріоритет групових інтересів над індивідуальними (в результаті чого індивідуальні права і свободи людини займають підпорядковане становище по відношенню до її обов'язків перед суспільством), пріоритет служіння інтересам суспільства над політичною конкуренцією, взаємна відповідальність керівників і підлеглих [84]. Так, демократія як політична система розглядається в державах Східної Азії насамперед з точки зору забезпечення рівних можливостей громадян у сфері освіти, мирної зміни влади, досягнення консенсусу серед еліт тощо.

Східноазійські дослідники Ту Веймін [85] і Нху-Нгок Онг [86], які відзначають, що в країнах Східної Азії (зокрема в Китаї) програма політичної та економічної модернізації, яка здійснюється під впливом конфуціанської традиції, передбачає досить цілісне бачення інститутів управління і керівництва та полягає в наступних принципах: по-перше, державне втручання в ринкову економіку є не тільки необхідним, але й бажаним; по-друге, хоча закон надає мінімальні умови для підтримки соціальної стабільності, «органічної солідарності» можна досягти тільки за допомогою більш глибоких соціальних установок, що може бути досягнуто завдяки силі традицій як закону; по-третє, сім'я виступає в якості основи держави, оскільки передає цінності з покоління в покоління; по-четверте, освіта має стати громадянською релігією суспільства [87, с. 21]. Тобто, за наявності панування традиції в усіх проявах суспільного життя громадянське суспільство не грає першорядної ролі, оскільки воно знаходиться вище сім'ї та поза рамками держави. Однак, приклади країн Східної Азії демонструють відносну сталість власних політичних інститутів, що обумовлено динамічною взаємодією сім'ї та держави. Оскільки громадянське суспільство пропонує ряд культурних інститутів, які підтримують сприятливе співробітництво між сім'єю і державою, теза, згідно з якою сім'я є

мікрокосмічною моделлю держави, а сама держава – це велика сім'я, має важливе політичне значення. З цього випливає, що держава зобов'язана взяти на себе життєво важливу функцію підтримання органічної солідарності всередині сім'ї. Зазначена динаміка приватного і публічного дозволяє громадянському суспільству зробити власний внесок в соціальне процвітання, досягнення якого можна побачити на прикладі країн Східної Азії.

Позитивними умовами для політичної трансформації та економічного процвітання виступають наявність сильних соціальних установок, чітко визначені вектори розвитку у взаємозв'язку з етнонаціональним характером і ефективною політичною системою. Так, дослідження етнонаціональної ситуації на прикладі конкретних держав Східноазійського регіону полягає в обумовленості політичної ситуації конкретними етносоціальними умовами і етнонаціональним характером. Особливість країн Східної Азії полягає у конкретних історичних, зовнішніх, культурних і соціальних умовах, синтез яких зумовлює утворення, що втілюються у відповідних політичних структурах [88, с. 218]. Спираючись на дослідження російського політолога М. А. Цагараєва, варто виділити за характерними ознаками такі держави Східної Азії: Китай (визначається відносною етнічною неоднорідністю); держави на Корейському півострові, в яких відносно гомогенна етнічна група поділена державними кордонами двох національних держав; Монголію і Японію, основу яких складають етноси, етнічна територія яких включена до складу єдиної держави і розділена адміністративними кордонами між двома і більше суб'єктами цієї держави [89, с. 67]. На прикладі кожної окремої держави регіону розглянуто специфіку етнічного складу і на цій основі виявлено обумовленість специфічної політичної ситуації і політичних настроїв. Доцільно зауважити і про впливи сучасних світових глобалізаційних та інтеграційних процесів як паралельних чинників посилення або послаблення етнонаціональних процесів в конкретних державах Східноазійського регіону. Таким чином, акцентуючи увагу на

основних чинниках, що обумовлюють прогрес і модернізацію в регіоні Східної Азії, визначено, що саме насиченість інформаційно-комунікативними зв'язками всередині суспільства пов'язана з конструктивним міжетнічним діалогом. Він створює умови для соціально-культурного зростання, загальної єдності без втрати культурно-історичної ідентичності, а за умов врахування і використання конструктивного діалогу державним апаратом може стати запорукою стабілізації та консолідації сил у державі.

Суспільний підйом і розвиненість країн Східної Азії з характерною перевагою економічних чинників відзначається помітним впливом культурної традиції на процес модернізації. Хоча поштовх модернізації відбувається переважно з Заходу, її східноазійська інтерпретація набула форм, які настільки відрізняються від західноєвропейських і північноамериканських, що становлять альтернативу західній моделі розвитку [90, с. 128]. Однак, це не означає, що східноазійська модель удосконалення суспільної, економічної і політичної систем схильна до витіснення Західної. Логіка полягає в цінності східноазійської моделі розвитку не тільки як специфіки Азії, а й співвідношення із західним варіантом розвитку та можливості відповідати повною мірою потребам глобального співтовариства в ХХІ столітті.

Узагальнюючи вищевикладене, можна зробити наступні висновки для України: зміна в 2010 р політичного керівництва і корекція зовнішньополітичного курсу України з орієнтацію на добросусідство та співпрацю із Росією [91], зосередження центру прийняття державно-управлінських рішень в руках Адміністрації Президента, суспільно-політична криза та революція гідності 2013-2014 рр., тривале здійснення як зовнішньої, так і внутрішньої політики залежно від інтересів державно-політичної еліти і тривала відсутність громадського контролю над діями інститутів влади спричинили загострення політичного конфлікту в державі. Спроби формування новою владою оновленої системи управління, повільна демократизація суспільства, домінування у процесі прийняття політичних

рішень інтересів правлячої еліти спричиняють нестабільність і неефективність політичної системи та інститутів в Україні. Відповідно до висновків дослідження Центру Разумкова, посилення конкуренції преференцій внутрішніх суспільних груп у міждержавній політиці України, в яких економічні групи інтересів отримали ключовий вплив на процес формування політики в державі, а також періодична зміна векторів і моделей розвитку, не дають втішних результатів і лише перешкоджають національній консолідації українського суспільства [92]. Всі перераховані вище процеси показують відсутність в країні сильних політичних інститутів. Проте, в державі наявна можливість задіяти соціальні інститути на основі національних установок на які сьогодні спираються найрозвиненіші країни Східної Азії. Наше завдання, таким чином, полягає в тому, щоб на основі своєї власної культури, традицій і менталітету акумулювати все краще, що є як у західних, так і в східних прикладах політичних систем та інститутів.

Сьогодні Україна позиціонує себе як європейська держава, а її політичний розвиток здійснюється на прикладі провідних європейських держав. Однак, успішність застосування європейського політичного досвіду має відповідати власним цивілізаційним і національним умовам нашої країни. Так, розвиток країн Східної Азії дає можливість зробити певні висновки: по-перше, не завжди наявність демократичних процесів та інститутів веде до соціально-економічного прогресу; по-друге, визначальним фактором успішності соціально-економічного розвитку країни є ефективність управління, здатність влади забезпечити ліберальні свободи і стабільні умови для функціонування не тільки ринкової економіки, але окремих секторів держави, що зумовлює зростання суспільного добробуту. Виявлено, що ефективність управління не залежить від типу політичного режиму. Важливе значення має знаходження консенсусу еліт за напрямками національного розвитку; спрямування зусиль влади на забезпечення потреб та інтересів усіх верств суспільства, а не окремих привілейованих груп; постійні пошуки

адекватних способів взаємодії держави і ринку, держави і бізнесу у відповідності з новими завданнями, які виникають в процесі розвитку.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

Країни Східної Азії є сучасним цивілізаційним комплексом, що склався в Східноазійському регіоні і заснований на специфічному культурно-історичному типі, що об'єднує ряд держав цього регіону. Відзначений у дослідженні Китай, який, в силу наявності різнорідно розвинених територій у його складі, залишається унікальною країною завдяки значному впливу економічного чинника та потужному державному керівництву. Незважаючи на збереження Китаєм соціалістичної системи в державі, він перебуває на шляху становлення і розвитку держави, політичної системи та інститутів. Передусім це можна пояснити особливим акцентом керівництва щодо збереження традиційних цінностей і культурної самобутності з метою налагодження міжетнічного діалогу та створення гармонійних відносин всередині етнічно різнорідного суспільства, створення консолідаційних настроїв в державі.

Основним, проте не єдиним, джерелом китайських цінностей і установок визначено конфуціанство. Крім того, конфуціанство здійснило вплив і на формування політичної системи та інститутів. Сформовану на конфуціанській основі політичну систему в КНР можна назвати культурою консенсусу та обов'язку. Наголос на необхідності виховання та освіти в дусі патерналізму створює сприятливу до нових перетворень платформу, що складається з молодого покоління і висококваліфікованих кадрів. З цього чинника випливає і прагнення, відкритість до інновацій та подальшого економічного розвитку. Розвиток економіки, освіти, технологій створює, в свою чергу, позитивне сприйняття демократизації та політичної модернізації. Зазначені принципи конфуціанства суттєво впливають на формування політичної культури і формування політичних інститутів в китайській державі. Хоча на сьогодні в політичній культурі китайців намітилася тенденція до прояву рис індивідуалізму, є також передумови для виникнення етичних принципів, що поєднують в собі цінності конфуціанства і

підприємництва та становлять сприятливу ціннісну основу для процесу політичної модернізації. Це підтверджують і показники цінностей щодо позитивного розвитку китайського суспільства, хоча в плані формування і трансформації політичних інститутів негативно впливає ряд чинників, таких як високий рівень корупції, бюрократичність владного апарату, низький рівень довіри до правлячого кола тощо.

Сучасна Японія також є прикладом унікального досвіду формування самобутньої політичної системи. Переїняття досвіду провідних держав світу сприяло формуванню політичної системи, схожої на діючі в Західній Європі та в США. Хоча японська політична модель є високодемократичною, загалом в політичній системі та інститутах збереглися і традиційні особливості, зокрема патерналізм. Особливого значення набуло в Японії синто та конфуціанство, які сприймаються передусім як вчення моралі та які гармонійно включаються у суспільно-політичну систему. Природна працьовитість і підприємливість японців сприяють динамічному та успішному розвитку країни. Прагнення всього нового і прогресивного, готовність переймати й удосконалювати останні світові досягнення є основними етно-цивілізаційними установками щодо прогресу Японії.

Японія володіє адекватним, поміркованим консерватизмом і здатна визнавати необхідність перетворень. Сприятливими етно-цивілізаційними факторами щодо формування сучасних політичних інститутів можна визначити законслухняність, високий престиж освіти, сформований в ранній період розвитку японської цивілізації, довіра до державної влади, шанобливе ставлення до бюрократії, прихильність до колективних цінностей, а також уміння уживатися на маленькій території і досягати згоди і гармонії суспільства та влади. Врахування зазначених чинників виправдовує високі ціннісні та суспільно-політичні показники, продемонстровані в дисертаційному дослідженні. Тобто, значення етно-цивілізаційного прояву досліджуваного регіону полягає у використанні культурно-ціннісного

потенціалу, що сприяло політичному розвитку Японії, зумовлюючи синтез традиційного та сучасного бачення японського суспільства.

Особливе значення становлять держави на Корейському півострові, що представлені однією нацією та двома окремими державами. Республіка Корея є демократичною, політично та економічно розвинутою країною, на противагу КНДР – з пережитками соціалістичної системи, тоталітарним устроєм і культом особи вождя. Така ситуація в регіоні спричинена руйнівним зовнішнім впливом. Широкий спектр геополітичних, національних та історичних особливостей обох держав визначається їх належністю до конфуціанської політичної традиції. Для політичної культури конфуціанського суспільства визначальною є історико-філософська концепція влади, що не трансформувалась в останні десятиліття. Проте, наявність в обох країнах іноземного впливу позначилась на формуванні та особливостях їхніх політичних систем. Особливості розвитку і характер політичної системи та інститутів демонструють суспільно-політичні ціннісні показники, за якими Республіка Корея має високий позитивний культурно-ціннісний потенціал, що цілком відповідає її розвиненості, та КНДР, деякі показники якої хоча недоступні аналізу, проте навіть за наявних даних становлять негативний характер.

Прояви впливу етно-цивілізаційних чинників можна прослідкувати на досвіді Монголії, етно-цивілізаційний потенціал якої є достатньо близьким до українського. Однак, приналежність Монголії до регіону Східної Азії визначає її унікальність та самобутність. Країна демонструє створення реальної системи демократії, формування громадянського суспільства, ідеологічного плюралізму і терпимості. Етно-цивілізаційні особливості Монгольської Республіки обумовлюються її національним характером, традиціями, цінностями, оскільки вони є невід'ємною складовою загальнонаціональної культури. Шляхи формування політичної системи та інститутів полягають у встановленні балансу традиційного і сучасного, світового і національного, східного і західного, формуванні громадянського

суспільства та політичної еліти, багатопартійності, державно-регульованої ринкової економіки, середнього класу тощо. Проте, тривале домінування прорадянської політики в країні здійснила помітний вплив на формування державної та політичної системи, що до сьогодні має достатньо негативні наслідки для суспільно-політичної системи Монголії. Однак, необхідність подолати наслідки негативного впливу певною мірою створює основи для політичних перетворень. На сьогодні монгольська політична культура є синтезом елементів відродження традиційної та запозичення західної культури і перебуває на етапі формування. Вищезазначене можна підтвердити, аналізуючи ціннісні показники розвитку та формування політичних інститутів, які мають негативний характер, що ускладнює процес модернізації країни. Подібний досвід характерний і для української держави.

Україна, перебуваючи на переломному етапі становлення власної унікальної національної політичної системи, характеризується негативним показником суспільно-політичного ціннісного потенціалу (додаток 18). Україна досі переживає наслідки впливу радянської системи, не лише політичної, але й культурно-ціннісної. Жорсткі зовнішні виклики спричиняють трансформацію наявної суспільно-політичної системи, результат якої визначатиметься рівнем консолідації етно-національного і культурного потенціалу. Оскільки Україна позиціонує себе як європейська держава і модель її розвитку враховує досвід західних демократій, успішність застосування досвіду провідних європейських держав має відповідати її власним цивілізаційним і національним умовам. Так, досвід формування політичних систем країн Східної Азії демонструє яскравий приклад позитивного розвитку та може слугувати прикладом для наслідування.

ПОСИЛАННЯ ДО ТРЕТЬОГО РОЗДІЛУ

1. Политические системы и политические культуры Востока. Изд. 2. Гл. ред. А. Д. Воскресенский. Москва, Россия: АСТ: Восток-Запад, 2007.
2. New 5-Year Plan to see revolutionary changes. China Veiw. [Online]. Available: http://news.xinhuanet.com/english/2005-10/11/content_3606173.htm. Accessed on: June 30, 2017.
3. Там само.
4. О. Н. Борох, «Политическая модернизация Китая: Китайская пропаганда о проблемах политических преобразований», *Мировая экономика и международные отношения*, №7, с. 81-92, 2011.
5. Hou Chi-ming, *Foreign investment and economic development in China*. Cambridge, USA: Harvard University Press, 1965.
6. Hou Chi-ming, «The oppression argument on foreign investment in China 1895-1937», *Journal of Asian Studies*, vol. 20, №4, pp. 435-448, 1991.
7. Дж. Верфриц, «Проблемы богатства Китая», *Newsweek*, 29 августа, 2010. [Электронный ресурс]. Доступно: http://paper.people.com.cn/rmrb/html/2010-08/17/nw.D110000renmrb_20100817_7-10.htm?div=-1. Дата обращения: Июнь 30, 2017.
8. Ту Веймин, «Подъем «конфуцианской» Восточной Азии: истоки и исторический смысл», *Полис*, №1, с. 7-25, 2012.
9. Ю. В. Мазур, «Характеристика політичних інститутів Китаю у контексті етно-цивілізаційного чинника», *Сучасні міждисциплінарні дослідження: історія, сьогодні, майбутнє. Матеріали VI заочної міжнародної конференції: збірник наукових праць*. Київ, Україна: Видавництво «Аграр Медіа Груп», с. 28-32, трав. 23, 2014.
10. Tianjian Shi, «Cultural Values and Democracy in Mainland China», *China Quarterly*, №62, pp. 540-559, 2000.
11. А. В. Виноградов, *Китайская модель модернизации. Поиски новой идентичности*. Изд. 2. Москва, Россия: НОФМО, 2008.

12. Tianjian Shi, «Cultural Values and Democracy in Mainland China», *China Quarterly*, №62, pp. 540-559, 2000.

13. А. В. Виноградов, «Модель развития Китая: идентичность и универсализм», в *Усиление Китая: внутренние и международные аспекты*. Москва, Россия: Аспект Пресс, 2005, с. 99-102.

14. Ю. В. Мазур, «Характеристика політичних інститутів Китаю у контексті етно-цивілізаційного чинника», *Сучасні міждисциплінарні дослідження: історія, сьогодні, майбутнє*. Матеріали VI заочної міжнародної конференції: збірник наукових праць. Київ, Україна: Видавництво «Аграр Медіа Груп», с. 28-32, трав. 23, 2014.

15. А. В. Виноградов, *Китайская модель модернизации. Поиски новой идентичности*. Изд. 2. Москва, Россия: НОФМО, 2008.

16. *Восток и политика: Политические системы, политические культуры, политические процессы*. Изд. 2. Гл. ред. А. Д. Воскресенский. Москва, Россия: МГИМО, 2015.

17. Масштабний обвал на китайській фондовій біржі. ТСН. 8 липня, 2015. [Електронний ресурс]. Доступно: <http://tsn.ua/groshi/kitay-tyagne-uves-svit-u-prirvu-eksperti-rozpovili-chi-buti-svitoviy-krizi-453423.html>. Дата звернення: Черв. 30, 2017.

18. *Восток и политика: Политические системы, политические культуры, политические процессы*. Изд. 2. Гл. ред. А. Д. Воскресенский. Москва, Россия: МГИМО, 2015.

19. В. Г. Буров, *Модернизация Тайваньского общества*. Москва, Россия: ИФРАН, 1998.

20. *Политические системы и политические культуры Востока*. Изд. 2. Гл. ред. А. Д. Воскресенский. Москва, Россия: АСТ: Восток-Запад, 2007.

21. Tu Wei-Ming, *Confucian Traditions in East Asian Modernity. Moral Education and Economic Culture in Japan and Four Mini-Dragons*. Cambridge, USA: Harvard University Press, 1996.

22. Там само, с. 24.

23. Восток и политика: Политические системы, политические культуры, политические процессы. Изд. 2. Гл. ред. А. Д. Воскресенский. Москва, Россия: МГИМО, 2015.

24. Л. С. Переломов, Конфуцианство и легизм в политической истории Китая. Москва, Россия: Наука, 1981.

25. Чуньфу Чжао, «Конфуцианская этика и модернизация: конфликт и интеграция», Китай, китайская цивилизация и мир. История, современность, перспективы: материалы X Междунар. науч. конф., Ин-т Дальн. Востока РАН, №10, с. 123-126, 1999.

26. Zhenghuan Zhou, Liberal Rights and Political Culture. Envisioning Democracy in China. New York, USA: Routledge, 2005. [Online]. Available: <http://hu.txtr.com/catalog/document/mufo5r9/liberal-rights-and-political-culture--zhenghuan-zhou/>. Accessed on: June 30, 2017.

27. В. Н. Еремин, Политическая система современного японского общества. Изд. 2. Москва, Россия: Прогресс, 1993.

28. Д. В. Стрельцов, Система государственного управления Японии в послевоенный период. Москва, Россия: МАКС Пресс, 2002.

29. Shinzo Abe: «The Prime Minister in Action», Prime Minister of Japan and His Cabinet. 27 Jan., 2017. [Online]. Available: <http://japan.kantei.go.jp>. Accessed on: June 30, 2017.

30. В. Н. Еремин, Политическая система современного японского общества. Изд. 2. Москва, Россия: Прогресс, 1993.

31. Х. Симада, «Причины развития японской экономики», Деловая жизнь, №11, с. 17-20, 2006.

32. К. О. Саркисов, Японский феномен. Москва, Россия: РИО Института востоковедения РАН, 1996.

33. Восток и политика: Политические системы, политические культуры, политические процессы. Изд. 2. Гл. ред. А. Д. Воскресенский. Москва, Россия: МГИМО, 2015.

34. Kinhide Mushakoji, Japan, America, and the Future World Order. New York, USA: Free Press, 1999.

35. Ю. В. Мазур, «Модернізація політичних інститутів країн Східної Азії в контексті культурно-цивілізаційного чинника», Політологічний вісник: Зб. наук. праць, №69, с. 503-513, 2013.

36. Политические системы и политические культуры Востока. Изд. 2. Гл. ред. А. Д. Воскресенский. Москва, Россия: АСТ: Восток-Запад, 2007.

37. Л. С. Васильев, История религий Востока. Москва, Россия: Книжный дом Университет, 2004.

38. Д. С. Шнейвас, «Философия предпринимательства» Сибусава Эйити», Китай, китайская цивилизация и мир. История, современность, перспективы: материалы XI Междунар. науч. конф., Ин-т Дальн. Востока РАН, Ч. II, с. 171-175, 27-29 сент. 2000.

39. В. В. Михеев, В. Б. Амиров, Я. М. Бергер, О. Н. Борох и др., «Тихоокеанская Азия: перспективы трансформаций политических систем», Мировая экономика и международные отношения, №5, с. 83-95, 2010.

40. И. Е. Дискин, «Реформы и элиты: институциональный аспект», Общественные науки и современность, №6, с. 29-41, 1995.

41. Етнополітична карта світу ХХІ століття. Центр з інформаційних проблем територій НАН України [Електронний ресурс]. Доступно: <http://www1.nas.gov.ua/OrgStructure/SSGN/vifp/Institutions/cgo/Pages/cgo.aspx>.

Дата звернення: Черв. 30, 2017.

42. Э. В. Молодякова, «Неординарная» демократия в Японии», в Япония: Мифы и реальность. Москва, Россия, 1999, с. 160-178.

43. К. О. Саркисов, Японский феномен. Москва, Россия: РИО Института востоковедения РАН, 1996.

44. Политические системы и политические культуры Востока. Изд. 2. Гл. ред. А. Д. Воскресенский. Москва, Россия: АСТ: Восток-Запад, 2007.

45. Ту Веймин, «Подъем «конфуцианской» Восточной Азии: истоки и исторический смысл», Полис, №1, с. 7-25, 2012.

46. Восток и политика: Политические системы, политические культуры, политические процессы. Изд. 2. Гл. ред. А. Д. Воскресенский. Москва, Россия: МГИМО, 2015.

47. Политические системы и политические культуры Востока. Изд. 2. Гл. ред. А. Д. Воскресенский. Москва, Россия: АСТ: Восток-Запад, 2007.

48. А. Т. Иргебаев, Южная Корея. О некоторых особенностях развития политической системы и общества Южной Кореи. Москва, Россия: Наука, 1997.

49. К. В. Асмолов, Корейская политическая культура: Традиции и трансформация. Москва, Россия: ИДВ РАН, 2009.

50. Н. Д. Баликова, «У Південній Корейі новий президент», Голос України, 11 травня, 2017. [Електронний ресурс]. Доступно: <http://www.golos.com.ua/article/288665>. Дата звернення: Черв. 30, 2017.

51. И. А. Толстокулаков, «Посттрадиционное общество Южной Кореи и проблемы политической модернизации», Известия Восточного института, №16, 2010. [Электронный ресурс]. Доступно: <http://cyberleninka.ru/article/n/posttraditsionnoe-obschestvo-yuzhnoy-korei-i-problemy-politicheskoy-modernizatsii>. Дата обращения: Июль 30, 2017.

52. Политические системы и политические культуры Востока. Изд. 2. Гл. ред. А. Д. Воскресенский. Москва, Россия: АСТ: Восток-Запад, 2007.

53. М. А. Мореходов, «Южная Корея: секреты успеха», Азия и Африка сегодня, №1, с. 18-23, 2012.

54. Там само, с. 22.

55. И. А. Толстокулаков, Политическая модернизация в Южной Корее. Опыт историко-политологического анализа. Владивосток, Россия: Изд-во Дальневосточного университета, 2007.

56. Л. Петров, «Возможно ли мирное объединение Кореи?», LiveJournal, June 26, 2010. [Online]. Available: <http://rspasanu.livejournal.com/33737.html>. Accessed on: June 5, 2017.

57. А. З. Жебин, Эволюция политической системы КНДР в условиях глобальных перемен. Москва, Россия: «Русская панорама», 2006.

58. Кан Ден Сік, Об'єднання Кореї: теоретичні та практичні аспекти. Київ, Україна: Ленвіт, 2008.

59. Политические системы и политические культуры Востока. Изд. 2. Гл. ред. А. Д. Воскресенский. Москва, Россия: АСТ: Восток-Запад, 2007.

60. Ю. В. Бромлей, Г. Е. Марков, Этнография. Москва, СРСР: Высшая школа, 1982.

61. П. Жук, Н. Мазур, Р. Соломонюк, Р. Турчак, Етнополітична карта світу ХХІ століття. Львів, Україна: Мандрівець, 2000.

62. «Новим президентом Монголії став кандидат від опозиції», РБК – Україна, 8 червня, 2017. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://www.rbc.ua/ukr/news/novym-prezidentom-mongolii-stal-kandidat-1499522692.html>. Дата звернення: Черв. 30, 2017.

63. М. И. Гольман, Современная Монголия в оценках западных авторов. Москва, Россия: ИВ РАН, 2009.

64. Е. Довчин, «Политическая культура и становление демократии в Монголии», диссерт. канд. полит. наук., Санкт-Петербургский госуд. университет, Санкт-Петербург, 2005.

65. Восток и политика: Политические системы, политические культуры, политические процессы. Изд. 2. Гл. ред. А. Д. Воскресенский. Москва, Россия: МГИМО, 2015.

66. Г. С. Яскина, Монголия и внешний мир. Москва, Россия: Ин-т востоковедения РАН, 2002.

67. Ту Веймин, «Множественность модернизаций и последствия этого явления для Восточной Азии», в Культура имеет значение. Гл. ред. Л. Харрисон. Москва, Россия: Московская Школа Политических Исследований, 2002, с. 237-251.

68. Tu Wei-Ming, *Confucian Traditions in East Asian Modernity. Moral Education and Economic Culture in Japan and Four Mini-Dragons*. Cambridge, USA: Harvard University Press, 1996.

69. Nhu-Ngoc T. Ong, «Authority Orientations and Democratic Attitudes: A Test of the 'Asian Values' Hypothesis», *Japanese Journal of Political Science*, №6(2), pp. 1-21, 2005.

70. Kinhide Mushakoji, «Towards a Multi-Cultural Modernity Beyond Neo-Liberal/Neo-Conservative Global Hegemony», *Internacional REG GEN: Alternativas Globalização*. Rio de Janeiro, Brasil: UNESCO, 2005. 8 al 13 de Octubre. [Online]. Available: <http://bibliotecavirtual.clacso.org.ar/ar/libros/reggen/pp26.pdf>. Accessed on: June 30, 2017.

71. Н. Д. Городня, «Роль держави в піднесенні країн Східної Азії: уроки для України», *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*, вип. 1(9), 2011. [Електронний ресурс]. Доступно: <http://visnyk-psp.kpi.ua/uk/2011-1/index.html>. Дата звернення: Черв. 30, 2017.

72. Н. Д. Городня, «Східна Азія та Україна в умовах глобальних змін початку XXI ст.», *Дослідження світової політики*, вип. 2(51), с. 94-106, 2010.

73. С. О. Шергін, *Азіатсько-тихоокеанський регіон: історія і сучасність*. Київ, Україна: Вища школа, 1993.

74. М. А. Таран, «Проблема політичного об'єднання КНР з Тайванем та зовнішня політика США», *Східний світ*, №1, с. 121-131, 2004.

75. О. В. Шевчук, «Зовнішньополітична стратегія США та РФ щодо КНР», дис. д-ра політ. наук., Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, Київ, 2009.

76. С. В. Пронь, «США і еволюція азіатсько-тихоокеанської політики Японії (1950-1990-ті роки)», дис. д-ра іст. наук., Миколаївський держ. гуманітарний ун-т ім. Петра Могили, Миколаїв, 2004.

77. Ю. В. Павленко, *Історія світової цивілізації: соціокультурний розвиток людства*. Київ, Україна, 1996.

78. Цивилизационная структура современного мира: в 3 т. Т. 3: Цивилизации Востока в условиях глобализации. Кн. 2. Китайско-Дальневосточный цивилизационный мир и африканская цивилизационная общность. Глобальные трансформации и уроки для Украины. Под ред. Ю. Н. Пахомова, Ю. В. Павленка. Ин-т мировой экономики и междунар. отношений НАН Украины. Киев, Украина: Наукова думка, 2008.

79. Л. Лещенко, «Модерністсько-традиціоналістська парадигма соціально-економічних перетворень у країнах Південно-Східної Азії», Дослідження світової політики, вип. 46, с. 230-246, 2009.

80. Восток и политика: Политические системы, политические культуры, политические процессы. Изд. 2. Гл. ред. А. Д. Воскресенский. Москва, Россия: МГИМО, 2015.

81. Ю. В. Мазур, «Опыт формирования политических институтов в государствах Восточной Азии: значение для политической модернизации Украины», ModernScience (Modernívěda), №2, с. 123-130, 2014.

82. Н. Д. Городня, «Східна Азія та Україна в умовах глобальних змін початку ХХІ ст.», Дослідження світової політики, вип. 2(51), с. 94-106, 2010.

83. А. В. Тишков, «О новых подходах в теории и практике межнациональных отношений», Советская этнография, №5, с. 88-102, 1989.

84. Н. Д. Городня, «Роль держави в піднесенні країн Східної Азії: уроки для України», Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут», вип. 1(9), 2011. [Електронний ресурс]. Доступно: <http://visnyk-psp.kpi.ua/uk/2011-1/index.html>. Дата звернення: Черв. 30, 2017.

85. Ту Веймин, «Подъем «конфуцианской» Восточной Азии: истоки и исторический смысл», Полис, №1, с. 7-25, 2012.

86. Nhu-Ngoc T. Ong, «Authority Orientations and Democratic Attitudes: A Test of the 'Asian Values' Hypothesis», Japanese Journal of Political Science, №6(2), pp. 1-21, 2005.

87. Ту Веймин, «Подъем «конфуцианской» Восточной Азии: истоки и исторический смысл», Полис, №1, с. 7-25, 2012.

88. Восток и политика: Политические системы, политические культуры, политические процессы. Изд. 2. Гл. ред. А. Д. Воскресенский. Москва, Россия: МГИМО, 2015.

89. М. А. Цагараев, «Этнополитические проблемы разделенных народов: политико-правовые основы их регулирования: на примере осетинского народа», дис. канд. полит. наук., Рос. акад. гос. службы при Президенте РФ. Москва, Россия, 2009.

90. Ю. В. Мазур, «Опыт формирования политических институтов в государствах Восточной Азии: значение для политической модернизации Украины», ModernScience (Modernívěda), №2, с. 123-130, 2014.

91. Відомості Верховної Ради України (ВВР). Закон України Про засади внутрішньої і зовнішньої політики (2010, Лип. 1), №40, ст. 527. [Електронний ресурс]. Доступно: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2411-17>. Дата звернення: Черв. 30, 2017.

92. П. О. Порошенко, «Зовнішня політика України: здобутки, проблеми, перспективи», Національна безпека і оборона. Центр Разумкова, №2, 2010. [Електронний ресурс]. Доступно: http://www.razumkov.org.ua/ukr/files/category_journal/NSD121_ukr_3.pdf. Дата звернення: Черв. 30, 2017.

ВИСНОВКИ

У дисертації, відповідно до поставлених завдань, здійснено дослідження етно-цивілізаційних чинників формування політичних інститутів в країнах Східної Азії. Отримані результати дозволили зробити висновки, які мають певне теоретичне і практичне значення.

1. Згідно фундаментальних структур цивілізаційного, етнологічного, культурологічного, модернізаційного, філософського та інституційного підходів, рушійною та формуючою категорією щодо політичних інститутів визначається етнос, культура виступає змістом, політичні системи та інститути – механізмом або формою, в той час як цивілізація – кінцевою метою. Етнічні, культурні та цивілізаційні особливості виступають в якості факторів впливу на політичні інститути відповідного регіону, включаючи в себе низку особливостей та закономірностей, пов'язаних між собою. Розуміння етно-цивілізаційного чинника визначається за двома підходами до тлумачення етнічних, національних суспільств та цивілізацій: етно-культурним підходом та ідеєю локальних цивілізацій (за А. Тойнбі, С. Хантінтоном). Передусім визначено, що переважаючі в суспільстві установки та переконання визначаються його культурною спадщиною та етнічною приналежністю. По суті, етно-цивілізаційні чинники втілюються у поняттях цінностей як етно-культурних чинників та взаємодоповнюються у історичній площині з поняттям цивілізації. Крім того, етно-цивілізаційний підхід дозволяє визначити особливості розвитку тієї чи іншої спільноти у відповідний проміжок часу.

2. Особливості культури, етносу та цивілізації здійснюють безпосередній вплив на специфіку суспільно-політичної системи, яка, в свою чергу, на відповідному історичному рівні розвитку кожної окремої держави втілюється у відповідних типах і формах організації життя та діяльності людей. Особливості культури можуть відобразитись в освіті (виховуючи молоде покоління, держава створює основу для свого подальшого розвитку),

моралі (яка втілюється у взаємовідносинах людей, повазі, чесності, а в політиці, наприклад, може проявлятися у довірі до влади, діалозі та відкритості влади до суспільства тощо), прагматизмі (в державі може проявлятися як здатність влади ефективно реагувати на виклики в державі та поза нею, реалізовувати інтереси держави та суспільства). У розумінні чинників формування політичних інститутів ключовим фактором виступає культура та культурні ознаки, що притаманні кожній окремій спільноті. З метою узагальнення поняття політичних інститутів, визначаємо державу як класичний приклад політичного інституту, що є формою для втілення відповідних культурних ознак. Дещо відрізняються культурні особливості в етнічних спільнотах та цивілізаціях. Так, якщо ірраціональне світосприйняття, звичаї, традиції, релігія як суспільно утворюючі чинники більш притаманні етнічним суспільствам, то в процесі історичного розвитку кожної окремої держави або регіону спільнота поступається цими явищами та удосконалюється на користь раціонального світосприйняття, етичних та культурних цінностей. Зазначені культурні ознаки за своєю суттю є чинниками, що визначають особливості держави, політичної системи, інститутів і впливають на їх формування та розвиток.

3. Для вирішення завдання виокремлення чинників формування політичних інститутів слід, передусім, визначити критерії формування та розвитку політичних інститутів. До них відносяться: по-перше, наявність зовнішніх або внутрішніх викликів системі; по-друге, характер взаємодії із зовнішнім середовищем; по-третє, узгодженість з культурою суспільства, суспільними цінностями; по-четверте, схильність політичної системи до інновацій; по-п'яте, структурна диференціація та взаємозалежність політичних інститутів. Причинними факторами процесу формування і трансформації політичних інститутів, відповідно до ідей Г. Алмонда та Дж. Пауелла, визначено: 1) суспільні потреби; 2) інтереси певних соціальних груп; 3) історичну необхідність. Зазначені причини слугують поштовхом до політичних перетворень та розвитку.

4. Аналіз чинників формування політичних інститутів полягає у їх ретельній систематизації. Розподілити чинники формування політичних інститутів можливо за різними принципами та сферами. Наприклад, чинники та фактори формування політичних інститутів можуть різнитись за напрямом впливу: 1) зовнішні (інтеграційні процеси та глобалізація, вплив окремих акторів міжнародної системи, екологічні виклики); 2) внутрішні (географічний чинник (клімат, ландшафт, природне середовище), економічні чинники, соціальні чинники (історичний фактор, психологічний чинник, демографічний чинник). Чинники формування політичних інститутів можна розподілити за масштабом впливу: локальні, національні, регіональні, глобальні; у відповідності до сфери впливу: економічні (ринкові відносини, економічна поведінка, рівень заощадливості, готовність до ризиків, конкурентність); а також геополітичні, суспільно-історичні, суспільно-політичні, екологічні, культурні та ін.

5. Етно-цивілізаційні чинники включають в себе велику кількість показників та полягають в охопленні матриці політичного буття в історичній ретроспективі. Так, до етнічних чинників відносяться: 1) географічний фактор, природне середовище; 2) соціально-історичні особливості; 3) зовнішні впливи та виклики; 4) культура, культурні знаки (традиційна культура); 5) психологічні особливості (самосвідомість, ідентифікація); 6) міжкультурна взаємодія; 7) релігія; 8) традиційний світогляд; 9) ірраціональне світосприйняття. До цивілізаційних чинників слід віднести: 1) культуру, культурні ознаки (цивілізаційну культуру); 2) систему цінностей; 3) новаторство (інноваційно-технологічний чинник); 4) освіту та науку; 5) ментальність; 6) етику, етичні норми; 7) прагматичний світогляд; 8) раціональне світосприйняття. Розподіл та порядок етно-цивілізаційних чинників зумовлений їхньою хронологічною послідовністю (за етно-цивілізаційним підходом). Окремо також слід виділити суто політичні чинники формування та розвитку політичних інститутів. До них відносяться: 1) ступінь політичної суб'єктивності; 2) повага до верховенства права;

3) поширеність корупції в державному секторі; 4) радіус політичної довіри; 5) наявність сильного лідера або команди в секторі управління; 6) ступінь довіри до влади; 7) вплив еліт та їхня участь у політичному житті; 8) рівень демократії.

6. Регіон Східної Азії у його етно-культурному та політичному різноманітті дозволяє наочно прослідкувати та дослідити визначені етно-цивілізаційні чинники. По-перше, географічний фактор визначає умови існування суспільства, наявність ресурсів, геополітичне становище і, передусім, є важливою причиною економічних та політичних інтересів. Однак, на прикладі країн Східної Азії можна констатувати, що наявність ресурсів не є ключовою умовою для розвитку держави, наприклад, Японія та Республіка Корея невеликі за розмірами і мають скромні запаси природних ресурсів, однак, рівень розвитку в цих країнах вищий, ніж у великого за розмірами та багатого на ресурси Китаю. Важливішим є геополітичне становище, тобто положення відносно географічних сусідів на мікрорівні та світових економічних і політичних центрів на макрорівні. Тут взнаки дається вигідне геополітичне розташування, передусім, КНР, а також Японії, Республіки Корея, що сприяє їх спілкуванню та співпраці з оточуючим світом. Не дуже вигідне геополітичне положення у Монголії, яка затиснута між двома країнами гігантами – КНР та Росією, що, з одного боку, обмежує її коло геополітичних інтересів, але, з іншого боку, знижує ймовірність конфліктів із сусідами. Окремо варто відмітити геополітичне положення КНДР, яке подібне до положення Республіки Корея та Японії, проте через закритість держави цей чинник не є визначальним у формуванні політичних інститутів.

7. Географічний чинник нерозривно пов'язаний із чинником зовнішніх впливів та викликів і міжкультурною взаємодією. Це можна продемонструвати на ситуації, що склалась в КНДР: після Корейської війни 1950-1953 рр. країна зазнала значного впливу з боку Радянського союзу та перейняла соціалістичний політичний устрій. Через тривалу відірваність

КНДР від зовнішнього світу та радянський вплив в державі утворився тоталітарний режим з ідеологією культу особистості. Навіть після розпаду СРСР політична ситуація в КНДР не змінилась, країна на сьогодні залишається закритою для більшості світу, законсервованою у власній тоталітарній системі. Монголія також досить довгий час перебувала під впливом Радянського Союзу, проте, на початку 1990-х рр. в країні почали відбуватись позитивні демократичні перетворення. Однак, особливості зовнішніх впливів у Монголії полягають у тому, що вони здійснюються в першу чергу державами-сусідами і носять доволі нейтральний характер. Зовсім інша ситуація склалась у Японії та Республіці Корея. Ці країни в післявоєнний період зазнали значного впливу з боку США. З одного боку, на ці держави здійснювався великий політичний та економічний тиск, але з іншого, це стимулювало швидкий економічний розвиток та політичну модернізацію. Дещо інша ситуація склалась в КНР. Хоча держава й перейняла соціалістичний тип державного устрою, проте, з другої половини ХХ ст. і до сьогодні зазнає значного впливу з боку США в рамках активної економічної співпраці, що безпосередньо вплинуло на розвиток економіки, і, відповідно, політичної системи та інститутів.

Важливим, з огляду на географічний чинник, зовнішні впливи, міжкультурну взаємодію, є також економічний фактор. Важливий він тому, що є відображенням розвитку політичної сфери. На прикладі країн Східної Азії спостерігаємо, що, чим вище розвиток економіки, тим більш досконаліми, демократичними і модернізованими є політична система та інститути (наприклад, високорозвинені економічні та політичні системи в Японії і Республіці Корея; щодо КНР, тут відбувається активне економічне зростання разом із позитивними політичними перетвореннями та демократизацією; Монголія має доволі слабку економіку і таку ж, по суті, політичну систему; КНДР характеризується економічним застоєм і тоталітарним режимом) (Додаток 6-8, 21, 22).

З розвитком економіки нерозривно пов'язані такі чинники, як новаторство (інноваційно-технічний чинник), наука та освіта. Так, науково-технічний розвиток є відображенням економічного розвитку, що можемо спостерігати у Додатку 9. Виявлено, що економічно розвинені Японія та Республіка Корея мають найвищі показники інноваційного розвитку, КНР також демонструє високі результати, на відміну від Монголії та КНДР. На відміну від науково-технічного фактору, який, передусім, впливає на розвиток економіки та суспільного життя, освіта має безпосередній зв'язок з розвитком і модернізацією політичних інститутів. Насамперед, це виявляється у вихованні та розвитку молодого покоління і підготовці нових кваліфікованих кадрів. Таким чином, створюється платформа для подальшої модернізації, новаторства, омолодження політичної сфери новими кадрами та ідеями. Серед держав Східної Азії високий рівень освіти демонструють Японія та Республіка Корея, доволі скромні результати у КНР і Монголії, однак показник КНР з кожним роком покращується, що свідчить про позитивні зміни. Інформація щодо КНДР відсутня.

Щодо культурних ознак, цінностей, ментальності, світогляду, етики, в країнах Східної Азії ключову роль у розумінні цих чинників відіграє конфуціанство. Багато принципів конфуціанства проявляються і в формуванні політичних систем та інститутів досліджуваних держав. Перш за все, варто відмітити принцип колективізму та патерналізму, які наявні у політичних системах всіх досліджуваних держав. Етичні принципи конфуціанства стали невід'ємними складовими основних законів КНР, Японії, Республіці Корея, КНДР. Тобто, етно-цивілізаційні особливості регіону полягають у низці суспільно-політичних ціннісних принципів, зокрема, патерналізмі та шанобливості, поєднанні традиції і моралі, колективізмі, етиці, конфуціанській філософії тощо.

Найбільш високими показниками розвитку і прогресу відзначаються Японія та Республіка Корея, кожна з яких є прикладом унікального досвіду формування самобутньої політичної системи. Політичні інститути

зазначених держав, згідно аналізу статистичних матеріалів Світового економічного форуму, Світового огляду цінностей, є високодемократичними, технологічно та економічно розвиненими, з притаманним конфуціанським світоглядом і збереженням традиційних особливостей політичної системи та інститутів, зокрема патерналізму. Врахування етно-цивілізаційних чинників показує високий позитивний коефіцієнт розвитку політичної системи та суспільств Японії та Кореї в цілому.

8. Україна, перебуваючи на етапі становлення власної унікальної національної політичної системи, на сьогодні характеризується негативним суспільно-політичним потенціалом цінностей. Україна досі переживає наслідки впливу радянської системи, не лише політичного, але й культурно-ціннісного характеру. Жорсткі зовнішні виклики спричиняють трансформацію наявної суспільно-політичної системи, результат якої визначається рівнем консолідації етно-національного та культурного потенціалу. Відповідно, суспільно-політичний ціннісний показник України має негативний характер (-9), як і загальний ціннісний потенціал (-4). Перебуваючи на шляху демократичного розвитку та позиціонуючи себе як європейську державу, Україна потребує особливого поєднання власного культурно-національного потенціалу зі здобутками провідних держав світу, в тому числі і досвідом країн Східної Азії.

Обґрунтовано, що Японія та Республіка Корея є прикладами унікального досвіду формування самобутніх політичних систем, але, в той же час, схожих на діючі в Західній Європі та в США. Розвиваючи різні сфери суспільного життя (науку, освіту, інноваційні технології, економіку, законодавчу базу та ін.), що безпосередньо впливають на формування та модернізацію політичних інститутів, і спрямовуючи потенціал на добробут і процвітання держави, ці країни досягли великого успіху. Кожний окремих досвід успіху у формуванні політичних систем та інститутів країн Східної Азії може слугувати прикладом для наслідування.

ДОДАТКИ

Додаток 1 (А)

**Типологія Маріано Грондона: продуктивна і контрпродуктивна
структура особистості**

	<i>Продуктивна структура</i>	<i>Контрпродуктивна структура</i>
<i>Релігія</i>	дає пояснення та обґрунтування успіху	пом'якшує або пояснює страждання
<i>Багатство</i>	виникає як результат особистої ініціативи і зусиль людей	є вже існуючим ресурсом; мета життя полягає в боротьбі за придбання (або перерозподіл) цього ресурсу
<i>Змагальність (конкуренція)</i>	позитивна сила, що розвиває прагнення до досконалості та збагачує суспільство	форма агресії, загрозлива для стабільності та солідарності суспільства, - почасти тому, що породжує заздрість
<i>Економічна доцільність</i>	вимагає ощадливості та інвестування на благо майбутніх поколінь	обумовлює зрівняльний розподіл для нинішнього покоління
<i>Праця</i>	моральний, громадський обов'язок і головна форма самовираження і задоволення	тягар, неминуче зло; справжнє задоволення і розраду можна отримати лише поза роботою
<i>Інакомислення (дисидентство)</i>	важлива умова реформ і пошуку істини	злочин, загрозливе явище для стабільності та однастайності
<i>Освіта</i>	виховує допитливість і творчість	культивує ортодоксальність
<i>Прагматизм, раціональність</i>	структуруючу поняття	загроза стабільності, солідарності та наступності; раціональність тут замінюється традицією, емоцією і везінням - зі стагнаційними наслідками

**Типологія культур за показниками схильних і не схильних до прогресу
за Л. Харрісоном**

Культурні чинники	Високий культурний капітал	Низький культурний капітал
Світосприйняття (WORLDVIEW)		
1. Релігія	Досягнення матеріальних благ; сфокусованість на «цьому» світі; прагматизм; раціоналізм	Відсутність прагнень до досягнення матеріальних благ; сфокусованість на «іншому» світі; ірраціоналізм
2. Доля (destiny)	Впевненість у здатності впливати на долю	Фаталізм; сумирність; покірність
3. Сприйняття часу (time orientation)	Орієнтація на майбутнє сприяє плануванню, пунктуальності	Фокусування на теперішньому або минулому перешкоджає плануванню, збереженню
4. Добробут (wealth)	Можливості його досягнення залежать від людини	Життя одним днем
5. Знання (knowledge)	Практичні, підтверджені, ґрунтуються на фактах	Абстрактні, теоретичні, космологічні, не підтверджені, суперечливі
Цінності, чесноти (VALUES, VIRTUES)		
6. Етичні норми (ethical code)	Суворі, жорсткі, реалістичні; довіра	Еластичні, велика різниця між утопічними нормами і реальною поведінкою; недовіра
7. Чесноти (the lesser virtues)	Добре виконана робота, акуратність, чемність, пунктуальність	Любов, справедливість, хоробрість; дрібні чесноти несуттєві
8. Освіта (education)	Обов'язкова, сприяє незалежності, неортодоксальності, особливій думці, творчості	Менший пріоритет, сприяє залежності, ортодоксальності
Економічна поведінка (ECONOMIC BEHAVIOUR)		

9. Робота та досягнення (work/achievement)	Жити, щоб працювати; робота веде до багатства	Працювати, щоб жити; робота не веде до багатства; робота - для бідних
10. Ощадливість (frugality)	Основа інвестицій та процвітання	Інтерпретується як рівність
11. Підприємництво (entrepreneurship)	Інвестиції та творчість	Гонитва за рентою
12. Схильність до ризику (risk propensity)	Помірна	Низька, рідкісний авантюризм
13. Конкуренція (competition)	Призводить до покращення якості	Агресивна, загроза рівності
14. Іновації (innovation)	Відкриті, швидка адаптація	Сумнівні, повільна адаптація
15. Удосконалення (advancement)	Гідність, досягнення	Родина, заступництво, зв'язки
Соціально-політична поведінка (SOCIAL BEHAVIOR)		
16. Право/корупція (rule of law/corruption)	Справедливе дотримання законів, корупція переслідується	Залежність від грошей та зв'язків, толерантність до корупції
17. Рівень ідентифікації та довіри (radius of identification and trust)	Сильна ідентифікація з широким суспільством	Сильна ідентифікація з вузькою спільнотою
18. Родина (family)	Ідея родини поширюється на широке суспільство	Родина - фортеця проти широкої громадськості
19. Соціальний капітал (association – social capital)	Довіра, ідентифікація породжує кооперацію, приналежність, суспільну участь	Недовіра породжує надмірний індивідуалізм, аномію
20. Співвідношення індивідуального/групового (the individual/the group)	Акцент на індивідуалізмі, але помірному	Акцент на колективізмі
21. Влада (authority)	Розосереджена, консенсус	Централізована: розкута, часто свавільна

22. Роль еліт (role of elites)	Відповідальність перед суспільством	Влада та пошук ренти, експлуатація
23. Відносини між церквою та державою (church-state relation)	Секуляризація, розмежування церкви та держави	Релігія грає головну роль в громадській сфері
24. Гендерні відносини (gender relationships)	Рівність не суперечить системі цінностей	Жінки підкорюються чоловікам в більшості життєвих питань
25. Народжуваність (fertility)	Кількість дітей залежить від можливостей родини виростити їх і дати освіту	Діти - дари Божі, вони є економічним активом

Рейтинг країн світу за рівнем процвітання
The Prosperity Index 2015

Рейтинг	Країна
1	Норвегія
2	Швейцарія
3	Данія
17	Сінгапур
19	Японія
20	Гонконг, КНР
28	Республіка Корея
52	Китай
59	Монголія
70	Україна

* для КНДР не розраховано рівень процвітання через відсутність достовірних даних.

Індекс процвітання Інституту Legatum (The Legatum Prosperity Index) - комбінований показник британського аналітичного центру The Legatum Institute, який вимірює досягнення країн світу з точки зору їх процвітання, та включає суму ряду показників: економіки, освіти, підприємництва охорони здоров'я, безпеки, управління, тощо.

[Електронний ресурс]. Доступно: http://media.prosperity.com/2015/pdf/publications/PI2015Brochure_WEB.pdf. Дата звернення: Черв. 16, 2017.

Рейтингова таблиця: Індекс людського розвитку в країнах світу
 United Nations Development Programme: Human Development Index 2015

Рейтинг	Країна	Індекс
1	Норвегія	0,944
2	Австралія	0,935
3	Швейцарія	0,930
11	Сінгапур	0,912
12	Гонконг, КНР	0,910
17	Республіка Корея	0,898
20	Японія	0,891
81	Україна	0,747
90	Китай	0,727
90	Монголія	0,727

* для КНДР не розраховано індекс людського розвитку через відсутність достовірних даних

Індекс людського розвитку вимірює досягнення країни з точки зору стану здоров'я, отримання освіти і фактичного доходу її громадян, за цими трьома основними напрямками і оцінюються індекси.

Джерело: United Nations Development Programme (UNDP). [Електронний ресурс].
 Доступно: http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr_2015_statistical_annex.pdf. Дата звернення: Черв. 16, 2017.

Рейтингова таблиця: Індекс рівня освіти країн світу

United Nations Development Programme: Human Development Report 2015.

Education achievements 2015.

Рейтинг	Країна	Індекс
1	Норвегія	0.92
2	Австралія	0.91
3	Швейцарія	0.91
4	Данія	0.89
5	Нідерланди	0.89
6	Німеччина	0.88
7	Ірландія	0.88
8	Сполучні Штати Америки	0.87
9	Канада	0.87
10	Нова Зеландія	0.86
11	Сінгапур	0.86
12	Гонконг, КНР	0.86
17	Республіка Корея	0.85
20	Японія	0.83
81	Україна	0.69
90	Китай	0.64
90	Монголія	0.61

* для КНДР не розраховано індекс рівня освіти через відсутність достовірних даних.

Індекс рівня освіти в країнах світу (Education Index) - комбінований показник Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН), що розраховується як індекс грамотності дорослого населення та індекс сукупної частки учнів, які здобувають освіту.

Джерело: United Nations Development Programme (UNDP). [Електронний ресурс].
Доступно: http://hdr.undp.org/sites/default/files/2015_human_development_report.pdf. Дата звернення: Черв. 16, 2017.

Показники валових національних заощаджень

Gross capital formation (% of GDP). The World Bank 2014-2015

Рейтинг	Країна	Індекс
1	Монголія	1.00
2	Бутан	0.99
3	Мозамбїк	0.99
4	Китай	0.98
27	Республіка Корея	0.81
52	Гонконг, КНР	0.63
65	Японія	0.54
140	Україна	0.00

[Електронний ресурс]. Доступно: <https://www.globalinnovationindex.org/content/page/gii-full-report-2015#pdfopener>. Дата звернення: Черв. 16, 2017.

Рейтингова таблиця: Індекс легкості ведення бізнесу
 World Bank Group: Doing Business 2015 Annual Report
 Ease of Doing Business Index

Рейтинг	Країна	Індекс
1	Сінгапур	88.27
2	Нова Зеландія	86.91
3	Гонконг, КНР	84.97
5	Республіка Корея	83.40
29	Японія	74.80
72	Монголія	65.02
90	Китай	62.58
96	Україна	61.52

* Індекс легкості ведення бізнесу засновується лише на вивченні та квантифікації законів, постанов та правил, що стосуються ведення підприємницької діяльності. Індекс не враховує загальніші умови, такі як інфраструктура, інфляція та злочинність.

[Електронний ресурс]. Доступно: <http://www.doingbusiness.org/~media/GIAWB/Doing%20Business/Documents/Annual-Reports/English/DB15-Chapters/DB15-Report-Overview.pdf>. Дата звернення: Черв. 16, 2017.

Рейтинг глобальної конкурентоспроможності

World Economic Forum. The Global Competitiveness Report 2015–2016.

Рейтинг	Економіка	Індекс
1	Швейцарія	5.7
2	Сінгапур	5.6
3	Сполучені Штати Америки	5.6
4	Фінляндія	5.5
5	Німеччина	5.5
6	Японія	5.4
7	Гонконг, КНР	5.4
15	КР на Тайвані	5.3
26	Республіка Корея	5
28	Китай (КНР)	4.9
79	Україна	4.0
104	Монголія	3.8

Індекс глобальної конкурентоспроможності (Глобальний індекс конкурентоспроможності) - глобальне дослідження і, відповідно, рейтинг країн світу за показником економічної конкурентоспроможності за версією всесвітнього економічного форуму (World Economic Forum).

Індекс глобальної конкурентоспроможності складається з 113 змінних, які об'єднані в 12 контрольних показників, що визначають національну конкурентоспроможність: якість інститутів; інфраструктура; макроекономічна стабільність; здоров'я і початкова освіта; вища освіта і професійна підготовка; ефективність ринку товарів і послуг; ефективність ринку праці; розвиненість фінансового ринку; рівень технологічного розвитку; розмір внутрішнього ринку; конкурентоспроможність підприємств; інноваційний потенціал.

[Електронний ресурс]. Доступно: <https://www.weforum.org/reports/global-competitiveness-report-2015-2016>. Дата звернення: Черв. 16, 2017.

Рейтингова таблиця: Глобальний інноваційний індекс**The Global Innovation Index 2015**

Рейтинг	Країна	Індекс
1	Швейцарія	64.8
2	Великобританія	62.4
3	Швеція	62.3
7	Сінгапур	59.5
11	Гонконг, КНР	56.8
14	Республіка Корея	55.3
19	Японія	52.4
29	Китай (КНР)	46.6
64	Україна	37.5
66	Монголія	37.3

Міжнародна бізнес-школа INSEAD, Корнельський університет (Cornell University), і Всесвітня організація інтелектуальної власності (Всесвітня організація інтелектуальної власності, ВОІВ) представили аналітичну доповідь «Глобальний індекс інновацій 2015» (Global Innovation Index 2015 року).

Глобальний індекс інновацій складений з 80 різних змінних, які детально характеризують інноваційний розвиток країн світу, які перебувають на різних рівнях економічного розвитку. Автори дослідження вважають, що успішність економіки пов'язана, як з наявністю інноваційного потенціалу, так і з умовами для його втілення. Тому Індекс розраховується як зважена сума оцінок двох груп показників:

- 1) Наявні ресурси і умови для проведення інновацій (Innovation Input).
- 2) Досягнуті практичні результати здійснення інновацій (Innovation Output).

[Електронний ресурс]. Доступно: <https://www.globalinnovationindex.org/content/page/gii-full-report-2015#pdfopener>. Дата звернення: Черв. 16, 2017.

Рейтингова таблиця: Індекс* сприйняття корупції

Transparency International: The Corruption Perceptions Index 2015.

Рейтинг	Країна	Індекс
1	Данія	0.91
2	Фінляндія	0.90
3	Швеція	0.89
8	Сінгапур	0.85
18	Гонконг, КНР	0.75
20	Японія	0.75
37	Республіка Корея	0.56
72	Монголія	0.39
83	Китай	0.37
130	Україна	0.27
167	КНДР	0.08

* Індекс є оцінкою від 0 (найвищий рівень корупції) до 1 (відсутність корупції).

Індекс сприйняття корупції (The Corruption Perceptions Index) - глобальне дослідження і, відповідно, рейтинг країн світу за показником поширеності корупції в державному секторі. Розрахований за методикою міжнародної неурядової організації Transparency International.

[Електронний ресурс]. Доступно: <http://www.transparency.org/cpi2015/>. Дата звернення: Черв. 16, 2017.

Рейтингова таблиця: Рівень політичних та громадянських свобод

Freedom House: Freedom in the World 2016

Рейтинг	Країна	Індекс
1	Фінляндія	1.00
2	Ісландія	1.00
3	Норвегія	1.00
19	Японія	0.96
50	КР на Тайвані	0.89
56	Монголія	0.86
62	Республіка Корея	0.83
105	Україна	0.61
179	Китай	0.16
192	КНДР	0.03

Рівень свободи в світі (Freedom in the World) - щорічне дослідження і, відповідно, рейтинг про стан політичних і громадянських свобод в країнах світу, який випускається міжнародною неурядовою організацією Freedom House.

[Електронний ресурс]. Доступно: <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/freedom-world-2016>. Дата звернення: Черв. 16, 2017.

Рейтингова таблиця: Індекс верховенства закону
The Rule of Law Index 2015

Рейтинг	Країна	Індекс
1	Данія	0,87
2	Норвегія	0,87
3	Швеція	0,85
9	Сінгапур	0,81
11	Республіка Корея	0,79
13	Японія	0,78
17	Гонконг, КНР	0,76
47	Монголія	0,53
70	Україна	0,48
71	Китай	0,48

* для КНДР не розраховано індекс верховенства закону через відсутність достовірних даних.

Індекс верховенства закону (The Rule of Law Index) - глобальне дослідження і, відповідно, рейтинг країн світу за показником забезпечення ними правового середовища, яке базується на універсальних принципах верховенства закону.

[Електронний ресурс]. Доступно: <http://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index>. Дата звернення: Черв. 16, 2017.

Рейтингова таблиця: Індекс соціального прогресу
The Social Progress Index 2015

Рейтинг	Країна	Індекс
1	Норвегія	88.36
2	Швеція	88.06
3	Швейцарія	87.97
15	Японія	83.15
29	Республіка Корея	77.70
62	Україна	65.69
81	Монголія	61.52
92	Китай	59.07

Індекс соціального прогресу (The Social Progress Index) - це комбінований показник міжнародного дослідницького проекту The Social Progress Imperative, який вимірює досягнення країн світу з точки зору суспільного добробуту та соціального прогресу. У дослідженні проаналізовано 133 країни. При визначенні успіхів тієї чи іншої країни в галузі соціального розвитку враховуються понад 50 показників, об'єднаних в три основні групи: основні потреби людини; основи благополуччя людини, можливості розвитку людини.

[Електронний ресурс]. Доступно: <http://www.socialprogressimperative.org/data/spi>.
 Дата звернення: Черв. 16, 2017.

Рейтингова таблиця: Індекс демократії країн Східної Азії

Economist Intelligence Unit's (EIU) Democracy Index 2015.

Рейтинг	Країна	Категорія	Індекс
1	Норвегія	повноцінна демократія	9.8
20	Республіка Корея	повноцінна демократія	8.13
23	Японія	повноцінна демократія	8.08
35	КР на Тайвані	недосконала демократія	7.57
63	Гонконг, КНР	недосконала демократія	6.42
65	Монголія	недосконала демократія	6.35
80	Україна	перехідний режим	5.91
142	Китай	авторитарний режим	3.01
167	КНДР	авторитарний режим	1.08

* При складанні класифікації враховуються 60 різних показників, згрупованих у 5 категорій: вибори і плюралізм, громадянські свободи, діяльність уряду, політична ангажованість населення і політична культура.

[Електронний ресурс]. Доступно: <http://www.eiu.com/home.aspx>. Дата звернення: Черв. 16, 2017.

Рейтингова таблиця: Країни світу за рівнем якості життя та добробуту

The Economist Intelligence Unit: The Quality of Life Index 2016

Рейтинг	Країна	Індекс
1	Швейцарія	208.54
2	Данія	206.49
3	Нова Зеландія	201.06
16	Японія	176.06
21	Республіка Корея	170.29
44	Гонконг, КНР	108.33
46	Китай	99.03
52	Україна	85.56

Індекс якості життя (The Quality of Life Index) - глобальне дослідження і, відповідно, рейтинг країн світу за показником якості життя населення за версією The Economist Intelligence Unit.

[Електронний ресурс]. Доступно: https://www.economist.com/media/pdf/QUALITY_OF_LIFE.pdf. Дата звернення: Черв. 16, 2017.

Рейтингова таблиця: Світовий індекс гендерної рівності

The Global Gender Gap Report 2016.

Рейтинг	Країна	Індекс
1	Ісландія	0.87
2	Фінляндія	0.85
3	Норвегія	0.84
55	Сінгапур	0.71
58	Монголія	0.71
69	Україна	0.70
99	Китай	0,68
111	Японія	0,66
116	Республіка Корея	0.65

Рейтинг країн світу за рівнем гендерного розриву 2016 (The Global Gender Gap Index 2016 року), який опублікований 25 жовтня 2016 року аналітичною групою Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ).

При складанні рейтингу використовується Індекс гендерного розриву (The Global Gender Gap Index), який аналізує ситуацію з рівноправністю статей в країнах світу згідно 14 різних змінних в чотирьох ключових областях: економічна участь і кар'єрні можливості; освіта; здоров'я і виживання; політичні права і можливості. У 2016 року дослідження охопило 144 країни.

[Електронний ресурс]. Доступно: <http://reports.weforum.org/global-gender-gap-report-2016/rankings/>. Дата звернення: Черв. 16, 2017.

Рейтингова таблиця: Показники народжуваності в країнах Східної Азії

CIA World Factbook. Crude birth rate 2014

Рейтинг	Країна	%
1	Нігер	46.12
2	Малі	45.53
3	Уганда	44.17
81	Монголія	20.88
138	КНДР	14.51
163	Китай	12.17
203	Україна	9.41
216	КР на Тайвані	8.55
220	Республіка Корея	8.26
222	Японія	8.07

Загальний коефіцієнт народжуваності - це число народжених за певний період, розділене на загальне число людино-років, прожитих населенням за цей період. Коефіцієнт виражається як число народжень на 1000 населення.

[Електронний ресурс]. Доступно: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2054rank.html>. Дата звернення: Черв. 16, 2017.

**Загальний індекс факторів впливу на розвиток суспільства (за
типологією Л. Харрісона)**

№ п/ п	Етно-цивілізаційні змінні	Китай	Японія	Республіка Корея	КНДР	Монголія	Україна
1	Релігія	+1	+1	+1	-1	+1	+1
2	Доля (destiny)	+1	+1	+1	-1	+1	+1
3	Сприйняття часу (time orientation)	-1	+1	+1	+1	-1	-1
4	Добробут (wealth)	-1	+1	+1	-1	-1	-1
5	Знання (knowledge)	+1	+1	+1	0	+1	+1
6	Етичні норми (ethical code)	+1	+1	+1	-1	-1	-1
7	Чесноти (the lesser virtues)	+1	+1	+1	-1	-1	-1
8	Освіта (education)	-1	+1	+1	0	-1	+1
9	Робота та досягнення (work/achievement)	+1	+1	+1	-1	-1	-1
10	Ощадливість (frugality)	+1	+1	+1	0	-1	-1
11	Підприємництво (entrepreneurship)	-1	+1	+1	-1	-1	-1
12	Схильність до ризику (risk propensity)	+1	+1	+1	0	+1	+1
13	Конкуренція (competition)	+1	+1	+1	-1	-1	-1
14	Іновації (innovation)	+1	+1	+1	-1	-1	-1
15	Удосконалення (advancement)	+1	+1	+1	-1	-1	-1
Соціально-політична поведінка							
16	Право/корупція (rule of law/corruption)	-1	+1	+1	0	-1	-1
17	Рівень ідентифікації та довіри	-1	+1	+1	0	-1	-1

	(radius of identification and trust)						
18	Родина (family)	+1	+1	+1	+1	-1	-1
19	Соціальний капітал (association – social capital)	+1	+1	+1	-1	-1	-1
20	Співвідношення індивідуального/групового (the individual/the group)	-1	+1	+1	-1	-1	+1
21	Влада (authority)	-1	+1	+1	-1	-1	-1
22	Роль еліт (role of elites)	-1	-1	-1	-1	-1	-1
23	Відносини між церквою та державою (church-state relation)	+1	+1	+1	0	+1	+1
24	Гендерні відносини (gender relationships)	-1	-1	-1	-1	+1	-1
25	Народжуваність (fertility)	+1	-1	-1	-1	+1	-1
Загальний показник		+4	+20	+20	-15*	-11	-9
Соціально-політичний показник		-3	+5	+5	-5*	-5	-4

Рейтингова таблиця: Індекс глобалізації
2016 KOF Index of Globalization.

Рейтинг	Країна	Індекс
1	Нідерланди	91.70
2	Ірландія	91.64
3	Бельгія	90.51
41	Україна	70.71
48	Японія	67.86
60	Республіка Корея	65.42
73	Китай	60.73
90	Монголія	56.43
204	КНДР	*

* для КНДР не розраховано індекс глобалізації через відсутність достовірних даних.

[Електронний ресурс]. Доступно: http://globalization.kof.ethz.ch/media/filer_public/2016/03/03/rankings_2016.pdf. Дата звернення: Черв. 16, 2017.

Рейтингова таблиця: Рівень особистої безпеки населення
2016 Social Progress Index.

Рейтинг	Країна	Індекс
1	Республіка Чехія	95.68
2	Швеція	94.04
3	Швейцарія	93.92
7	Японія	93.56
13	Республіка Корея	90.87
51	Монголія	74.52
87	Китай	64.35
101	Україна	61.05
*	КНДР	*

* для КНДР не розраховано рівень особистої безпеки населення через відсутність достовірних даних.

[Електронний ресурс]. Доступно: <http://www.socialprogressimperative.org/wp-content/uploads/2016/06/SPI-2016-Main-Report.pdf>. Дата звернення: Черв. 16, 2017.

Рейтингова таблиця: Рівень валового внутрішнього продукту

The World Bank: World Development Indicators: Gross Domestic Product 2015

Рейтинг	Країна	Розмір ВВП (\$ млн.)
1	Сполучені Штати Америки	17 419 000
2	Китай	10 354 832
3	Японія	4 601 461
4	Німеччина	3 868 291
5	Велика Британія	2 988 893
13	Республіка Корея	1 410 383
38	Гонконг, КНР	290 896
59	Україна	131 805
132	Монголія	12 016
*	КНДР	*

Валовий внутрішній продукт (ВВП) - це сукупна цінність всіх кінцевих товарів і послуг, вироблених протягом року на території держави резидентами цієї країни, виражена в цінах кінцевого покупця. На практиці це означає, що ВВП включає результати діяльності всіх підприємств, організацій, установ та інших одиниць, які функціонують на економічній території цієї країни, включаючи підприємства, повністю контрольовані іноземним капіталом, а також філії іноземних компаній.

Як джерело інформації про розміри ВВП країн і територій світу виступає база даних Світового банку «Показники світового розвитку» (World Development Indicators).

[Електронний ресурс]. Доступно: <http://www.worldbank.org/>. Дата звернення: Черв. 16, 2017.

Рейтингова таблиця: Індекс політичної довіри та репутації
 Reputation Institute: Political Trust and Reputation Index, 2016

Рейтинг	Країна	Індекс
1	Швеція	78.34
2	Канада	77.82
3	Швейцарія	77.00
14	Японія	70.94
20	Сінгапур	60.12
45	Республіка Корея	50.28
57	Китай	44.08
59	Україна	42.54
66	Монголія	36.37

[Електронний ресурс]. Доступно: <https://www.reputationinstitute.com/CMSPages/GetAzureFile.aspx?path=~%5Cmedia%5Cmedia%5Cdocuments%5Ccountry-reprak-2016.pdf&hash=5a4232c6bfda0af12fca90660d5f8d18a657ac230d062e34e0bb589c0d3c1538&ext=.pdf>. Дата звернення: Черв. 16, 2017.

Додаток 23

Список публікацій за темою дисертації

Статті в наукових фахових виданнях:

1. Ю. В. Мазур, «Вплив культури на формування політичної системи та інститутів на прикладі країн Східної Азії», Наукові праці: науково-методичний журнал. Політологія. Миколаїв, Україна: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, т. 273, вип. 261, с. 61-64, 2016.

2. Ю. В. Мазур, «Етнонаціональні та етнополітичні процеси в країнах Східної Азії», Дослідження світової політики: Зб. наук. праць. Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, вип. 4(65), с. 160-169, 2013.

3. Ю. В. Мазур, «Модернізація політичних інститутів країн Східної Азії в контексті культурно-цивілізаційного чинника», Політологічний вісник: Зб. наук. праць, №69, с. 503-513, 2013.

4. Ю. В. Мазур, «Цивілізаційне підґрунтя формування політичних інститутів в країнах Східної Азії», Проблеми міжнародних відносин: Зб. наук. праць, №7, с. 108-121, 2013.

Стаття в закордонному виданні:

5. Ю. В. Мазур, «Опыт формирования политических институтов в государствах Восточной Азии: значение для политической модернизации Украины», ModernScience (Modernívěda), №2, с. 123-130, 2014.

Стаття іншому науковому виданні:

6. Ю. В. Мазур, «Політична мораль у контексті культурних традицій країн Східної Азії», Цивілізаційні чинники світобудови: джерела походження, потенціал взаємодії та виміри конструктивізму (країни Азії та Африки): Збірник наукових праць. НАН України, ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», с. 34-41, 2015.

Матеріали у збірниках науково-практичних конференцій:

7. Ю. В. Мазур, «Чинники трансформації політичних інститутів країн Східної Азії в умовах глобалізації», Таврійський економічний журнал: Збірник наукових статей, №5, с. 76-78, 2013.

8. Ю. В. Мазур, «Співробітництво країн Східної Азії із суб'єктами міжнародних відносин у контексті трансформації світової валютно-фінансової системи: політологічний аналіз», Шляхи трансформації міжнародної валютно-фінансової системи: матер. між. наук.-теорет. міжвід. конф. Київ, Україна: Інститут світової економіки та міжнародних відносин НАН України, с. 89-90, 2013.

9. Ю. В. Мазур, «Характеристика політичних інститутів Китаю у контексті етно-цивілізаційного чинника», Сучасні міждисциплінарні дослідження: історія, сьогодення, майбутнє. Матеріали VI заочної міжнародної конференції: збірник наукових праць. Київ, Україна: Видавництво «Аграр Медіа Груп», с. 28-32, трав. 23, 2014.

10. Ю. В. Мазур, «Інтерпретативно-гносеологічний потенціал цивілізаційної теорії щодо пояснення сучасних політичних реалій», Досягнення та перспективи сучасної науки. Матеріали XVI Міжнародної науково-практичної конференції. Київ, Україна: Науково-видавничий центр «Лабораторія думки», т. 4, №4, с. 27, груд. 27-28, 2014.

11. Ю. В. Мазур, «Консолідуєчий потенціал етнічного чинника в сучасних державах Східної Азії», Сучасні міждисциплінарні дослідження: історія, сьогодення, майбутнє. Матеріали IX заочної міжнародної конференції: збірник наукових праць. Київ, Україна: Видавництво «Аграр Медіа Груп», с. 45-49, груд. 31, 2014.